

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

UYGUR EL (HALK) EDEBİYATI, İNCELEME-METİN-AKTARMA

Yeliz TÜCCARLAR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İsa ÖZKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

EYLÜL 2019

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**UYGUR EL (HALK) EDEBİYATI, İNCELEME-METİN-
AKTARMA**

Yeliz TÜCCARLAR

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İsa ÖZKAN**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

EYLÜL - 2019

UYGUR EL (HALK) EDEBİYATI, İNCELEME-METİN-AKTARMA

Yeliz TÜCCARLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EYLÜL-2019

YELİZ TÜCCARLAR tarafından hazırlanan “UYGUR EL (HALK) EDEBİYATI, İNCELEME-METİN-AKTARMA” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. İsa ÖZKAN.

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum .

Başkan : Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye : Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU

Türkçe Eğitimi Bölümü, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 02/09/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZALF
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yeliz TÜCCARLAR

02/09/2019

UYGUR EL (HALK) EDEBİYATI, İNCELEME-METİN-AKTARMA
(Yüksek Lisans Tezi)

Yeliz TÜCCARLAR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Eylül 2019

ÖZET

Çalışmamıza zemin teşkil eden “Uygur El Edebiyatı” adlı kitap Uygur Türklerinin 20. yüzyılda yazılmış ilk matbu eserlerinden biridir. Söz konusu kitap 1925’te Moskova’da basılmıştır. Eserdeki metinler Almatı ve Taşkent’teki Uygurlar ile bugün Çin yönetimi altındaki Doğu Türkistan’ın farklı bölgelerinde yaşayan Uygurlardan derlenmek suretiyle oluşturulmuştur. Hanlıklar Dönemi’nden sonra ağız özelliklerinin sıkça yer aldığı bir metin olması dolayısıyla eserde imla bakımından bir istikrarsızlık görülmektedir. İncelediğimiz kitapta Uygur sözlü edebiyatında yer alan “koşak, nahşa, makal, tepişmak ve çöçek” gibi anlatım türlerinin büyük bir kısmının örneklerine yer verilmiştir. Eserdeki metinler serbest bir derleme tekniği ile toplanmış; alınan metinlerin kaynakları hakkında çok net olmasa da bilgilere yer verilmiştir. Çalışmamızın amacı Uygur Türkçesinde verilen bu metinleri Türkiye Türkçesine aktararak Uygur sözlü edebiyat ürünlerini dil, içerik, şekil ve işlev yönünden incelemek olmuştur.

Bilim Kodu : 11504
Anahtar Kelimeler : Uygur, sözlü edebiyat, koşak, atasözü, bilmece, masal
Sayfa Adedi : 349
Tez Danışmanı : Prof. Dr. İsa ÖZKAN

UIGHUR HAND (COMMUNAL) LITERATURE, EXAMINATION-TEXT-CITATION
(M.Sc. Thesis)

Yeliz TÜCCARLAR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

Sebtember 2019

ABSTRACT

The book entitled “Uighur Hand Literature”, which constitutes the foundation of this study, is one of the Uighurs first printed works written in the 20th century. This book was printed in Moscow in 1925. The texts within the work were created through compilation from the in Almaty and Tashkent and the Uighurs living in various regions of Eastern Turkestan under the Chinese regime of today. Instability is seen in terms of orthography in the work due to its nature as a text in which dialectal traits after the Khanate Era frequently appear. Many of the types of expressions, such as “koşak”, “nahşa”, “makal”, “tepişmak”, and “çöçek” found in Uighur verbal literature were included in the book we studied. The texts in the work were collected with a free compilation technique, and information was included about the sources of the obtained texts, even if unclear. The purpose of our study was to study the products of Uighur verbal literature by translating these texts, provided in Uighur, into Turkish, in terms of language, content, form, and function.

Science Code : 11504
Keywords : Uighur, verbal literature, koşak, proverb, puzzle, myth
Page Number : 349
Supervisor : Prof. Dr. İsa ÖZKAN

TEŞEKKÜR

Tez alıőmam boyunca pek ok kiőiden yardım ve destek gördüm. alıőmamın vücut bulmasını sağlayan ve bu süreçte beni yalnız bırakmayan herkese müteőekkirim. İlk olarak gerek ahlak ve disiplini gerekse bilgi ve tecrübeleriyle yolumu aydınlatan değerli danışmanım Prof. Dr. İsa ÖZKAN'a; metin aktarmalarına katkılarından dolayı Uygur Türkü Dilnur Enver Hanım'a; görüşlerinden istifade ettiğim arkadaşlarım Arő. Gör. Zehra Görkem DURAN GÜLTEKİN, Esra KILIÇ ve Eda ALEV TOĞLUK'a; alıőmamın her aşamasında yanımda olup manevî desteklerini benden esirgemeyen kıymetli annem, babam ve kardeşlerime; bu süreçte bana sonsuz hoşgörü gösteren değerli eşim Cemil TÜCCARLAR'a ve bu alıőmam süresince en ok güç aldığım yoluma ışık olan sevgili oğlum Yiğit'e sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	xiii
1.GİRİŞ	1
2. UYGUR TÜRKLERİNİN TARİHÎ COĞRAFÎ VE EKONOMİK DURUMLARI...	5
2.1. Doğu Türkistan'ın Coğrafi Özellikleri ve Ekonomik Durumu	5
2.2. Doğu Türkistan ve Uygur Türklerinin Tarihî Gelişimi	6
3. UYGUR TÜRKÇESİNİN DİL ÖZELLİKLERİ	9
3.1. Uygur Türkçesinin Tarihi Gelişimi	9
3.2. Uygur Türkçesinde Alfabe Problemi	9
3.3. Uygur Türkçesinin Fonetik ve Gramer Özellikleri	11
4. UYGUR SÖZLÜ EDEBİYATI	15
4.1. Uygur Sözlü Edebiyatı	15
4.2. Uygur Sözlü Edebiyatında Yer Alan Edebî Türler	16
4.2.1. Koşaklar.....	16
4.2.1.1. Koşakların içerik özellikleri.....	17
4.2.1.1.1. Aşk- sevgi konulu koşaklar	17
4.2.1.1.2. Evlilik ve düğün konulu koşaklar	22
4.2.1.1.3. İş ve işçilerin durumunu ele alan koşaklar	25
4.2.1.1.4. Tarihî olaylar ve kahramanları ele alan koşaklar	27
4.2.1.1.5. Dinî ve geleneksel günleri konu alan koşaklar.....	33
4.2.1.1.6. Gurbet ve özlem ilgili koşaklar	37

	Sayfa
4.2.1.2. Koşakların şekil özellikleri	38
4.2.2. Makallar.....	42
4.2.2.1.Makalların içeriği ve şekil özellikleri	43
4.2.3. Tepişmaklar	46
4.2.3.1. Tepişmakların içeriği ve şekil özellikleri.....	48
4.2.4.Çöçekler.....	49
4.2.4.1. Çöçeklerin şekil ve içerik özellikleri	50
4.2.4.1.1. Çin Tömür Batur Çöçegi.....	51
4.2.4.1.2. Ögey Ana Çöçegi	52
5. UYGUR EL EDEBİYATI METİNLER.....	55
5.1. Tüzetgüçiden	55
5.2. Başlamağı Söz.....	55
5.3. Mühebbet-Söyüş Nağşa Koşaklıri.....	57
5.4. Zindandikile Ahi	102
5.5. Muñzar Hem Ğeriblik Nağşiliri	105
5.6. Çiraylıgım.....	116
5.7. Mayimhan.....	117
5.8. Hemdem Yarey	118
5.9. Allayarım.....	120
5.10. Orma Nağşa - Koşaklıri.....	121
5.11. Davançi.....	122
5.12. Sultan Sadık Buğra Hın	123
5.13. Botuñniñ Eñvalidin	123
5.14. Hıtaydiki Merdikar-Meynetkeşleniñ Nağşaları.....	123
5.15. Tabib Padşa Bilen Zöhra Hınimniñ Vağı'eliridin	124
5.16. Leyligül	125

	Sayfa
5.17. Çakқан Yarey.....	125
5.18. Aқ Dadam	126
5.19. Ramızan.....	126
5.20. Men Heyran Ayla Ҳan	128
5.21. Barat Ay (Du‘a) nin On Beşinçi Kècesi Aһşami Ballanıñ Köçida Ot Köterip Ëytidiған Қошақliri	129
5.22. Noruzluқ Bèytla	131
5.23. Jitim Cuvan	131
5.24. Tùrlùk Қошақla.....	132
5.25. Her Tùrlùk Bèyt Hem Тақмақla.....	135
5.26. Sadir Palvan Nahşiliridin	141
5.27. Toy Қilib Baғanda Ëytildiған Қошақla	143
5.28. Қız Anasınıñ Jiglab Ëytidiған Қошақliri.....	146
5.29. Hùcra Gepi	146
5.30. Kùyoғulniñ Salam Bèrişi	147
5.31. Salamlari.....	147
5.32. Vay Yar Senem	148
5.33. Қumul Yar Senem.....	149
5.34. Bayanday Soқışı (Ceñgi) Nahşiliri.....	149
5.35. Baһşi Pirida Avuş Қошақliri.....	156
5.36. Таş Aһunum Şenige	159
5.37. Ambal Zulmiға	160
5.38. Ҳелқ Maқalliri (Koniladan Қаған Her Ҳil İbretlik Sözle).....	160
5.39. Tèpişmakla	174
5.40. Tèpişmaқlıқ Çөcek.....	176
5.41. Ögey Ana Çөçegi	177

	Sayfa
5.42. Nözügümniñ Naşiliri Toğrisida.....	181
5.43. Çin Tömür Baturniñ Çöçegi.....	187
5.44. Mündericisi.....	192
5.45. Têpişmaqlarniñ Covablari.....	194
6. UYGUR EL (HALK) EDEBİYATI TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI.....	195
6.1. Düzenleyenden.....	195
6.2. Ön Söz.....	196
6.3. Aşk-Sevgi Şarkı Koşukları.....	197
6.4. Zindandakilerin Ahı.....	244
6.5. Ağıt ve Gariplik Şarkıları.....	249
6.6. Güzelim.....	259
6.7. Mayimhan.....	260
6.8. Yoldaş Yâr.....	261
6.9. Allayarım.....	263
6.10. Biçim Şarkı-Koşukları.....	264
6.11. Davançi.....	265
6.12. Sultan Sadık Buğra Han.....	266
6.13. Botun'un Durumundan.....	266
6.14. Çin'deki Gündelikçi-Temizlikçilerin Şarkıları.....	266
6.15. Doktor Paşa İle Zühre Hanım'ın Olaylarından.....	268
6.16. Leyligül.....	269
6.17. Çevik Yâr.....	269
6.18. Ak Babam.....	270
6.19. Ramazan.....	270
6.20. Şaşırdım, Ayla Han.....	272

	Sayfa
6.21. Berat Ayının(Du'a) On Beşinci Gecesi Çocukların Sokakta Ateş Yakıp Söylediği Koşuklar.....	272
6.22. Nevruz Beyitleri	274
6.23. Yetim Kadın	275
6.24. Çeşitli Koşuklar.....	275
6.25. Her Türlü Beyit ve Takmakla.....	278
6.26. Sadir Pehlivan Şarkılarından	284
6.27. Düğün Yapıldığında Söylenen Koşuklar.....	287
6.28. Kız Anasının Ağlayıp Söylediği Koşuklar.....	290
6.29. Yatak Odası Sözü.....	290
6.30. Damadın Selam Verişi	291
6.31. Selamları.....	291
6.32. Vay Yar Senem	292
6.33. Kumul Yar Senem.....	293
6.34. Bayanday Savaşı (Cengi) Şarkıları	294
6.35. Âşık Pirida Avuş Koşukları.....	300
6.36. Taş Ahunum Şerefine.....	303
6.37. Kaymakam Zulmüne	304
6.38. Halk Atasözleri (Eskilerden Kalan Her Türlü İbretlik Sözler)	304
6.39. Bilmeceler	318
6.40. Bilmeceli Masal.....	319
6.41. Üvey Ana Masalı.....	321
6.42. Nözügüm'ün Şarkıları Hakkında	324
6.43. Çın Tömür Batur'un Masalı	331
6.44. İçindekiler.....	337
6.45. Bilmecelerin Cevapları.....	338
7. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	341
KAYNAKLAR	345
ÖZGEÇMİŞ	349

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
age	Adı geçen eser
bk.	Bakınız
C	Cilt
çev.	Çeviren
haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa
S	Sayı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
Yay.	Yayınları

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

a, ā: ئا
e, ä: ئه
b: ب
p: پ
t: ت
c: ج
ç: چ
h: خ
d: د
r: ر
z: ز
j: ژ
s: س
ş: ش
ğ: غ

f: ف
k: ق
k: ك
g: گ
ñ: ئڭ
l: ل
m: م
n: ن
o, ö: و
u, ü: ئۇ
h: ه
è: پ
i: ى
y: ى ي
v: ڤ

1.GİRİŞ

Sözlü kültür ürünleri toplumların kültürel miraslarının taşıyıcılarıdır. Bir ulusun var oluşu, yaşadıkları ve hayata bakış açısı sözlü kültür ürünlerinde kodlanmıştır. Bu ürünler geçmiş ile günümüz arasında bağ kurmaktadır. Türk boylarının tamamı düşünüldüğünde destan, masal, türkü, atasözü, bilmece vb. ürünlerin zenginliği göze çarpmaktadır.

Uygur Türklerinin yerleşik hayata geçen ilk Türk boylarından birisi olmaları ve farklı kültürlerle temas etmeleri onların özgün bir yazı ve edebiyat geliştirmelerini sağlamıştır. Bu durum onların sözlü kültür miraslarına da yansımıştır. İncelediğimiz “Uygur El Edebiyatı” adlı eser Uygur Türklerinin halk edebiyatı ürünlerinin derlendiği bir kitap niteliğindedir. İçerisinde koşuklar başta olmak üzere beyit, şarkı, atasözü, bilmece ve hikâye örnekleri bulunmaktadır.

“Uygur El Edebiyatı” adlı kitabın bugünkü Kazakistan’da yaşayan Uygurlar veya başka bir deyişle Sovyetler Birliği Dönemi’nde nüfusun bulunduğu Kazakistan Uygurları arasından derlendiği kanaatindeyiz. Türkistan’daki Türk boyları arasında otokton hayata çok eski dönemlerde geçmiş olan Uygurların sosyo-kültürel bakımdan yaylak-kışlak hayatını sürdüren diğer Türk gruplarına göre bir hayli gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple yeni SSCB’nin kurulduğu dönemde böyle bir kitabın yayımlanmış olmasını da o günkü Uygur aydınlarının bir iletişim başarısı olarak görmek gerekir.

İncelediğimiz eserin başında “Tüzetgüçiden (Düzenleyenden)” başlığı altında kitabın ne için oluşturulduğuna değinilmiştir. Devamında gelen “Başlamaki Söz (Ön Söz)” kısmında ise çok detaylı olmasa da eserdeki metinlerin nasıl ve kimlerden derlendiği hakkında bilgi verilmiştir. Bu yüzden bu bölüm, kitabın ne amaçla oluşturulduğuna dair ipucu mahiyetindedir.

Kitabın girişinde yapılan açıklamaların ardından derlenen halk edebiyatı ürünlerine başlıklar halinde yer verilmiştir. “Nözügüm” , “Sadir Palvan”, “Çin Tömür” gibi Uygur Türkleri açısından önem taşıyan tarihî kahramanlara koşaklarda, nahşilerde ve çöçeklerde değinilmiştir.

Eserin bazı bölümlerinde sayfa altlarına “El Edebiyatı 2”, “El Edebiyatı 3” şeklinde notlar düşülmüştür. Bunlar müstakil bir bölümün başlangıcı olmayıp birbirinin devamı niteliğinde metinleri içermektedir. Yazarın bu bölümlemeyi yapmaktaki amacının derlenen malzemenin tasnifinde kendince bir yöntem arayışı olduğu düşüncesindeyiz.

Eser üzerinde çalışırken Uygurca kimi kelimelerin yazımında vokallerdeki noktaların unutulduğu tespit edilmiştir. Metinlerin derlendiği dönem ve bu dönemin özellikleri düşünüldüğünde bu durumun matbaadan kaynaklanan bir eksiklik olduğu anlaşılmaktadır. Biz eser üzerinde çalışırken bunların birini esas alıp çevirimizi o yönde yaptık.

Metinde sıralı noktalarla gösterilen kısımlar vardır. Söz konusu kısımlar siyasi sebeplerle yayınlanmasına müsaade edilmeyen metin yahut metin parçaları olabileceği gibi kitap müelliflerinin yine çeşitli nedenlerle neşrini uygun görmediği materyaller olduğu anlaşılmaktadır.

Metinler ve şiirler halk arasından derlendiği için, eserde kimi zaman yerel ağız özelliği gösteren kelimelere rastlamaktayız. Almatı’da derlenen materyallerde Kazakçanın etkisi görülürken Taşkent’teki metinlerde Özbekçenin etkisi göze çarpmaktadır. Bu durum bize metinlerin imlasında tam bir birliğin olmadığını göstermiştir.

Çalışmamızın kapsamı “Uygur El Edebiyatı” adlı kitaptaki edebî ürünlerin incelenmesinden ibarettir. Eser incelenirken önce burada yer alan edebî metinlerin transkripsiyonu yapılmış ardından bu metinler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Eserde yer alan edebî metinler muhtelif olarak şekil, içerik ve dil yönünden incelenmiştir.

Uygur halk edebiyatı ürünlerinin yer aldığı bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın nasıl oluştuğu ve çalışmamız sırasında hangi yöntemlerin izlendiğine dair bilgilere birinci bölüm olan “Giriş” te yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Uygurların yoğun olarak yaşadığı Doğu Türkistan’ın coğrafi özellikleri ve ekonomik durumu ile Uygur Türklerinin tarihî seyri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde Uygur Türkçesinin tarihî gelişimi, fonetik ve gramer özellikleri ile alfabe problemleri üzerinde durulmuştur. Uygur Türkçesinin özellikleri, incelediğimiz “Uygur El Edebiyatı” adlı kitaptan alınan kelime ve cümlelerle örneklendirilmiştir.

Dördüncü bölümde Uygur sözlü edebiyatının genel özellikleri hakkında bilgi verilmiş ve Uygur halk edebiyatı ürünleri olan “koşak”, “nahşa”, “makal”, “tepişmak” ve “çöçek”ler müstakil bölümler hâlinde ele alınmıştır. Bu edebî türlerin dil ve içerik özellikleri çalışmamızdan alınan örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Beşinci bölümde “Uygur El Edebiyatı” adlı eserin Latin alfabesine transkripsiyonu yapılmıştır. Transkripsiyon yapılırken metnin özgün şekline sadık kalınmış, yalnız aynı kelimenin metnin içinde farklı şekilleri geçtiğinde sadece biri esas alınmıştır. Yapılan düzeltmeler dipnot olarak belirtilmiştir.

Altıncı bölümde ise “Uygur El Edebiyatı” adlı eserin Türkiye Türkçesine aktarması yapılmıştır. Uygur Türkçesinin yerel ağız özelliklerini taşıyan bu metinde bazı kelimeler lehçeye özgü olması ya da halk dilindeki şekliyle verilmesi nedeniyle olduğu gibi bırakılmıştır. Aktarma yapılırken çoğunlukla Emir Necipoviç Necip’in “Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü”nden yararlanılmıştır (Necip-Kurban, 2013).

Çalışmamızın sonunda yer alan Kaynakça bölümünde ise eser üzerinde çalışırken yararlandığımız ya da atıfta bulunduğumuz eserler ve yayınlar alfabetik olarak verilmiştir.

2. UYGUR TÜRKLERİNİN TARİHÎ COĞRAFÎ VE EKONOMİK DURUMLARI

2.1. Doğu Türkistan'ın Coğrafi Özellikleri ve Ekonomik Durumu

Türkistan coğrafyası İran'ın Horasan bölgesinden başlayarak Kuzey Afganistan dahil Pamir ve Hindukuş-Karanlık dağlarının kuzey eteklerinden Çin'in Tun-huang bölgesine kadar uzanan, oradan Mançurya'nın batısına ulaşan, Moğolistan'la birlikte Güney Sibirya'nın tamamını içine alan, batıda Ural dağları ile Volga ırmağının Hazar denizine ulaştığı noktaya kadar devam eden geniş bir alanı kaplar. Tarihî kaynaklarda XIX. yüzyıl ortalarına kadar "Türkistan (Türk yurdu)" olarak anılan bölge iki kısma ayrılır. Çoğunluğunu günümüzde Uygur ve Kazak Türkleri ile diğer Türk gruplarının oluşturduğu Çin Halk Cumhuriyeti hâkimiyetindeki bölgeye Doğu (Şarkî) Türkistan, 1924'ten sonra Sovyet hâkimiyetine giren alana Batı (Garbî) Türkistan adı verilmektedir (Taşağıl, 2012: 556).

Geniş bir coğrafyaya sahip olan Doğu Türkistan'ın kuzeyi ve güneyi dağlıktır. Kuzeyinde Altay Dağları güneybatısında Karakurum, Karanlık Dağları altında ise Himalayalar yer almaktadır. Çöl ve bozkırların bulunduğu kuzey kısmı "Çungarya" ya da "İli Havzası" olarak adlandırılırken güney kısım "Kaşgarya" ya da "Tarım Havzası" olarak adlandırılır (Ardel, 2001: 16-23).

Özkan, Çungarya Havzası'nda Gulca, Urumçi, Kumul, Çöğçek gibi büyük şehirlerin bulunduğu bölgeye eskiden Uyguristan; güneyde kalan Tarım Havzası'na da Altı-Şehir (Kaşgar, Yarkend, Hoten, Aksu, Karaşar, Küçar) adı verildiğini ve Doğu Türkistan'ın kuzey bölgesinin güney bölgesine nazaran sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan daha gelişmiş olduğunu belirtir (Özkan, 1989: 2).

Bölgenin ortasında yer alan Taklamakan Çölü iklimi çok etkilemiştir. Kışlar oldukça sert geçer. Kışın sıcaklığın -25 derecelere kadar düştüğü görülür. Yazları ise bu bölge kurak ve sıcaktır (Ardel, 2001: 24-28).

Doğu Türkistan'da bulunan İli, İrtiş, Manas, Ulungur ve Karaşehir gibi ırmaklar ülkede bir tarım havzası oluşturmuştur. Nüfusun ekseriyetini teşkil eden Uygur Türkleriyle birlikte yaşayan Kazak, Kırgız, Dolan, Soyan Türkleri daha çok Tarım Irmağı boylarıyla ülkenin kuzey kısmına yerleşmişlerdir (Özkan, 1989: 3). Tarihi İpek Yolu'nun da Doğu Türkistan'dan geçmesi onun coğrafi ve ekonomik önemini artırmıştır. Kaşgar, Hoten, Yarkent ise Doğu Türkistan'ın tarihî öneme sahip şehirleridir.

Doğu Türkistan her bakımdan çok zengin bir ülkedir. Bu ülkede petrol zenginliği başta olmak üzere altın, gümüş, uranyum, bakır ve kömür gibi çok kıymetli madenler bulunmaktadır (Kaşgarlı, 2004:13). Çin'deki mevcut madenlerin önemli bir kısmı Doğu Türkistan'dan çıkarılmaktadır. Ayrıca uranyum, volfram gibi stratejik madenler ile tuz ve renkli kristal taşları da bölgenin başlıca yer altı ürünleridir (Emet, 2015:44). Doğu Türkistan'ın bu özellikleri onun Çin yönetimi tarafından sömürülmesinin en önemli nedenlerindedir.

Ülkenin geçim kaynaklarından biri de hayvancılıktır. 150 bin km² tarım arazisine, ekilebilen topraklara ve 12 bin km² ormanlık alana sahip Doğu Türkistan'da 60 milyona yakın küçük ve büyük baş hayvan beslenmektedir (Emet, 2015: 44).

2.2. Doğu Türkistan ve Uygur Türklerinin Tarihî Gelişimi

Coğrafi ve ekonomik bakımdan önemli bir bölge olan Doğu Türkistan aynı zamanda siyasî, kültürel ve dinî anlamda da pek çok önemli gelişmeye ev sahipliği yapmıştır. Uygur Türkleri, Doğu Türkistan'da dil, tarih, edebiyat ve kültür açısından yüksek bir medeniyet oluşturmuşlardır. Kaşgarlı, Uygur Türklerini “Türk siyasi ve kültür tarihinde Kutlug Kağan, Mayonçur Kağan, Böğü Kağan, Sultan Satuk Buğra Han, Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacip gibi büyük insanlar yetiştiren, büyük devlet kurucusu ve kültür yapıcısı bir boy ” olarak tanımlamıştır (Kaşgarlı, 2004:13).

Tarih içinde Uygur Türkleri kardeş Türk boyları ile beraber Orta Asya ve Doğu Türkistan'da büyük devletler kurmuşlardır. Bunların ilki Göktürk idaresinin yıkılmasıyla Kutlug Kül Bilge Kağan tarafından 745'te Ötüken'de kurulmuştur. Kutlug Kül Bilge Kağan'ın ölümünün ardından sırasıyla Moyençur ve Böğü Kağan hükümdar olmuşlardır. Böğü Kağan zamanında Maniheizm kabul edilerek Türk ülkesinde resmî bir nitelik kazanmıştır (Kafesoğlu, 2001:183-185). Böğü Kağan'ın ölümünden sonra Külüg Bilge/ Küçlük Bilge/ Kutlug Bilge gibi unvanlarla anılan kağanların sonuncusu 840 yılında Kırgızlar tarafından yenilince Uygurlar parçalanır, bir kısmı Doğu Türkistan sahasına bir kısmı da Çin'in Kansu bölgesine göç etmişlerdir (Özkan, 1989: 5).

Büyük Uygur Devleti'nin yıkılmasının ardından tarih sahnesinde üç ayrı Uygur Devleti görürüz. Bunların ilki 870-1225 yılları arasında varlığını sürdüren Kansu (Çin'in Gensu Eyaleti) Uygur Devleti, ikincisi 840-1275 yılları arasında devam eden başkenti Ordubalık ve Beşbalık olan Doğu Türkistan'ın Kumul, Turfan, Urumçi, Karaşehir, Kuçar, Aksu

vilayetlerini içine alan İdikut Uygur Devleti, sonuncusu ise Uygur ve Karluk Türkleri tarafından kurulan başkenti Kaşgar ve Balasagun olan Karahanlı Devleti'dir (Kaşgarlı, 2004: 12).

Türk tarihinde iz bırakan önemli devletlerden biri olan Karahanlılar da bu coğrafyada kurulmuştur. Yazlık başkenti Balasagun, kışlık başkenti ise Kaşgar'dır. 870-1213 yılları arasında hüküm süren bu devletin sülaleleri Karluk ve Yağma Türklerine dayanır.

Karahanlı Devleti'nin bilinen ilk hükümdarı Bilge Kül Kadir Han'dır. Satuk Buğra Han zamanında İslâmiyet, devletin resmî dini olmuştur. Daha sonra doğu ve batı diye ikiye ayrılan Karahanlı Devleti yıkılış sürecine girmiş ve Karahitayların eline geçmiştir. İslâm kaynaklarında daima "Dokuz-Oğuz" diye bahsedilen Uygurların hâkimiyeti fiilen sona ermekle beraber Cengiz Han'a tâbi olanlar devlet vazifelerinde uzun yıllar varlıklarını sürdürmüşlerdir (Kafesoğlu, 2001:187-188).

Cengiz Han'a tabi olan fakat gerçekte müstakil olmak üzere Doğu Türkistan'ın kuzeyinde Uygurlar, güneyinde ise Duğlatlar birer devlet kurmuştur. 1514'te Doğu Türkistan'da hâkimiyet Duğlatlara mensup Seidiyelere (Seyyidiye) geçmiştir. Bu dönem Çağatay neslinin son parlak dönemidir (Taşağıl, 2012). Merkezi sırasıyla Kaşgar ve Yarkent olan Seidiye Devleti komşularıyla rekabet edememiş yerini Kaşgar merkezli Ortadoğu kökenli Hocaların tarikatına bırakmıştır.

1759 yılındaki Mançu- Çin işgali sonrasında Doğu Türkistan Türkleri bu zulme karşı defalarca ayaklanmışlardır (Kaşgarlı, 2004: 12). Bir asır boyunca Çin'in kötü idaresinde bulunmaktan bıkan ve başarısız ayaklanmalar neticesinde ortaya çıkan katliam ve baskılar, Doğu Türkistan halkının hürriyet mücadelesini bilemiş ve milli hislerini iyice güçlendirmiştir (Özkan, 1989: 10). 1863 yılında bu ayaklanmaların birinin neticesinde Yakup Bey önderliğinde Kaşgar merkezli Kaşgariya Devleti kurulmuştur. Kırk bin kişilik bir orduya sahip olan bu devletin adı Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti olarak ilan edilmiştir. Doğu Türkistan şehir hanlıklarına son verip siyasî birliği sağlayan Yakup Beg-bedevlet 1877 yılında Çin'in saldırısına maruz kalarak yakılmış ve ne yazık ki pek uzun soluklu olamamıştır.

"1877 yılındaki 2.Mançu-Çin istilasından sonra Doğu Türkistan'ın adı 18.11.1884 tarihinde istilacı Mançu-Çin ordusunun komutanı Zozung Tang tarafından "yeni kazanılan toprak" manasındaki Çince "Şinjañ" sözüyle değiştirilmiştir (Kaşgarlı, 2004: 12)."

20. yüzyılda Doğu Türkistan'da Uygur Türklerinin mücadeleleri sonucunda iki defa millî devlet kurulmuştur. 1932'de Niyaz Hacı ve Sâlih Darga liderliğinde gerçekleşen ayaklanma Musul Maksut, Mahmud Muhiti, Hâfız Beg, Mehmed Emin Buğra, Sabit Damolla, Osman Beg, Şeref Han Töre gibi liderlerin de katılımıyla bütün Doğu Türkistan'a yayılmıştır. İli vilâyeti ve Urumçi'ye bağlı birkaç kaza dışında bütün Doğu Türkistan kurtarılmıştır (Taşağıl, 2012). Çin zulmüne karşı çıkan bağımsızlık mücadelesi sonucunda 12.11.1933 tarihinde Kaşgar'da Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulmuştur (Kaşgarlı, 2004:12). Rusya'nın Çin'e destek vermesiyle bu devlet kısa sürede yıkılmıştır.

İkinci devlet ise Çin'in baskı ve zulüm siyasetine karşı Doğu Türkistan'ın kuzey bölgesindeki İli, Çöğçek ve Altay vilayetlerinde cereyan eden ayaklanmalar neticesinde 12.11.1994 tarihinde Gulca'da¹ kurulan ve 1950'de Kızıl Çin'in işgaline kadar devam eden Doğu Türkistan Cumhuriyeti'dir (Kaşgarlı, 2004: 15-16). Rusya'nın olumsuz tutumu neticesinde bu devlet de kısa sürede ortadan kalkmıştır. Bu arada Mao, Çin'e hâkim olmayı başarmıştır. 1949 Eylül'ünde Doğu Türkistan'daki Çin birliklerinin komünist Çin hükümetine bağlılıklarını bildirmelerine üzerine Çin hiçbir askeri güç kullanmadan Doğu Türkistan'ı işgal etmiştir (<https://akademiye.org/tr/?p=1035>, 10.02.2019). Günümüzde Doğu Türkistan 1 Ekim 1955'ten beri Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı olarak Sincan Uygur Özerk Bölgesi adıyla varlığını sürdürmektedir (Taşağıl, 2012).

Uygur Türkleri bugün yoğun olarak Doğu Türkistan'da yaşamaktadırlar. Ancak Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da da bir miktar Uygur kolonisi bulunmaktadır. Göçlerle birlikte Türkiye, ABD, Batı Avrupa'da da Uygurların bulunduğu bilinmektedir.

---

¹ Gulca hakkında detaylı bilgi için bk. (Taşağıl, 2002).

3. UYGUR TÜRKÇESİNİN DİL ÖZELLİKLERİ

3.1. Uygur Türkçesinin Tarihi Gelişimi

Uygur Türkleri her zaman gelişime ve yeniliğe açık bir Türk boyu olmuştur. Farklı inanç ve kültürlerle temasta bulunmaları onların dillerini de etkilemiştir. Bu yüzden söz varlığında Arapça, Farsça, Rusça, Hintçe ve Çince kelimeleri görmek mümkündür. Çalışmamıza esas aldığımız eserde yer alan siyasî ve tarihî şiirlerde Çince kelimelere rastlanırken dinî nitelikteki şiirlerde Arapça ve Farsça kelimeler karşımıza çıkmaktadır.

Uygur Türkçesi, Türk milletinin dilinin ve kültürünün gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Çağdaş Uygur Türkçesi, Eski Uygurcanın, Karahanlıca ve Çağataycanın devamı niteliğindedir (Emet, 2015:46). Türk yazı dilinin en eski örneklerinden biri olan Uygur Türkçesi bugünkü Türk lehçelerini besleyen ana kaynaklardan biridir.

Sultan Mahmut Kaşgarlı Uygur Türkçesinin devirlerini :

“1. Eski devir Uygur Türkçesi

2. Orta devir Uygur Türkçesi

3. Yakın devir Uygur Türkçesi

4. Çağdaş devir Uygur Türkçesi” şeklinde ifade etmiştir (Kaşgarlı, 2004:29).

20.yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlayan Çağdaş Uygur Türkçesi önceki dönemlere nazaran daha gelişmiş ve zenginleşmiştir. Çağdaş Devir Uygur Türkçesi, Eski Uygur Türkçesinin devamı olan Hakaniye (Kaşgar Türkçesi) Türkçesinin temelinde teşekkül eden 15.yy’dan 19.yy’ın sonlarına kadar gelen Çağatay Türkçesinin tarihi gelişmesi neticesinde 20.yy’ın başlarından itibaren şekillenmeye ve gelişmeye başlayan Güneydoğu Türkçesinin bir kolu ve mühim bir edebi yazı dilidir (Kaşgarlı, 2004:38-39).”

Uygur Türkleri, 1930’lu yıllara kadar Çağatay Türkçesi’ni kullanmıştır. Bu tarihten sonra Ürümçi (Urumçi) ağzını merkez kabul eden Kaşgar, Aksu, Kumul, Turfan ve İli vilayetlerinin tamamına yakınının dilini içine alan “merkezî şive” yi edebî dil haline getirmişlerdir (Öztürk, 2010: 1).

3.2. Uygur Türkçesinde Alfabe Problemi

Uygurlar tarih boyunca Göktürk, Uygur, Arap ve Latin alfabelerini kullanmışlardır. Tarihî, coğrafi, siyasi ve dinî değişiklikler alfabe farklılıklarına sebep olmuştur. Uygurlar tarihî seyir

içinde ilk olarak Göktürk(Orhun) alfabesini kullanmışlardır. Bu yazıyı 6. ve 9. yüzyıllar arasında Orhun ve Selenge civarında yaşadıkları sıralarda ve Ötüken Uygur Devleti'nin yıkılmasından büyük kabileler halinde Doğu Türkistan topraklarına gelip yerleştikten sonraki devirlerde de kullanmışlardır (Kaşgarlı, 2004: 44).

Doğu Türkistan'da daha sonra Brahmi yazısından geliştirilen ve on sekiz işareten oluşan Uygur alfabesiyle yazılmış pek çok metin karşımıza çıkmaktadır. Gerek Türk boyları gerekse farklı dinlere mensup topluluklar tarafından Uygur alfabesi uzun dönem kullanılmıştır. Türkler İslamiyet'i kabul etmeden önceki metinlerin önemli bir kısmı sözü geçen Uygur alfabesiyle kaleme alınmıştır. "Eski Uygur Yazısı" diye adlandırılan bu yazıyı Uygurlar Arap harfli alfabe ile birlikte 16. yüzyıla kadar kullanmışlardır (Kaşgarlı, 2004: 44).

Uygur Türkleri İslamiyet'i kabul ettikten sonra Uygur alfabesinin yanı sıra girdikleri yeni dinî kültür çevresinin etkisiyle Arap alfabesini çok daha yoğun kullanmayı tercih etmişlerdir. Bugün büyük öneme sahip olan Dîvânü Lugati't-Türk, Atabetü'l-Hakayık gibi eserler Arap harfli olarak telif edilmiştir.

Uygurlar, Arap alfabesinin dillerindeki kelime ve sesleri karşılama açısından yetersiz kaldığını fark edip Arap alfabesinde bazı 0değişiklikler yapmışlardır. Arap harfli alfabe ünsüzlere dayalı bir yazı olduğu için Uygurlar bu alfabeyi kullanırken birtakım zorluklarla karşılaşmışlardır. Sözü geçen alfabe Uygur Türkçesinin zengin ünlülerini işaretlemekte yetersiz kalmıştır. Uygur Türkçesindeki o, u, ö, ü ünlüleri için Arap kökenli alfabede elif (ا) ve vav (و) kullanılmıştır. Bir harf, birden fazla sesi karşılamak mecburiyetinde kalmıştır (Kaşgarlı, 2004: 46).

Arap harflerine dayalı Uygur yazısı kimi değişiklikler yapılarak uzun bir müddet kullanılmıştır. Kaşgarlı, bu durumu: "1954-1956 yılları arasında Uygur aydınlarının bir kısmı Sovyetler Birliği'ne bağlı olan Batı Türkistan(Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan) daki soydaşlarıyla kültür bağlarını muhafaza etmek, kültür alışverişini devam ettirmek için onların kullandığı Kiril (İslaviyan) esasında yeni Uygur alfabesini meydana getirmek ve kullanmak teşebbüsünde bulundular" şeklinde ifade etmiştir (Kaşgarlı, 2004: 47).

İlerleyen süreçte Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilişkileri gerginleşmiş Uygur Türklerinin Kiril alfabesini kullanmasına izin verilmemiştir. Çin yönetimi kendileri için hazırlanan Latin alfabesinin Uygurlar tarafından da kullanılmasını istemiştir. Çin yazı

fonetiğinin Latin yazısına dönüştürülmesi esası üzerine kurulmaya çalışılan bu yeni Uygur yazısı taslağı 11 Aralık 1959 tarihinde Urumçi’de toplanan İkinci Dil Kongresi’nde kabul edilmiş ve 1960 yılında okullarda denenmesi başlanmıştır (Kaşgarlı, 2004: 47).

Uygurlar uzun bir zaman bu alfabe sistemini kullanmışlardır. Bir müddet sonra Uygur aydınları arasında Arap harfleri esasına dayalı eski Uygur yazısına geçme fikri doğmuştur. Bir taraf Latin alfabesinin dünyada birçok millet tarafından kullanıldığını, Latin alfabesiyle yetişen neslin tekrar Arap alfabesine geçirilmesinin zor olacağını savunurken diğer taraf ise bu yeni Latin alfabesinin Uygur ses sistemine uygun olmadığı ve birçok önemli eserimizin eskiden Arap alfabesiyle yazıldığını söylemiştir. Çin yönetimi ise bu kargaşaya son vermiş ve Arap alfabesine geçilmesine izin vermemiştir (Kaşgarlı, 2004:48).

Çin ve Türkiye arasında yaşanan olumlu gelişmeler Doğu Türkistan’ın kaderini de etkilemiştir. Türkiye’de neşredilen gazete ve kitaplar Çin Halk Cumhuriyetine bağlı olan Doğu Türkistan’a gönderilmiş iki alfabe arasında çok az fark olduğu için bu gazete ve kitaplar, Doğu Türkistan’da rahatlıkla okunmuştur. Bu durum Çin yönetimini rahatsız etmiştir. 1983 yılında Çin yönetiminin izin vermesi neticesinde Doğu Türkistan Uygur Özerk Bölgesi Eğitim Nezareti Latin alfabesi esasındaki Uygur alfabesini yürürlükten kaldırarak , Arap alfabesi esasındaki Uygur alfabesini eğitim, yayın ve bütün toplumda kullandırma yönünde bir karar çıkarmıştır. 1983’ten sonra Arap harfleri esasındaki Uygur yazısı Doğu Türkistan’da tekrar kullanılmaya başlanmıştır (Kaşgarlı, 2004: 49).

Uygur Türkçesi, bugün, Kazakistan’da Kiril alfabeli, Doğu Türkistan’da ise Arap alfabeli olarak kullanılmaya devam etmektedir (Öztürk, 2010: 2).

3.3. Uygur Türkçesinin Fonetik ve Gramer Özellikleri

Uygur Türkçesi’nde sekiz ünlü (a, e, è, i, o, ö, u, ü) yirmi dört ünsüz (b, c, ç, d, f, g, ğ, h, ħ, j, k, k̄, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z) bulunmaktadır.

Uygur Türkçesi’nde iki “e” ünlüsü vardır. Bunlardan “e”(ە) ile gösterilen ünlü Türkiye Türkçesi’nden daha açık ve geniştir. “è”(ې)ünlüsü ise Türkiye Türkçesi’ndeki e’ den daha kapalı ve dardır (Öztürk, 2010:5).

Uygur Türkçesi’ndeki “ğ”, “ħ”, “k̄”, “ñ” ünsüzleri Türkiye Türkçesi’ndeki ünsüzlerden farklılık gösterir. “k̄” ünsüzü Türkiye Türkçesi’ndekinden daha kalın ve gırtlığa yakın telaffuz edilirken “ğ” ünsüzü Türkiye Türkçesi’ndekinden daha belirgin ve gırtlığa yakın

telaffuz edilir. “h” ünsüzü gırtlaktan hırıltılı olarak çıkar. “ñ” ünsüzü ise nazaldır. Kelime ortasında ve sonunda sıkça kullanılır (Öztürk, 2010: 6).

Uygur Türkçesinin en belirgin özelliği kelimeler yazılırken tüm ünlülerin gösterilmesidir. Çalışmamızdaki metinlerde de genel olarak bu kurala uyulmuş kelimeler yazılırken tüm vokaller gösterilmiştir.

Doğu Türkistan Uygur ağızlarının birçoğunda “ı” vokali ı~i arasında bir ses olarak telaffuz edilir.² Ünlü uyumunda ince sıradan vokallerin yer aldığı sözlerde yaygın biçimde “i” vokali kullanılır. Ayrıca “i” ünlüsü kendinden önce bulunan “a” ünlüsünü incelterek “ë” ünlüsüne çevirir (Özkan, 1989: 32).

Örnek: Ketseñ këtive yarım
Senden yohtu pervayım,
Bu bëshim êsen bolsa
Her yerde meniñ canım (980).

Uygur Türkçesinin diğer önemli ses özelliklerini çalışmamızdan alınan örneklerle şöyle gösterebiliriz:

- Kelime başındaki “t” ve “k” sesleri Eski Türkçede olduğu gibi bazı hallerde muhafaza edilir (Özkan, 1989: 32).

Örnek: Bağıña kirib baksam
Örükün heceb şahlıq,
Çüsümke kirib kapsan
Kara köz- tili tatlıq (521-524).

- Açık ilk hecedeki “a” ünlüsü ikinci hecedeki “u” ünlüsünün etkisiyle “o” ya döner (Öztürk, 2010: 11)

Örnek: Elnin: tarihi, coğrafi , ictimai ehvalli ötken zamanda qandaq bolğanlıgıdin oçuq ma'lumat berilidiğan bu kıymetlik eserleniñ, eğızdan- eğızğa, balıdan -balığa köçüp yok bolub, unutulub këtışleri bolıdigan sözleden edi (29).

- Vurgusuz orta hece durumuna düşen hecenin dar ünlüsü düşer (Öztürk, 2010: 14).

Örnek: Gül gönçe, güli gönçe,
Nime küydirsен munçe,
Qeşimda turmidin bejdem,
Meniñ köñlim eçil gönçe (85).

² “ı” ve “i” sesleri için yazıda “i” vokali kullanılır. “ı” sesi ise telaffuzda belirgin olarak kendini gösterir.

- Türkiye Türkçesi’nde “b” ile başlayan ve aslî şekli de “b” li olan bazı kelimelerin Uygur Türkçesi’nde “m” ye döndüğü görülür (Öztürk, 2010: 17).

Örnek: İlihonıñ yolida
Eynek tahta qolida.
Miñ can berse erzimeydü
Qamber Ğanniñ yolida (286-289).

- Uygur Türkçesi’ne Arapça ve Farsça’ dan girmiş kelimelerdeki “f” ünsüzü “p” ye dönmüştür (Öztürk, 2010: 18).

Örnek: Bir şahteva sanaetçi kişiniñ şenige, ezilgen kembigel, emgekçi қоşакçилirimиз *terepidin* eytilingän sinpiy ibretlik қоşакçилiridin (4111).

- Uygur Türkçesi’nde “y” ile başlayan kelimelerin “j” ile başlayan şekilleri de vardır.³ Bu özellik ülkenin kuzey ağızlarında yaygındır. Bu ikili şekiller özellikle ilk hecesi dar olan kelimelerdir (Öztürk, 2010: 20).

Örnek: Bu *jil* buğday bek boldi
Erzan qiliñ kız balla.
Yaş balla yaratmaydu
Beder qiliñ yaş balla (234-237).

Örnek: *Yürdüm* alemni kezdim
Sordum başımda ğem bar,
Ğemsiz kişi alemde
Men bilmesmu adem bar (2365-2368).

- Uygur Türkçesi’nde bazı kelimelerde bir ünsüzün ikizleştiği görülür (Öztürk, 2010: 20).

Örnek: Muni azdeb yine
Östeñni çapsen deb kıliptü buyruq,
Yine *neççe* miñ yüz hehni
Aq östeñge haydaşti (3961-3964).

- Uygur Türkçesi’nde bazı kelimelerdeki l, r, t ve h ünsüzlerinin düştüğü görülür.⁴ Bu ünsüzlerden t ve h ünsüzleri umumiyetle kelime sonunda bulunur (Öztürk, 2010: 21).

³ “Uygur El Edebiyatı” adlı eserde kelimelerin hem “y” hem de “j” sesi ile kullanımı mevcuttur.

⁴ İncelediğimiz eserde en çok görülen ses olaylarından biri “r” sesinin düşürülmesidir. Bunun sebebi de halk arasından derlenen metinlere yerel ağız özelliklerinin yansımalarıdır.

Örnek: Bu kekeñiz sekkiz tala
Töti ala töti qara
Alte ay otuñda köydüm
Bilmidim köñli qara (2671-2674).

Örnek: Lëkin Gülemniñ cëni siñlisiniñ başmaltığı uçmaqñi körüşke aldiraydığan bolub *kaptu* (4749).

Uygur Türkçesinin ses özellikleri kullanıldığı bölgelere göre kimi farklılıklar gösterebilir. Çalışmamızda yer alan metinler halk arasından ve farklı yerlerden derlendiği için metnin imlâsında tam bir birlik yoktur. Aynı kelime metin içinde farklı şekillerde gösterilmiştir. Bu durumun kimi zaman yerel ağız özelliklerinden kimi zaman ise o dönemdeki matbaa koşullarının yetersizliğinden kaynaklandığı düşüncesindeyiz.

Örnek: “kanal” anlamına gelen “östeñ” kelimesinde imla birliği yoktur. Metnin bazı yerlerinde

Östeñniñ tēgi kattıq
Çapsa ketmen ötmeydü,
Hitay tuñçi-begleri
Bëşimizden ketmeydü (3925-3928).

Şeklinde gösterilirken bazı yerlerinde ise

Aq östenni çapsun deb
Cañcuñdan kéliptü het,
Bu haqan zulmige taqet
Qılalmay zar jiglaşti (3933-3936).

Şeklinde gösterilmiştir. Biz anlamdan hareket ederek kelimenin “östeñ” şeklini esas aldık.

4. UYGUR SÖZLÜ EDEBİYATI

4.1. Uygur Sözlü Edebiyatı

Millî kimliğin en önemli unsurlarından biri kültürel kimliktir. Türk kültürel kimliğinin teşekkülünde yüzyıllar boyunca Türk milletinin kolektif şuuraltında yaşayan duygu, düşünce ve halk zevkinin yansıması olan halk edebiyatı mühim rol oynamıştır (Özkan, 2009). Türk Dünyası edebi ürünlerine baktığımızda bu kolektif yapı ve zihniyet kendini göstermektedir.

Halk edebiyatı, toplumun içinden doğan onun ortak duyuş, düşünüş, dil ve estetik zevkini yansıtan yazılı ve sözlü ürünlerin bütünüdür. Elçin, (1986: 4) e göre doğuş hususiyetleri ne olursa olsun anonim ve kolektif karakter taşıyan mahsullerle efsane, menkabe, destan, masal, hikâye, fıkra, türkü, mâni, bilmece, ninni ağıt ve hatta meddah, karagöz ve orta oyunu “Halk Edebiyatı” adı altında toplanabilir. Türk boylarının inanış ve yaşam tarzıyla şekillenen halk edebiyatı gelenekleri farklı dönemlerden ve şekillerden geçerek günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

En eski Türk boylarından biri olan Uygurlar gerek kurduğu devletlerle gerekse meydana getirdiği zengin dil, kültür ve edebiyat çevresiyle Türk tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Uygur döneminin dili ve edebiyat yadigârları Türk edebî dilinin teşekkülünde önemli rol oynamıştır (Kaşgarlı, 2004: 80). Uygurların Türk edebiyatına kazandırdığı Divânü Lûgati't-Türk ve Kutadgu Bilig gibi iki büyük eser bugün yalnızca Uygur Türkleri için değil tüm Türk dünyası için büyük önem taşımaktadır.

Uygur halkı tarih boyunca pek çok savaşa, siyasî çekişmeye baskı ve zulme şahitlik etmiştir. Çin hükümetleri yıllarca Uygur Türklerini zor koşullar altında yaşamaya maruz bırakmış türlü işkenceler yapıp millî kimliklerini yok etmeye çalışmıştır. Bu olumsuz koşullarda dahi yılmayan halk, mücadeleyi elden bırakmamıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan tarihî gelişmelere paralel olarak yeni bir edebiyat sistemi şekillenmiştir. Çünkü bu yüzyılda Çin baskı ve zulmü artmış, bunlara dayanamayan halk defalarca ayaklanmıştır. “Sadir Palvan”, “Nözügüm” gibi kahramanlar bu mücadeleler sırasında ortaya çıkmış onlara atfen pek çok koşak dastan ve nahşa yazılmıştır. Halk edebiyatı ürünleri açısından bu dönem oldukça zengindir.

“El Edebiyatı” olarak adlandırılan Uygur halk edebiyatı ürünleri yaşanan dönemin siyasî, sosyal ve toplumsal yapısına paralel olarak hem nazım hem de nesir şeklinde icra edilmiştir.

Uygurların oluşturduğu yüksek kültür ve medeniyet dairesi düşünüldüğünde bu eserlerin sayısı oldukça fazladır. Çalışmamızda yer alan edebi ürünlerden yola çıkarak Uygur halk edebiyatında yer alan türlerin şekil ve içerik özelliklerini inceleyebiliriz.

4.2. Uygur Sözlü Edebiyatında Yer Alan Edebî Türler

4.2.1. Koşaklar

Divanü Lugati't-Türk'te "koşuk" şeklinde kaydedilen türün bugünkü Uygur Türkçesindeki karşılığı "koşak"lardır. Kısa ve yoğun bir tür olması, akılda kolayca kalması nedeniyle halk tarafından sıkça tercih edilmiştir. Koşaklar gelenekle sıkı sıkıya bağlıdır çünkü bu şiirlerde halkın yaşamı, acısı, sevinci, düğünleri, özel günleri, hüznü, savaşları ve kahramanlıkları dile getirilmiştir.

Uygur halk koşakları, Uygur Türklerinin uzak tarihî geçmişinin aynasıdır. Çünkü onunla Uygur Türklerinin başından geçmiş olan tarihî vakaları ile maceraları zulme, eşitsizlik ve adaletsizliğe karşı yürütülen kahramanca mücadeleleri, hürriyete olan istek ve arzuları, gayeleri, örf ve âdetleri, gelenekleri, insan sevgileri, tabiat sevgileri gibi estetik duygularını kendi dairesi içine almaktadır (Kaşgarlı, 2004: 186).

"Uygur Halk Tarihi Koşakları" adlı eserin giriş bölümünde halk koşaklarının öneminden bahsedilir. Halkın siyasî, iktisadî ve ictimâî yapısını anlamak istiyorsak halk koşaklarına bakmamız gerektiği ve tüm örneklerin bu koşaklarda vücut bulduğu belirtilmiştir (Ömer, 1981: 1-4).

Uygur halk edebiyatında "koşak" terimi geniş anlamda "halk şiiri" dar anlamda "mani", "koşma", "beyit", ve "türkü" yü ifade etmektedir (İnayet, 2011). "koşma" terimiyle aynı kökten türediği halde "koşak" teriminin ifade ettiği anlam farklıdır. Anadolu sahasında "koşma" bir tür adyken "koşak" terimi Uygur edebiyatında "halk şiiri" karşılığında kullanılmaktadır (İnayet, 2014: 77). Ezgili söylenip söylenmemesine göre "nahşa", "beyit" gibi farklı isimlerle anılsa da koşak terimi bu kavramların hepsini içine almaktadır (Öger, 2006).

Halk koşaklarının içinde önemli bir yer tutan "nahşaların" karşılığı bizdeki şarkı ve türkülerdir. Müzik, Türk kültüründe sözlü edebiyat ürünlerinin oluşması ve aktarılmasında önemli bir yer tutar. Uygurların kültür ve edebiyat tarihlerini düşündüğümüzde ezgi, onlar için de vazgeçilmez bir unsur olmuş edebî ürünlerin icrasında kullanılmıştır.

Halk şarkıları/türküleri karşılığında kullandığımız “nahşa”lar, halkın toplumsal yaşamını, arzu ve duygularını ifade eder. Müzik ve dansla organik bir bütünlük oluşturur. “koşak”, “beyit” ve daha çok ikili deyişmelerde kullanılan “takmak” gibi şekilleri bulunan “nahşa”ların kendine özgü bir yapısı vardır (İneyet, 2007).

Çalışmamızda yer alan Sadir Palvan, Nözügüm gibi tarihî nitelik kazanmış kahramanların başlarına gelenler, trajik özellikler taşıdığından onlar adına da halk türküleri söylenmiştir. Bu türküler yıllarca Uygur halkının dilinden düşmemiştir. Ayrıca Uygur müziğinde önemli bir yer teşkil eden “On İki Makam”⁵da halk şarkılarından ve destanlardan beslenmiştir (Özkan,1985).

Şarkı icra edenlere “mukamçı”, “elneğmiçi”, “çalğuçı” gibi adlar verilmiş; şarkılar söylenirken “dap”, “dutar”, “ravap” gibi geleneksel Uygur çalgıları kullanılmıştır (Öger, 2016).

4.2.1.1. Koşakların içerik özellikleri

Halk edebiyatı ürünleri toplumun muhayyilesinden doğan veya yaşanmış önemli olaylar üzerine şekillenmiştir. Uygur Türklerinin geçirdiği siyasî ve sosyal hadiselerin koşak ve nahşaların konu yelpazesini oldukça genişletmiş olduğunu söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak koşaklar, içerik bakımından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Uygur koşaklarının siyasî sebeplerle Marksist dünya görüşüne uygun biçimde tasnife tabi tutulduğu görülmektedir. Bu duruma örnek olarak çalışmamızda “yöneticiler”, “halkın durumu”, “ölüm”, “esir düşenlerin durumu”, “işçiler”, “hasat” gibi konu başlıkları altında toplanan koşakları gösterebiliriz.

Çalışmamızda yer alan koşakları ele aldıkları konular bakımından başlıklar halinde şöyle inceleyebiliriz:

4.2.1.1.1. Aşk- sevgi konulu koşaklar

Aşk ya da sevgi, tüm şair ve yazarların kullandığı ana temalardan biridir. Özellikle beşerî aşk duygusunun yoğun olarak işlendiği şiirler, şarkı ve türküler söz konusu olduğunda sanatçılar bu tema etrafında çokça ürün meydana getirmiştir. Sevilen kişinin özellikleri, vefasızlığı, ayrılık acısı ve sevdiğine kavuşamamak, bu ana tema altında ele alınan konulardır.

---

⁵ Uygur müziğinde On İki Makam’ın özellikleri ve edebiyata yansımaları için ayrıca bk. (İneyet, 2007).

Uygur halk şiirinde geniş bir yer tutan aşk ve sevgi temaları deyince “Muhebbet Koşakları” akla gelmektedir. Bu şiirlerde aşk ve sevgi kavramları yüceltilir; vefa, sadakat gibi değerler üzerinde durulur. Kimi şiirlerde sevgilinin fizikî özellikleri, huyu, davranışları övülürken kimilerinde sevgiliden ayrı kalmanın ona kavuşamamanın yarattığı zorluklar ele alınmıştır.

Çalışmamızda “Muhebbet-Söyüş Nahşa Koşakları”, “Çiraylığım”, “Hemdem Yarey”, “Allayarım”, “Davançı”, “Tabib Padşa bilen Zöhra Hanımın Vaki’eleridin”, “Leyligül”, “Çakkan Yarey”, “Men Hayran Ayla Han”, “Türlük Koşakla”, “Her Türlük Beyt hem Takmakla”, “Nözügümniñ Nahşiliri Toğrisida” başlıklı bölümlerde bu konular etrafında söylenen şiirlere yer verilmiştir.

Sevgili veya kadın güzelliği Anadolu sahası halk şiirinde olduğu gibi Uygur halk şiirinde de işlenmiştir. Türk halk şiiri ve divan şiirindeki sevgili ve kadın güzellik unsurları ile Uygur halk şiirindeki sevgili imgesi ve güzellik unsurları çokça benzerlik göstermektedir (İnayet, 2014). Divan şiirinde sevgilinin yüzü ve güzelliği anlatırken “mazmun” adı verilen kalıp ifadeler kullanılır ya da türlü benzetmeler yapılır. Uygur halk şiirinde de sevgilinin yüzü, güzelliği, saçı, dudağı, kaşının karası, boyu ve giydiği kıyafetlere değinilir; bunlar çeşitli benzetme unsurları ile şiirlerde işlenir.

*Ƙarab men hiç toymidim aƘ yüzüñge.
Ay yüzüñnin nuriden köz çekrib
Ëytay sözni Ëythalmidim hem özüñge,
Çiraylığım körgeç seni heğlim këçib.*

Bakıp hiç doymadım ben ak yüzüne.
Ay yüzünün ışığından göz çekip,
Söylenecek sözü söylemedim sana,
Güzelim görünce seni aklım kaçmış
(2459-2462).

*Alteşede barmëken
Sen yarimdek ay çiray,
İlandek tolğininib çıksan
Ƙandağ senden bir tanay,*

Altışehir’de var mıymış
Yârim gibi ay yüzlü,
Yılan gibi kıvrılsan
Senden nasıl vazgeçeyim (465-468),

*Bağıñniñ içi saye
Etrafı enin güldür,
Gül sayesida oltuğan
Lebleri kızıl güldür.*

Bağının içi gölge
Onun etrafı güldür,
Gül gölgesinde oturanın
Dudakları kızıl güldür (481-484).

*Can içide canan kız
Cangâ otni yaqqan kız,
Kaşlari kelem kaşdek
Çaçlari yaman kız.*

Can içinde canan kız
Cana ateşi yakan kız,
Kaşları kalem gibi
Saçları yaman kız (717-720).

*Yarimniñ boyi zipa
Zipa boyida gül bar,
Şirin sözleri tatlıq,
Ay yüzide ħali bar.*

Yârimin bedeni zarif
Zarif bedeninde gül var,
Şirin sözleri tatlı,
Ay yüzünde beni var (1133-1136).

Uygur kadınları verdiği renkten dolayı “osma” yı yıllarca kozmetik amaçlı kullanmışlar ve yaz kış demeden kaşlarından eksik etmemişlerdir. Her yıl yaz mevsiminde bahçelerinde özel bir yer ayırıp “osma” ekmişler ve bu bitkinin çıkan yapraklarını sıkıp suyunu bir çubuğa sardıkları pamukla kaşlarına sürmüşlerdir. Bu bitki renk vermesinin yanı sıra kaşları da güçlendirmiştir (Rahman, 1996: 154-155). Uygur kadınlarının güzellik unsuru olan “osma” ile ilgili ifadeler şiiirlerde sıkça rastlamaktayız:

*Kaşñ esli karadir
Osma koyğaniñ yalğan
Men köysem saña köydüm
Seniñ köygeniñ yalğan.*

Kaşın aslı karadır
Osma sürdüğün yalan
Ben yanarsam sana yandım
Senin yandığın yalan (833-836).

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de giyinip kuşandığı kıyafetlerdir. Bunlar sevgilinin kaşını, gözünü, boyunu ve güzelliğini açığa çıkarır. Âşık, sevdiğinin tenine ipek kumaşları lââyık görür. Uygurlar arasında yerli ipek kumaşların çeşidi çoktur. Bunların arasında “etles”(atlas) kumaş, rengi ve güzelliğiyle meşhurdur. Uygur kadınları ve kızları desenli atlastan uzun gömlek giymeyi gelenek haline getirmişlerdir (Rahman, 1996: 52-53). Uygur halk şiiirinde “etles” kumaş sevgilinin güzelliğini tamamlayan unsurlardan biri olarak kullanılmıştır.

*Bulbul kondu mu bağıña
Meni köydürme dağıña!
Etles kemzel yaraşıptü
Senin nazük camaliña.*

Bülbül kondu mu bağına
Beni yandırma yarana!
Atlas ceket yakışmış
Senin nazik güzelliğine (561-564).

Gül ve bülbül Türk şiirinin vazgeçilmez iki imgesidir. Hem divan şiirinde hem de halk şiirinde yıllarca “âşık ve sevgili” nin timsali olarak kullanılmıştır. Uygur geleneksel anlayışında da kırmızı gül, sevgilinin aşkın ve gönül rahatlığının, bülbül ise sadık âşığın ve iradenin sembolü olmuştur. Kırmızı gülü övmek ve yüceltmek, insan isimlerinin sonuna “gül” eklemek halk arasında gelenek haline gelmiştir (Rahman, 1996:151-152). “leyligül, anargül” gibi ifadeler şiirlerde kadınların güzelliklerini ifade etmek ya da iltifat amaçlı kullanılmıştır.

*Ƙızıl gül añlimamidu
Bulbulniñ sayraşini.
Ölsem, armanim yoƘtu
Bir körsem camalini.*

Kızıl gül duymaz mıydı
Bülbülün ötüşünü.
Ölsem, isteğim yoktur
Bir görsem yüzünü (913-916).

*AƘ tikenden şeker aldım
Kök tikenden leyligül,
Sen yariña alma berseñ
Men yarımğa deste gül.*

Ak dikenden şeker aldım
Gök dikenden leyligül,
Sen yârine elma versen
Ben yârime deste gül (2807-2810).

Sevilen kişinin fizikî özelliklerinin yanında karakter özellikleri ve davranışları da şiirlerde yer edinmiştir. Sevgili daima nazlıdır, âşığına nazlanır. Ona ümit verir gibi görünüp peşinden koşturur ve acı çektirir. Âşığa karşı acımasız davranır. Onun bu özellikleri Uygur halk geleneğindeki şiirlere şöyle yansımıştır:

*Gülniñ gonçası köriñ
Sayğa bėkib Ƙaraydu,
Bivapa yarni köriñ
Terik ayrilay deydi.*

Gülün gonçasını görün
Dereye bakıp durur,
Vefasız yâri görün
Kızıp ayrılalım der (1025-1028).

*Bivefa êkendir sen
Köb capa êkendir sen,
Sêni arilmasmen deb erdem
Ariġan êkendir sen.*

Vefasızmışsın sen
Çok cefalıymışsın sen
Senden ayrılmam deyip her zaman
Ayrılanmışsın sen (501-504).

*Yar mênî çapa kıldiñ
Canımğa capa kıldiñ,
Sendek bivapa yargâ
Avare bolamenmu!*

Yâr bana cefa ettin
Canıma cefa ettin,
Senin gibi vefasız yâre
Kayıtsız olayım mı (1321-1324)!

*Körmêgen kapirlaniñ
Bizni körüb rehmi kélür
Taşmîdi begriñ seniñ
Kapırçe yok rehmin senin*

Görmemiş kâfirlerin
Bizi görüp acıyası gelir,
Taş mıydı bağrın senin
Kâfir kadar yok acıman senin (1493-1496)

Aşk ve sevgi deyince aklımıza gelen bir diğerkonu ise sevdiğine kavuşamamak ve ondan ayrı kalmaktır. Âşık ve sevgili kendi istekleri dışında farklı nedenlerden dolayı ayrı düşerler. Bu gurbet, savaş ya da vatanından sürülmek gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Uygur Türklerinin geçirdiği siyasî ve sosyal süreçleri düşündüğümüzde ayrı düşen sevgililerin durumu şiirlere çokça yansımıştır.

*Yar ayrilib çida dâgen bir çidalmâsman,
Hiç ayrilib çidar mēken köñül alduğan*

Yar ayrılmış dayan demiş dayanamam,
Hiç ayrılıp dayanılır mı gönül çalan
(1978-1979).

*Gonçe yüzlük nikarimni
Körer kün barmu?
Tespîh, tehlil boldi meña
Yarniñ suraġi.*

Gonca yüzlü sevgilimi
Gördüğüm gün var mı?
Tespîh, tahlil oldu bana
Yârin sorgusu (2828-2831).

*Seniñ oti- piraķiñda
Boğzimden ġiza ôtmes,
Bir yıl boldi köygele
Köygen ot saña yēmes.*

Senin ayrılık ateşinde
Boğazımdan yemek geçmez,
Bir yıl oldu yanalı
Yanan ateş sana değmez (685-688).

Çalışmamızda Uygurlar arasında söylenen ve sevdiğine kavuşamayan onu göremeyen aşğın bir zaman hatırında kalanların anlatıldığı eski bir halk türküsü olan “Allayarım” (Necip-Kurban, 2013: 10) de aşk ve sevgi temalı koşaklar arasında yer almıştır.

*Alla yarim hıyaliñiz neççe oyda mu,
Kıçıklıkde oynab edik, emdi yol yok mu?*

Allayârim aklına geliyor mu,
Küçükken oynardık, şimdi yol yok mu?

*Gül gönçesi açılğandek
Lebleriñ seniñ,
Hömrüm ötti leblerinni
Söyelmey seniñ.*

Gül goncası açılmış gibi
Dudakların senin,
Ömrüm geçti dudaklarını
Öpemedim senin (2600-2605).

Ayrılık kavramını sadece sevgiliden ayrılık olarak sınırlamamak gerekir. Anne babadan vatanından ve sevdiklerinden ayrılmayı işleyen koşaklar da vardır.

*Karığay yopurmaķı
Kıatmıkat bolamidéken?
Öz jutiden ayrılğan
Musapir bolamidéken?*

Çam yaprağı
Kat kat olur mu?
Kendi yurdundan ayrılan
Misafir olur mu (1777-1780)?

*Men atamdan ayrilib
Sundi kıanatim kıayrilib,
Men jıglımay kim jıglısun
Canım anamdan ayrilib.*

Ben atamdan ayrılıp
Kırıldı kanadım burkulup,
Ben ağlamayım kimler ağlasın
Canım anamdan ayrılıp (2041-2044).

4.2.1.1.2. Evlilik ve düğün konulu koşaklar

Uygurlar zengin bir kültüre sahip Türk boyudur. Şiir, müzik ve dans onların yaşamlarında hep iç içe olmuştur. Aile kurumunun temellerinin atıldığı özel günler olan düğünler de bu sanat etkinliklerinin icra edildiği yerlerden biridir. Düğün koşakları aşk ve sevgi konusunun işlendiği “muhebbet koşakları” arasında ele alınsa da biz, çalışmamızda bu konuyu ele alan pek çok şiir olduğundan ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun bulduk.

Düğünler, karı koca olacak iki gencin hayatlarındaki en mühim olaydır ve en eğlenceli merasimlerden biridir. Bu merasimlerde şiirler, şarkı ve türküler, danslar hep yer almıştır. Uygur Türkleri arasında koşak bilmeyen kişiyi bulmak mümkün değildir (Kaşgarlı, 2004: 186). Bu yüzden hem birbirini seven iki kişinin duygularını dile getirmek hem de düğüne katılan insanların, evlenen gençlere güzel dileklerini iletmek için düğünlerde pek çok koşak söylenmiştir.

Düğün koşaklarında evlenen gençlerin aşkı ve sevgisi, onları yetiştiren anne babaya duyulan saygı, gelinlerin baba evinden ayrılışları, evlenemeyen gençlerin sıkıntıları ve hasretleri gibi konular işlenmiştir.

Çalışmamızda “Toy Kilib Bağanda Eytildiğan Koşakla”, “Kız Anasiniñ Jiğlab Eytidiğan Koşaklıri”, “Hücre Gepi”, “Küyoğulniñ Salam Bêrişi”, “Salamları”, “Vay Yar Senem”, “Kumul Yar Senem” başlıklı bölümlerde düğün ve evlilik konuları işlenmiştir.

Düğün koşaklarının çoğu, dize sonlarında yer alan “yar yar”, “ölen”, “yar senem”, “vay yar senem” gibi rediflere göre adlandırılmıştır. Bunların kimi zaman “ay yölen, hay yölen” gibi şekillerde de kullanıldığı olmuştur.

“Yar yar” ve “ölen” koşakları Uygur düğünlerinde gelinin baba evinden alınıp damadın evine götürülmesi sırasında damadın ve gelinin arkadaşları tarafından söylenir. Düğün günü gelin alayı gelin almaya giderken ve gelini alıp dönerken yol boyunca “yar yar” türküsü söylerler (İnayet, 2013).

Ƙara- Ƙara Ƙağila

Ƙamandadu yar-yar

Ƙız almığan jigitle armandadu

Yar-yar

Kara kara kargalar

Harmandadır yâr yâr

Kız almayan yiğitler hasrettedir

Yâr yâr (3525-3628)

Ay hay yölen - ay yölen

Ƙar kélidü,

Bergi hezan tonni këyib

Yar kélidü.

Ay hay yölen ay yölen

Diken gelir,

Sonbahar yaprağı elbisesi giyip

Yâr gelir (3517-3520).

Evlilik ve aile kavramları hem dinî hem de kültürel bakımdan önemli kabul edilmiştir. Çalışmamızda yer alan düğün koşakları, Allah ve Peygamber'in anılışı ile başlamıştır.

Ey avval ey avvel başlab

Ĥudani yey yad  ytli

Peyğemberniñ s nnetini şad  ytli.

 ncelikle başlayıp

Allah'ı y d edelim

Peygamberin s nnetini şad edelim
(3501-3503).

Kızını gelin eden annenin hissettiği duyguları anlatan dizeler şu şekildedir:

On yaş yařıĝa y tmegen balam, vay balam

Soksam  yden ketmigen balam, vay balam

Uçub ketdi  yimden balam, vay balam

Ĝayib boldi k zimden balam, vay balam.

On yaşına girmemiş  ocuĝum, vay  ocuĝum

D vsem evden gitmemiş  ocuĝum, vay  ocuĝum

Uçup gitti evimden  ocuĝum, vay  ocuĝum

Kayboldu g z mden  ocuĝum, vay  ocuĝum (3605-3608).

D ĝ n koşaklarında evlenemeyen ve sevdiğine kavuşamayan gen lerin sitemleri de dile getirilir.

Ėara- Ėara Ėaĝila

Ėamandadu yar-yar

Ėiz almiĝan jigitle armandadu

Yar-yar

Kara kara kargalar

Harmandadır y r y r

Kız almayan yiĝitler hasrettedir

Y r y r (3525-3528).

Çalışmamızda aynı i eriĝe sahip d ĝ n koşaklarının bazıları hem beyit hem de d rtl k şekli karşımıza çıkmaktadır. D rtl k şeklinde verilen koşaklar ‘‘yar senem’’ redifiyle s ylenmiştir.

Ėizil-Ėizil piyazniñ posti tola,

 ylenmigen jigitniñ dosti tola.

Kırmızı-kırmızı soĝanın kabuĝu  ok,

Evlenmeyen yiĝidin dostu  ok

(3529-2530).

*izil- izil piyazniñ
Posti tola yar senem,
Öylenmigen jigitniñ
Derdi tola yar senem.*

Kırmızı kırmızı soğanın
Kabuğu oktur yar senem,
Evlenmeyen yiğidin
Derdi oktur yar senem (3718-3721).

4.2.1.1.3. İş ve işçilerin durumunu ele alan koşaklar

“Emgek Koşakları” olarak adlandırılan “iş koşakları”, halkın yaşamının bir aynası niteliğindedir. Uygurlar ok eski devirlerden bu yana yerleşik hayata geçip tarımla uğraşmışlardır. Bu yüzden tarım onların hayatlarında her zaman önemli bir yer teşkil etmiştir. Üretici bir toplum olmaları onların edebî anlayışlarına da yansımıştır. Halkın bir araya geldiği biçim(hasat) zamanlarında koşuklar ve şarkılar söylenmiştir. Bunlar, Anadolu’daki insanların hasat zamanlarında söylediği mani ve şarkılara benzemektedir. Emgek Koşakları adlı bu tasnif

Çalışmamızda yer alan “Orma Nahşa-Koşakliri”, “Hitaydiki Merdika-Meynetkeşenin Nahşaları”, “Taş Ahunum Şenige” başlıklı bölümlerde iş yapılırken söylenen koşaklar ve farklı işlerde çalışan işçilerin durumunu anlatan koşaklar yer almıştır.

Hasat zamanında insanlar bir araya gelir, ekinler toplanır ve bu sırada hoşça vakit geçirmek için çalışanların ağzından şiir ve şarkılar dökülür. Bu şiirlerde kimi zaman yapılan işin özellikleri anlatılır kimi zaman sevilen kişiye göndermeler yapılır.

*Ormañizni ordum men
Enceñizni saylanmay,
Yeniñizda yar tutdum
Ötinizğa paylimay!*

Ekininizi biçtim ben
Demetiniz seçilmez,
Yanınızda sevgili buldum
Ateşiniz görülmez (2639-2642)!

*Ormani orğan bilen
Bar eken bölek talmaq,
Oğadan iymet üşdi
Yarniñ köñlini almak.*

Ekini biçmek ile
Varmış böyle yorulmak,
Zehirden daha zor
Yârin gönlünü almak (2647-2650).

İncelediğimiz eserde iş yaparken söylenen koşakların yanı sıra farklı işlerde çalışan ve ezilen işçilerin durumunu anlatan şiirlere de yer verilmiştir. İli’de bulunan madende zorla çalıştırılan, kötü muamele gören Kaşgarlı işçilerin durumu, baskıya maruz kalmaları, çok cefa çekmelerine rağmen sessiz kalışları şöyle dile getirilmiştir:

*İli yoli hañ yoli,
Rommalida ay güli,
İlida tapkan pulla,
Kimavazniñ çay puli!*

İli’ nin yolu maden ocağı yolu,
Başörtüsünde ay güli,
İli’de bulunan paralar,
Kumarbazın çay parası (2744-2747)!

*Kaşkalikniñ ballari
Teñden tolisi hañda,
Kaşkağa keteý dese,
Birden çapini dañda!*

Kaşgar’ ın çocukları
Yarısından fazlası madende,
Kaşgar’a gideyim dese,
Bir paltosu rehinde (2748-2751)!

“Taş Ahunum Şenige” başlığı altında verilen şiirlerde bir tüccar olan Taş Ahunum’dan bahsedilmiştir. “Uygur Halk Tarihi Koşakları ” adlı eserde Taş Ahunum ile ilgili koşaklara geçmeden önce onun hakkında bilgi verilmiştir. Artuşlu (Atuş) olan Taş Ahunum, genç yaşta ticaretin yollarını iyi öğrenmiş ve Kaşgar, Urumçi, Gulca gibi şehirleri gezerek ticaretle uğraşmıştır. I. Dünya Savaşı’ndan sonra Şincan’a gelerek halkın ihtiyacı olan demir, çay, kumaş gibi sanayi mallarını buraya taşımıştır. Kendi sermayesi az olunca yöredeki zenginleri organize ederek şirket oluşturmuş pamuk ve kibrit fabrikası açmıştır. Birçok işletme kurup para bastırması ve pazarı bayındır hale getirmiştir. Yaptığı bu işler sayesinde adı duyulmuştur. Onun adına söylenen koşaklar ise dönemin toplumsal durumu ve işçilerin ruhsal durumları hakkında bilgi vermektedir (Ömer, 1981: 93).

*Asmandiki ayni köreñ
Taş ahunum bayni köreñ
Zavodda işlegen merdikağa
Seleb begen nanni köreñ*

Gökyüzündeki ayı görün
Zengin Taş Ahunum’u görün
Fabrikada çalışan işçiye
Verilen ekmeği görün (4125-4128).

4.2.1.1.4. Tarihî olaylar ve kahramanları ele alan koşaklar

Bir ulusun kaderini etkileyen tarihî olaylar ve bu olaylara yön verip milletine liderlik eden kahramanlar hep var olmuştur. Uygur Türklerinin geçirdiği tarihî süreçleri düşündüğümüzde 19. yüzyıl, Çin-Mançu baskı ve zulmüne maruz kalan Uygur halkı için özgürlük ve var oluş mücadelesinin verildiği bir zaman dilimi olmuştur. Çin'in baskıcı yönetimi ve uyguladığı politikalar neticesinde Uygurların ruhsal dünyasında derin yaralar açılmış; bu durum da onların dil ve edebiyat ürünlerine yansımıştır. Bu yüzyılda siyasi ve tarihi koşak sayısında artış olmuş Çince kelimeler Uygur koşaklarının arasına girmiştir (İnayet, 2016).

“Uygur folklorunda konusunu tarihten ve tarihte yaşamış önemli şahıslardan alan koşaklar ayrı bir öneme sahiptir (Oğuz, 2018).” Özellikle Çin-Mançu istilas döneminde tarihi olayları ve kahramanların başlarına gelenleri anlatan çokça destan, koşak, türkü gibi edebî ürünler oluşturulmuştur. Bu yüzden 19. yüzyıl, Uygur halk edebiyatının yükseliş dönemidir. Sadir Pehlivan⁶ da bu yüzyılda yaşamış bir halk kahramanıdır.

Adem Öger, Sadir Pehlivan'ın yaşamı hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Sadir Pehlivan, 1798 yılında Gulca (İli)'ya bağlı Moltohtiyüzi (Mollitohtiyüzi) Köyü'nde bir çiftçi ailede dünyaya gelmiştir. Sadir Palvan'ın Hotenli olan babası Hoşehmet, Çin zulmüne karşı direndiği için 1767 yılında sürgün edilerek İli'ye yerleştirilen 6000 aileden biridir. Sadir'in çocukluk yıllarında, Çin-Mançu yönetimi bütün Doğu Türkistan'ı istila etmiş ve Uygur Türklerine ağır zulümler yapmıştır. Sadir Palvan, yoğun baskı neticesinde kendi köyünü terk ederek Gulca'nın Kazancı kasabasına yerleşmiştir. Sadir Palvan, İli'deki çiftçi ayaklanmalarının lideridir. 1860 yılından itibaren onun Çin zulmüne karşı elli kişiyle başlattığı mücadeleye daha sonra 300 kişi katılmış ve ilk olarak Aşlık Ambari, Çilpeñze, Bayanday ve Küre gibi kaleler ele geçirilmiştir. Sadir Palvan'ın bu mücadelesi kırk yıl boyunca sürmüş ve on üç kez hapse atılmıştır. Sadir Palvan, 1871 yılında Gulca'da vefat etmiştir” (Öger, 2012).

Turan, Sadir Pehlivan'ın, on beş yaşından başlayarak milli meselelere kafa yordüğünü, 1864-1867 yıllarında meydana gelen ayaklanmalara üç oğluyla birlikte katıldığını, bu savaşta İli bölgesinde bulunan Çinlilerin müstahkem kalelerinden olan Bayanday ve Küre kalelerini aşarak kahramanlıklar gösterdiğini dile getirir (Turan, 1998). Sadir Pehlivan'ın kahramanlıkları kendi devrini aşarak yıllarca Uygur halkının dilinde, türkülerinde yer almıştır. Çalışmamızda Sadir Pehlivan ile ilgili şiirler de “nahşa” olarak söylenmiştir.

⁶ Uçkuncan Ömer'in “Uygur Helk Tarihi Koşakliri (1985)” adlı eserinde Sadir Pehlivan hakkında söylenen şiirlere daha geniş bir şekilde yer verilmiştir.

Sadir Pehlivan, yaşının büyük bir bölümünü Çin zulmünden kaçarak defalarca zindana düşüp yine de oradan kaçmayı başararak, kimi zaman ise dışarda açlık derdi ile mücadele ederek geçirmiştir.

*Hitaydan keçib jürüb
Tağlani makan kilduk,
Kosak eçi yaman éken
Şalvuni kavab kilduk.*

Çin'den kaçıp
Dağları mekân ettik,
Karın açlığı fenaymış
Şalvarı kebab yaptık (3437-3440).

*Şalvuni kavab kısam
Bu tatlık bēğir boldi,
Tağlada keçib jürüb
Atlırim yēğir boldi.*

Şalvarı kebab yapsam
Bu tatlı ciğer oldu,
Dağlarda yürümekten
Atlarım yara oldu (3441-3444).

Sürgün hayatı boyunca vatanından ve sevdiklerinden ayrı kalmıştır.

*Atasiden jitim kalğan,
Anasiden jitim kalğan,
Jitim kalğanda men alğan
Hemide ağıçam aman barmu?*

Babasından yetim kalan,
Anasından öksüz kalan,
Yetim kaldığımda beni alan
Hamide ablam iyi mi (3461-3464)?

*Sadir deb étim galđi
Dañzida hetim kalđi,
Menim üç balam badu
İlida jitim kalđi.*

Sadir denen adım kaldı
Evlenme cüzdanımda yazım kaldı,
Benim üç çocuğum vardı
İli'de yetim kaldı (3445-3448).

Sadir Pehlivan, Çinlilere karşı çetin mücadeleler veren bir savaşçı olarak anılmıştır.

*Sadirniñ mingen ati
Duñ Yamulğa taraydu,
Sadir özi hoğañza
Öltürmeydü palaydu.*

Sadir'in bindiği atı
Zindanın üstüne sürer
Sadir kendi kahraman
Öldürülmez sürülür (3433-3436).

Uygur Türkleri, 1864-1871 yılları arasında Mançu istilasına ve onun yerel işbirlikçilerine karşı birçok kez ayaklanmışlardır. Mayimhan da bu dönemde Mançu yönetimine karşı milli ayaklanmada öne çıkan kadın kahramanlardan biridir. Sonraki dönemde hükümet tarafından idam edilen Mayimhan, Uygur Türklerinin bağımsızlık sembollerinden biri haline gelmiştir (İnayet ve Öger, 2009).

*Zindan tami egiz tam
Eniñ içi göristan,
Erkinlikke bel bağlab
Şeyit boldi Mayimhan.*

Zindan duvarı yüksek duvar
Onun içi kabristan,
Özgürlüğe niyet edip
Şehit oldu Mayimhan (2480-2483).

Bu dönemdeki ahval hakkında “Uygur Halk Tarihi Koşakları” adlı eserde, 1864-1871 yılları arasında Uygur halkı hesapçı, rüşvetçi memurlar ile kendi içindeki toprak ağası ve tefecilerin zulümlerine maruz kaldığına, ağır vergiler altında ezilip gece gündüz çalışıp karınlarını doyuramaz hale geldiklerine ve bu zamanda ortaya çıkan kahraman Mayimhan ‘ın yapılanlara karşı çıkıp hükümet tarafından öldürüldüğüne değinilmiştir (Ömer, 1981: 37).

*Atmış yambuni elib
Darin ambal toyamidu,
Mayimhanni öltedi
Huni eni koyamidu.*

Altmış yambu alıp
Kaymakam Bey doyar mı,
Mayimhan’ı öldürdü
Kanı onu bırakır mı (2508-2511).

Bayanday Savaşı da Uygur halkının Çin’e karşı verdiği mücadelelerden biridir. Baskıcı yönetim ve ağır vergiler altında ezilen halkın başkaldırısı anlatılır. Çin Hükümeti Doğu Türkistan’ın İli bölgesinde asker toplayıp, feodallerle birleşerek halkı talan etmiştir. Buna dayanamayan halk da 1864’te Uygur ve başka milletler ile birleşerek ayaklanma başlatmış ve eski hükümetin merkezi olan Bayanday Kalesi’ni almıştır. Kaleye iki defa hücum eden halk, Çin askerlerini mağlup etmeyi başarmıştır (Ömer, 2008: 33-37).

Çin-Mançu yönetimi uzun yıllar boyunca mazlum Uygur halkını hainlik ve komünizm gibi değişik siyasî rejimler altında kullanmış onları yol, kale vb. yapımında güç koşullar altında çalıştırmıştır. Ağır vergilere tâbi tutarak halkı sömürmüştür. Çalışmamızda yer alan şiirlerde Bayanday Savaşı’nı anlatmaktan çok ayaklanma başlamadan önceki halkın durumuna,

çektığı eziyetlere, zalim yöneticilerin onlara karşı tavırlarına ve koyulan ağır vergilere değinilmiştir. Tuñgan adı verilen Müslümanlar zor şartlar altında yaşamaktadır. Şiirlere “cañcuñ”, “ambal” gibi Çince isimlerle⁷ yansıyan “bey, ağa, kaymakam” gibi unvanlara sahip yöneticilerin (İnayet, 2016) halka karşı tavırları son derece acımasızdır

Ahşami yatar bolsaq

Sağni kigiz kèni?

Bu canğa ötüb ketdi

Hitaylaniñ mesî kèni?

Akşam vakti yatacak olsak

Sağlam çadır nerede?

Bu cana basıp geçti

Çinlilerin çizmesi nerede (3817-3820)?

Sèliq tēbib bērilmey helk

Hēziz perzendini satdi,

Bu Cañcuñ boldi ejderha

Tarañçilağa ot çaçti

Vergiyi bulup veremeyen halk

Kıymetli çocuğunu sattı,

Bu general oldu ejderha

Tarañçilere ateş saçtı (3833-3836).

Vañhuli bala boldi

Hitayla ejdeha boldi,

Çidalmay goldiğa hehle

Kēçeler öyige kaçti.

Vanhuli bela oldu

Çinliler ejderha oldu,

Dayanamayıp gürültüye halk

Geceleyn eve kaçtı (3945-3948).

Ambaliğa ambal şahida tambal

Jutni sorab yeydü Yamuldiki ambal

Kaymakam yöneticilikte tembel

Yurdu soyup yedi Yamul’daki kaymakam

(4137-4138).

Uygur Türklerinin toprakları Çin hakimiyetine girmesiyle, burada yaşayan Uygurlar Çinlilere boyun eğmek istemezler. Bundan dolayı pek çok kez ayaklanırlar. Dış güçlere karşı yapılan bu çetin mücadelelerde pek çok halk kahramanı ortaya çıkmıştır. Halkın kurtuluşu için çalışan kahramanlar sadece erkekler değildir. Nasıl ki Çin Tömür Batur’un kız kardeşi Mehdumsula düşmanlara karşı savaştıysa Nözügüm de halkının kurtuluşu için Kalmuklarla savaşmış ve kendini feda etmiştir. Uygur Türklerinin mücadelelerinin simgesi haline gelen kadın kahramanlardan biri olmuştur.

⁷ Uygur koşaklarında yer alan Çince diğer kelimeler için bk. (İnayet, 2016).

Doğu Türkistan sahasında XIX. ve XX. asırlarda meydana gelen sosyal olaylara bağlı olarak teşekkül eden destanlar vardır.⁸ Sadir Palvan, Nözügüm, Kızıl Gülüm, Seyit Noçi, Abdurrahman Hoca gibi destanlarda anlatılan olaylar gerçekten olmuş tarihi olaylardan izler taşımaktadır (İnayet, 2014: 29). Nözügüm'ün hikâyesi de halkın ağızında yıllarca dolaşmış koşaklarına nahşilerine destanlarına konu olmuştur.

Nözügüm kelimesi Türkiye Türkçesinde “ince”, “nazik”, “narin” anlamlarına gelmektedir. Uygur Türkçesinde “Nozugum”, “Nazugum”, “Nuzugum” şekillerinde telaffuz edilmektedir. Çalışmamızda ise “Nözügüm” şekli kullanılmıştır.

Nözügüm'ün bir halk kahramanı olmasına sebep olan olayları İsa Özkan “Nözügüm Destanı” adlı makalesinde şöyle dile getirmiştir:

“Nözügüm Destanı'nın teşekkülüne sebep olan hadiseler, 1824 yılında cereyan eder. Sözü geçen tarihte Kaşgar' da hocalar sülalesinden Cihangir Hoca Kırgız Türklerinin de yardımıyla Çinlilere karşı istiklâl için ayaklanır ve kısa bir süre sonra da bunda muvaffak olur. Ancak Çin'den sevk edilen büyük miktardaki “Çempen” adı verilen kuvvetler karşısında yenilir ve esir edilerek demir kafes içinde Pekin'e, Mançu sülalesinden İmparator Dü-wan (Tao-tuwan) Han'a götürülürken yolda vefat eder. Söz konusu ayaklanmanın bastırılışında büyük rol oynayan Doğu Türkistan'daki azınlıklardan Mançu soyundan Şamanist Solonlar ve Moğol asıllı Kalmuklar, Çin kuvvetleriyle birlikte, merkezî hükümetin de teşvik ve desteğini alarak büyük bir katliam ve yağma harekâtına girişirler. Ancak, işgalcilerce genç kadın ve erkeklerin öldürülmesinden ziyâde esir alınmaları tercih edilir. Çinliler ve Solonlar bir süre sonra İli' ye sürdükleri bu Uygur esirlerden genç kız ve kadınları cariye, erkekleri ise köle olarak zengin ve nüfuzlu Kalmuk beylerine satarlar. Kaşgar'da doğup büyüyen destan kahramanımız Nözügüm de bu trajik kaderi yaşamak zorunda bırakılan, fakat düşmanlara boyun eğmeyerek direnmeyi tercih eden Kaşgarlılardan birisidir” (Özkan, 1992).

Çalışmamızda Nözügüm'ün başından geçen olayların anlatıldığı bölümler nesir; Nözügüm'ün söylediği nahşiler ise nazım olarak verilmiştir. Bu şiirler Nözügüm'ün bir Kalmuk'a verildiğinde; Kalmuklardan saklanırken kamışlıkta; dağlarda/ormanlarda saklanırken; Solanların onu Şi Sen'e teslim ettiğinde; Şi Sen'in onu Solanla evlendireceğini anlayıp kaçtığında; Dun Yamul'da ve Şi Yamul'da söylediği manzumelerdir.

Yalañ ayak su keçtim

Tağniñ suyni içtim,

Çidalmay Qalmağ zulmiğa

Heziz cënimden keçtim

Yalın ayak su geçtim

Dağın suyunu içtim,

Dayanamayıp Kalmuk zulmüne

Aziz canımdan geçtim(4843-4846).

⁸ Uygur Halk destancılığının durumu hakkında bk. (Özkan,1985).

*Komuşlukka ot koyşa
Kêçib kirey deyyağ,
Hergiz hotun bolmasmen
Kalmak yüzi karağa!*

Kamışlığı yakarlarsa
Kaçıp gireyim nehre,
Herkes ben gibi eş olamaz
Yüzü kara Kalmuk'a (4904-4907)!

*Nözük beli bağlandi
Öltümeke rastlandi,
Yalguz gërib Nözügüm
Şi Yamulğa solandi!*

Nazik beli bağlandı
Öldürmeye hazırlandı,
Yalnız garip Nözügüm
Şi-Yamul'a hapsedildi (5021-5024)!

Nözügüm'ün nahşilerini değerlendirirken Alimcan İnyet (2013) ve Uçkuncan Ömer'in (1981) Nözügüm ile ilgili araştırmalarını⁹ incelediğimizde, çalışmamızda verilen koşak sayısının bu eserlerde verilen koşak sayısından daha az olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebinin metinlerin halk arasından derlenirken unutulduğunun ya da baskıda yaşanan sıkıntılar nedeniyle yazıya geçirilmeyişinin olduğu kanaatindeyiz. Çalışmamızda,

“Atamnima sëğindim
Anamnima sëğindim,
Tirikmikin şul dadam
Hiçbir heve bilmidim!
Atam munda kegeymu
Meni ëlib ketkeymu?” (T4955)

şeklinde verilen koşanın tam hali, incelediğimiz eserlerde şöyle verilmiştir:

“Atamni men sëğindim,
Akamni men sëğindim.
Tirikmikin şul dadam,
Heberini bilmidim.

⁹ Alimcan İnyet, “Uygur Halk Destanları 2” adlı çalışmasında Nözügüm'ün yaşadığı olaylara ve söylediği şiirlere yer vermiştir. Bu çalışmayla kıyasladığımızda incelediğimiz “Uygur El Edebiyatı” adlı eserde Nözügüm etrafında söylenen şiirlerin sayısı az ya da bazı yerleri eksiktir.

Akamğa yételmesmen,
Atamni hem körmesmen.
Atamni körün ölsem,
Hergiz arman kılmasmen.

Atam munda kelermu?
Mèni èlib kète rmu?
Tèç Keşkerge yètermu?
Tinç barurni bilmesmen.” (İnayet, 2013: 21-22) (Ömer, 1981: 14-15)

4.2.1.1.5. Dinî ve geleneksel günleri konu alan koşaklar

Çalışmamızda halk arasından derlenen Ramazan, oruç, zekât, Kadir Gecesi, bayram ve Nevruz gibi dinî ve geleneksel konuların ele alındığı koşaklara da yer verilmiştir. Uygurlar İslam dinini kabul ettikten sonra geleneksel özellik gösteren bayram ve törenlerin yanı sıra Ramazan ve Kurban Bayramı da onlar için önem teşkil eden günler arasında yerini almıştır. Oruç, her yıl ramazan ayında başlar. Uygurlarda halk arasında onun şerefine “Ramazan Eytış” âdeti ortaya çıkmıştır. Ramazan ayında özellikle gençler ve çocuklar, iftar zamanında kapı kapı dolaşarak grup halinde ramazan koşmaları söylerler. Bu koşmalara karşılık evin sahibi onlara çeşitli yiyecek ve içecekler sunar. Ramazan koşmaları genellikle insanları oruç tutmaya, sadaka ve fitre vermeye teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Rahman, 1996: 130).

Ramizan èytib keldik melli bilen
Yene
Bir tavuq on epçikin nani bilen.
Ramizan...

Ramazan söyleyerek geldik mahallece
Tekrar
Bir tavuk ile on ekmeği alın.
Ramazan...

Bizimgu gaday emes on algili,
Yene
Besiñiz akça beriñ koy algili.
Ramizan...

Bizim gibi fakir değil onu alın,
Tekrar
Verirseniz akça verin koyun alın
Ramazan (2901-2908)...

Hicri takvime göre Şaban ayının on beşinci gecesine denk gelen Berat Kandili, Müslümanların çok ibadet ettiği günlerden birisidir. Bu özel gecede insanlar dua ve tövbe ederek yüce Allah'tan bağışlanmayı dilerler. Çalışmamızda “Barat ay(du'a) nin on beşinci kécesi aḥşami ballaniñ küçida ot köterip éytdiğan қоşaқliri” başlıklı bölümde cennete kavuşmayı, cehennemden korunmayı, çokça tövbe edip arınmayı anlatan şiirlere yer verilmiştir.

*Töbe kıliñ heyir-şerge,
Melek yazğan kim depterge.*

Tövbe edin hayra-şerre,
Melek yazmış o deftere.

*Barat ayi ayi uluқ aydu,
U ḥaḥlağa cennet caydu.*

Berat ayı yüce aydır,
O insanlara cennet yerdir.

*Bu küñ pütkende püteriñni,
Melek söygen ḥuş éytiñiz.*

Bugün bitirmiş defterini,
Melek söylemiş hoş adınızı.

*Töbe kılgil bir Ḥüdağa
Қoluñ tapşur rehmanirahimğa.*

Tövbe et bir Allah'a
Elini uzat rahmanirahime (2944-2951).

Berat Gecesi'nde insanlar bir araya toplanıp sohbet ederler ve gecenin ilerleyen saatlerinde kadın ve erkekler ayrı ayrı toplanarak tüm geceyi uyumadan ibadetle geçirir, Allah'a dualar ederler.

*Maşındak el yatқиçe oynab жүgen
Den kéyin bir öyge жіgilib tamaşa қilidü.
Çoñla bosa, erle bir başқа,
Ḥotunla bir başқа жіgilib tañ atқиçe,
Tileb қilişib (tüneb)çikidü.*

İşte böyle halk yatana kadar vakit geçirdik
ten sonra bir eve toplanıp seyrederler.
Büyükler bir tarafa, erkekler ayrı,
Kadınlar ayrı toplanıp sabah oluncaya kadar,
Dua ederek (uyumadan ibadet ederek)geçer (2968-2972).

Yine bu gecede kızlar Allah'tan saadet, mutluluk, baht dileklerinde bulunurlar.

Beht ata, beht ata dölet ber maña
Beht dölet bermeseñ
Sebir- taqet ber maña.
Beht Ata . . .
Beht dölet bermesen
Hem saadet ber maña
Beht Ata. . .
Beht dölet bemeseñ
Yahşi izzet ber maña.

Baht ata, baht ata zenginlik ver bana
Baht zenginlik vermezsen
Sabır-güç ver bana.
Baht ata ...
Baht zenginlik vermezsen
Mutluluk da ver bana.
Baht ata...
Baht zenginlik vermezsen
İyi izzet ver bana (2976-2984).

Çalışmamızda “Bahşi Pirida Avuş Koşaklırı” başlığı altında dinî özellik taşıyan, bir ozanın dilinden dökülmüş bazı peygamber ve din büyüklerinin maharetlerinden bahseden ve Allah’tan derdine derman dileyen şiirlere de yer verilmiştir. Dizelere belli bir ezgi kazandıran “yeyy”, “ya Alla” gibi ünlemler sıkça kullanılmıştır.

İşniñ başi Bismilla
İş başlidim Bismilla,
Quran başi Bismilla
Yolğa kirdim Bismilla.

İşin başı Besmele
İş başladım Besmele,
Kuran başı Besmele
Yola çıktım Besmele (4009-4012).

Tügmençiğe “pir” bolğan
Hezreti Kember peygamber,
Sizden meded tileymen
Renciğe şipa tileymen.

Değirmenciliğe “pir” olan
Hazreti Kamber peygamber,
Sizden çare dilerim
Gönül kırıklığına şifa dilerim
(4022-4025).

Dèhkançiğa pir bolğan
Hezreti Hızır atadır,
Sizden meded tileymen
Derdige dava tileymen.

Çiftçiliğe “pir” olan
Hazreti Hızır atadır.
Sizden yardım dilerim
Derdine çare dilerim (4026-4029).

*ahhar atli keheriñden
orkun bar udayim,
Rehman atli rehmiñden
ummitim bar udayim.*

Kahhar adlı öfkenden
Korkum var Allah'ım,
Rahman adlı acımandan
umdim var Allah'ım (4057-4060).

İncelediğimiz eserde, dinî nitelikli şiirlerin yanında Nevruz'u anlatan şiirlere de yer verilmiştir. Türk kültüründe “Ergenekon'dan çıkış”, “yeni bir yılın başlangıcı” ve “baharın gelişi” gibi kavramları simgeleyen Nevruz, tüm Türk dünyasında ortak olarak kutlanmaktadır.

Nevruz kelimesi, “Türkmenistan'da ‘navruz’ Doğu Türkistan'da ‘noruz’ Özbekistan'da ‘növroz’ Kırgızistan'da ‘noruz’, Kazakistan Türkçesi'nde ‘novruz’, Tataristan'da ‘navruz’, Türkiye'de ‘nevruz’, Başkirt Türkçesi'nde ‘navruz’, Çuvaşistan'da ‘naras’ ” şeklinde telaffuz edilmektedir (Kaşgarlı, 2004: 242).

Halk, yeni bir yılın başlangıcı sayılan bu özel günde bir araya gelir ve kimi ritüelleri yerine getirir. Şenlikler yapılır, oyunlar oynanır, türlü yemekler yenir ve sanatkârlar hünelerini gösterir. Nevruz'u anlatan şiirler söylenir. Bu şiirlere “Nevruziye” ya da “Nevruzluk” adı verilir. Doğu Türkistan ve Kazakistan'da yaşayan Uygur Türkleri arasında söylenen “Nevruz Koşakları” da bu törenlerde söylenerek müstakil bir tür haline gelmiştir (Özkan,1995).

*Jil beşi noruz küni
Alem gülistan bolgusi,
Asmandan yer yüzige,
Ab rehmet yagusi.*

Yıl başı nevrüz günü
Dünya gül bahçesi olur,
Gökten yeryüzüne,
Rahmet suyu yağar (3009-3012).

Nevruz'da öğrenciler hocaları tarafından yazılan ya da sözlü gelenekte yer alan şiirleri ezberleyip ev ev gezerek söylerler. Buna karşılık ev sahipleri onlara çeşitli hediyeler vererek ellerini boş göndermez (Özkan, 1995).

Nevruz, baharın müjdecisidir. Doğanın yeniden canlanması, bolluk ve bereketin habercisidir. Türkler, eski devirlerden beri hayvancılık ve ziraat ile uğraşmışlardır. Tohum ekilen, fidan dikilen, hayvanların yavrulamaya yeryüzünün yeşerip ağaçların çiçek açmaya başladığı bu mübarek ayın başlaması bütün Türk ellerinde, Orta Asya Türkleri'nde büyük şenlikler düzenlenerek “yeni yıl bayramı”, “bahar bayramı” olarak anılmaktadır (Kaşgarlı, 2004: 241).

İsa Özkan, “Türk Boylarının Edebiyat ve Folklorunda Nevruz Şenlikleri” adlı makalesinde Pantusov’un, çalışmasından yola çıkarak Uygur Türklerinin Nevruz’ da ne gibi etkinlikler yaptığını değinmiştir. Uygurlar arasında Nevruz’a özgü bir gelenek olarak sarımsak, iğde, sirke, koyun kellesi, buğday, nazar otu, para gibi nesnelere toplayıp suda bekletilmiştir. Yine bu günde uygulanan değişik bir ritüel ise “Mollaların” okuldan öğrencilerin evlerine ziyarete gelmeleri ve onların karşılaştığı ne kadar müşkül var ise bunların her biri için ayrı ayrı kağıt parçalarına “nevruzluk” adı verilen bir beyit yazarak coşkulu bir şekilde bunları okumalarıdır (Özkan: 1995).

Çalışmamızda bu bölüm şöyle ifade edilmiştir:

<i>Noruz küni kısım, kısım mögeleni,</i>	Nevruz günü türlü türlü meyveleri
<i>Tamaqlani cem kilib, meselen! sèrik samsak</i>	Yemekleri toplayıp, örneğin: sarı sarımsak
<i>Sencil çiğde, alma, sèrik yağ, koyniñ</i>	Sencil iğde, elma, sarı yağ, koyunun
<i>Kallasi, sirke, sambusa ve şuniñga</i>	Kellesi, sirke, börek ve ona
<i>Ohşaş nersileni suğa çilab koyub</i>	Benzer şeyleri suya ıslayıp
<i>Etisi. İçidü. muni “hefte salam” suyi</i>	Sonra. İçer. Buna “hefte salam” suyu
<i>Deydü. Buni molla mehtebede kılıpdü. Mehtebede</i>	Denir, Bunu hocalar okulda yapardı. Okulda
<i>Kañçe bala bolsa, şunçe paçe-paçe kegezge</i>	Kaç çocuk varsa, o kadar parça parça kâğıda
<i>Noruz bëytini yëzib bërdü</i>	Nevruz beytini yazıp verir.
<i>Her kıysı balla bir az tiyin bërişib</i>	Çocukların her biri az para verip
<i>Hèliki kegezni èlişib këtidü.</i>	O kâğıdı alıp giderdi (2997-3007).

4.2.1.1.6. Gurbet ve özlem ilgili koşaklar

Gurbet ve özlem, halk şiirinde çokça ele alınan konulardandır. Sevdiklerinden, anne babasından, vatanından ayrı kalan insanlar yaşadığı duyguları şiirlerle dile getirmişlerdir. Çalışmamızda yer alan “Munzar Ham Gariplik Nahşiliri”, “Ak Dadam” ve “Her Türlük Beyt Hem Takmakla” başlıklı bölümlerde bu konuları işleyen şiirlere yer verilmiştir.

“Uygur Halk Tarihi Koşakları” adlı eserde “Ak Dadam” koşuğunun, bir zamanlar Şincan’daki usta ve kâşiflerin hayatlarını devam ettirmek için oğullarını ve kızlarını yanlarına alarak Ğulca’ya yerleşmeleri ve aziz yurtları Kaşgar’ı hatırlayarak bu koşuğu

söylediklerine değinilmiştir (Ömer, 1981: 116). Çalışmamızda yer verilen bu kısa şiir şu şekildedir:

Ak dadam appak dadam.

Kaşkağa bargim kèlidü,

Ak sarayniñ aldida

Tamaka tatkim kèlidü.

Ak sarayniñ kızlari

Laçin miken kurguy miken

Qolida altun üzük

Aşıkliri zerger miken

Ak babam apak babam.

Kaşgar'a varasım gelir,

Aksarayın önünde

Tütün içesim gelir.

Aksaray'ın kızları

Kartal mı şahin mi?

Elinde altın yüzük

Âşıkları kuyumcu mu (2845-2852)

4.2.1.2. Koşakların şekil özellikleri

Uygur halk koşakları, içerik yönünden kapsamlı olduğu kadar şekil yönünden de zengindir. Ele alınan konu ya da söyleniş özelliğine göre şiirlerde farklı nazım şekilleri kullanılmıştır. Nazım birimi, kafiyeleşmesi ve hece sayısı bu şekillerin adlandırılmasında büyük etken olmuştur.

Koşaklarda en çok kullanılan nazım birimi dördüktür. Bunun dışında beyit, beşli ve altılı nazım birimleri de kullanılmaktadır. Ölçü olarak ise hecenin 4 ile 16 arasındaki bütün kalıpları kullanılmakla birlikte bunlardan en çok 7'li ve 8'li hece kalıpları tercih edilir. Koşaklarda kafiye de önemli bir yer tutar ve birbirinden bağımsız olan dördüklerin kafiye düzeni aaaa, aaba, abab, aaab, abcb şeklindedir (Öger, 2006).

Çalışmamızda yer alan koşakların bir kısmı mani tarzında söylenmiştir. Türk halk şiirinin en yaygın ve kısa nazım şekillerinden biri olan mani, Uygur halk şiirinde de karşımıza çıkar. Mani, birbirinden bağımsız "aaxa" kafiye düzenine sahip ve hecenin yedili kalıbıyla söylenen bir nazım şeklidir (Oğuz, 2010:240). Uygur sahasında "koşak" olarak ifade edilen bu nazım şeklinin Anadolu sahasındaki karşılığı "mani" dir. Uygur muhabbet koşaklarının büyük bir kısmı da mani nazım şekliyle düzenlenmiştir (İnayet, 2011).

Atniñ yahşisi toruq

Qizniñ yahşisi uruq

Jigitlik kılay desem,

Putumda yoğan çoruq.

Atın iyisi doru,

Kızın iyisi soy,

Yiğitlik yapayım desem,

Ayağında büyük çarık (114-117).

*Östeñ boyida yalpuz.
Yalpuzniñ şahı balguz,
Men seperge ketkende
Yarım alıptu yalguz.*

Kanal boyunda yalpuz.
Yalpuzun dalı balguz,
Ben sefere gittiğimde
Yârim kalmıştı yalnız (166-169).

*Yar bilen baraymu men
Yolida alaymu men,
Köñül bemigen yaniñ
Köñlini alaymu men?*

Yar ile varayım mı ben
Yolunda kalayım mı ben,
Gönül vermeyen yârin
Gönlünü alayım mı ben(182-185)?

Klasik mani düzeninin yanı sıra “abcb” kafiye düzenine sahip koşaklar da vardır.

*Nepige çüşken bilen
Hiç nele körünmeydü,
Yarniñ közige arab
Ötgen küin bilinmeydü.*

At arabasına binmek ile
Hiçbir yer görünmez,
Yârin gözüne bakarak
Geçen gün bilinmez (218-221).

*Bu yolda tola mañdim
Bu yol meniñ yoldaşım
Hêrib açap kelgende,
Su bergen irindaŝım.*

Bu yolda çok yürüdüm
Bu yol benim yoldaşım
Yorgun olup geldiğimde,
Su veren kardeşim (250-253).

Çalışmamızda yer alan koşaklarda “koşma” tarzında söylenen şiirler vardır. Koşmalar halk şiirinde genellikle hecenin 8’li ya da 11’li kalıbıyla ve dörtlükler şeklinde söylenen aşk, ayrılık, kavuşma gibi duyguların dile getirildiği nazım şekilleridir. Bunlar 5, 6, 7, 8 ve 10 heceli olarak da söylenebilir (İnayet, 2011).

*Bu östeñ bir bala boldi
Keç-küz boldi oymaydu,
Soka çidiyalmay namratla
Geme kirib yatdi.*

Bu kanal bir bela oldu
Gece gündüz oldu bırakmaz,
Soğuşa dayanamayan yoksullar
Aşığı girip yattı (3877-3880).

*Atasiden jitim kalğan,
Anasiden jitim kalğan,
Jitim kalğanda men alğan
Hemide ağıçam aman bar mu?*

Babasından yetim kalan,
Anasından öksüz kalan,
Yetim kaldığımda beni alan
Hamide ablam iyi mi (3461-3464)?

Çalışmamızda iki dizelik “beyit” şeklinde söylenmiş şiirler de bulunmaktadır. Beyit terimi Uygur halk şiirinde hem bir nazım şekli hem de bir nazım türünü ifade eder. Nazım şekli olarak beyit, iki mısradan oluşan halk şiirlerine denirken nazım türü olarak beyit ise müzikle söylenmek üzere değil okunmak üzere düzenlenmiş, hece, durak ve mısra sınırlandırılmasına uğrayamayan, konu bütünlüğüne sahip her türlü halk şiirine verilen isimdir (İnayet, 2011).

*Zindan tami égiz éken sêpaqsız éken
Sen yarimniñ obdan dësem köñülsüz éken*

Zindan duvarı yüksekmiş gökyüzünü
görmezmiş
Sen yârime iyi desem gönülsüzmüş
(1920-1921)

*O mehelligiden bu mehellige yoli bamêken,
Yar ağıriki bolub kaldım dori bamêken.*

O mahalleden bu mahalleye yol var mı?
Yâr hastası olup kaldım ilacı varı(1934-1935).

Şiirlerin beyit gibi ikili ya da mani gibi dört dizeli söylenen şekilleri de karşımıza çıkmaktadır.

*Appağ, appağ toşkanla sayda tola
Öylenmigen jigitle toyda tola.*

Ak ak tavşanlar derede çok
Evlenmeyen yiğitler düğünde çok
(3544-3545).

*Appağ appağ toşkanla
Sayda tola yar senem,
Kız amıgan jigitle
Toyda tola yar senem.*

Ak ak tavşanlar
Derede çok yâr senem,
Evlenmeyen yiğitler
Düğünde çok yâr senem (3710-3713).

Şiirlerde yer alan hece sayısına değinecek olursak hecenin pek çok farklı kalıbının kullanıldığını söyleyebiliriz. Bazı şiirlerde hece sayısı tüm dizelerde aynı kalırken bazılarında değişiklik göstermektedir. Çalışmamızdaki koşakların çoğunda 7’li hece ölçüsü kullanılmıştır. Bunun dışında 6, 8, 10, 11, 12’li hece ölçüsüyle söylenen şiirler de vardır. Hece sayısı değişenlerde ise 1. ve 3. dizede 8’li; 2. ve 4. dizede ise 5’li hece ölçüsü kullanılmıştır.

*Gül gonçesi açılğandek
Lebleriñ seniñ,
Hömrüm ötti leblerinni
Söyelmey seniñ.*

Gül goncası açılmış gibi
Dudakların senin,
Ömrüm geçti dudaklarını
Öpemedim senin (2602-2605).

*Suğa salsam su kötermes
Miskal tumurni,
Altun bërrib, èlib bolmas
Qalğan köñülni.*

Suya atsam su götürmez
Miskal kökünü,
Altın verip, almak olmaz
Kalan gönlü (2525-2528).

Kafiye, şiirlerde dize sonlarındaki ses benzerliğidir. Seslerin oluşturduğu ahenge göre şiirlerin kafiye düzenleri oluşmaktadır. Uygur halk şiirinde de farklı kafiye düzenleri kullanılmıştır. Çalışmamızda yer alan koşaklarda “abcb” kafiye düzeni başta olmak üzere aabb, abbb, abab, aaaa, aaba gibi kafiye düzenleri kullanılmıştır. Uygur sahasında “araş kafiye” olarak adlandırılan (İnayet, 2011) “abcb” kafiye düzeni şiirlerde yoğun olarak kullanılmıştır.

*Yamulni teşib koyib
İkki çıktim talağa,
Meni bakқан beş yayi
Emdi қaldi balağa.*

Zindanı delip kaçıp
İki kez çıktım dışarı,
Bana bakan beş polis
Şimdi düştü belaya (3417-3420).

*Zindan tami ègiz tam
Èniñ içi göristan,
Èrkinlikke bel bağlab
Şeyit boldi Mayimhan.*

Zindan duvarı yüksek duvar
Onun içi kabristan,
Özgürlüğe niyet edip
Şehit oldu Mayimhan (2480-2483).

4.2.2. Makallar

Arapça bir kelime olan ve “söz/lakırdı” manalarına gelen “makal” sözcüğü (Devellioğlu, 2006: 573) Uygur halk edebiyatında atasözüne karşılık olarak kullanılmaktadır. Sözlü edebiyat geleneğinin önemli ürünleri olan atasözleri daha çok göçebe hayat tarzına sahip toplumlarda yaygınlık kazanmıştır. Türk boy ve kabileleri de çok uzun süren göçebe ve yarı göçebe hayat tarzlarından dolayı çok zengin bir halk edebiyatına ve atasözü toplamına sahiptir (Öztopçu, 1992: 34).

Şükrü Elçin atasözü tanımlamasını “Nazım, nesir, her iki şekli ile eski tecrübeleri ‘tam bir fikir’ kompozisyonu içinde teşbih, mecâz, kinâye, tezâd gibi edebi sanatların kudretinden faydalanarak süslü, kapalı olarak veya bazen açık, mecazsız hususuyla yetişecek gençlere aktaran sözler ” şeklinde yapmıştır (Elçin, 1986:626). Tanımdan da anlaşılacağı üzere atasözlerinde anlam her ne kadar kısa, kesin ve açık olsa da anlamı güçlendirmek ve akıcılığı sağlamak için söz sanatlarından yararlanılmıştır.

Atasözleri halk edebiyatının önemli bir kısmını oluştururlar. Diğer bazı folk edebiyatı ürünlerinin aksine, kullanılmak için özel bir olay ve durum gerektirmedikleri için günlük konuşma içinde sık sık kullanılırlar. Kısahıkları, içlerindeki özlü ifade, anlatımlarındaki kafiye, aliterasyon, vezin gibi şiirsel özellikler ve sık kullanılmalarıyla akılda kolayca kalan atasözleri çok uzun zaman süreleri içinde de diğer halk edebiyatı ürünlerinden daha fazla yaşama şansına sahiptirler (Öztopçu, 1992: 33-34).

Atasözleri manzum ya da mensur olabilir. Edebî ürünlerin ilk örneklerinin manzum olarak icra edildiğini düşünürsek atasözlerinin ahenkli söylenişleri ve ses unsurları göz önüne alındığında bunların bir kısmı manzum olarak günümüze gelmiş bir kısmı da nazım parçalanması ya da unutulması ile yıllarca tekrar edilerek mensur olarak hüviyet kazanmıştır (Elçin, 1986:626).

Atasözleri çoğunlukla konuşma dilinde bir fikri, bir düşünceyi desteklemek veya karşı çıkmak, bunların yanında belli bir konuda öğüt vermek vb. gibi nedenlerle kullanılır (Oğuz, 2010: 206). Yazılı ve sözlü anlatımda ifadeyi güçlendirmek anlatılanları desteklemek amacıyla atasözlerine başvurulabilir. Bu yüzden atasözleri edebî metinlerin pek çoğunun içinde karşımıza çıkabilir.

Atasözlerinin karşılığı olarak kullanılan en eski terim “sav” sözcüğüdür. Elçin, “Eski Türkçede Göktürk Âbideleri’nde, Uygurlardan kalma eserlerde, XI. asırda Karahanlılar

devrinde Doğu Türk ilinde, “söz, haber, mesaj, nutuk, şöhret, şey” mânâlarına gelen ve “sa-” fiilinden türemiş “sab-sav” kelimesinin XIV. asırda da İslâm tesirindeki Kıpçak sahasında görüldüğünü” belirtmiştir (Elçin, 1986:623).

Atasözlerinin gelişimine baktığımızda ise “XI. asırda ‘sav’ yanında klasik İslâmî Türk edebiyatının en değerli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig’de Yusuf Has Hacib, Arap ve belki de İran tesiri ile yazı dilinde ‘mesel’ tabirini kullanır. Habeşçe ‘mesl, meşale’; Aramice ‘meslâ’ ve ‘masal’ sözü Arapçada ‘masal, mesel’ ve çokluğu ‘emsâl’ olarak mukayese ve karşılaştırma manasından atalar sözü mefhumuna doğru genişlemiş, Fars ve Türk yazı dillerine geçtikten sonra halk diline de kısmen inmiştir. Kelimenin ‘mesel, durub-i emsâl, darb-ı mesel’ şekillerini XX. asır başlarına kadar yazılmış muhtelif türdeki fikrî ve edebî eserlerde görmek mümkündür (Elçin, 1986:623).”

İslamiyet’in kabulünden sonra Uygurlar arasında atasözüne karşılık olarak “söz” anlamını taşıyan ve Arapça bir sözcük olan “makal” kelimesi ve “örnek göstererek ifade etmek” anlamını taşıyan “temsil” kelimesi ya da bunların birleşimi olan “makal-temsil” şeklinde kullanımı yaygınlaşmıştır (Yasen, 2006: 10).

Atasözleri bir milletin hafızası ve mirasıdır. Geçmişle bağlarının kopmaması için bu kıymetli sözleri gelecek nesillere ulaştırmak gerekir. Türk boylarının tamamı düşünüldüğünde derleme ve aktarma çalışmaları ise oldukça meşakkatli ve kapsamlı bir iştir. Uygur atasözlerinden ilk örnekler ise ünlü Türkolog W.Radloff tarafından Doğu Türkistan’ da derlenmiş 1886 yılında ünlü eseri Proben der Volkslitteratur der Nördlichen Türkischen Stamme’ nin 6. cildi içinde yer almıştır (Öztopçu, 1992: 35).

4.2.2.1.Makalların içeriği ve şekil özellikleri

Anonim halk edebiyat ürünü olan atasözleri, toplumun aynası niteliğindedir. Halkın belleğinde yer eden olaylar hakkında söylenmiş ve nesilden nesle aktarılmışlardır. Görüşlerimizi açıklamak ve ifademizi zenginleştirmek için kullanılan bu türün gelecek nesillere rehberlik etmesi bakımından önemi oldukça büyüktür.

Atasözlerinin konu yelpazesi çok geniştir ve konu açısından herhangi bir sınırlama yoktur. Atasözlerinde öğüt verilen konular arasında “yiğitlik”, “mertlik”, “ağırbaşlılık”, “konukseverlik”, “aile”, “akrabalık”, “komşuluk”, “dostluk”, “görgü kuralları”, “sağlık ve ölüm”, “ekonomi”, “tarım ve hayvancılık”, “iklim ve takvim”, “hayvanlar”, “din”, “milliyet” gibi konular daha çok yer almıştır (Oğuz, 2010: 206).

Çalışmamızda “Helk Maqalliri (Koniladan Kağan Her Hil İbretlik Sözle)” başlığı altında üç yüz yirmi yedi madde halinde Uygur Türkleri arasından derlenen atasözlerine yer verilmiştir. Bu atasözlerinde; “gençlik-yaşlılık”, “gönül almak”, “dostluk”, “iyilik-kötülük”, “adalet”, “yönetim”, “öğüt verme”, “açgözlülük”, “fedakârlık”, “vefa”, “çalışkanlık”, “varlık-yokluk”, “zenginlik-yoksulluk”, “dünyanın boşluğu ve geçiciliği”, “kadın-erkek ilişkileri”, “yardımlaşma”, “hırsızlığın kötülüğü”, “birlikteliğin önemi”, “akrabadan gelecek zarar”, “kader”, “eğitim”, “insan ilişkileri” vb. kavramlara değinilmiştir.

Uygur atasözlerini incelediğimizde Türk atasözleri ile pek çok açıdan benzerlik gösterdiğini fark ederiz. Çalışmamızdan örneklerle bu benzerlikleri şöyle özetleyelim:

- Uygur atasözleri de Türk atasözleri gibi kısa ve özlüdür.

Örnek: *Kaynaq su iç- köñliñ tēç.*

Sıcak su iç, gönlün sağlıklı (4157).

Yahşığa işare- yamanğa cualduz.

Akıllı bir çırpıda anlar, akılsıza çok laf söylemek gerekir (4178-4179).

- Uygur atasözleri de genellikle tek cümleden oluşur. Cümle sayısı artan atasözleri de vardır.

Örnek: *Oğrini qarakaçi uriptu.*

Hırsız haydut vurmuş (4208).

Adaletsiz kişi kim kilsa şahliq-tola yahşi bu şahliqdan gedalik.

Adaletsiz kişi padişahlık yapsa, bu padişahlıktan kölelik daha iyidir (4191-4192).

Havaniñ güldüri ba yamğuy yoq-Bavayniñ toqmiği ba, mağdurdi yoq.

Havanın gürültüsü var yağmur yok; yaşlının bastonu var gücü yok (4209).

- Uygur atasözlerinde de yüklem geniş zaman kipiyle kurulur.

Örnek: *Özi toysima közi toymaydu.*

Kendi doysa da gözü doymaz (4211).

Biri altun tavaqda nan yeydü biri nanniñ gemide can bèridü.

Biri altın tabakta ekme yer, biri ekmeğin derdinde can verir (4236).

Bay, bayğa baqa su sayğa aqa.

Zengin zengine bakar su dereye akar (4246).

Ayrıca geçmiş zaman kipiyle kurulan ya da emir anlamı taşıyan atasözleri de vardır.

Örnek: *Çırağ kim èni helk yandurub koydi- Èni kim foh, dèse, saqali köydi*

Mumu halk yakıp bıraktı kim ona foh dese sakallı yandı (4142-4143).

Yazğa yèpinçañni, kışka ozukuñni al!

Yaza örtünü, kışa yemeğini al (4277)!

- Türk atasözlerinde olduğu gibi Uygur atasözlerinde de sözü daha etkili kılmak amacıyla teşbih, istiare, tezat, kinâye, mecaz gibi söz sanatlarından yararlanılmıştır.

Örnek: *Köbni kütib azdan koruq kaptu.* (tezat)

Çoğu bekleyip azdan oldu (4210).

Şamal bommisa, dereh kimildamaydu. (kinâye)

Rüzgar olmasa, yaprak kımıldamaz (4282).

Yaman hotun üzülmeydiğan tasma ağamça. (teşbih)

Kötü kadın kopmayan kayış urgan (4302).

Yutkağa karab putinni sun. (mecaz)

Ayağını yorganına göre uzat (4467).

- Atasözlerinin içeriği yol gösterici özellik taşıırken söyleyiş de ihmal edilmemiş seslerin benzerliğine ve ahengine de önem verilmiştir.

Örnek: *Yahşığa yağdek, yamağa dağdek.*

İyiye yağ gibi, kötüye dağ gibi (4520).

Eski tamda kuşkaç tola, namratka putlaş tola.

Eski duvarda serçe çok, yoksula engel çok (4425).

- Türk atasözlerinde olduğu gibi Uygur atasözlerinde de çoğu kavram zıddıyla birlikte verilmiştir.

Örnek: *Yaşsi bosa, öziden - yaman bosa hehden köridü.*

İyi olsa kendinden, kötü olsa insanlardan bilir (4212-4213).

Yaş kiteriden korqita keri öleriden.

Genci gidenler yaşlıyı ölenler korkutur (4337).

Köbni kütib azdan koruq qaptu.

Çoğu bekleyip azdan oldu (4210).

- Türkiye Türkçesi'nde ve Uygur Türkçesi'nde aynı anlamı karşılayan atasözleri de vardır.

Dost başka baqa düşmen ayakka baqa.

Dost başa, düşman ayağa bakar (4275).

Hayvanniñ alasi tişida- ademniñ alasi içide.

Hayvanın alası dışında, insanın alası içinde (4221-4222).

Yutqanğa qarab putinni sun.

Ayağını yorganına göre uzat (4467).

Atasözlerindeki benzerlik, dil ve kültür açısından birliktelik gösterdiğimiz diğer Türk topluluklarında da karşımıza çıkmaktadır:

“Türkiye Türkçesi: Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla.

Azerbaycan Türkçesi: Gızım sene dëyirem, gelinim sen eşit.

Kırgız Türkçesi: Keregim saga aytam, kelinim sen uq.

Özbek Türkçesi: Kizim senge aytaman, kelinim sen eşit.

Yeni Uygur Türkçesi: Kizim saña aytay, kilinim sen tiñla (Elçin, 1986:639).”

4.2.3. Tepişmalar

Uygur Türklerinde “tap-” fiilinden türetilen “tepişmak” olarak kullanılan terimin Anadolu sahasındaki karşılığı “bilmece” dir. Bilmece, sözlü edebiyat ürünleri arasında en çok bilinen ve kullanılan türlerden biridir. Halkın kıvrak zekasının ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Hoşça vakit geçirmek, eğlenmek ya da bir kavramı gizleyerek ifade etmek için söylenirler. Söylenişinin kolay olması, akılda kolayca kalması ve bir gizem taşıması bakımından çokça tercih edilen bir tür olmuştur. Halkın toplumsal yapısı, hayata bakış açısı ve düşünce tarzı bilmeceelerde vücut bulmuştur.

Bilmeceler insanın yalnızca akıl ve fikir yürütmesini değil toplumsal hayata ve maddî dünyaya bakış açısını da içermektedir. Bilmeceleri incelediğimizde bilmecelerin ardında emekçi halkın hayatı açıkça görülmektedir. Bu yüzden bilmeceler toplumsal öneme sahip bir sanat dalıdır (Rahman, 1983: 308).

Bilmece söylenirken yalnızca gizli bir şeyi buldurmak amaçlanmaz. Bilmece söylemekteki amaç aynı zamanda çocuklara ana dili öğretmek, sevdirmek ve çocukları eğitmektir. Çünkü bilmeceler bir ulusun kültürel mirasıdır. Bilmece söyleyen/dinleyen çocuk hoşça vakit geçirmekle kalmayıp içinde yaşadığı toplumun dilini ve kültürel özelliklerini de kavramış olacaktır.

Bilmeceler ile diğer sözlü kültür ürünleri arasında sıkı bir bağ vardır. Şekil ve içerik özellikleri bakımında benzerlik gösterirler. Bilmecelerin de tıpkı masallar, atasözleri ve mâniler gibi söyleyeni belli değildir. Destan, masal halk hikâyesi gibi türlerin içerisinde yer alabilirler. Soru-cevap şeklinde olması, bir gizem taşıması ve cevap beklenmesi bakımından diğer türlerden ayrılırlar.

Türk boylarında farklı kelimelerle adlandırılan bilmece terimi karşılığında Uygur Türklerinde tab- fiilinden türeyen “tepişmak” kelimesi kullanılmaktadır. Elçin, bilmece kelimesi için şu bilgileri vermiştir: “Batı Türkçesi’nde ‘bilmek’ fiilinden doğmuş bir isimdir. Doğu ve Kuzey Türkleri ile Azeri sahası ve Kerküklüler aynı manaya gelen ‘tabmak’ fiilini ve bu kökten türeyen ‘tabmaca, tappaca’ yı, Kaşgarlılar ‘tabzuğ’, Altay Türkleri (tobollar) ‘tapkır’ ı ‘tavısak’ ı, Kırgızlar (Hakasça) ‘Tabcang-nımah’ ı kullanmaktadır. Ayrıca Türkmenlerde ‘matal’ ile Kırgızlar, Kazaklar, Karakalpaklar ve Başkırtlarda ‘cumbak, yumak’ sözü yaygındır” (Elçin, 1986: 607).

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan “Türkçe Sözlük” te bilmece: “ Bir şeyin adını anmadan, niteliklerini üstü kapalı söyleyerek, o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyen ve okuyana bırakan oyun, muamma” şeklinde tanımlanmıştır (Komisyon, 1998: 298).

Bilmeceler üzerine yapılan tanımlardan en çok bilineni ve en kapsamlı olanı Şükrü Elçin’e aittir. Elçin, bilmeceleri şöyle tanımlar: “Bilmeceler tabiat unsurlarıyla bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nev’inden mücerret dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir” (Elçin, 1986: 607).

Bilmeceye dair diğerk bir tanımlama ise Anadolu sahasında bilmeceler üzerinde geniş araştırmalar yapan Amil Çelebioğlu ve Yusuf Öksüz'e aittir. Bu tanımlama şoyledir: "Bunlar, mücerred, müşahhas hemen her mevzu'u, karakteristik bir veya birkaç yönüyle içine alan daha çok manzum ve sual mahiyetinde, söyleyeni meçhul, tarihimizin karanlık devirlerinden günümüze kadar süregelen halk mahsulleridir" (Çelebioğlu ve Öksüz, 1995: 7).

4.2.3.1. Tepişmakların içeriği ve şekil özellikleri

Bilmecelerin konu yelpazesi oldukça geniştir ve bu içeriğe bir sınır koymak mümkün değildir. İnsanlar, bitki ve hayvanlar, meyveler, tabiat olayları, günlük hayatta kullanılan nesnelere ve bu nesnelere özellikleri, soyut kavramlar, kelimelerin fonetik yapılarıyla ilgili bilmeceler söylenebilir.

Genel olarak baktığımızda bilmeceler, toplumdaki içtimai olaylardan oluşmuş, tabiattaki deniz, okyanus, dağ ve denizlerden gökyüzüne kadar bitki ve hayvanlardan yeme içmeye kadar tüm maddi manevi varlıklar ve bunların özellikleriyle ilgili olabilir (Rahman, 1983: 308).

Türk bilmecelerinin şekil ve içeriği ile ilgili pek çok tasnif yapılmıştır.¹⁰ Genel olarak bakacak olursak bilmeceleri söyleyişleri bakımından manzum ve mensur olarak ikiye ayırmak mümkündür. Manzum bilmecelerde ahenk unsurları görülürken mensur bilmeceler çoğu zaman düz cümle şeklinde söylenmiştir. Söyleyişi ve akılda tutulması kolay olması açısından manzum bilmeceler daha çok tercih edilir. Kimi söz oyunları yapılarak karşıdaki kişiye cevabı buldurmak amaçlanır.

Abdukerim Rahman, Uygur bilmecelerini şekil yönünden dört gruba ayırır:

- 1- Cümle şeklinde kısa yazılan bilmeceler
- 2- şiir şeklindeki bilmeceler
- 3- Hesaplı bilmeceler (cevapları matematik hesabına dayanır)
- 4- Çöçekli bilmeceler (Rahman, 1983: 310-312).

Çalışmamızda az sayıda bilmece örneği bulunmaktadır. Bunların çoğu cümle şeklinde kısa bilmecelerdir. Metinde yan yana yazılmış olmasına rağmen kâfiyelenişinden şiir olduğunu çıkardığımız beş adet şiir şeklinde bilmece ve bir adet de çöçekli bilmeceye (tepişmaklık

¹⁰ Amil Çelebioğlu ve Yusuf Ziya Öksüz bilmeceleri şekil, ifade ve içerik bakımından sınıflandırmışlardır (1995: 10-16).

çöçek) yer verilmiştir. Çöçekli bilmecede padişah, vezirler ve yaşlı adam arasında geçen konuşma bir sırrı barındırmaktadır. Okuyanlardan ise bunun cevabını bulmaları istenmektedir.

4.2.4.Çöçekler

Anadolu sahasında hikâye, masal gibi anlatı türlerini karşılayan “çöçek”ler Uygur sözlü edebiyatında sıkça kullanılmıştır. Tarihi şahıslar etrafında oluşan destanlar ve bu destanlara konu olan olaylar halkın dilinde koşak, nahşi çöçek gibi farklı anlatım türleriyle vücut bulmuştur.

Çalışmamızda yer alan “Çin Tömür Batur Çöçeği” ve Ögey Ana Çöçeği” ni nesirle söylenmesi, olay ve kahramanlarda olağanüstü öğelerin bulunması, zamanın ve mekânın belirsiz olması bakımından masal olarak değerlendirilmiştir.

Masal terimi diğer Türk topluluklarında “nağıl”, “ertegi”, “ertek”, “çörçök”, “şörçek”, “çöçek”, “nımah” ve “tool” gibi adlarla anılmaktadır (Oğuz, 2010: 146). Şükrü Elçin, masalı, “Bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin macerası, hikâyesi ” olarak tanımlar (1986: 368). Masallar birer halk yaratımıdır. Halkın yaşamı, idealleri ve hayata bakış açısı masallara yansır. Zaman ve mekân kavramları masallarda belirsizdir. Hemen her türden canlıya yer vermesi bakımından kişi kadrosu son derece geniştir. Masallar kişiyi eğlendirirken aynı zamanda düşündürmeyi de amaçlar. Başta üretildikleri toplumun malıdır fakat taşıdığı değerler bakımından zamanla evrensel niteliğe ulaşırlar.

Masallar, her çeşit tasvir, benzetme usullerinden yararlanırlar. Ayrıca kendine has söz kalıpları ile kalıplaşmış deyişlere de sahiptirler. Usta anlatıcılar; masalın “başı”, “ortası” ve “sonu” nda çeşitli söz kalıplarını (formel) kullanmışlardır. Bu söz kalıpları dinleyiciyi masala hazırlamak, masalarda geçişi sağlamak ve dilekleri/ hayalleri belirtmek için kullanılır (Oğuz, 2010: 150-151). Aynı zamanda anlatıma şiirsellik katarlar.

Masalları konu ve tipler bakımından sınıflandırma konusu her zaman önem teşkil etmiştir. Dünya edebiyatında pek çok araştırmacı bu konu üzerinde çalışmıştır. Türk masallarının sınıflandırılması üzerinde E. Eberhard ile P. N. Boratav durmuştur. Bu yöndeki çalışmalarının sonucunu “Typen Türkischer Volkmarchen (TTV)” isimli eserde yayınlamışlardır (Oğuz, 2010: 148).

Halk edebiyatı sahasında kullanılan terimler kimi zaman ortalık teşkil etse de kimi zaman ifade ettikleri anlam bakımından farklılık gösterebilmektedir. Uygur sahasında normal masallar için “çöçek”, eğitici masallar için “mesel”, atasözleri içindeki fikri doğrudan ortaya koyanlara “makal”, benzetme vasıtasıyla ortaya koyanlara ise “temsil” denilmektedir (Mehmet, 2011: 17).

Uygur Türklerinin sözlü edebiyat ürünleri arasında çöçekler geniş bir yer tutmaktadır. Alimcan İneyet, Uygur sahasında çöçeğin ifade ettiği anlam için “emekçi halk tarafından yaratılan, uydurma kahraman, sınırsız mekân ve sınırsız zaman aracılığıyla bol olay örgüsü içerisinde insanların yaşamı ve arzu ideallerini anlatan sözlü nesir eserlerdir” tanımlamasına yer vermiştir (İneyet, 2014: 11).

4.2.4.1. Çöçeklerin şekil ve içerik özellikleri

Çöçekler genellikle nesirle anlatılır. Bazı masallarda manzum bölümler de görülebilir. Destan ve halk hikâyesi kadar uzun değildirler. Dilleri, halkın anlayacağı şekilde sadedir. Olaylar ve kahramanlarda olağanüstü özellikler görülür. Çöçeklerde zaman ve mekân belirsizdir. Genellikle mutlu sonla biterler. Eğitici işlevi vardır. Çoğunlukla kadınlar tarafından söylenirler. Uluslararası özellik taşır. Kendilerine özgü anlatım kalıpları vardır (İneyet, 2014: 11).

Uygur sözlü edebiyat ürünleri üzerine başta Rusya olmak üzere Avrupalı bilim adamları XIX. Yüzyılın ikinci yarısından sonra çalışmaya başlamıştır. W. Radloff, N. N. Pantusov ve S.E. Malow bu Türkologların en bilinenleridir. Radloff, Türk boyları üzerine araştırmalarını içeren meşhur eseri Proben’in VI. Cildinde Uygur masalları hakkında bilgi vermiştir. Çöçekleri konularına göre şu şekilde sınıflandırmıştır:

A. Hayvan Masalları (Hayvanatlar Heçkidiki Çöçekler)

B. Sihirli Masallar (Tılsımlık Çöçekler)

C. Günlük Hayatla İlgili Masallar (Turmuş-Hayat Çöçekliri) (Ardoğan, 2009: 6).

Çalışmamızda “çöçek” başlığı altında “Ögey Ana Çöçegi” ve “Çin Tömür Batur Çöçegi” ne yer verilmiştir.

4.2.4.1.1. Çin Tömür Batur Çöçegi

Çin Tömür Batur ve kardeşi Mehdumsula'nın başına gelenler halk arasında yıllarca “dastan”¹¹, “hikâye”, “çöçek” gibi farklı kelimeler adı altında anlatılmıştır. Çalışmamızda, Çin Tömür Batur ile ilgili bölümde “çöçek” ifadesi kullanılmıştır. Çin Tömür Batur etrafında oluşan anlatılar, derlendiği yörelere göre kısmen farklılıklar gösterse de ana çatıyı oluşturan olaylar aynıdır. Olay örgüsü şöyledir:

Çin Tömür Batur, adından da anlaşılacağı üzere kahraman bir kişiliktir. Kız kardeşi Mehdumsula ile birlikte Gulca'da yaşar. Avlanmayı çok sever ve sık sık ava çıkar. Evde yalnız kalan Mehdumsula'ya önce dev musallat olur ve ona zarar verir. Çin Tömür Batur avdan dönünce kardeşinin durumunu görür ve devle savaşır onun yedi başını da keserek öldürür. Yine ava çıktığı günlerden birinde ise kardeşi pınarda elini yüzünü yıkar ve Mehdumsula'nın saçının teli suya düşer. Bu da bir Kalmuk padişahının oğlunun eline gelir. Oğlan görmeden Mehdumsula'ya aşık olur. Askerleri zorla Mehdumsula'yı ona getirir. Bunu öğrenen Çin Tömür Batur Kalmuklarla savaşsa da başarılı olamaz. Yurduna döner. Tüm hayvanlarını çobanlara teslim eder. Çok ağlamaktan gözleri kör olur. Mehdumsula ise çaresiz kalmıştır. Ona kırk gün düğün yapılır. Aradan yıllar geçer iki oğlu olur. Kalmukların eğlence sırasında çok içip sarhoş olmasından istifade ederek kaçar. Kalmuklar onu dönmesi için tehdit eder. İki oğlunu dereye atar ve öldürürler fakat Mehdumsula geri dönmez. Abisini arar. Yıllar önceden abisinin durumunu bilen bir kadınla karşılaşır. Kadın ona olanları anlatır ve abisinin Altun Arşan'a gittiğini ve ağlamaktan kör olduğunu söyler. O da kadına bir elma verir. Abisi elmayı gözlerine sürer ve iyileşir. Çin Tömür Batur ve kardeşi bir araya gelir. Mehdumsula bir daha evlenmez. Birlikte mutlu bir ömür sürerler.

Çin Tömür Batur Çöçegi'nde pek çok olağanüstü öge yer alır. “Kadın Kahramanın Akarsuda Saçlarını Görerek Âşık Olma”, “Kadın Kahramanla Evlenmek için Savaşma”, “Erkek Kahramanın Evlenen Kız Kardeşinin Hasretiyle Gözünün Kör Olması”, ve “Erkek Kahramanın Gözünün Açılması Motifi” olağanüstü öğelere örnek olarak gösterilebilir (Özkan: 2015).

Çin Tömür Batur'un çok değer verdiği ve tıpkı bir destan kahramanı gibi yanından ayırmadığı ve ona yardımcı olan “Argamak at”ı ve “Misran kılıç”ı vardır. Bunlar ava

---

¹¹ Çin Tömür Batur Destanı'nın incelemesi için bk. (Mehmet, 2011).

gittiğinde, ya da düşmanlar ile savaştığında ona yardımcı olurlar. Bir arkadaş gibi hep yanındadırlar:

Çin Tömür Batur etisi küni argamağini igeleb, misran kılıçni asib atlinib, kap-kap küçigini egeştürüb, şikağa çıktı. Siñlisi öyde kaldı.

Çin Tömür Bahadır ertesi gün, argamağını eyerleyip, misran kılıcı asıp , atlanıp kap kap eniğini yanına alıp ava çıktı. Kız kardeşi evde kaldı (5069-5071).

Çin Tömür Batur Çöçegi masalın formatına uygun olarak verilen mücadelelerin ardından mutlu bir sonla biter:

Çin Tömür nayiti huşal bolub, heliki hotunğa nayiti nurğun mallani bërrib, hotun bilen ikkilasi Mehtumsulaniñ kęşiğa keldi. Bir-bir seni körışib kuçağlışib jiglaştı. Öyge kelişib, daim huşallıkda, eyş-işretde jürüb ikkilisi rahetde ümür ötkездiler. Mehtumsula yine bir erge bamidi.

Çin Tömür çok sevinip, az önceki kadına çok fazla mallar verip, kadın ile ikisi Mehdumsula'nın yanına geldi. Birbirleriyle görüşüp kucaklaşıp ağlaştı. Eve gelip, daima mutlu, zevk-lezzetle olup ikisi rahat bir ömür geçirdiler. Mehdumsula bir daha evlenmedi (5281-5284).

Çin Tömür Batur Çöçegi, çalışmamızda birkaç şiir dışında tamamen nesir olarak yer almıştır. Anlatmaya bağlı edebi metinlerde sıkça görüldüğü gibi ifadelerde hikâye ve rivayet kipleri kullanılmıştır.

4.2.4.1.2. Ögey Ana Çöçegi

Ögey Ana Çöçegi, mensur olarak söylenmiştir. Kısa bir çöçektir. Dili, sade ve anlaşılırdır. Halkın günlük kullandığı söylem ve ifadelere sıkça yer verilmiştir. Masalın olay örgüsü kısaca şöyledir:

Bir adam iki kızı ve karısı ile birlikte yaşamaktadır. Karısı ölünce adam yeniden evlenir ve bu kadın kızların üvey anası olmuştur. Kadın hamile kalır ve canı insan eti çekmiştir. Bunu kocasına zorlukla söyler. Kocasını ise karısının isteğini geri çeviremez ve çok düşündükten sonra kızlarından birini keser kazana koyar. Ablası, görünmeyen ve sabah okula gelmeyen kız kardeşinin yokluğunu anlar. Eve gelince anasına sorduğunda cevap alamaz. Anası ona kazandaki yemeği pişirmesini ve kazanın kapağını açmamasını söyler. O söylenileni yapar ama içi hiç rahat değildir. Kız kardeşi ortada yoktur. Daha sonra kardeşinin kesilmiş

parmağını görür. Çok ağlar ama durumu kimselere söyleyemez. O küçük parmağı alıp pamuklara sarıp kapının üstüne asar. Bir müddet sonra parmak oynar, canlanır ve insan gibi konuşmaya başlar. Babasının ve üvey anasının ona yaptıklarını anlatır. Sonra bir kuş oluverir ve uçar gider. Bu kuş farklı zamanlarda insanlara görünür ve konuşur. Son olarak bir paşanın bağda arkadaşlarıyla yiyip içip eğlendiğini görür yanlarına gider ve onlara da konuşur. Paşa da bunun özel bir kuş olduğunu anlar adamlarına onu yakalayıp pişirmelerini emreder. Adamları denileni yapar fakat paşa kuşu yedikten sonra fenalaşır çünkü kuş içinde bir o yana bir bu yana tepinmektedir. Paşa durumu anlar ve plan yapar. “Ben onu içimden çıkarmaya çalışayım ve siz de o çıktığı anda yakalayıp öldürün” der. Adamları kuşu öldürmek isterken paşanın canını alırlar.

Ögey Ana Çöçeği’nde masal unsurlarına uygun olarak olağanüstü öğelere sıkça rastlamaktayız.

Lêkin Gülemniñ ceni siñlisiniñ başmaltığı uçmaqni körüşke aldiraydığan bolub kaptu. Bir 5-6 künni aranla ötküzüb, kölçekni élib şundakla éçib idi, başmaltak “kürr” la kılib kölçekden uçub çigib konub mandaq deb saraptu

Fakat Gülem’nin canı kız kardeşinin başparmağı uçtuğunu görünce acele etmiş. Bir beş altı gün güçlkle geçmiş, tepsiyi alıp şu halde açmıştı, başparmak “kürr” leyip tepside fırlamış (4747-4753).

“Ögey Ana Çöçeği”nde masalın başında ortasında ya da sonunda tekrarlanan bölümlere ve kalıp ifadelere yer verilmemiştir. Halkın arasından derlendiği için günlük konuşma dilini yansıtan halk söylemlerine, ünlemlere sıkça yer verilmiştir:

Vay alla kandaq kılay hıdayim?!... deb vaqrab jiglab oltağan éken anisi kirib:

-Hoy nime boldiñ, vaqragandek kıldiñgu?! deydü, Gülihan!

Vay Allah ne yapayım Allah’ım? Deyip bağırıp ağlayıp otururken anası girip:

-Oy ne oldun, bağırdın? Dedi Gülihan (4719-4721)!

5. UYGUR EL EDEBİYATI METİNLER

Birlişniñla, Bütün Dünya Emgekçiliri

Uygur El Edebiyatidin:

(T5)Beyt, neşşa қошақла, мақал, тәпишмақ, чөчөккө.

Türkistan ‘ilmi kēñişi, қарап чикти.

Jigkuçilar: L. Ensari, Z. Beşir hem E.B. Hıdayқul.

S.S.S.R. Heklariniñ Özek Neşriyati

Meskev-1925 yıl

5.1. (T10) Tüzetgüçiden:

Şu kemgiçe Uygur həkimizniñ öz tilleride milli ve sinifi inqilabi siyasi edebiyatni basturub tarkatmaq neri tursun, hatta en birinçi kereklik Uygurça oқuş kitabla, Uygurniñ tilini, terihini unutturmasliқ yolida el edebiyati hem yoқ edi. (T15) Şunçün bu burader Hıdayқul, Z.Beşiri hem Ensari’laniñ atida çikidigan “El Edebiyatı” diki hizmetliri birinçi kedemdü.Uygur inqilabi həkni Hitay¹² zulumidin hem Yavrupa bayliriniñ basmaçilikni pençeleriden kutuldurub azatliқqa çikiriş heriketi yolida boğan bu birinçi hizmetni buraderleçe mubarekla bilen (T20) kerşi elib, kerek caylağa özümniñki bir neçe қоşmiçilani kurgüzub teshih etdim. Salih İbrahimoғli.

5.2. Başlamaқи Söz

Bu künkiçe bizniñ el edebiyatirimizdin, öz həkimizdin (T25) jigilib meydana kegenleri körünmeydü, lėkin Rus müsteşrikeri (Radloff bilen Pantsufniñ) jikқан hem kitab қilib pastuğanlari az emes. Şundaқ dima o kitabla el arasiğa tola nurgun kirelmigen. Elnin: tarihi, coğrafi, ictimai ehvalliri ötken zamanda қандақ bolğanliğıdin oқuқ ma’lumat berilidigan bu қiymetlik (T30) eserleniñ, egizdan-egizğa, balidan-baliğa köçüp yoқ bolub, unutulub ketişleri bolidigan sözleden edi. Mana şu “ bolidigan sözle” ni etivağa elib, bu қамçilikni toşқuzuşқа oyliğan edim. Şu niyet bilencilik Z. Beşir hem E. Hıdayқullaniñ majikқан-matiryallirini özemnikige қоşub (T35) kitabni moşu halğa keltürelidim. Jigilğan nersileni

---

¹² Hitay: Çinli.

yazganda: Keyerde, nimile, kaçan, kimniñ ağızidin işitib yazılğan ékenlikni yezişka lazim bolsima, biz munuñda andağ toluğ qilib körsitelmidük. Şundağ dima yadına qalğanla körsitildi.

1- L. Ensariniñ (T40) Naşsa qoşaklariniñ tolisi ve béytle 1922 jili yazda, Almuta taşta-Қара hem Carlıqab melileridin jıgilğan qoşaqpla bilen béyitlaniñ azraqi maqalla, tipişmaqlani Taşkentdiki az-aymaqla bilim cayida oquğuçılardan 1922-23. jillari jıgilib, özemniñ¹³ belgenlirimni ma qoşdum.

(T45) “Ögey Ana-Çöçegi” hikayesi men bilidiğan çöçekleniñ birisi édi. “Tipişmaqlıq çöçek”ni bolsa, 1923. jili iyünde Zervat Ömerdin işitib, yéniden yazdim. Bularniñ hemmisi 22 -23- 24. jillari jıgildi. L. E. , Z. Beşirniñ:

(T50) 1- Nözügüm, Tëbib Paşa - 1917. Jili Almutu’da.

2- Muhebbet naşşileri, Çin Tömür Batur-18. jili Ketmen- Ğalcat boydarida.

-Maqalla Almuta vü Ğalcat, Taşkent. 1922-17. jillariğaçe

4- Hañda işleydiğanlaniñ naşsa qoşaklıri

(T55) 1924. jili Taşkent’de

Z.B. , E. Hıdaykulniñ:

1- Naşsa qoşaklıriniñ tolisini Aqsuluğ balladin, Taşkent’de jıgdım.

2- Hitay soquş hem cebir-zulumla toğuluğ éytilğan naşşilani Pantusufdin küçedim.(?)

(T60) 3- Başş sözlerini Bayanqazaqlıq Osmandin aldım.

4- Uşşak-çoñ béytlani¹⁴ andan mundan jıgdım.

5-Toy-tügün, noruz, barat vü başqa nersile toğrisidiki qoşaklani, Ğ. Mes’udîdin aldım.

6- Maqallani çörüñ Aksudiki nizam mevaif Gültar mamaydin (T65) yëzib alğanlırini men küçedim. Andan özem bilgenler édi.

E. Hıdaykul.

Mana, kitabdiki bar nersileniñ toğrisidiki Qasaqça ma’lumat, bu nersileni elbette ondan tekşürgenden këyin meydanağ éytildi. Belki bizniñ ye bolmisa bizniñ emesleri bulub qilişi

¹³ Metinde “övem” şeklinde yazılmıştır. Anlamdan hareketle bu kelime “özemniñ” şeklinde düzeltilmiştir.

¹⁴ Metinde “biyişlani” şeklinde yazılmıştır. Anlamdan hareketle bu kelime “béytlani” şeklinde düzeltilmiştir.

mümkin. (T70) Her halda muşundağ işle bilen jüridiğanciliklerimizniñ, tola dègilik bilen karamşirini hem metbu'at araklıq me'lum kilişlerini sorilidü L. Ensari.

5.3. Mühebbet-Söyüş Nahşa Qoşakliri

Şopañdin harak işsem,
T75 (Şensin) dañziğa aldi,
Beş künlük şu alemde
Oynav alğaynim qaldı.

Bu bağla, ègiz tağla,
Taşı bar, topası yoq,
T80 Vehdiside tumiğan yarıñ
Derdi bar, vapası yoq.

Gül gönçe, güli gönçe,
Nime küydirisen munçe,
Qeşimda turmidin bejdem,
T85 Meniñ köñlim eçil gönçe.

Havadiki laçinni,
Tor bilen tutay deymen,
Altun qara köz yani,
Su bilen jutay deymen.

T 90 Hecebmu, kelmidiñ yarım,
Yolunğa bağıdek boldum,
Kolumğa qoş piçaq alıp,
Jürekni yarığidek boldum.

İşikiñdin öttüm men,
T95 Ötkenimni tuydiñ mu?
Toħa ikki çilaydu,
Bir çikmaysa öldin mu!

Sen qaçan keldiñ işikke
Men bilip ah urmidim.
T100 Çikqili çare tapammay,
Olturup qan jıgladım.

İşigiñdin öttüm men,
Nepemni carañlatib,
Aq saraydin çikmaysan,
T105 Calani pulañlatib,

İşigiñdin ötsem men,
Temburiñniñ evazi
Jürekimni köydürgen,
Köylekiñniñ pevazi.

T110 İşikniñ aldida sède,
Atqa selip bèrey bide,
Meryem Hanniñ dedi de,
Buldi jürekim zide.

Atniñ yahşisi toruq
T115 Qızniñ yahşisi uruq
Jigitlik qılay dèsem,
Putumda yoğan çoruq.

At minsem mu oynaymen,
Minmisem mu oynaymen,
T120 Qıznin heşimi tola,

Cugan bilen oynaymen.

Leyli azaq ismañla

Tüzüp ketedü yege,

izni aı tutmañla

T125 Tegip ketedü ege,

oñ suda haraq etim

Meuum dañlik bilen,

Aıgıda uradur

Havareñ yaqlı bilen.

T130 Cukan boyini kösetdi

Permanıma ot ketti,

u cuganni bir söysem

Meniñ tabimmu ösetti.

Can dey mu-cugan dey mu

T135 Cuganiñ halini dey mu,

Keyingini ayı köñlek

ol salgenini dey mu.

Ketib baan cuganniñ

Nime iyali bar eken

T140 Bir bésip yénip arap,

Kimge meyli bar eken.

Say banin cuganlari

aiñ nime ösmeydü,

Jumaysen, taralmaysen,

T145 Eñliniñ unlaka ösmeydü!

Ya u yan ötüb ketti

Ya bu yan ötüb ketti,

Yarimniñ deen sözi

Canımdin ötib ketti.

T150 “Yar” deysen igilmeysen,

Meydeñde tomur ba mu?

Ahamlia kel deysen

Halida öyeñ ba mu?

Men seperge ıanda.

Yar iıgıde alan,

aan kélisen “yar!” deb,

T165 ara közge ya alan.

Yarniñ yoruı yardin

T155 Yari bommaysa yar aydin,

one boyliriñ zipa

irin sözliriñ aydin,

Bir körüb seni yayiram

almidi meniñ halim,

T160 Bir basañu sen yayirim

Ten boluptu ehvalim.

Östeñ boyida yalpuz.

Yalpuzniñ aı baluz,

Men seperge ketkende

Yarım alıptu yaluz

T170 Asmanda mèniñ ayim

Turpanda mèniñ cayim,

Añlañla, Һalayıqla

Gül kışkan mèniñ yarim.

Men baraymèken anda

Yar kèlemidèken munda,

T180 Yargá-yar kèrek bolsa

Ҷол selip kèler munda.

Bu koça uzun koça

Ҷалма атсам yetmeydü,

Bu küçenin kızları

Meniñ yarimğa yetmeydü.

Men mañdim kéçe bilen

T195 Èrikniñ içi bilen

İkki ҡolum baғlandı,

Yarimniñ çeçi bilen.

Atlanı taқub қoydum

Şivirған yaman қarda,

A'zida dègen bilen

T205 Ҷiñ көñли бөлек yarda.

Тағлада tola keklik

T175 Men yarim bilen geplik,

Ҳalida tipişқanda

Oynab, külgili eplik

Yar bilen baray mu, men

Yolida қalay mu men,

Köñül bemigen yarıñ

T185 Köñlini alay mu men?

T190 Künde körmidim yarıni,

Konide körermen deb,

Umut üzmidim yarıñ

Ölmisem süyemen deb,

Atasi yok mikin yarıñ

Anasi yok mikin yarıñ,

T200 Mekani yokmikin yarıñ!

Kezip çöllede yatқunче

Seniñ yarıñ optan mu?

Meniñ yarim optan mu?

Şamal çıkса buraydu

Ҷolida anar bar mu?

T210 Yarim bilen  k len

Bir mehellide  o n bolğan

Başda vehdimiz şundağ

Hergiz ayrılmas boğan.

.Nepige  u şken bilen

Hiç nele k r nmeyd ,

T220 Yarni n k zige  arab

 tgen k n bilinmeyd .

Kurğuyum u ub ketdi

Turpan yoliğa  arap,

K zimnin gevhiri ketdi

Yarni n yoliğa  arap.

Bu jil buğday bek boldi

T235 Erza n  ili n yaş balla

Yaş balla yaratmaydu

Bidar  ili n yaş balla.

K rdi n mu bay kini

Şaptulla taya kini,

Anisi  ayda  kilsun

T245  izini n say kini.

T250 Bu yolda tola ma ndim

Bu yol meni n yoldaşim

H rib  a ap kelgende,

Bazarga yollari n bosun

T215  izil g l hemrayi n bosun.

Seni n dek nazinin yarga

Meni ndek  ullari n bosun

Atimni  oyub etdim

Y ni  ik han  ijja lağa,

Yar derdi mundağ bolsa

T225  ikib ketey jira lağa,

T230 Men  zem ki ik  ağda

Kala ba imen tağda,

Bulbul sariganda

Men yarim bilen bağda.

 gzenge men  iksam

 ar toha pala laydu,

T240  iziğga oyun  ilsam

Anisi vala laydu.

Cuganma tige y deyd 

Cuganma tige y deyd ,

Anisi yaman  otun,

Şayiden  apan deyd .

Su bergen  irindaşim.

Sular şa rab a sa

T255 T gmennin nori deymen

Ya üçün ölüb ketsem
Babañ sayradimu keklik
Anañ sayradimu keklik,
T260 Keşesniñ kedrine bilmey
Uçub ketken nadan keklik.

Kêçelede men bardim
Ëytiñlağa yalvardim,
Heceb çıkmidin yarim
Zegfarendeğ sarğaydim.

Neşşi Ëytmen başdin
T275 Tiñlab tut kulağıñda,
Ağşamliqqa men baray
Oynatqin bulaqıñda.

Qizarib tonga sigmaymen,
Miger körsem camaliñni
Cimi alemge bemeymen
T285 Seniñdek cora halimni.
T290 Alma attim tirekke
Yenip çüşti jürekke.
Barib Ëytin Qamber Hağa
Melhem salğay jürekke

Üzemniñ şori deymen.
Uçub havağa çıqqanda,
Laçin yutsun seni keklik,
Egib deyyağa çüşkende
T265 Neheñ yutsun seni keklik.

T270 Detnin tolisi ketdi
Mundin këyin qatmaymen,
Bu alemde tatqanni
Ağiretde tatmaymen

Seriğ sebde tulunaydek
Yüzünge nur yaraşıptu,
T280 Seniñ otniñ piraqinde
Jürekke ot tutaşıptu.

İliħoniñ yolida
Eynek tahta qolida.
Miñ can berse erzimeydü
Qamber Ğanniñ yolida.
Bulbul qonmağan dereğ
T295 Suyma salmağan pelek,
On tört yaşda yar tutub
Yarğa toymığan jürek,

Akkaŝa iz deydi
Akboz taĝka y tmeydi,
T300 El izini maqtaydu
Kara k zge y tmeydi.

Anarg li naper man
Men yarimni taparmen,
Men yarini tapqanda
Muradiĝa y ter men.

Asmandiki  c juldaz
T315 K nden k nge nurlaydu,
Biz boyluq bulub alduq
Bizni aan  yleydi.

Aĝrib  dim  lgeni
T325 Yarim kept  k rgeni
Kopĝini dermanim yoq
Yaĝa tazim ilĝini.
 gz ge ikib baksam,
Yelpitib cuvan ikti.
T335 Cuvanĝa araymen deb
Kaqcuĝum suĝa uŝdi.

At minedim K reŝkaŝka
apturdum ŝaĝil taşka
Her kimniŝ yari başka
T305 Oŝsamidu elem aŝka.

T310 Asmandiki juldazniŝ
ŝamiraĝleri badu,
J rekimni yerib baq
K ygen daĝliri bardu.

Yeŝgi  sme yaş balla Belŝ ykni
Daŝlaydu.
T320 Ayni ayĝa tatay mu,
K nni k nge tatay mu?
Yarim derdinde seniŝ
Pencireŝde yatay mu?

 gz ŝge ikib epsen
T venige arab,
T330  ŝiĝiŝden  tt m men,
Bulbulun bolub sayrab,

El Edebiyatı 2

O yan ötödü bir gül

Bu yan ötödü bir gül,

Yarimniñ ayağıda

T340 Sayrap ötödü bulbul.

T345 İşik aldiñda kök terek

O tirekke su kerek,

Ëgiz boyluğ jigıtke

Otturu boyluğ kız kerek.

İli dengen şeriñde

Un taskaydöleniñiz yede,

T355 Anarhanniñ dengen kıziniñ

Meñni bar eken meñzide.

Ëgiz eyvan sarayım bolsa

Sarayniñ nemesi bar,

Köñlümdiki yar bolsa

Özgeniñ nemesi bar.

Ak leyli kızıl leyli

T370 Yarniñ barmeken meyli

Bosa, bomisa meyli

Biz yarniñ kelenderi.

Aşık bolimen deydü

Canğa köyse bolmamidü,

Adem balisi tola

T380 Qedirni bilse, bolmamidü.

Yaylaqda otlab jürgen

Qarala meniñ koyum

Emdi biz keter bolduğ,

Quçaglap söyep koyuñ,

Ëgiz qarigay tağda

T350 Pesi karigay tenni qarda,

Ağzıda dengen bilen

Çin köñli bölek yarda.

Ëytiñla meni yarğa,

Çakiñla meni yarğa,

Özemniñ gunahi edü,

T360 Asturub etiñ dargä.

T365 İçeymen harakiñni

Tutqaniñğa heşqalla,

Aşksiz jürmemidü

Yeñigi ösme yaş balla.

Anarhan seniñ boyuñ

Qaçan bolidü toyuñ,

T375 Bosa, bomisa toyuñ

Quçaglap söyüp koyuñ.

Aşşamlıqqa ya kelse

Saçiden belge elib qasam,

Hergiz tuymisun düşmen

Yarnin kimki asan,

T385 Almutuğa barmaymen

Sayda yutum agridu,

İlidiki yarımğa

Emde içim agridü.

İşikiñni keñ aç

Boyuñni körüb alay,

T395 Qulağıñdin tutub èlip

Meñiziñden söyüb alay.

İşik aldiñ buyadur

Şildir, etse, uyadur,

Nözügümniñ bileki

Tutmay turup sonadur.

Süzdüm hevada kuştekk

T410 Kerdim canan eziğa,

Bir halna alma bèrey

Eti mihriban kızığa.

İşik aqisida turub

Yoçğıdan qaraydeken,

Hotnum hoşnusi tola

T420 Kündila maraydeken.

Ati mihriban kızni

T390 Alsam ar benim yoқта,

Söyken yarimni alsam

Öziyge layıkim yoқта.

Oynarğa hıyalim bar

Menniñ rüzkarim bar,

Her vahit eçilmaysan

T400 Seniñ bir hayalniñ bar,

T405 Öyüm yanında bosa

Ağzim bilen dan bersem,

Ekıde salıgan yarniñ

Kuçağında can besem

Evveldin qa'an éken

Aşıqqa qarap turmaq,

T415 Keliñ yarim oynayli

Medduy mu, marab turmaq?!

Ögzeñge kètib berib

İşaret kılay tünlükdin,

Yaşılıqqa kermegen

Oğul bala özlükdin.

T425 Aşık bolğan jigitle

Pıçaķıñğa boy bermes,

Qolıǵa pıçaq aǵan

Oǵul balalıq emes.

Aq kuşqaç haramzade

Şiker yese sayraydu,

T435 Şukemniñ cuganlari

Aqça berse qaraydu.

Ègiz öyüñ beşida

Yètib èdim yalanhaç,

Qar bilen yamǵu yaǵdi

Can yarimniñ qarni aç.

Ègiz taqqa çıktımen

T450 Yol tēbib çüşelmidim,

Çirayıñğa köydüm men

Ahiñğa yētelmidim.

Eǵiz dōñge öy saldim

Şamal çıksa dalda deb,

Arzulab seni söydüm

T460 Qız-cuvanniñ aldi deb.

Ögzeñdeki qomuşni

T430 Men deslep ötemen mu

Kōñlümdiki yar bilen

Bir kēçe yatamen mu?

Ah! yarim tañla kēliñ

Tañ yaruǵanda kēliñ,

Özem oymanda turimen

T440 Almalik baǵqa kēlin.

T445 Ah! yarim qararim yoq

Tal içide behtim yoq,

Neççe barsam èytmidi

Baldu kēlibsiz vahtim yoq.

Asmandan alay ayni

Qoynumǵa salay yarni,

T455 Can baq-baq ètey yarni

Eçilsun içi qarni.

Asmanda uçup ötken

Bir yalguz kara qarǵa,

Barsañla salam deñla

Bizni sorıǵan yarǵa.

T465 Alteşede barméken

Sen yarimdek ay çiray,

İlandek tolğınib çıksan

Çandağ senden bir tanay,

Asmandiki laçinnîñ

Başıda tumaçası,

T475 Bir söyüb çoyıñ yarım

Caniñniñ sadağası.

Bağıñniñ içi saye

Etrapı enin güldür,

Gül sayesida oltuğan

Lebleri kızıl güldür.

Bu koça uzun koça

T490 Tuyulğa söz etmeñla,

Çizi bilen oynaymen

Anisiğa eytemeñla.

Barali demepmidiñ

Yanali demepmidiñ,

Şertiñiz kızıl alma

T500 Çişlesib yemepmidiñ

T505 Bu alemge kélip tabқан

Meniñ mihribanim sen,

Altun bile reynani

T470 Yarımğa tutay deymen,

Men bolsam heridari

Çen bilen yutay deymen.

On ikki yaşda deydev

Oğ ilanğa ohşaydu,

Çol selib çikib kelse,

T480 Menin yarımğa ohşaydu.

T485 Bulbul bolub sayraymen

Hoylañda tirekiñde,

İlan bolub eginapmen

Meydeñde- jüregiñde.

Bulbul sarimas boldi

Çizil gül açılmas boldi,

T495 Düşmen söziğe kirip

Yarım çaramas boldi

Bivefa ekendir sen

Köb çapa ekendir sen,

Seni arilmasmen deb erdem

Arılğan ekendir sen.

Közümniñ ruşenidür sen

Köñül arami canım sen.

Belimni bağlab turup

T510 Hayalimğa sen keldiñ,

Bağıñğa kirip yârim

Toñ ğorañni yepteymen,

T515 Könlüñge eğir-alma

Fehm kımmay depteymen.

Bağıñğa kirib baqsam

Örüküñ heceb şahlık,

Çüsümke kirib kıpsan

Qara köz- tili tatlık.

Bağıñğa kerivalip

T530 Örük eğitay yarim,

Naşşamğa қоşub ëlib

Sëni jıglitay yarim.

Bağıñğa kirib kördüm

Almañ mivigidek boptu,

Kıçkine şul yarim

T540 Élib kaçkıdek boptu

T545 Biliñizni bağlaysiz

Tügmeñizni etmeyiz,

Derdiñ bosa éyt yarim!

Muñda şekili men keldim.

Bağıñğa kirip aldim

Şaptulañni yep aldim,

Oynamisañ oynima

T520 Men senden köñül aldim.

T525 Bağıñdığı tallani

Hamam heydisa lazim,

Oynaymen deb éytsañçu,

Men saña kılay tazim.

Bu yerle heceb yerle

Hamam heydise lazim,

T535 Aq sarayda oltağan

Sumbatlık¹⁵ mëniñ yarim.

Baqqa kirib alma yeñ

Bağniñ almasi bizniñ,

Sen yarimğa köñül berseñ

Candan özgesi sizniñ.

Bivepa éken yarim

T550 Köb capani kim bildi,

¹⁵ Metinde “sumburluq” olarak verilen kelime anlamdan hareketle “sumbatlık” olarak düzeltilmiştir.

Başımızğa muñ çüşdi
Halimizğa yetmeysiz.

Ahıri cudalik êken
Ayrilani kim bildi.

Bağında gülün bosam.
Başında kökülañ bosam.
T555 Yağqa suğa kirgende
Bilekinde su bosam,

Bugün kège çüş körsem
Çüşimde meydem ağriptü.
Yar menden yamanlaptu
T560 Nimededen köñli ağriptü.

Bulbul konda mu bağıña
Meni köydirmeye dağıña!
Eyles kemzel yaraşıptü
Senin nazük camalıña.

T565 İşiginde çıkıp sen
Sen közüñni oynatıp,
Seniñ bir hayalıñ ba
Men giribni jığlatıp.

Öy aldidiki sögetnin
T570 Sayesi bolamidéken,
Yarğa köyken jürekniñ
Tazasi bolamidéken.

Uçañdiki peşmetni
Bir jillik bola demesen,
T575 Köñlümdiki yarım sen
Ayrılma, öler deme sen.

Ak boz atniñ kıyruğı,
Yege sürilemidéken,
Özemniñ yarı bosa
T580 Başımın ot kilemidéken.

Atimni toqub kıyup
Atni mendim kıyıldım,
Düşmen söziğe kirip
Men yarımın ayrıldım.

T585 Atimni toqub kıyıldım
Şu virgan yaman kıarda,
Başımğa her bala kelse
Hayalim tehi sen yarda.

İçmekke harak açkıç
T590 İçkenden keyin tatlıç,
Eğzida navat bar mu
Söymekke çuvan tatlıç.

İşiginde ana bir gül
At bağlaptu mirza kıul,
T595 Yamandan yamanlaptu
Men yarımğa nama kıul.

Almanın şağı tola
Cinestenin bergi tola,
Yar tutқан jigitlenin
T600 İçide derdi tola.

Öyden atlanib çıxıb
Kirdim yengigina izığa
Men yarimni bermesmen
On beş yaşdiki kızğa.

U yaman Bay Toqay sazi
T610 Ördekden tola ğazi
Kiçkine yarim bar
Öltürdi èniñ nazi

Taqqa çıqdim arada
Yenib çüştüm piyade,
Kiçkine yarim bar
T620 Kızıl gülden ziyade.

T625 Çekküm kelse tamaka
Sèlap qoymen yanni,
Mèni dèseñ sen yarim
Sevdağa qılay canni.

Tüñlükdin qarab baqsam
Yarim tolgıniñ yatdi,
T635 Ayrilib kètey dèsem
Derdimni tola tatdi.

T605 On beş yaşdiki kızla
Osma qoyub oynay mu,
Qara közin qoynida
Bèliq bolub suylaydu.

Özem qarçığa bosam
İlindü sañçu tüvrekige,
T615 Telpünsem bilekiñde
Mèni alsañçu qoluñğa.

Tam tövide tolturub
Tam basdi mu yar seni,
Çerayiñ sağrib qaptu
Ğam basdi mu yar seni.

Oruq atqa toruq bar
T630 Aq-boz atda quyruq bar,
Söyseñ yaşsini söygin
Qiyametde sorag bar.

Seherde sayriğan bulbul
Köñülñiñ zeynini açdi
Açılğan kızıl gülñi
T640 Yar qulağığa qısdı

Seherde sayrıǵan bulbul
Hudaǵa nale eyleydü,
Nadanǵa köñül bermeñ
Uniñ vapayi¹⁶ kelmeydü.

Sen meniñ nigahım sen
T650 Boynumda tumarım sen,
Qarangı kèçelerde
Yandurar çeraǵım sen.

Seniñdek nazinin kızla
Kemmigendü alemge,
Hemme kızladan artuq
T660 Bèter şirin canım sen.

T665 Sarehan tili tatlıq
Heceb köñlide kattıq
İşigiden çıkmaydu
Men kelsem kèçe atlıq.

Seriğ çiçek sebde bar,
Sizdek cugan nede bar.
T675 Sizdek cuganni söysek
Qiyametde payda bar.

T645 Sayra bülbülim sayra!
Kızıl gülnüñ şaħi sünün,
Yar ayrilaymen deydü.
Ayrilib köñül tinsün.

Su bolsa, suzuk bolsa,
Èriqda èqib tusa,
T655 Haşiq bilen meşuqla
Yan kuşna yèkin bolsa,

Sarehan kızıl güldek
Biz eşqida bulbuldek,
Sarehan külüb qoysa
Hizmetide biz kuldek.

Sarehan kiçik başlıq
T670 Ay yüzlik, qara qaşlıq,
İşikke çıkarmaydu
Ata- anasidan başlıq.

Siz meni kiçik demeñ
Sökeb sökimen sizni,
Her qanqa kiçik bosam

---

¹⁶ Metinde “pabuyu” şeklinde yazılan kelime anlamdan hareketle “vapayi” olarak düzeltilmiştir.

T680 Otqa salimen sizni.

Sen barsañ bëribtuğın

Aqañdan yëtişermen,

Yaman ëriñden qoqsañ

Halida tēbşarmen.

T685 Seniñ oti- piraqıñda

Bogzimden giza ötmes,

Bir yıl boldi köygeli

Köygen ot saña yemes.

Sëgingan bilen yarnı

T690 At tepilmisa mingeli,

At bolsa körer ëdim

Berib qara qaşimni.

El Edebiyati 3

Seniñ derdiñde asam at

Atniñ bar huyı yaman yat

T695 Yarga yëtküre mu pat

Körsem bağı taşımnı

Hüb yaşı İli şeri

Yarin barmidur meşuqi,

Men emdi bilelmesmen

Yarımğa baraşemni.

Pıçaqni salay dësem

Yarım qolumnı tutdı,

İki qaşını atib,

T700 Meniñ könlümni ütdi.

T705 Halıq bizge çapa qıldı

Dilberdin cüda qıldı,

Nazim tola "ah" qıldı

Körelmey adaşimni.

Hıtay qaçısı deydü

T710 Oq ilanga oşşaydu,

Qol sëlîb çiqib kelse

Meniñ yarımğa oşşaydu.

Can dostum, cënim dostum

Hübma keldiñ yanımğa,

T715 Yar derdi mundaq bolsa

Dora yey bu canımğa.

Can içide canan kız
Canğa otni yaqqan kız,
Qaşlari qelem qaşdek
T720 Qaşlari yaman kız.

Coluqayniñ yolida
Yantaqlıq otun êken,
Bizni munçe köydügen
Qara qaş hotun êken.

T725Çêçin¹⁷ neme ösmeydü
Tarımaysa ösmeydü
Yariñ neme kelmeydü
Çirlameyse kelmeydü
Cirlab merhemet eylep
Derdimni eşitkende,
T735 On tokkuz qilib tazim
Men yarimni huş etsem.

Çölle içide jüsek
T730 İkkimiz bolubmezmes,
Sinemge yarib teğida
Jürekimni körsetsem
Cirlab merhemet eylep
Derdimni eşitkende,
T735 On tokkuz qilib tazim
Men yarimni huş etsem.

Çilan baqqā kirmeymen
Çilan bağda ilan bar,
Yar qeşığa barmaymen,
T740 Yarniñ bölek yari bar.

Havaniñ manalari
Jilqinin cuganlari,
Su dësem harak bergen
Şu kimniñ cuganlari.

T745 Havadiki boz toğay
Sayramaysa ne bolğay,
Kıçkine yarimni
Qivnamaysa ne bolğay.

Hava - havadan aşdi
T750 Bulut havadan aşdi,
Qizğa meylim barèdi
Cugan qoykini açdi.

---

¹⁷ Metinde çëçik olarak verilen kelime anlamdan hareketle “Çêçin” olarak düzeltiliştir.

Havama havamédi

Qar yamgür-yağamédi

T755 Qız üçün jiygit ölmek

Şeriñde ravamédi

Havadiki bulutla

Yarimğa salam deñla,

Mëni soraysa yarim

Jürüptü aman deñla,

Havala tumanlaptu

T770 Jilqıla ğu nanlaptu,

Altun qara köz yarim

Nëmeden yamanlaptu.

Evvelde oyun qilsam

Jiğlar édi ol dilber,

Bu demde oyun qilsam

T780 Qarab külgendek boptu.

T785 Dutar çelib bèrey sizge

Usul oynab bëriñ bizge,

Huşhuyluq bilen oynañ

El heyran qalur sizge,

Hesretlik köñül içre

Bir apida can keldi

Qaşlari qelem qaşdek.

T760 Qaçlari kamal keldi.

T765 Hava tutulib çıqdi

Ögzeñde qar bar mu,

Halemni qizib keldim

Seniñdek yaqşı yar bar mu.

Hicrat hañçirin saldi

Canimizni alğili,

T775 Yarim ketdi yanimdin

Başqa yarni tutqili.

Dutar çelib oltursam

Yarim keldi yanimğa,

Şirin sözini sözleb

Otni saldi canimğa.

Dervazeñnin başida

T790 Qomuş bilen zarañza,

Kiçkine bir yarim bar,

Kiçkine balañza.

Deyya boyide taş tut
Bir yaşsini adaş tut,
T795 Adaşniñ yamanlisa
Oynab külüb ħaraq tut.

Derdi toladir yarniñ
Köñlinin arami yok,
Oynab alini yarim
Bu işniñ yamani yok.

Dert keldi bu başımğa
T810 Jigirmi iki yaşımda,
Ol ħudayim bermese
İşençim yoķ adaşımgä.

Dervazañ hecep yoğan
Elip koyğali bolmas,
Kişiniñ ħolida yarim
T820 Söyüp koyğali bolmas.

T825 Kızil gülüm, kızil gülüm
Heceb vaşta ħazañ boldiñ,
Mëni meyħanige taşlab
Özeñ yolğa ravan boldiñ.

Deyya mundağ aķar mu?
Êķib lebiden taşar mu?
Yarim kègen erçibel
T800 Mundaķma yaraşar mu?

T805 Derdiñni maña èytsañ
Seniñ haliñğa men yitsem,
Özemniñ elkide bolsañ
Beyabanğa èlib ketsem.

Deyya boyi ħomuşluk
Ķomuş yanida ħoray,
T815 Men saña köyib ħaldim
Èriñ barmekin soray.

Ķızil gül tövide sin çay
İçib ħumareler boldim men,
Bir kèlib ketey yarğa
Turub divanelar boldim men.

Ķurguyuñ bolay yarim
T830 Meydeñge ħonay yarim,
Özge yarin bolmisa,
Çiñ yariñ bolay yarim.

ařıñ esli aradir

Osma oyganiñ yalğan

T835 Men köysem saña köydüm

Seniñ köygeniñ yalğan.

orayıñdin mozay ıkdı

Teñden tolisi aşqa,

Heptevaı köyüb aptu

Nazniħan elem aşqa.

arisam körünmeydü

T850 Deyyağa tēkin ağla

Meniñ bu jıglıanımnı

Ol yarım açan añla.

aşım tartidür menin

Taşkendin yarım kēlür,

Özi kelmēse yarıñ

T860 Ħuř Ħever sözi kēlür.

T865 ařıñniñ arasini

ara Ħetke oħřıtay,

Erter aħřam kelmēsen

Bu yöñni kimge oħřıtay.

ařıñniñ arasığa

Ħal bolay arasığa.

Esli rehmiñ kemmeydü

T840 Musulman balasığa.

T845 ařıñniñ aralağı

İrgayniñ zibatalı,

Ħubmađına sağriptü

Yarimniñ şirin canı.

ařıñ esli aradir

Osma oymisan yeter,

T855 Sen öltevesiseñ meni

Özemniñ ölgini yeter.

ařınıñ arisi sende

Ay yüzüñge men bende,

aşıganda kelmeysen

Yüzüñ ara şemende.

anatım bolsa men uçsam

T870 Yarım barme helige onsam,

Yatar cayini bilsem

Aıb men oynığa kirsem.

ařıñız ara ken
Hyleñiz saray ken,
T875 Men aşam baray desem
Düşmenle maraydegen.

ařıñni ara deydü
Özeñni Vaz zuha deydü,
Meger aşında can bersem
şehidüger bala deydü.

ara- ara aşlıgım
T890 Uzun- uzun aşlıgım,
ara aşni deb jürüb
arğa aldi aşlıgım.

ařniñ arisi sizde
Kişi söz berdi mu sizge,
Kişi sözbermeşe sizge
T900 Yamanlık ilmidim sizge.

T905 ařıñız ara ken
Közünüzke köydüm men,
Kêliniñiz atlık ken
Lebiñizge söydüm men.

ilvidin şamal ıkşa
Yar bu nêmięe boraydu,
Hotnum oşnusi düşmen
T880 Kimden bizni soraydu.

T885 ařıñizniñ arisi
Çüşdi sêpilğa sayesi,
Mundağ jirağ bolar mu
İkkimizniñ araysı.

arab közlerim taldi
Bir söziñni bermeysen,
T895 Nême ançe za boldiñ
Söyüb oyğanga öleymisen.

Cuganma arab yürdüm
ızgıma arab yürdüm,
Cuganıma başmaymen
ızğa atidu könül.

oş tirek arasida
T910 ol alğaniñiz eni,
Hergiz ayrılmaymız deb
Söz bergeniñiz eni?!

Qizil gl alimamidu
Bulbulnin sayraini,
T915 lsem, armanim yotu
Bir krsem camalini.

Qizil alma qizaandek
Qizil rlg yrim,
Azida navat bar mu
irin szlgm yrim.

Qiza ai yar bomisa,
T930 Yarnin qedirini bilmes,
Qizla kida tola
Senindek aini bilmes.

Qaiizni atiiz
Bizni talab etdiiz,
Yomadi hdayiniz
T940 Zar-ma-zar jigladiiz.

T945 Ketmeki bolub qaldu
Yar ktemeydiken bille,
Yar ketse, bille ketsn
Oyun klkesi bilen.

Qolida peren yali
Yarnin kzide yai bar,
Yar kli blek een
T920 Klide qara qai bar.

T925 Qizil alma qizargandek
Tutun cugan yaargandek,
Yzge kydm qara kz
Yasalan qizil gldek.

Qiz bala dgen nerse
Togar elini kyse,
T935 Boyniden tutub turub
irin lebini sysem.

Kuala kldayd
Kurguy kelgen oaydu,
Jrekler jigladaydu
Yarim kelgen oaydu.

Ke kirdi, zaval boldi,
T950 Yaria vabal boldi,
alani yoan selip
Laindek cukan boldi.

Kêçeme kêçe bosa

Kündüzma, kêçe bosa

T955 Yar bilen tepişkanda

Tan atmas kêçe boşa,

Keklik tola saraydu

Mêdesidin ayrilib,

Cukanla tola jiglaydu

Adaşidin ayrilib

Kaşkı körmêgey erdim,

T970 Köñül bermêgey erdim

Saña bergen köñlümni

Tende asrağan erdim.

Ketseñ kêtive yarım

Senden yohtu pervayım,

Bu bêşim êsen bolsa

T980 Her yerde meniñ canım.

T985 Köyüb kül bolmiğay erdim

Yênip ot bolmiğay erdim,

Saña köñül bermêsem erdim

Munçe bolmiğay erdim.

Kökküla kèlib qaptu

Biri tağda, biri bağda

Bizniñ qara köz qayda

T960 Köñli halığan cayda

T965 Kêçe bir uyqida yatsam

Êtinni qamçilab ötdüñ,

Unuñma yok-söziñma yok

Jürekke ot sèlib ötdüñ.

Köñlini üzey deymen

Köñül uruşti üzülmeydü,

T975 Köñül eytürki, ey nadan

Köñül bergen üzülgey mu?!

Köñül bermese yarga

Oq tegmes edi canğa,

Köñülni qoyub bërsem

Jürek örile qanğa.

Köçet tikdim bék boldi

T990 Bir qaranğu bağ boldi

Yariniñ amaneti

Jürekimge dağ boldi.

Kètib barisen yârim
Kaçan kêlesen yârim,
T995 Sèniñ kelmegen müşkül
Men bêrib körey yârim.

Ket dèsenma kètmen
Ketme dèseñma kètmen
Arida iligi qonup
Yarim kêşiğa yètimen

Gülzariñ ara çuğluq
T1010 Gülzar içi bulbulluq
Gülnüñ- güli Sarehan
Sizge sèginiñ qalduq

Gül meşuq menin yarim
Ègide turamidu,
Bêrib sorañla yardi
T1020 Meniñ bile oynamidu.

T1025 Gülniñ gonçası körin
Sayğa bèkib qaraydu,
Bivapa yarni körin
Tèrik ayrilay deydü.

Kêçe bolsa yatmaymen
Pencireñden bakmaymen,
Ras kêpiñni èyt yarim
T1000 Seniñ derdiñni tatmaymen.

T1005 Gülni qatar oynayli
Bizni hêçkim üymisun,
Kimniñ meyli kimde bar
Qoyup bêriñ oynasun

Gül keşitim oymaq
Bar mu yaridin toymaq,
T1015 Qaysi nadanñin eşi
Öz yaridin ayrilmaq.

Kètib bargan aylamniñ
Çaçi ulaqqa oşaydu
İştaretni bilmeydü
Yağaç kulakğa oşaydu

Köringen qara tağla
T1030 Arqisi qara bağla
Bizniñ yar kiçik bala
Bèliğa dodun bağla

Körüngen qara tağda
At qarnida yağdı qar,
T1035 Ayırilib ketey dësem
Kiçiklikde tutqan yar

Leb-leb etedir könlüm
Yar qaşığa bargalı,
Meñzige söyüb qoyub
T1040 Tenni taza qılğalı,

El Edebiyatı 4

Men kirdim baqqanliqqa
Meydemni yaqqanliqqa,
Mëniñ yarim tégib alibdu
Qabqara saqalliqqa.

T1045 Men mingen toruq atniñ
Öñ qulakida en bar,
Qorkmay çiqkin talağa
İşik tövinde men bar.

Mëniñ ikki yarim bar
T1050 Biri alim, biri zalim
Birige ançe huşam yok
Biri könlümdiki yârim.

Men emdi baramen mu
İşikde turamen mu,
T1055 Çiqmas yarini saqlap
Sovuqğa toñamen mu?

Mëniñ yarim çirlaydu
Barsam eri talaydu,
Bağniñ içige kirib
T1060 Maña bëkip jiglaydu.

Men kimni deb oltadim?
Men yarni deb oltadim,
Oqetni hiyal qimmay
Aqamçe zoñ oltadim.

T1065 Men erdim seniñ bilen
Bolmadiñ mëniñ bilen,
Sen yaşğa kiçik, nadan
Sergerdan mëniñ bilen.

Men(Küre)ge barganda
T1070 Töt ser yamaqim bolsa,
Mëniñ tövim ösmemidü?
Könlümdiki yar bolsa.

Mëniñ meksetim şoldu,
Sëniñ aldiñda can bersem,
T1075 Ayağimda madarim yok
Bërib başıñdan ürgelsem

Mëniñ yarim heceb dana
Heceb rehna, heceb huşhuy
Aħşamliqqa men baray
İşigiñni eçib koy.

Mëniñ yarim seper kıldı
T1090 Mëniñ munda yarim yok,
Köyer otqa sëlîb ketdi
Tartmaska ilacim yok.

Mëni munda qoyamisen
Özeñ anda baramisen,
Atam sağan bağçida
T1100 Oynayli qoymamisen.

T1105 Men bugün neme boldum
Ėemge mubtala boldum,
Bir körüb camalıñni
Haşiq biqarar boldim.

Mëniñ bu sunuq köñlümni
Çirayliq meşuqum aldı
Ras söziñni eýt yarim
T1080 Pücek can kiçkine qaldı

T1085 Mëniñ yarim heceb rezgi
Eytinliñ oynaydığan vahti,
İçimdiki dertlerim
Qanğa urilib aqti.

Mëniñ derdimni sen tartğan
Sëniñ derdiñni men artğan,
T1095 Kêçeleri tal çevikdek
Bëliñğa çermişib yatқан.

Men sëriğ canım sëriğ
Sağayğanmini kim bilür,
Sağrib işikde tursam
Mehriban yarim këlür.

Mëni kögen düşmenle
T1110 Bölekleni körmeydü,
Düşmen sözige kirib
Yarim mëni söymeydü.

Ġancuġamda argamça
Orudum sanimini atqa,
T1115 Sen mēni dēsen yārim
Berme könlüñni yatqa.

Ġulciġa kirip küzde
Yatdim men tala tüzde,
Nazim bolub hoquşı
Kıçkırar pirakiñda.

Yaġaç piçak alġanla
T1130 Yazıġa kēlelmeydü,
Yalguz bir piçak birlen
Çukanni alalmaydu.

Yarim yaniġa kelse
Boynumni қоçap süyse,
Қуçaġıda oltusa
T1140 Rahat bolidu canla.

T1145 Yarim baққа barayli
Ġül ġonçasi alayli,
Modengül eçiliptü
Қissañ başqa reyġanni

Atim çilbir argamçi
Mañmasa uray қamçi
Men yarni sēġinganda
T1120 Artuç yolleri қançe.

T1125 Yar yar mehelleñge barsam
Jürekle pükildaydu,
Düşmenle mēni körinib
Hıubima kütildaydu

Yarimniñ boyi zipa
Zipa boyida gül bar,
T1135 Şirin sözleri tatlık,
Ay yüzide ġali bar.

Yar öyge kēler bosa
Yanimizda oltamay
Canimni ġerid қilib
Қildi èni mehmanla,

Yarim baridü baққа
T1150 Orulab қeyik тақи
Yarimni özem añlab
Hıuşal bolidü canla,

Yazniñ küni tomuzda

Yaz eñiri küzlede,

T1155 Qış küni meçitlerde

Jürdüm men tilekiñde.

Yarniñ öyide qonub

Bağda meşereb oynayli,

Qaşni atip qoyub

Yarni qınab oynayli.

Yar bolsa, yar aşkıdek

T1170 Düşmenle qara şaqıdek,

Özi uyquda turub

Uyğanib köz açkıdek.

Yar derdi yaman éken

Men avare bolmaymen,

Baray dësem yol jiraq,

T1180 Vahtida körelmeymen.

T1185 Juqatin çüşüb keldim

Qara qağidek oynab,

Yar bilen yatamenmü

Bulbul dek çemen soylab.

Yar arqasiden badim

Qorgasiniñ mazarığa,

Yarimdin bilemmesmen

T1160 Bir qever alarimni.

T1165 Yarniñ işigi tallıq

Şah-şahıda macanlıq,

Sëni söyüngen haşıkla

Her köçida heyranlıq.

Yar yalğuz yatamidëken

Men barsam qatamidëken,

T1175 Hübima tola sağındum

Hayal qilib yatamidëken.

Yarim bergen üç olma

Üçlasi qoynumda,

Uqlab çüçüb uyğansam

Yarniñ qoli boynumda.

Juqatin çüşüb keldim

T1190 Namaz huqten bilen atlıq,

Cala soqub oynaydu

Qara köz, tili tatlıq.

Juqatin çüşüb keldim
Koruk say yoli bilen,
T1195 Oynasañ tüzük oyna
Her işniñ yoli bilen.

Yarimniñ sèkileki
Çüşüptü yanağığa,
Kızini söyüp qoyup
Öley mu tayağığa.

Yamğula tola yağsa
T1210 Öydin ötidü tamca,
Men yarni sèginganda
Putum at, qolum qamça.

Yarim bilemen mañdim
Yağidin gül üzüb yandim,
Yarim anda yar tutsa
T1220 Ümmitni üzib yandim.

T1225 Yar deysen -yana deysen
Yar qedrini bilmeysen,
Yar qedrini bilgende
Tañ-seherde jiglaysen.

Juqaridin çüşüb kelsem
İkki bõriniñ izi,
Kõnlü meni èlip ketdi
T1200 Petek akamniñ kızi.

T1205 Yarim barmègan toyga
Men sarmay baralmaymen,
Yarniñ kõnli bek nazük
Cay qoyup alamaymen.

Yarim èliğa ketedi
Emdiletin yetkendü,
T1215 Qolida bileti yoq
Qoruldin qandaq ötkendü.

Yar deb men arar boldim
Gemge mübtela oldim,
Yar derdi yaman èken
Sağrip saman boldim.

Yarim meni çirlaydu
T1230 Barsam meni tillaydu,
Tillasima tillasun
Yardin kõnlüm kammaydu.

Yarniñ bağıda bir gül
Maña qarilay deydü,
T1235 Men yarğa neme kıldım
Menden ayrilay deydü.

Yarımğa saray saldim
Gül bilen imar kılsam
Yar içide bolmamidu
Her kaççe güna kılsam

Yaşsi kündür buraderle
T1250 Kişi muradığa yetse,
Çekib cevri-capalani
Özi mestanlığığa yetse.

Yar bolsa tüzük bosa
Qolida üzük bosa
Hem meñzi kızıl bosa
T1260 Hem behti süzük bosa

T1265 Yar işigide tursa
Çeçek modan açalgandek,
Yar bilen yatamen mu?
Suğa su koşulğandek.

Yarım yegen üç alma
Üçi-üç bölek éken,
Meķsetke yetküzmeıydü
T1240 Heceb kaj zaman pèlek éken.

T1245 Yar hücrasida yatıp
Dègen sözleri maķul,
Yar menden yamanlaptu
Men yarımğana maķul.

Yarım kèledü ģarab
Sünbül çaçını tarab,
T1255 Men yarğa neme kıldım
Yaman közide qarab.

Yar işigide turub
Bir cilve kılay deydü,
Miñ mekiri- oyun kılip
Könlümni alay deydü.

Yarniñ bağı barèken
T1270 Tağida anar barèken
Yalguz deb köñül bersem,
Bölek yari bar éken.

Yar ketti yoqalaşib

Çaçi belge tolğaşib

T1275 Bir keçe yatarmen mu

Yar bilen kuçağlaşib

Juqaridin çüşip keldi

Bir yalguz qara Qalmaq,

Yarim mendin ayri bolsa

Jürekke piçaq salmaq.

Yarimni körgeñ helkle

T1290 Barçası haşiq boptu,

Şul yarimni körgendeñ

Köyib ölgidek boptu.

Yariniñ bağığa kirsem

Alma tügmidek boptu,

Kiçkine yarim bar

T1300 Qayrab süygidek boptu.

T1305 Yalvarib sana her kün

Yad etib meni her tün,

Bağrimni qiliban hun

Sineñge yitemen mu.

Otrasida yoli ba

Yarimniñ sarayida,

Adil padşa bosa

T1280 Söygen yarini asa.

T1285 Yar işigiden ötdüm

Alma şahini tutdum,

Sen öyiñdin çıqmaysen

Men nalada qan jtdum.

Yarimniñ qara qaçi

İkige bolgidek boptu

T1295 Bu demde oyun qilsam

Qarab külgidek boptu

Yar işigide turub

Bir cilve qilalmeydu,

Bir körüb keley deşem

Halida bolalmaydu.

Yar işigige barsam

T1310 Aççiq qilib koğlaydu,

Bu kısmi körünüb har

Dünyadan ötemen mu.

Yarim maña baqmaydu
Kökrekini yakmaydu,
T1315 Muñdaq bivapa yargä
Beyhude köyemen mu.
Yar mēni çapa kıldiñ
Canimğa capa kıldiñ,
Sendek bivapa yargä
Avare bolamenmu!

Yarniñ yanida bağdu
T1330 Bulbul tola saraydu,
Huda қоşқан көñүлни
Düşmen қандақ аpiridü.

Yaşsi atқа mingende
Aldim қolumğa қамçı
Yarimğa yaraşıptu
T1340 Popuş bilen қezlamçı

T1345 Yarimniñ meyli bosa
Қoymisam yaқasidin,
Kēçe -kündüz cōrilib
Pervane bolsam, başidan

Baqmay maña dert kıldiñ
Jürekimni zerde kıldiñ,
Derdiñge dava tapmay
T1320 Eҳiri ölermenmu?!
T1325 Yarimniñ eti ayhan
Aña köyedür bu can,
Köñülge zehem bermeñ
Huşşu yak tola obdan.

Yaşsi atқа nēme yol
Şheriñnin arasi,
T1335 Pahtadan jumşaq ēken
İkki emçek arasi.

Yarni aғriptu deydü
Men barib körüb keley,
Ağrisa-ağrimisa
Başidin örgilib keley.

Yarim yargä ketti emde
T1350 Laçin bolub yetkendü
Anda yarini körüb
Bizni unutub ketkendü.

Yanidin k etelmeymen
İşk otini salgandek,
T1355 Hiyal k eted r her yan
Teriĝla  e ilĝandek.
Yar işigidin ketmey
Ah urub  arap  aldim,
Yarim k etti yanimdin
 anla_a ti k zimdin.

Yar işigide tursa
T1370  izil g li boynida,
 lsem arminim yo tu
Bir dem yatsam  oynida.

Anasini k rgeli
Yarim jutiga ketse,
Boz atimni egerleb
T1380 Yarni  keyniden yetsem.

T1385 Yarini k r b tazim
Huşlab  ilidu tazim,
Boldi bu k n l senden
A iĝi yaman  izdin.

Yar turar işigide
 izil g l a ilĝandek,
Ah urub  arap  aldim
T1360 Ğem i ide  alĝandek.
T1365 Yolu  m ni  yolum bosa
Hiyalim sende turmaydu,
 irayimni sariĝ d yd 
Cudalik derdi  oymaydu.

Derya boyida talli
Tallab aldim talimni,
T1375 Bivapa yarim eken
Sorimayd  halimni.

Yat a k lidu ĝemze
Bir ge  ilidu ezle,
A eni ini  ilival deb
 ehri  ilid  bizge

Yarim terepini deb
T1390 K e -k nd z s zleymen
Mendek s zl ken barmu
Bulbul bolub sayraymen.

Jürekimni köydürdi
Mëni her kün öltüdi,
T1395 Köydürdi vücudumni
Yarim işkıñniñ oti.
Haşık etseñ mëni etkin
Bir kün kerek bolamen,
Düşmeniñniñ aldida
Taşdin jüreklik bolamen.

Naşı eyitdü deydü
T1410 Eytmay neme kılay naşı,
Naşı eytkanga yar kelmes
Eslı bir köñül huşı.
Men beşimni taşğa ursam
Taş beşimni yargidek,
Yarimniñ yağlıgıda tañsam,
T1420 Mënin beşim saqaygidek.

T1425 Gül tēridim kōsile
Osma tēridim kōsile,
Bir qoyum osma bērey
Boynum qoqaqlab sōysile.

Çerayim zegperan boldı
Kışı sormaydu halimni,
Aramızda hekiqet yok
T1400 Körüştümeydü yarimni.
T1405 Ah, yarim cilveñ yaman
Qarañgudan aydıñ yaman,
İşkin oti meñe çüşti
Düzeq otidin yaman.

Yar yanıda yaqşırak
Yar kētib yaman bolduq,
T1415 Yar derdi yaman ēken
Sağrib saman bolduq.
Gülmidi, gonçe meni
Yarim seniñ başındiki,
Kēceleb tutalmadim,
Kimler ēdi qasıñdiki.

Taqqa çıqdim tal üçün
T1430 Qurguy balasi yar üçün,
Alti ay otida köydüm
Essi qatmas ya üçün.

Havada parçe bulut
Yamğur yëğib ötken emes,
T1435 İkki yahşi bir bolub
Muradığa yetken emes.

Yağlıgimni kök boyatdim
Belbëgimni havareñ,
Bizniñ bağda ğura peşdi
Künde kèlib ğura yeñ.

Yariniñ men tatmiğan
T1450 Cevri-capasi qaldimu,
Qol sèlimep ahtumiğan
Hocun qaçasi qaldimu?

Dilberim aydek yüziñge
Zeytüne halin bolay,
Kêçe yaniñda yetib
T1460 Kündüz hiridariñ bolay

T1465 Qapqara qoy közlügüm
Canim pèda bolsun seña,
Canidin keşken setemler
Aşna bolsun sena.

“Leyla” Han dey mu seni,
“Sare”Han dey mu seni,
Bağda baqqan paqlanmidek
T1440 Öltürüb yey mu seni?!

T1445 Ğurañizni yemeymen
Tişim agridü,
Teñ-tüşlügüm ege tegse
İçim agridü,

Yarsiz hömrüm meniñ
Miñ yaşisam bir künçe yoq,
T1455 İşki otuñniñ aldıda
Düzeğ oti uçkunçe yoq.

Atlinib sehrağa çıksañ
Qamça destiñ men bolay,
Barçe elniñ közi sende
Til tumariñ men bolay.

Leyla - Mecnun şah ègildi
T1470 Yar ègilmeydü maña
Bir kèlib-alğil canni
Bir, köñül bergin maña.

İşik açtım, tövenge baqtım
Tövende bir ay olturur,
T1475 Qaşliri kıjğan kelemdek
Közliri oynab turur.

Bugün üç kündin bəri
Yarini körmeydü kişi,
Körüb turub körmeske sala
Têrige ölmemidü kişi.

Kêtisen bir-bir bêsib
T1490 Derya suyidek ayrilib,
Munçima bağrıñ qatamidu
Baqmidiñ bir qayrilip.

Sen sêğindin mu meni
Hıubma sêğindim men seni,
Sen qeyeriñde sêğindiñ
T1500 Men cigerimde seni.

T1505 Tağdiki bergi kıjakdek
Közleriñdin ah! Ürgiley,
Elem urup turğan kèyikdek
Közleriñdin ürgiley.

Qaşqar asi bolmisa
Qaşqa dègen qançe jiraq,
Heqli -huşi bolmisa
T1480 Aydek cugan işitqa yalaq,

T1485 Qurguyum uçti qolumdan
Qayda mëmandar bugün,
Dehli bermeñla yarimğa
Köñli perişandır bugün.

Körmegen kapirlaniñ
Bizni körüb rehmi kélür
T1495 Taşmidi beğriñ seniñ
Kapırçe yok rehmin senin

Bir kitab, ikki kitab
Yar qoynida altun kitab,
Aleminde barmeken
Meniñ yarimdek apitab.

Kelmidi, yar kelmidi
T1510 Ne boldi yarim kelmidi,
Ateniñ ayagi sundi
Yar ne boldi kelmidi.

Atenin ayağı sunsa
At elib miñmesmidi,
T1515 Yariniñ yanida bolsam
Bir kèlib kòrmesmidi.

Sen kayakdin kèlisen
Men jiglisam sen külisen,
Barçe işni bilişen
Otqa sèlib köydürsen.

Bugün alte, tañla yette
T1530 Mehriban yar ketkili,
Bağqa kirsem izi bar
Tağlağa çıksam şamili.

Men kèter boldim yârim
Erzim bayan èytib kètey,
Mehribanım qaldı deb
T1540 Çöllede qan jiglab kètey.

T1545 Qara qaşım bar meniñ
Bèrib kelişim bar meniñ,
Qara qaşı anda turub
Neme işim munda meniñ.

Sen kayakdin kèlisen
Çıraylıgım közi huma,
Saña tilim tegmisün
T1520 Boynuñğa aşkan til tuma.

T1525 Aq aydiñ keçe
Appaq yaydin keçe,
Gül bilen reyhan buraydu
Yarım mañğan küçila.

Bağlırını seyritib
Argançı saldim dariğa,
T1535 Teleyimniñ yoqidin
Yalğançı boldim yariğa.

Ket dèseñma kètmen
Ketme dèsenma kètemen,
Arida ikki qonub
Yarım keşiğa yètimen.

Qaşni qaşqa ulisa,
T1550 Yètemidü qaşniñ boyığa,
Hudayim sèlib qoyubtu
Qara qaşnin köyiğa.

Bivapa dünýa bugün
Bêrib unuţkay yârini,
T1555 Ademi hergiz unutmas
Küna söygen yârini.

Men bêrib kaçan körermen
Amir eginemnin yüzini,
Yağlıkımğa tügüb alatdim
Sayda başkan izini.

Ëgiz ögzige çikib
T1570 Naşşa éytkanıñdin ürgiley
Tal çivikdek tolğanib
Miñişleriñdin ürgiley.

Men bêlimni bağlidim
Havaren yağlık bilen
Sen hekkide bağlisañ
T1580 Hömrüm öter seniñ bilen.

T1585 İşikiñdin men ötimen
Gül zarañza tergili,
Gül zarañza bane boldi
Ay yüziñni körgili.

Çaşıñiz kara-ma-çara
Kirpigiñ zirüzeber,
Seniñ otiñda köyermen
T1560 Jürsen sen, sen bişever.

T1565 Sayda başkan izlirini
Közümge sürme kılay,
Uykuda tabsam yarimni
Leblerin söyüb koyay.

İkkilmiz bir çemetlik
Bağdiki gunçalarıñ,
T1575 Heceb aridi ħudayim
Ayrılmaslık yar edin.

Yar jiraçda biz piraçda
Vede yalğan bolmisün,
Ħelç alem bir bolub
Yoldin çikğan bolmisun.

Ay yüziñniñ şulisi
T1590 Çüşti sèpilğa sayesi.
Ħubmiğina jiraç bolamidu
İkimizniñ arisi.

Taḳḳa çıḳsam taḡ ŧamali
Kökülamni yazidü,
T1595 Ete _aḫşam körmisem
Haḳli -huŧum azidü.

Baḳḳa kirmeglik asandu
ŧora bolḡandin këyin,
Yarni söymeglik asandu
Meyli bolḡandin këyin.

Aḳ aydiñ këçe
T1610 Appaḳ aydiñ këçe,
Gül bilen reyhan boraydu
Yari mañḡan köçile.

Atasiz ḳalḡan adem men
Anasiz ḳalḡan adem men,
Kiŧiniñ yarini yar deb
T1620 Yarsiz ḳalḡan adem men.

T1625 Ḳapḳaradir ḳaŧiñiz
On beŧde badir yaŧiñiz,
Këçe
Men bolay yoldaŧiñiz.

Yolda yatḳan car ilanniñ
Putıḳa zencir salay,
Ḳarab olturḡan yarimniñ
T1600 Köñlini ḳaydaḳ alay.

T1605 Gül teridim maysa boldi
ŧaḫ çıḳardi reñ - mireñ
Her kiŧiniñ yari bolsa
Buḡday üñlük men bir reñ.

Ayni asmanda desem
Ta küçida ay barëken,
T1615 Yarni men çaqḳan desem
Yardinma çaqḳan barëken

Alma güli gül bolamidü
Baŧḳa ḳissa bir ḳoçaḳ,
Kiŧiniñ yari bolamidü
Ölgiçe canḡa piçaḳ.

Sen tirik demesen meni
T1630 Mengü tirik ölgendimen,
Terk arilḡan yarimniñ
Otida köygendimen.

Kökükümniñ ünini
Kaşkadın añlab keldima.
T1635 Yari begen potini
Emdi bağlab keldima.

Bağka kirsem baqidü
Bulbul қanatin қақидü,
Jiglima bota közüm
Seni һüdayim baqidü

Yarini keliptü dese
T1650 Zügrüb çıқay başım bilen,
Yari mañgan küçiga
Suni sepey yaşım bilen.

Andağ etme yar meni
Mundağ etme yar meni,
Aқibet lazim bolamen
T1660 Taşlavetme yar meni.

T1665 Bağka bostan salimen
Sayidin ötseñçu yârim,
Gül haraқи satimen
Mes bolub ötseñçu yârim.

Қапқара қoy közlüğüm
Canım pida bolsun saña,
Canıdan keşken setemler
T1640 Aşına bolsun saña.

T1645 Bağka kirsem baqidü
Bulbul қanatin қақидü
Jiglima ey yaş жүrek
Seni kеñeşlayım baqidü.

Alma deb sündüm қolimni
Tar ikenni bilmidim,
T1655 Caçığa чаç bağ siliptu
Taz ikenini bilmidim.

Sen gërib menma gërib
Çöllede buğdayni tërib,
Talti чаşқanni қirib
Ҳан leylon ёytқан gërib.

Sağrib ölmes çirayım
T1670 Қayğuға қалған bilen,
Menma ölmesmen yârim
Seniñdin arılған bilen.

Almilik baġiniñ içide
Saġribtü bir yupurmak,
T1675 Öñ yënimda ot köyedü
Sol yënimda eştiyak.

Juḡuri bërîb èdim
Ossaptu bayniñ baġliri,
Olturub jîġlab èdim
Sêrildi köçmen taġliri.

Ketdi deb köñlüñni bozma
T1690 Ketmisem naleş maña
Alti tal ḡara çeçinidin
Özgesi düşmen maña

Ket diseñma kêtmen
Ketma diseñma kêtmeymen,
Arida ikki ḡonib
T1700 Yarim ḡeşiġa yëtimen,

T1705 Havada ġaz kèlidü
Ègiz uçub pes kèlidü,
İçide ot bar cogan
Haraḡ eçib mes kèlidü.

Juḡuri bërîb kèleymen
Tökib bërîñla cedeni
Kimge eytib kimge jîġlay
T1680 Bivapa yar derdini.

T1685 Olturub jîġlab èdim
Jîġlima yarim dèmidi,
Ḳolîġa yaġlik èlib
Yëşimni eytay dèmidi,

Say tüven jüġribèdim
Sançildi ayaġimġa tiken,
T1695 Nème deb jüġrübèdim
Yarim maña baḡimaydèken.

Körmidim bastim tikenni
Tatidir men derdini,
Körsem erdim basmas erdim
Tatmas erdim derdini,

Men ḡoşimni ġaz saldim
T1710 Kim sèliptü ḡaġaġa
Alti ḡaġa bir bolub
Aldi ḡuşimni arîġa

Sağriptü - sağriptü

Şol cuvanniñ derdi bar,

T1715 Derdi bolmisa, saqramidü

Her terepden yari bar.

Bağka kirdim kèçileb

Men yarimni yètileb,

Kiçkine mèniñ yârim

On beş yaşar sèkilek.

Bağ arilab, şağ arilab

T1730 Tekken oқniñ sani yoқ.

Oқ tègiptü caniğa

Madar ağunçe ehvali yoқ.

Қalaysen қalaysen

Ay körindi mu saña,

İşigindin tola öttüm

T1740 Ğaz körindi mu saña!?

El Edebiyatı 6

T1745 Құргуyim уçти қолумдин

Ketti қaynamға чиқиб,

Bu көңүл қayдақ чиdaydu

Yaridin ümmet üzüb.

Cuvan osmadekkine

Belleri tasmadekkine,

Şul cuvanniñ қелги

T1720 On yaşar қızdekkine.

T1725 Talğa чиқtim tal үçün

Құргуy balasi bar үçün,

Alti ay zendanda yattim

Es қatmas yar үçün.

Ketti yar көñli қara

Kètemise yarim dèmidi,

T1735 Çèniге çayni қoyub

İçemese yarim dèmidi.

Dosқа dos қildiñ mèni

Düşmenge dos қildiñ mèni,

Sure yasinni oқup

Arilğusiz қildin mèni.

Yanida bulbul қuşı

T1750 Yanidurğa mèken bolub,

Gül serigniñ dedide

Tünle boyi sersan bolub.

Telpünüb tel müdi köñlim
Bulbuli segek bolub,
T1755 Emdi yetti meksidige
Tağ ötüb - çölle kèzip.

Alma attim havağa.
Çüşti çilanlıq bağığa.
Şunçe mu köñlüm çüşürmü,
Koş tireklik hoylığa

Havani tuman basdi
T1770 Ayni körgeni bolmas
Köñlümge güman çüşti
Yarni sözligeni bolmas

Qariğay yopurmaqi
Qatmiqat bolamidèken
Öz jutiden ayrılğan
T1780 Musapir bolamidèken

T1785 Kèçe bosa yatmaydu
Tirek uçida kağa
Sen nimünçe jiglaysen
Vapa kılmığan yarga

Kèçesi ayğa qarab
Eylenür köñlüm meniñ,
Gem içide yar kèlib
T1760 Köñlümni alsun meniñ.

T1765 Qalağaç kara neme,
Qanatidin ayrilmasun
Qız bala aciz neme
Anasidin ayrilmasun

Gül mediñ eçilğani
Gonça medin qayrilğani
T1775 İkkümüz şundağmedük
Aşiq bolub ayrılğani

Aq le'il öyüñ nede
Öyüm jumilak şeherde
Oynağini qoymamitiñ
Köñlüm hahlığan yede

Östeñe boyida emen
T1790 Bej koyni soyub yemen
Ağzin neme gan dèse,
Bunum qanidi deymen

Égiz taġġa taş attuġ

Çirayliġġa aş attuġ

T1795 Çirayliġ ulab asa

ovuz alib oyġattuġ

Yaġniġġa k rib basam

aptaluġ eceb aliġ

Aġziġda navat bar mu

T1800 Leblerin eceb tatliġ

ahida apaġ doppam

aptul aida aldi

Rast gepiġni be anim,

K nl m arada aldi.

T1805 Çaqim tanab taşlaydu

Bir balaġa başlaydu,

İkki otun bir yede,

K nde uruş başlaydu.

Tam  stike tam salduġ

T1810 ebilesini kelt r b

Sen n munçe jiġlaysen

Namusumni kelt r b

Bargim ba bargim ba,

Ziġirliġda zaġun ba

T1815 Kimniġ izi ay bolsa

uni berib alġum ba

aşi ara meġzi izil

aşiġġa meġrur bommaġin

Barçe devlet mendeb

T1820 Oetge zare bolmiġin

Çene bemeġ nadanġa

Oynab oynab sunduruvarar

Bivapa kişiniġ yari

açan k nli tindurar

T1825 Altı Őeheniġ ballalari

 li un daġlaydu

 zni aġlaymay ikib

Aypalikda jiġlaydu.

oġun tiridim illab

T1830 Ç nek iide jiġlab

Çokan alamen ellab

Cuvan alidu jiġlab

Tam pütemidü lay bilen

Su aqamidü say bilen

T1835 Ömrüm şundağ ötemidü

Köñli qara ya bilen

Encan doppam sekkiz tala

Törti ala törti qara

Ottuz ay otuñda köydüm

Bilmaymen neme işimdü köñli qara

Romalimni judurdum

T1850 Bağqa, talqa yaydurdum

Aran tutqan yarimni

Qaraqçığa aldurdum

Ketdi östeñ yaqilab

Taş bilen qumni sanab

Kêçe bolsa uyqamiz kemmeydü

T1860 Köñlidiki yarni oylab

T1865 Ketmekni hiyal eyleb

Bağçi bilen yol salduq

Yar bilen tola oynab

Jüreklerge dağ salduq

Musapirla jiglaydu

Öz jutini yad étib.

Uşşaq balla oynaydu

T1840 Tal çivikni at étib

T1845 Encan doppam bar deysen

Keymeydiğan nimege

Aşşam bolsa kel deysen

Çıkmaydiğan nemege

Romalinni berseñçu

Bélimge baylab alsañçu

T1855 Çümbeliñni qayrisañçu

Cemaliñni kösemçu

Östeñniñ tegi laydu

Depsesem lëgildaydu

Yarimdin hever kelse

Jürekler ciğildaydu.

Yarim ketdi jiraqqa

T1870 Otni yaqdi çerağqa

Yarni izleb basam

Tokmaq yedi şiraqqa

Atim bolsa hilladan

Cabduğlari tilladan

T1875 Hıdayimden t leymen

Meñzi kızıl kızladan

Kızçın talla  gilip  aptu

Aptab  sen aman deb

Uşşak kızla jığlab turuptu

Erge t gemen deb

Men(humdan)đa basam

T1890 Bir(şoyi) k liniñ deyd 

Bir s yeb  oyuñ d sam

(Arliñvu) b rin deyd .

G ller a ilib  aptu

Yarıp K re ni tağni

Sareğan  zi boyluğ

T1900 Şehret  ilid  barđini

T1905  steñ boyiden tartip

 olpañđa a aşnam bar

Yeñgi yarni k rgende

K hne yarni taşlan bar

 ib kizil - macanni k rd m

Bilekiñizde

B liğ bolup oynab alay

T1880 J rekiñizde

T1885 Analari bemey turuptu

Bekge b remen deb

Bekler k r b yaratmapdu

(L fuzi)  ken deb

 afanimnin yeñni tar

 ñ bilekim  aydađ patar

T1895 Bizni k yd rgan  anim

Tan at un e  andağ yatar

Tağ nin başı tumansız

K y b  alsam tuymaysız

Şeret  ilsam u maysız

Yağa  kulađđa o şaysız

Aldim Dolan  izini

T1910 Ayda jumaydi y zini

 uvib y ziñni juh! d sem

Alaytidi k zini

5.4. Zindandikile Ahi¹⁸

Bizniñ öy jiraq yerde basila tapala mila

Kıçkine pencirende ikkeylen yatduq

T1915 Altun qoluf tokqız perde açalamdila

Qılmas işni qılıp qoyup zindanda yatduq

Zindan tamin egiz eken çevresi çitlaq

T1920 Zindan tami egiz eken sepaksiz eken

Sen yarimni köray desem putumda tizlaq

Sen yarimniñ obdan desem köñülsüz eken

Ëgiz-ëgiz taglerda sürüldüm tüzge

Huyi bilniñ huyi bilmeñ huştarmensizge

Qızıl gülniñ gulcasidin egildim sizge

T1925 Huştarlikde olub ketsam, uvalim sizge.

At asañla tay almañla yolğa yürmeydü,

Alla yarim keñ yaylaqda özeñ yaylamisen,

Çaçi uzun qavil cuvan qolğa kirmeydü.

Semiz qoyniñ qozasidek sekreb oynamisen.

T1930 O yan ötüb, bu yan ötüb, nege barala,

O mehelliden bu mehellige oynay deb keldim,

Zergetlida şirin sözleb canni alala .

Yaşsi demesle yaman demese sanay dep keldim.

O mehelliden bu mehellige yoli bamëken,

Yar aqriki boğanlaniñ dorisi mende,

T1935 Yar aqriki bolub qaldim dori bamëken.

Erte qopup, tañ seherde yarni söygende.

Oy oylaysen, oy oylaysen oyçi midiñ sen,

T1940 Qoyçi bolsañ qoylariñni bille baqayli,

Yan baqrida yetip apsen qoyçi midiñ sen.

Kona yarniñ jüregige otlar yaqayli.

Sëni dedim seni dedim keçdim bu candan,

Jürek baqrim pare pare , közüm yaşım qandan.

¹⁸ “zindandakile tahi” olarak yazılan kelime “zindandakile ahi” olarak düzeltilmiştir.

Sen berni deb, men berni deb aldım
balaa,

Esli rehmin kelmeyd men mbtaa,
Başım urub jıglaymen astanelerge.

T1950 Cnimgine yatmayın sayraydu,
bulbul,
nin sayraını glzar ndr.

giz davan aşmaune ller krnmes,
T1955 ara yora minmegne ller
gzelmes.

Brişimde yaz boluptu yansam zimistan,
Keşken knlm keşmes senden ayrilsam.

Emdi mni ketti deb ekme aşını,
oruldaynı balasidek tkse yaşını.

Baray dsem barma deyd meylim
zemni,
Seksen ama ygen billen yarım
zemni.

T1970 Tal ivikdek boylarıa zevim
klid,
Erte-aşşam baray dsem okum klid.

T1945 Esli rehmi kelmeyd men
mbtaa.

şundan şuna kelgenim sen yar ndr,
Cevri-capa kişim didar ndr.

Bardi deyd, yandi deyd mnin yarımni,
giz davan aşti deyd boyun talimni.

arıganın balası bar altun ogada,
Emdi barsam tanımaydu eski cugada.

T1960 Tanımase tanıma ne ayaşım bar
Altun başım sen bosa mi stemidek bar

oruldaynı balasidek tkme yaşını,
T1965 Emdi alıp kteymen grip başımni.

Bugn mken ete mken yarım ketkidek,
Altay yazdın ergeşkinim zaye ketkidek.

giz-giz dnlerinde ıra kyed,
era emes yarını oti yrek kyed.

O yan ötüb , bu yan ötüb könlüñni alay,
T1975 Qarçıganiñ balasidek qoluñğa
qonay.

Yar ayrilib çida degen bir çidalmasmen,
Hiç ayrilib çidar meken köñül aldugan.

Jiglimañ kız, jiglimañ tañla kélürmez,
Bir qutida unçe - macan élib kélürmez.

Érenlerim éri yoq deb yoqlamas tunni,
Aya yarim qehka külüb añlañ köñlümni.

T1990 Égiz taqqa çikmañ yarim uçib
ölersiz,
Çirayliqqa bermen köñül köyüb ölersiz.

Ataliqla analiqla desli desti gül,
T1995 Atasizla-anasizla köyüb öçken kül.

Berişimde yaz bolubtu yansam zimistan
Keşken köñlüm keşmesmekin sendin
ayrilsam.

Qarisam körünmeydü Semendan qorgan,
Heceb qattiq yaman éken yardin ayrilgan.

T1980 Şu yarimni körüb men köñlüni
aldim,
Meniñ dek hiç kişi bar mu avare bolgan.

Bir qutida unçe macan özüñde tusun.
T1985 İki qarab- bir söygünüm köñlüñde
tusun.

Şepket bilen sorigan bar köñlümni talmas,
Behtim kara bolgan üçün yar bizge
bakmas.

Égiz taqqa çikmañ yarim körişti deydü,
Çirayliqqa bermen köñül süyişti deydü.

Atam sorsa, anam sorsa meni zindanda
deñla,
Bir közi yaş bir közi qan jiglaydu deñla.

T2000 İlahim bergeysen derdimge
derman,
Şukemde ölüb ketsam işçimde qalgay
derman.

Polat neyzi -ya yede yatamidü,
Sëniñdek taza gül bağda yatamidü.

Qara-qara kağalaniñ balasi bolsam,
Uçub-uçub derehliniñ şağığa qonsam.

T2010 Piyazlıqqa kümüta bağlaptu,
Çiraylıq meniñ yarım qoş bota bağlaptu.

Qarasam körünmeydü İli niñ tağı,
T2015 Mundaq yaman bolamu küyüknin
dağı
Yaman yolbars yolda yatib şirğa yol
bermes,
Atasidan qargış ağan elgiri kelmes.

Tali deydü- tali deydü cigdeniñ tali,
Ëytsa, ëytsa tügimeydü jigitnin hali.

“Tutma!” dësem hıubma tutduñ bilekimni,
Yariniñ oti yaman köydüredü jürekimni.

5.5. Muñzar Hem Ğeriblik Naşiliri

Cur këtayli bolmisa
T2030 Curgin këtayli bolmisa,
Yëni bolğan paşağa
Erz ëyteyli bolmisa.

Sëniñdek taza gül bağlerde yatsa,
T2005 Sorab bëkin bağında pülge
satamidü,

Can alğuçi Ezrailniñ yoldaşı bolsam,
Dostlarimğa qes qığanniñ canini alsam.

Egri-egri küçaladin yol ayrılür.
Vahti yetse-öz tehdiden han ayrılür.

Toğulub-türelib körgenim yoq bu
heyranlıqni,
Pişanemge yazğan ëken sergerdanlıqni.
T2020 İrgaylıqdan ağan tayaq qamçañiz
bosun,
Uzun yolğa atlanıbsiz yolunuz bosun.

At balisi taycaq ëken mengili bommas,
T2025 Tokkuz qara ğeriqlik yer yürgili
bolmas.

Gülma hıub gonçema hıub
Ëçildirüb qışkanma hıub,
T2035 Çöñ bolub det tatğıçe
Kiçik turub ölgenme hıub.

Dert-elemle kélidü
Oğul balanıñ başığa,
Sayda tügmenle jüredü
T2040 Közidin aqqan yaşığa.

T2045 Aq béliq- appaq béliq
Aptabda yatqanın qeni
Meni yaman deb bėrib
Yaşını tabqanın qeni

El Edebiyatı 7

Tahta bėşidiki kitabni
Tör bėşibdü deytıla,
T2055 “Tuğ bėgi” diki hėnimni
Ėem bėşipdü deytıla.

Deste gülni des küterdim
Şaħi bilen-bergi bilen.
Sen tėħi nadan ėken sen
Men tėħi yarım bilen.

Kimi ölmesden burun
T2070 Bilmes bu canniñ qėdrini,
Kim öler haletke yėtse
Şul bilür can qėdrini

Men atamdan ayrilib
Sundi qanatım qayrilib,
Men jıglimay kim jıglisun
Canım anamdan ayrilib.

Yağlıqımniñ keştisi
T2050 Ördek beşi , keklik keşi
Yarma – yar özniñ yari
Kişiniñ yari köñül ħuşı.

Unçeni macanfa qoşsam
Zer helidek bolay miken
Çin göñlümni sizge bersem
T2060 Mehriban bolğay miken.

T2065 Ah urarmen, ah urarmen
Ahlirim tutqay seni
Köz yėşim derya bolub
Bėliqlerim yutqay seni.

Men ölumen-men ölumen
Yolda qoymañla meni,
T2075 Yolda qoysañla qoyuñla
Çölde qoymañla meni.

Men ölüb tobrağda yatsam

Kim mēni yad eylišün,

Doslirim ğemkin bolub

T2080 Düşmenlerim şad eylišün.

T2085 Atası ölmigen kim ba

Anası ölmigen kim ba,

Kişiniñ jutığa berip

Musapir bolmiğan kim ba.

Atam baqqan ,anam baqqan

Bēkib qatarığa qatğan,

T2095 Eziz başimni yad eyleb

Mazalerge çeraq yaqqan.

Atam bar mu bu şeriñde

Anam bar mu bu şeriñde,

Nēme qılay bu şeriñde

Kēteymen öz mekanimğa.

Atam sorsa, anam sorsa

T2110 Ğiriblik şeride deñla,

Bir közi yaş, bir közi qan

Tola jıǵlaydu deñla.

Tağma tağladan ğiz

Aħir bulağnin tağliri,

Töpesige qar yeğipdü

Astida bağliri.

Atam Mekke, anam Mekke

T2090 Toğuldum bir kün ölmekke,

Atalardin miras qağan

Qara yerge kömülmekke.

Atam bolsa körsem men

Anam bolsa körsem men,

Atam bilen anamniñ

T2100 Ayağıda ölsem men.

T2105 Atadek mehriban qayda

Anadek ğemgüzar qayda,

Olardek iç köye qayda

Ğerib boğan balañ keldi.

Atam boğiniñ qeni

Anam boğinin qeni

T2115 Yēnib, yēnib çapqanda

Tileb aǵinin qeni.

Atam bosa ,ölüp ketken
Anam bosa ölüp ketken,
Qerindaş boğan bilen
T2120 Köñli bölünüb ketken.

T2125 Aşşaymi qaranguda
Mañgan yollari qayan,
Beş künlük şu alemde
Oynap ağanım ayan.

Aq sarayin bar éken
Zedavalin yok éken,
T2135 Ata- anan bolmisa
Etivarım yok éken.

Orus harvusi deydü
Aldi çaqi pes éken,
Kişinin jutiga berip
Kün almaqqa tes éken.

Égiz qarigay tağda
T2150 Sula aqidü sayda,
Biz munda geriblikda
Ata-anamız qayda.

Atamniñ halini deyiñ
Özemniñ derdini dey mu,
Hitayniñ zulmini dey mu
Derdim éytmay det tatib olay mu.

Altinci ay baharida
T2130 Her cayda saye ba,
Oynab al aqinile
Yaratqan hüdaiym ba.

Atlani baqlab qoydi
Say boyidiki deñge,
Atamğa köb zülüm qildi
T2140 Çiqib ketti Teşkenge.

T2145 Öyde qaptu bir qalpak
Sanduqa élib saldim,
Qeni atam bilen anam
Şehrimden arilib qaldim.

Eli degen şelege
Onni yeydeken toşqan,
T2155 Bu yaqlağa kelme yetdim
Rizqini huda qoşqan.

İşekçi dèmeñ bizni
Kaşka yolida karvan,
Sargaydi dèmeñ bizni
T2160 Det içide sargayğan.

T2165 Atamma hayat bosa
Anamma hayat bosa
Halıǵa bu dem yetsem
Derdini meña èytısa.

Baǵıñǵa kirer bolsañ
Qoluñǵa tèver alǵıl,
T2175 Şeriñde müsapirmen
Halimdin hever alǵıl.

Biz İlidin çıkqanda
Altinci ayda ruz èdi,
Başka det-elem keldi
Atam-anam bolsa èdi.

Bèlimǵa yel turub kèlib
T2190 Ketmenni çapalmadım,
Halemni ahtirip keldim
Yaşşını tapalmadım.

Ölümdin ançe vayım yok
Mèniñ kòrkunçım imandin,
Ecel vaqti yetib kelse
Qutulmaydu kèçib andin

Bu taǵla ègiz taǵla
T2170 Ğerib yollari baǵla,
Ğerib ölse kim jigla
Ğeribka Ğerib jigla.

Bodne bolub uçtim men
Şal boyunǵa çüştim men,
Teleyimniñ yoqidin

T2180 Bir mamanǵa çüştim men.

T2185 Buraderler huş emdi
Hüdayimǵa amanet,
Can-tenim aman bosa
Körüşemez selamet.

Bu yollada bar èken
Qum çèçekligen taşla,
T2195 Èrikdiki suǵa oħşaş
Kètib baridü yaşla.

Atni satmisam bolmas
Detni satmisa bolmas,
Pulum yok d ken bilen
T2200  otun almısam bolmas.

2205 Tağda yaylığan kalıla
Tağni yad  ilib ketdi,
Avvel oynığan dosla
Emdi yat bolub ketdi.

Seherde uyğadirmen
İlanden tolgınadirmen,
T2215 Muradımğa y termen deb
İgemge yalvaradirmen.

Sirli  sandı   aptudum
Me mel bile yaptudum,
Atam bile anamni
 udayımğa tabşurdum.

 udaya bermeyse  topı 
T2230 Ezelde ka şığan  ul men,
Nesihet s zlerin dayım
 ulak a almığan  ul men.

A tu bilen kim a tu
Yardin teleyim yo tu
Yardin teleyim bolsa
 lmisem ar benim yo tu.

Tağda  çilib  aptu
T2210 S riğ sepde bilen  uğlu ,
Yardin k rmidim  ubl  
K nl m yolida mu lu .

Seherde sariğan bulbul
 udani yad  ilmamıdu,
Bizge o şaş  eriblağa
T2220  udayım rehmi kilmamıdu.

T2225 Sandı  i ide  z m
Jiğlaydu  ara k z m,
Kışını  zuti  eriblik
 tmeyd  m ni  s z m.

 udani  bendisi k pt 
M ni dek bolğini yoktu,
T2235 M ni dek bolğini bolsa
K y b k l bolğini yo tu.

Capani kim tola çekse
Kömürni şul ala handan,
Bêşim ketdi bu sevdadan
T2240 Bu sevda ketmidi başdin.

T2245 Hava tutulib çıqdi
Hem tuman bilen hem manan,
Çüşümge kirib qaptu
Hem atam bilen hem anam.

Heceb bir zaman boldi
Alem çevriley deydü,
T2255 Jürekdeki sêriğ su
Qanğa uriley deydü.

Dutar çelib oltursam
Ağriptü meniñ başım,
Ah uray Hüdâyimğa
Zayi bolmas köz yaşım.

Dereh başida beş qağa
T2270 Beş lasi yaş qağa,
Hüdâyim qanat berse
Uçub ketsem Qaşqağa.

Havaniñ mananidin
Qokimen zamaniñdin,
Mundaq bolsa kim qorqmas
Añiri zamanından.

Hava bulut üstümde
T2250 Düşmen meniñ qestimde,
Men Hüdâğa ras bolsam
Düşmen ayağ astımda.

Her şenbi çıqip yetdük
Mey bağlada üjmeñni,
Bu şenbi çıqalmadıq
T2260 Ne qılay gëribliqni.

T2265 Derya boyi mülayim
Qumdik tola günayım,
Günayımdin ötseñü
Canımğina Hüdâyim

Şeherdiki baylaniñ
İkkidin sarayı bar,
T2275 Bizniñ qara köz yarıñ
Altundek çirayı bar.

Qeni yaşıyğan Lokman
Ölümge hileler kılğan,
Nêcek dünyaga bel bağlap
T2280 Canğa tapmadı derman.

T2285 Qalağaçu qalağaç
Uçisañ meniñ yanımnen uç
Qanatiñğa het pütey
Appirib yarımğa tut

Qasıñ kara boğançe
Köziñ kara bolmamıdu,
T2295 Maña hilap kılhunçe
Yüziñ kara bolmamıdu,

Kemridek kilib kökkük
Seherlede êytib hu hu,
Uqlap yürüb her kün
Töküb közde yaşımnı.

Laçın soqqan toşqanniñ
T2310 Çañgalıda balası bar,
Meniñdek musapirniñ
Bu şeerde nimesi bar.

Qurub qakşal bolub qaldıq
Otunçi apirip satsun,
Hêridarım yêtib kelse
Gêrib biçare deb satsun.

Qalağaçu qalağaç
T2290 Qalağaçniñ qarnı aç
Ballariğa dan bêrelmay
Özi qaptu yalanñaç

Kızıl gül dengen nese
Bişidin çıqqan nerse,
Qiyametke bağanda
T2300 Hüdâyim iman berse.

T2305 Keç kirse, tañ atmaydu
Men bilen qeyrişqandek,
Jutimdin arıb etdi
Laçın soqqan toşqandek.

Kiyim kèpinek tonni
Gülhañda yatamen deb,
T2315 Aldım “ya” bilen “oq” ni
Düşmenni atamen deb.

itib bargan hömrümge
Toladan tola ağrimen,
Yege çüşgen gazandek
T2320 Künden künge sağrimen.

T2325 Men bağınga kirmeymen
Bir güliñni üzmeymen,
Endi keldim êklimğa,
Nadan bile jumeymen.

Men bu yede jüğenni
Düşmenle körelmeydü,
T2335 Koliğa қоş piçaq elip
Can tatliқ uralmaydü

Men özem yo yeledе,
Köñlüm yene bir yede,
Ġeriblik eser қaldi
Dodi-şan küreledе.

Men ölsem etim uçar
T2350 Başımдан şamal öter,
Mëni dëgen doslerim
Başımден jiglab öter.

Gül eçildi çet bağda
Tamaşa қilsa bolmamidu,
Atamız yok, anamız yok
Hüdayim rehmi қimmamidu.

Muz Davan töpeside
T2330 Êgiz uçidev қушла,
Oynab al ağınile
Ölüb këtidü dosla.

Mundaқma bolamenmü
Balаğa қalamenmü,
Çapani tola tatip
T2340 Halavet köremenmü.

T2345 Men emde қaydaқ қilay
Ġemge қаған başimni,
Ketikili uзақ boldi
Sëğindim adaşimni.

Növeti ġazañ yetti
Mevsimi bahar yetti,
T2355 Veht bizge yëқin yetdi
Nazim muni deb ketdi.

Ġerib avaredü könlüm
AtayinliĠ makan bolmas,
Ġeriblikda ölüb ketsem
T2360 Ġunim elge tavan olmas.

T2365 Yürdüm alemni kezdim
Sordum başımda Ġem bar,
Ġemsiz kişi alemde
Men bilmes mu adem bar.

YaşliĠ başka devletdü
Ġarilik başka meynetdü,
T2375 Oynab alayluĠ dosla
Bugün- tañla Ġiyametdü

YaşliĠ ketdi başımdin
Ġeridim Ġilmidim tevbe,
Günah bilen eşit hömrüm
Ada bolĠanĠa jıĠlaymen.

Ya bilen adaşım yoĠ
T2390 Elge etivarim yon,
Şu künde ölüb ketsem
Başımda mihrebanım yoĠ.

Ġerib boldim, Ġerib boldim
Ġerib boĠanĠa jıĠlaymen,
Ġeriblik şeride jürüb
Ada boĠanĠa jıĠlaymen.

Yürüñ dostla oynayli
T2370 Deyya boyi boylayli,
BeliĠlaĠa eriz ętib
ĠüdayımĠa jıĠlayli.

YaşliĠ başka devletdü
Ġarilik başka meyyetdü
UĠlamañla yaş balla
T2380 Bugün tañla nadamettü

T2385 Yat ĠelĠiniñ derdi yahşı
Ġirindaşiniñ derdidin,
Ġirindaşniñ kilĠani
Canımdin ötüb ketti.

Derdi yok demesen meni
Derdim içimde bir tulum,
T2395 Puli yok demesen meni
Pul talepĠuĠe salmañ zulüm

El mēni yaman deydü
Bilmeymen yamanlıķni,
Men özem yetim oĝul
T2400 Tileymen amanlıķni.

T2405 Yaşım otuzĝa yetdi
Hömrümniñ teñni ketti
Beş künlük şu alemde
Kim mehsudiĝa yetdi.

Ĝerib boldum, ĝerib boldum
Ĝerib boĝan mēniñ başım,
T2415 Bu yolda yoķtu yoldaşım
Közümdin ĝan aķur yaşım.

Taķķa çikķan merdiganiñ
Öyi yoķ nede yata,
Yaĝsa, yamĝu, çikķsa boran
Ķayĝu ĝilib ĝayda bara.

Atim cede atim cede
T2430 Atimniñ ĝuyruĝi yede
Ĝancuĝamda şener köka
Mēniñki ĝonurum nede.

El mēni yaman deydü
Mēnila köremidēken,
Şherini ĝoyub bersem
Köñli huşlamidēken.

Yegirmej ikide yaşım
T2410 Aķardi menin başım,
Etimni sorasila hemrah
Bu yolda yoķma yoldaşım.

Közümdin ĝan aķur yaşım
Mēni yoĝlar ĝişim bar mu,
Ĝeribliĝ şehride ölsem
T2420 Mēni yoĝlar ĝişim bar mu?!

T2425 Davançidiki ĝorĝan
Meherrem ballanin cayı.
Yetmemidü ĝüdayımĝa
Ĝerib ballaniñ ahi.

Kētey emdi, kētey emdi
Atam bilen anam ĝalsun.
T2435 Atamniñ bile anamniñ
İçerde otlirin ĝalsun.

Enil yegenni men berdim

Teleb kılmidim yardin

Otka salmisam seni

T2440 Kačan çıkıdü derdim.

T2445 Atim cede ,atim cede

Atimniñ kıyruğı yede,

Ġancuġamda űir köka

Mëniñ konurum nede.

El begenni men berdim

Telep kılmidim yardin,

T245 Otka salmasam seni

Kaçan çıkıdu derdim.

Davançidiki qorgan

Meherrem ballanin cayi,

Yetmemidü hüdâyimġa

Ġerib ballaniñ ahi.

Këtey emdi, këtey emdi

T2450 Atam bilen anam qalsun.

Atamniñ bile anamniñ

İçide otliri qalsun.

5.6. Çiraylıġım

Qarab men hiç toymidim aq yüzüñge.

T2460 Ay yüzüñnin nuriden köz çekrib,

Ëytay sözni Ëyタルmidim hem özüñge,

Çiraylıġım körgeç seni heqlim këçib.

Sen çiraylik yerde bolsañ tolġan aydek

Qaralmas emdey ayma iz tatib,

Tursañ eġer ,alda naziniñ güldek

T2470 Kirpiki yok asmandiki përištenieñ.

T2475 Jürekimge dava izleb saña keldim

Ey nazüġüm hubma kara gözleriñge

Aqañdamen mes-huş bolub qarab qaldim,

T2465 Ġolġa patmas sumbul çaqlariñni körüb,

Haraq içmey, seniñ otunda mes boldum.

Ay çiraylıġım, boyunniñ töűi men

Përiűtele bilen teñleűtirmeymen,

Men-huş bolub, men seniñ aldiñġa keldim

Aldimdan űuleñ çüűürüb ötüb ketsen.

Sèniñ kólkeñ ağriginimğa dava deb men,
Cènim aldiñda Mecnunuñ bolub aldim
En bolmisa, zañli kılıb külüb ketsen.

5.7. Mayiman

T2480 Zindan tami ègiz¹⁹ tam
Èniñ içi göristan,
Èrkinlikke bel bağlab
eyit boldi Mayiman.

an ocamniñ boz ati
Deyyalarda üzemidü,

T2490 Ölip ketken iziñni
Darèn ambal alamidu.

Aldimizda töt Mancu
iliçini oynatti,
Hèkim bekke bolab bee
Öltümetti, patni.

Turpanniñ yoli umlu
T2505 Ötib bargili bolmas,
Atmi yambuni èlip
Bikar turđili bolmas.
Kona erde kök tèrek

Mayiman özi obdan
T2485 Mes bosa, uyi yaman,
iz üçün baiñni bèrib
Emdi boldiñ mu aman.
Atam bođiniñ kèni
Anam bolđiniñ kèni,
Yènip-yènip çapanda
T2495 Telep alđiniñ kèni.

T2500 Siñil atin Èminean
Èđiçe ati Mayiman,
Erler içre İlđanđan
aada bir Mayiman.

Atmi yambuni èlib
Darèn ambal toyamidu,
T2510 Mayimanni öltedi
uni èni oyamidu.
Yèni erde a tèrek,

¹⁹ “ègiz” olarak yazılması gereken kelime metinde “tègiz” şeklinde yazılmıştır.

Mayimħanni  ltedi
T2515 Aña oħşaş er kerek.
G lbağ s pet aşkada

Yeni soħkan Őer ba mu,
Mayimħan Şeyit boldi
Aña oħşaş er ba mu.

5.8. T2520 Hemdem Yarey

 rgay bilen  lib bolmas
Sayniň taşini,
Det kelgende seňrip bolmas
K zniň yaşini,

T2525 Suğa salsam su k termes
Mişkal tumurni,
Altun b rib,  lib bolmas
alğan k n lni.

Yarim bizge baħmay jurub
T2530 Dilge ğem saldi,
Şepket bilen sorğan ba mu?
K nli mulu ani.

Beħtim ara bolğan  ç n
Yar bizge baħmas,
T2535 Jiğlatiniň yaħşı bolmas,
Bizdek jitimni.

Yarim bizge baħmas boldi
Baylara muratni,
Hotuni bala yoqlamas
T2540 Eri yoğ tulni.

Aya yarim ehe k l b
 liň k nl mni,
Yaman bolmas, yoħlisiniz
Nazimni olni.

T2545 Barғанимда yaz bolubtu
Yansam zimistan,
Keçken k nl m keçmesmidi
Sendin arilsam.

Hava m ken, bulut m ken
T2550 arni yağduğan,
Cugan m ken, okan m ken
K n l alduğan.

Tola barsam aıķ ilib
Yaman s z ılmaň.

T2555 Bu k n lniň ğuşlığidir,
Siz barğan yardin ayrılğan.

Atliriñis haydiydėken
Muz Davan bilen,

Baraderimiz yanadurmiz
Yaħşı kiliñla,
Ėgiz davan aşadurmiz
Şota sėliñla.

Ƙızil-Ƙızil ƘiyalıƘta
T2570 Ƙinaldim sizge,
Ƙızil gůlniñ ġonçasidek
Ėgildim sizge.

O yaniden nėri dosler
Ekken buğdayim
Bir yaħşıġa bir yamanni

O yan ۆtűp bu yan ۆtűb
Kőñiñni alay
T2585 Ƙarçuġu balalaridin
Ƙoluniñġa Ƙonay.

Bir yaħşı diken
T2560 Bir yaman birlen.

T2565 Bu taġdan o taġƘa
Kurguy sėliştuġ,
Ƙızil gůlniñ ġonçasidek
Kőñűl ėliştuġ.

Yaħşı atni heydėken
Muzdavan bilen
T2575 Bir yaħşini Ƙijnaydėken
Bir yaman bilen

T2580 ƘoşƘan Ĥűdayim
Sim-sim deydű, sim Ƙoynumda
Zürge nalar mende besa Ƙiliç boynumda.

O yan ۆtűp bu yan ۆtűb
Çeçiniñġa baġlanay
Mana bėgen aylañizni
T2590 Aylañiz yėney

O Ƙatta sen, bu Ƙatta men
Ƙačan kőremen,
Ĥűda berse bir kűn seni
Yarim sۆyemen.

T2595 Ay bilen kün dos êken
Çolpaña hemrah yoq êken

Ahunumden sorasam
Adaşka nikah yo tēken.

.9. Allayarim

T2600 Allayarim hiyalini neççe oyda
mu,
Kiçiklikde oynab edik, emdi yol yoq mu?

Gül gonçesi açilgandek
Lebleriñ seniñ,
Hömrüm ötti leblerinni

T2605 Söyelmey seniñ.

Allayarim hiyalini bilib bomaydu,
Sen jüen küçalada
Jürüb bomaydu.

Sen yar bolmiğanim kalğan emestü,
T2610 Ha çumputuñ, ya çumputmeñ
Yalğan emestü.

Ha çumputuñ, ha, çumputmen
Huş eytey sizge,
Bar malimni berbab kilib qol

T2615 Kirey sizge.
Kara- kara qaşliriña qaşsañçu-meni,
Kara qaşniñ bazarida satsañçu meni.

Kara qaşniñ bazarida Yaramisam men,
T2620 Kirpikinni oq yar kilib atsañçu
Meni.

İşk otiñni tutaştirib
Köydürdün meni,
Cilve kilib, gemze kilib
T2625 Öltüdin meni.
Lütfi kilip bağ-bağ eytib
Qaşsañçu meni,
Bir orinda kucağlişib
Söysemçü seni.

T2630 Qoruğ qaşsal bolub kalduq
Otunçi elib barib satsun

H ridarim yetib kese

 erib pi are d b satsun.

5.10. Orma Na sa -  o aqliri

T2635 Ormani tola orub

 olim boldi seyn ge,

Bir belge  ilib  oyi 

 yi izni  keynike.

Orma izni ordum men

T2640 Ence izni saylanmay,

Yeni izda yar tutdum

Otinizga paylimay!

Aydu da orɡan orma

Ence bilen baɡ  aldi,

T2645 Az k n oynab ayrildik

J reklede daɡ  aldi!

Ormani orɡan bilen

Bar  ken b lek talma ,

Oɡadan  iyet  u di

T2650 Yarni  k nlini alma .

Orma izni orivatsam

“temet”ni t rivetsem,

Yenimden  tib ketdi 

 orkmisam bir s yib alsam.

T2655 Men bug n nime boldim

 iyal  ildim a samga,

Baɡ-baɡliɡan cuvanla

Zo  eyles n ne samga.

Aydu da orɡan orma

T2660  oyma obdan avuydu

Arpa orma  tesi  ken

Bilek tola aɡrid .

Ormanizni ordim ben

 itay so tan orɡa da,

T2665 Yarim   n bolub  abtu

Aldi  a i belvahta.

Ormani tola orub

Bileki  taldi mu yarim,

Az k b oynab ayrildik

T2670 J rekin  andi mu yarim.

Bu keke iz sekkiz tala

T ti ala t ti  ara

Alte ay otu da k yd m

Bilmidim k nli  ara

5.11. T2675 Davançi

Davançiniñ yoli kıattık

Tarbuzi tatlık,

Davançida bir yarım bar

Kember Ğan atlık.

T2680 Vay atlık.

Suĝa salsañ su kötermes

Miskal tomurni,

Altun bėrib ėlib bolmas

Ķalĝan kőñlini,

T2685 Ķember Ğannin a-pőpügi

Yerge tėgemdü,

Bėrib sorañ Ķember Ğandan

Erge tėgemdü,

Vay erge tėgemdü,

T2690 Erge tegse, maña tegsün

Teñgisi birlen,

Ķember Ğanni ėlip aayluĝ

Yengisi birlen,

Vay yengisi birlen.

T2695 İkki taĝniñ arasida

Ėrimeydü ar,

Ėrimeyse-ėrimeysün

Ni pervayim bar,

Vay ni pervayim bar

T2700 Ķember Ğanim, Ķember Ğanim

Yelpüp oyay mu,

Üzük salĝan ollariñĝa

Söyüb oyay mu.

<p>Sultan Sadık Buğra Han</p> <p>T2705 Sultan Sadık Buğra Han</p> <p>Sizge oyun saldıq biz,</p> <p>Oynab, oynab kıliñla</p> <p>Yolda hayal bomañla,</p>	<p>Yolda hayal bolsañla-</p> <p>T2710 Yüzüm qara qılmañla,</p> <p>Yüzüm qara kisañla:</p> <p>Çaçkinenni yapurman</p> <p>Qangineñni tüküremez.</p>
<p>5.13. Botuñniñ Eħvalidin</p> <p>T2715 Botuñ degen bayimiz işqa borisa</p> <p>Tagdan taqqa uçamaz,</p> <p>Öziniñ kötide kök iştan</p> <p>Bir iştansız ölemez!</p> <p>Botuñ degen adedin adem</p> <p>T2720 Azazilden ziyade,</p> <p>Ol botuñniñ²⁰ aldida</p>	<p>Barçe şeytan piyade!</p> <p>Neri yatsam tonduridü</p> <p>Beri yatsam köydiridü,</p> <p>T2725 Bu yaman soğ emes mu?</p> <p>Nan bergili kirgiraq,</p> <p>İşke selgili asiraq,</p> <p>Yaman Botuñ emes mu?</p>

5.14. Ğitaydiki²¹ Merdikar-Meynetkeşleniñ T2730 Naħşalari

Ėli degen moşu mu?

Bu çañda yatqanla qoşun mu?

Bu çañda yatqanlaniñ keynide

Seksen miñ qotur işti

T2735 Boynida poçaqdek pişiti.

Kündüzi qesse bilek,

Keçesi seypunlik?

Qaşqada meni sorğanlağa,

Aman- esen bar deñla:

El Edebiyatı 9

T2740 Yetişmez deñ ; içişimiz amaltaq

Suyin bizni sorağanlağa

Birleb şuni

“Çikişimiz bek!”

İli yoli hañ yoli,

T2745 Rommalida ay güli,

İlida tapqan pulla,

Qimavazniñ çay puli!

²⁰ “bobun” şeklinde yazılan kelime “botun” şeklinde düzeltilmiştir.

²¹ “hitil” olarak yazılan kelime “Ğitay” olarak düzeltilmiştir.

Kaşkalıknıñ balları
Teñden tolisi hañda,
T2750 Kaşkağa keteý dese,
Birden çapını dañda!

Zoğandan çüşib baqsam,
Soğini çapkağa oşşaymen.
Berişi ellik teyin
T2755 Canni satkağa oşşaymen.

Kaşkalıknıñ balları
Karni muz deb satmaqda,
Kaşkalıknıñ pulları
Hitay bilen Kalmaqda!

5.15. T2760 Tabib Padşa Bilen Zöhra Hanımniñ Vaqi'eliridin

Kurguy salsam tebiğa
Alsa, çimçik bolar mu?
Altun sepet Zöhramğa
T2765 Tebib layıq bolur mu?

Kurguy salsañ baqçañğa
Alsa, çemiş bolmas mu?
Burun süygen Zöhramni
Emdi süysem bolmas mu?

T2770 Tebib padişani taladi
Tar bile élikin baqladi,
Tebib padişaniñ atasi yoq
Belide potasi yoq.

Tebibniñ qoli baqlandi
T2775 Öltümeke çağlandi,
Haşık bile me'sukeniñ
Jürek-bağri daqlandi.

Meni salsa, deryağa
Kim éytidü sen yarga,
T2780 Tebibden duğa dañla
Ey beglerim Zöhramğa.
Atam atқан sanduqni

Tebibni saqlañla
Zendan içide atmañla,
Tebibni öltürüb
T2785 Vabaliğa qalmañla!
Yaşsi éytiñ üstadim,

Menden altun kümüşni
Ceñlab élin üstadim.
T2790 Tüşer boldum deyyağa

Zöhre ayim yaşşi qal,
Şeksiz qaldi beläğa
Zöhre ayim yaşşi qal!

Ğerib başım aylandi
T2795 Sandıq içre sulandi,
Tebib sandin arildi
Zöhre ayim yaşşi qal!

Hüda heqki calladla
Azar berme yarimğa,
T2800 Nebileniñ hurmeti
Azar berme yarimğa.

Atam qılğan vedige
Vapa qılmas boldilar,
Yürüb ehde peymanin
T2805 Mëni bermes boldilar.

5.16. Leyligül

Aq tikenden şeker aldim
Kök tikenden leyligül,
Sen yariñğa alma berseñ
T2810 Men yarimğa deste gül.

Deste gülni des topladim
Deste gül bergi bilen,
Men turub haqlıñlağa keseñ
Men tēhi yarim bilen.

5.17. T2815 Çaqқан Yarey

Qaralsam körünmeydü
Alemniñ üçü,
Bu alemde bir karvan
Biz döyin ötküçi.
Yar dedide sağardim men

T2820 Qaralsam körünmeydü
Aralnin tağı,
Otda köyüb ava boldi
Jüreknin bağı.
T2825 Zehperan sēpet,

Küz vahtida sağandek
Koyuq yabraq.

Ġonçe yüzlük nikarimni
Yarimizniñ kığan sözi
Dağ boldi bizge,
Jürekimni yara kildi
T2835 Şu sözniñ dağı.

T2840 Uluğumniñ yoqluğiden
Körmidim yarni,
Körer edim zal rezerniñ
Bolsa ulağı.

5.18. Aq Dadam

T2845 Aq dadam appaq dadam.
Kaşkağa bargim kélidü,
Aq sarayniñ aldida
Tamaka tatqim kélidü.

Körer kün bar mu?
T2830 Tesbih, tehli boldi meña
Yarniñ surağı.

Ara östenin toğraqlıqdu
Yarimniñ cayi,
Qarab yarga besir boldi
Közniñ pirağı.

5.19. Ramizan

Esselam !!.

T2855 Esselamueleyküm yatqan baylar
Esselamuelëyküm yatqan baylar,
Hüdaniñ peymanığa patqan baylar,
(1)Ramizan Alla müşeri ramizan
Huş mübarek keleyli şu ramizan.

T2865 Bu roza ottuz éken méman éken,
Yene
Rozini tutmiğanla hayvan éken
Ramizan e

T2860 Rozini on beş tutib keldik sizge
Yene²²
Roziniñ zakatini bëriñ bizge
Ramizan Alla müşerin ramizan
Huş mübarek keleyli şu ramizan

Roziniñ öni küni qedri küni,
T2870 Yene
Roziniñ zakatini bëriñ këni.
Ramizan...

²² Ramazan ile ilgili şüirlerde tekrar anlamına gelen “yene” kelimesi farklı şekillerde yazılmıştır. Anlamdan hareketle bu kelime “yene” olarak düzeltilmiştir.

Roza tut, namaz u

Heyir kıl, zakat ber

T2875 Ramizan...

Tüñlü gükdin qarısam ay körinür

T2880 Yene

Hemme öydin moşu öy bay körinür

Ramizan...

T2885 Öyiñniñ aqısında tayniñ izi

Yene

Keşte yağlıq bėridü bayniñ kızi

Ramizan...

.....

Asmandan çüşüb kegen liñza pota

Yene

T2895 Moşu öyni qoldusun Hızir Ata

Ramizan...

.....

Ramizan éytib keldik melli bilen

Yene

Bir tavuq on epçikin nani bilen.

Ramizan...

.....

Rozida ölteginin boz ala qoy

Göşif özeñ yenseñ töşini qoy

Ramizan...

Ramizan éyta éyta heridimiz

Ramizan...

.....

Kėbinek pel-pel éte sudan öte

T2890 Yene

Ağçanamniñ begen uni tüzüb kete

Ramizan...

.....

Mekke de bir yağaç bar, başı qara

Yene

Hıdayim oğul besün qaşı qara.

T2900 Ramizan...

.....

T2905 Bizimgu gaday emes on alğili,

Yene

Besiñiz aqça bėriñ qoy alğili.

Ramizan...

.....

Ƙi- ƙi, ƙi, ƙi, ƙi ƙoraz ekek- ƙiŝi,

T2910 Yene

Ƙoymaƙina cevr itdũ mezlum ƙiŝi

Ramizan.....

.....

Heryede ŝunƙe tusak keƙ kiridũ,

Yene

T2915 Yeginiñ, yemiginiñ heç bolidu.

Ramizan

ŝunƙiƙe ƙiƙmisa, mandaƙ deb ƙaƙidra.

.....

5.20. Men Heyran Ayla Ƙan

Bu alemge keliƙ tapƙan

T2920 Mèniñ mehribanim sen,

Közümniñ ruŝini köñlüm

Ƙuŝ aram canim sen.

Tèginde ƙar macun men

Ƙolamiyiñ, ƙolami men.

Mèindeklerge şepket

T2930 Èytkeni ŝahizamanim sen.

T2935 Bu nezm èytidũ

Bu zaletce eyleb nigariƙa,

Maña pend ü nesihet èytkeli,

Bir nũkte canim sen.

Sèndek naz nimila

Kelmigendũ alemmege herƙiz,

T2925 Hemme ƙiliklarin atuƙ

Yaƙri ŝenrin canim sen.

Lebileyli zũlalin

Bizge derkim aya mecnun,

Ölũk tenleni zinde ƙilgali

Ruhiravanim sen

5.21. Barat Ay (Du‘a) nin On Beşinçi T2940 Kècesi Aḥsami Ballanıñ Köçida Ot Köterip Ėytidiğan Koşaqłiri

Barat keldi kördiñla mu,

Bizge poşkal qoyduñla mu?

Barat ayi ayi uluq aydu,

U ḥaḥlağa cennet caydu.

Töbe qiliñ ḥeyir-şerge,

T2945 Melek yazğan kim depterger.

Bu kün pütken de püteriñni,

Melek söygen ḥuş Ėytiñiz.

T2950 Töbe qilgil bir Ḥüdağa

Quluñ tapşur rehmanirahimğa

Cümle hacet rava bolğay,

T2955 Gaday bosa, ġani bolğay.

Yanğil bugün isyaniñdin

Hacet tile Ḥüdayiñdin.

Barçe ġemle ada bolğay,

Derdleriñğa dava bolğay.

Barça bayla Ėsen qilğay,

Müşkülli asan boğay.

T2960 Qıkralar qiliñ taet,

Teñrim ata qilür devlet.

Bugün keçe mübarek tün,

Ötker eşib bidar bütün,

Bolğay sana heq rehmenün,

T2965 Yetde seni qılmas zebun,

Yareb ata qil cennetni,

Bizden reha qil meynetni.

Ḥotunla bir başqa jıgilip tañ atqıçe,

Tileb qilişib (tüneb)çikidü.

Maşındak el yatqıçe oynab jügen

Den keyin bir öyge jıgilip tamaşa qilidü.

T2970 Çoñla bosa, erle bir başqa,

Qız balla seher vaḥtamçilay

Bërib ḥüdayimden beḥt, dölet tileb,

T2975 Jıglab Ėytidiğan beyitleri:

Beht ata, beht ata dölet ber maña

Beht dölet bermeseñ

Sebir- taqet ber maña.

Beht Ata. . .

.....

Beht dölet bemesen

Yaşsi izzet ber maña

T2985 Şuni tañ atkiçe oqub çikidü:

Bir munçe yetkilik balla meçitniñ

Penceresige berib:

Beht ata, beht ata, beht

Dölet ber maña.

Beht Ata . . .

.....

T2980 Beht dölet bermesen

Hem saadet ber maña

T2990 Beht dölet bermeseñ

Boyni yoğan ber maña!

Deb kızlani zavaq kilib

Oynaydu.

Kona jilniñ künleri tögeb, yeñgi

T2995 Jilniñ beşi başlanganda noruz ayemi

Qilidü.

Noruz küni kısım, kısım mögeleni,

Tamaqlani cem kilib, meselen ! serik
samsak

Sencil çigde, alma, serik yağ, koyniñ

T3000 Kallasi, sirke, sambusa ve şuniñga

Oşşas nersileni suğa çilab koyub

Etisi. İçidü. muni “hefte salam” suyi

Deydü. Buni molla mehtebde kilipdü.

Mehtebde

Qançe bala bolsa, şunçe paçe-paçe
kegezge

T3005 Noruz beytini yezib berdü

Her qaysi balla bir az tiyin berişib

Heliği kegezni elişib ketidü.

5.22. Noruzluk Bèytle

Jil bèşi noruz küni

T3010 Alem gülistan bolgusi,

Asmandan yer yüzige,

Ab rehmet yaqğusi.

Her oğul hizmet kılib

Ustazini kılsa, riza,

T3015 İkki alemde bu perzende,

Heq rizasin tapğusi.

Noruz kıliban yer yüzini

Eyledi gülzar, perman hüdadir.

Rehmet suvini yer yüzige

T3020 Bulğayki, bu sungi ilahdur.

Hizmet kıliban molla seni

Eyilse hoşnud hem keçe-kündüz,

Her ikki alemde bu kişi bolmağusi,

Har, teñriden atadir.

T3025 Noruz keldi cahanga

Barib èytkin ataña,

Atañ bersün bir tenge

Aprib begin mollañliğa.

Mollañ bersün kuşnaña

T3030 Kuşnaşi salsun sandıqqa.

Keldi noruz eyşi binar èytkeli

Barçe adem köñlini şad etkeli.

Her kişi mollasiden -alsa du'a

Köñlini gemleden azad etkili.

5.23. T3035 Jitim Cuvan

Taglar başıda çedir körinür,

Çedir içide anam körinür.

Ğeribim anam yalğuzum bir balam,

Çokan sikilek, siñilimge selam.

T3040 Bu heceb zaman anadan arıgan

Men mu teleysiz, jitim bir balam.

Biz yetim bolduq, atañdan arilip balam,

Teğdir ilahidü bu künge qalduğan.

5.24. Türlük oşakla

T3045 A boz taa ar yadi
Kün ımay erib ketti,
Bu behtsiz ızlaa
Er ımay erib ketti,

Ögzege ilan ıtı
Yelpünüb cüvan ıtı,

T3055 Kêşkeşni aıganda
İsmail tünge ıdı.

El Edebiyatı 10

Baytoaynı olida
Ala ödek izi ba,
Heyt akamnı öyide
On yeş yaşar ızı ba.

A yarıa saray saldim
T3070 Mehmel bile yaptudum,
Seperge ketken yarimni
üdayima tabşurdum?

Atı nimige tusun
Sundurdu eerimni,
Atam bolsa alar idim
T3080 Kuna yar cigerimni.

Aşimi arandıa
T3050 Kırünür ıra oti,
Jigitlik ılay desem
okimen ışnı uti.

Öymüz şamal bada
Basila tapalamıla,
İşn başıda aşu
T3060ulupni aalamıla.

T3065 Baa buday terisam
Belivakka kegen budayım,
Ügülüb kegen vatıda
Ayirivetgen üdayım.

Atlari nı ide
Mingidek eti  bar mu,
T3075 Yenib aa a arab ba
Yene bir kimnı  bar mu?

Altun potada kekine
Appaq opa dekkine,
Her ışnı ari bosa
Könlü meylidekine.

T3085 Üzliri kızıl yakut

Kızğa kızıl alma ut,

Canimni aran saldi

Öz derdimni ytay mu.

Hıtay keşini “ey” deydü

Turub amğuni “sey” deydü,

T3095 Kckine ara közüm

Kckasam “levey” deydü.

Havaniñ mayanmen

Jiliniñ ğunani men,

apa ilim oynumda

Neşeniñ humari men.

Her kün hizmet etkenge

T3110 Her küni berişim bar,

Kim ilsa ziyan bizge

Ziyani ayan bizge.

Derya boyida sandı

Sandıqa saman saldı,

Anaranniñ toyiğa

T3120 Reñ mireñ tava saldı.

Sen atiñni oynatib

T3090 Düşmengen hücüm ılma

Sen meni yat dösen

Bölek yarni yat ılma!

Cirgılañniñ yollari

Taram-taram say ıık,

Cirgılañdin kız aldım

T3100 Kızıl almadan ıık.

T3105 Havadiki üç ördek

Üçlasi bir hildek,

Yeñi ösme yaş balla

ıçılğan kızıl güldek.

Yaşsili ılğanlağa

Her daim ılay hizmet,

T3115 Yarini iliban terk

Hem anda işim ba.

Dumtum padiş a boptu

Hizmetker uli yodek,

Hizmetker ul ağıli

olida puli yodek.

T3125 aşkalik bolay deymen

Encanli bolay deymen,

Börkimni ırğa oyub

Siñiliñni alay deymen.

Men bağıñniñ tişide

Sen bağıñniñ içide,

T3135 Sendek neççe cuvanla

Petegimniñ uçıda.

Jorukadan çüşub keldim

ollarimda berdeñge,

Nişane bolub turğın

tib baay meymenge.

Küçıda naşsa ytsam

T3150 El meni sarañ deydü,

Atam bosa anam bosa

Derdi bar balam deydü.

A alma izil alma

Çaıñğa tartma salma,

Atam seni almaydu

T3160 Kegenleni yanduma.

aranguda omaymen

T3130 Oñ olimde taşım bar,

uniayğa bermeymen

Çou adaşım bar.

Yağaç piçak ağanla

Bazağa kelelmidü,

Yalguz bir piçak bilen

T3140 Cuvanni alalmaydu.

T3145 ařıñizni atdiniz

Bizni taşlab etdiñiz,

Yokmidi üdayiniz

Zar, zarat jıglattiñiz.

İlinin terekleri

gileyma demeydü,

T3155 Bir tuған erindaşım

Seginayma deymeydü.

Oñ yenimğa yel turdi

Men tapay dava yelge,

Meni üzitib ytib

Köñül bermige elge.

T3165 Ala küçügük yaman

Zencir ile bağlap yat,

Ahşamliqqa men baray

Uqlab qalma oqlaq yat.

Miñ aralniñ başıǵa

T3170 Uçub kélidü quşla,

Ölüb kètimiz bir kün

Oynab aliler dostla.

5.25. Her Türlük Bèyt Hem Taqmaqla

I

T3175 Aq sarayda çiqti yarim

Çin togani pürgünüb,

Qolida zeytune yağlik

Tal çivikdek tolğinib.

Öy jiraqi bosa bolsun

Köñül jiraqi bolmisün,

T3185 İkkimizniñ aldida

Vedi yalğan bolmisun.

II

Aqkana köynek keyip siz

Aq tikenle elmisün,

Kökkine köynek keyib siz

T3195 Kök tikenle elmisün,

İkkimiz aşiq bolayliq

Öydekile tuyimisün.

Öydekile tuysa, tuysun

Ve'di yalğan bolmisun

T3200 Ve'diside turmiğan

Hergiz Musulman bolmisun.

Tal üç talğa tegemidü

T3180 Tal üç talğa jiraq,

Meylimiz sizge çüşıptü

Öyniñiz andan jiraq.

Çaçlari belge çüşıptü

Belliri bir qilçe yoq,

Mènim meylim sizge çüşıptü

T3190 Özgesi bir pulçe yoq.

III

Bağdiki ziya terekdek

Boynuñuzniñ tüzligi,

T3205 Moşu üjümnin suyidek

Ağziñizniñ tatliqiği!

Bu üjümnin rengi

Türlük suyi bar,

Meniki biçareniñ sizden bölek bar?!

T3210 IV

Çüşniñniñ aqlığı

Hunçe turadir,

Lebiñizniñ tatlılığı

Tili yaradir,

T3215 Qaşniñ qazi bolub

Jutni soraydu.

Köziñiz oynab turub

Canni aladir,

Sizni her kün demiñ

T3220 Körgüm keledir,

Qucağimğa elib

Söygüm keledür.

VI

Sandugumniñ içi güller

Güli- gül deste,

T3235 Mëniñ yarim qaşı qara pegeste,

Qaşı qarani eleler

Heşkara etse

Dünyani sëtib sana

Oğşaşni yar etse.

VIII

T3250 Qaķiram sekkiz mëniñ

Törti ala törti qara,

Alti ay otiñda köysem

Bilmëgen köñli qara!

Qizil kıyan içimde

T3255 Kıyildim saña,

V

Otiñiz tegdi cënimğa

T3225 Üstühanimni şulub,

Elge tuyğuzmay jüretdim

Gahi jiglab, gahi külüb,

Qapqara bostan içide

Aķ kuş bolub “hu hu” dëdima,

T3230 Otiñizğa çideyalmay

Öpkem kıurub “su” dëdima,

T3240 VII

Tal içiden tallab aldim

Tali çokanim seni,

Gül içiden gül deb aldim

Güli seyderem seni

T3245 Helki alem “neden aldiñ”

Deydür mëni,

“Hüdayimğa nale kılib

Taleb aldim men seni.

Qizil gül gonçasidek

İkkidim saña!

Hayı biliñ hayi bilmeñ

Huştar men saña,

T3260 Huştarlıqdan ölüb ketsem

Uvalim saña

Sen mēni yaratmisañ
Dünyada dunasiz ötey
Köygenimni bilmiseñ
T3265 Yèrib zürekni körsitey.

X
Almidin reñlik idim
T3275 Reñgimni sargayitti piraq,
Öñ yēnimda iştiyaq.
İştiyaqni tarta
Hiç mecalim qalmidi,

T3285 XI
Yeşil-yeşil yopurmağim
Yaşardi ketdi,
Yeşil tonliq yarim mēniñ
Kaşkağa ketti,
T3290 Kēlemidēken kelmemidēken
Kereli yetdi,

XII
Çine-çine su içermen
T3300 “Pah zor kim köydi deb,
Bu bëytini sizge èytdim
“Hemmeden çēçengü” deb

IX
Begle kelib çüşiptü
O yaman bulaqqa,
Atlarini qoyib eytidü
T3270 Köpe qiyaqqa
Kişi üçün kişi ölemidü oti piraqqa,
Siz üçün bir öley yar hençer piçaqqa.

Roçivendek sağrib
T3280 Uçarğa helim qalmidi.
Roçiven bolsa kişi
Uçsa qanatini süzüb,
Ras söziñni èytib saña
Men kētey ümmet üzüb.

Şu kündiki gëribiçilik
Canimden ötdi,
Het bilen halta èvetdim
T3295 Mehriban yarim saña,
Oqutub elinge alğil
Melum bolur halim saña!

XIII

İliden çıķkan jigitniñ

T3305 Toni bar, tonçesi yoķ,

Başığa gül kısiptü

Güli bar, gonçesi yoķ.

Gülni aldim küpke saldim

Küpde ĥaraķ bar éken,

T3310 Öñ ĥolimęa ĥarak aldim

Sol ĥolimęa Őem çeraķ.

Őem çeraķda köygiçe

MeŐrebde köygen yaŐıraq.

Gülni üzseñ taza üzgin

T3315 Bergide ĥazan ĥalmisun,

XIV

Yalguzlıķda meniñ boyım

Sağrib reñgi ruyım,

Yalguzlıķda deva köyim

T3320 Jutda gevher atam ĥaldi,

Ėeriblıķda meniñ başım

Siñmes maña yeğen aşım,

Yokçilikda Ėerib başım

Jutda gevher dostlarım ĥaldi.

T3325 XV

İŐikiñizniñ aldi

Bir tub çin aça

Çin açiğa kélidü

Közi ĥumaça,

T3330 Akam maña évetibdü

Altun ĥatça,

Men akamęa nege baray

Aydek ağçiğa.

XVI

T3335 Ötmigen yollardan ötedir

Ėizil romallik cugan,

Ağziden Őervet aķadir

Őerveti tatlıķ cugan,

Hoyla aldiğa gül tèridim

T3340 Bir gülini üzmidim,

Her ĥançe jiraķ ketseñiz ma

Ümitimni üzmidim.

XVII

İşiginñden tuttum men

T3345 Gül zarañza tegili,

Gül zarañza baña boldi

Ay yüziñni körgili,

Ay yüziñniñ solisi

Çüşti çine piyaliéa,

T3350 Reñnisi kemmemidikele

Bizdek jitim beçarege.

XIX

Moriden çaşkan çüşiptü

Kolğa,

Ƙızil gül aşna boluptu-ulıǵa,

T3365 Ƙızil gül aşna bu-ulıǵa,

XXI

Yaña-paka almilani boylıǵını yaǵşı,

Siz ma kiçik, menha kiçik,

Oynıǵını yaǵşı.

XVIII

Tam töpicide olturadir

Şu қоçe boyluқ şul jigit,

T3355 Alma bersem unimaydu

Babya altun jigit,

Babya altun jigitniñ

Suréti sultançe bar,

Ay yüzige hal çüşiptü

T3360 Yéni çıqqan gülçe bar.

Ƙaramasmiz taқиye metkiçe yüzige.

XX

Appaқınadir özüǵiz tatlıққınadir yüziniñ,

Çava yengen möşükdek

T3370 Telmüredür köziñiz.

T3375 XXII

Pakiz-pakiz almilani çiçek besibtü,

Kiçik-kіçik kizlarni emçek besiptü,

Emçigeniñ töpesige tumar ésbütü,

Tömerini oқib bëkiñ neme deb séziptü.

T3380 XXIII

Uluğ -uluğ sorekeptü sêpab sêliñla,
Kızıl kaçā alma keptü tutub êñla,
Kızıl kaçā almıların êkinde ketken,
Yêşil kıvunluk mêmânların Kaşkağa
ketken.

El Edebiyatı 11**T3390** Asmandan uçub keldi

Aķ leyli bolub
Bağdiki kızıl gülñiñ hemray bolub
Bağdiki kızıl gülñiñ şahı ever yêşim,
Men saña nime kıldim cênim kırinđim

İkki yakķa gül kısbtu içige nur tolturub,
T3400 Yêñizda yaş balla haşık boluptu
olturub.

T3385 Têrib êlib tügetib bolmas sayñiñ
taşını,

Det ketkende eytib bolmas közñiñ yaşını.
İraķ – irak sora kebtü buğdayla başak,
Hindistandan kızla keptü kışuma kaçlık,
Turub – turub sözler kıyibdu şekerden
tatlık

T3395 Uçti kêpinek sansız narat bêrey
pemsiz,

Sêniñ bilen oynısam öygiçe mênı demsiz.
Kıbkara bostan içide bergi hazañ olturur,
Har kırinib, zar kırinib bida payar olturur.

İlaha heste köñlümñiñ nuri sen sen
Çıraylık sanduğumñiñ sarayı sen-sen,
Biyaşda ikki nur bar boy sen, sen, biri men

5.26. Sadir Palvan Naşiliridin

T3405 Küre yolida jürüb

Nepek söndi mu şengen,

Sadirni koyib bërüb

Könlün tindi mu şengen.

Yamulniñ yağaçlari

Ègiz kariğay çeñze,

T3415 Yamulni tēşib kaçti

Sadir akañ hoğańza.

Yamuldan kēçib çikib

Yatқан yirim Yanbulak,

Yaratқан perverdigar

Kaçan bërür sen ulak.

Sadirniñ mingen ati

T3430 Şilleñze toruk kaçka,

Sadir atadur başka

Hitay atadur taşka.

Mēniñ ikki oğlum bar

T3410 Çöñi pennama okuydu,

Mēni moşuda çapsa

Tēnimni kağa çokuydu.

Yamulni tēşib koyib

İkki çiktim talağa,

Mēni baққан beş yayi

T3420 Emdi қалди балаға.

T3425 Vançińğa kēçib basak

Ren-sen deb tünimaydu,

Peyzeñge yetken dēsem

Şin-seni tonimaydu.

Sadirniñ mingen ati

Duñ Yamulğa²³ taraydu,

T3435 Sadir özi hoğańza

Öltürmeydü palaydu.

²³ Duñ Yamul: Doğu hükümet Konağı anlamında kullanılan Çince bir kelimedir. Metinlerde “hapishane” anlamındadır (İnayet, 2013:23).

Hıtaydan keçib jürüb
Tağlani makan kılduq,
Kosaq eçi yaman éken
T3440 Şalvuni kavab kılduq.

T3445 Sadir deb étim ğaldi
Dañzida hetim kaldi,
Menim üç balam badu
İlida jitim kaldi.

Heceb devlet éken Altay
Heceb rahet éken Altay,
T3455 Bir jil degen on iki ay
Bu atlarda aman bar mu?

Atasiden jitim qalğan,
Anasiden jitim qalğan,
Jitim qalganda men alğan
Hemide ağıçam aman bar mu?

Mèniñki üç balam badu
T3470 Kığı Danikan atlıq,
Kolonlarım aman bar mu?
Kolonlarım aman bar mu?

Şalvuni kavab kısam
Bu tatlıq bėgir boldi,
Tağlada keçib jürüb
Atlırım yėgir boldi.

Beş balanniñ oynası
T3450 Oltuğan tonur başı,
Kolida pereñ yağlıq
Tohtımaydu göz yaşı.

Öyniñ turida yatқан
Çaşqanni marab atқан,
Kala göşimni teñ yegen,
T3460 Mösüklerim aman bar mu?

T3465 Bu devletlik Altayda
Örük alma özi pişken,
Özi pişken örük-alma
Yağaş, taşla aman bar mu?

Boza- şarab içişken
Şam-çıraqla yandığan,
T3475 Öylerim aman bar mu?
Öylerim aman bar mu?

Çöñ töreniñ yolida
Aldim hammamge yelim,
Beş balamniñ içide
T3480 Eñ kiçigi Memet Élim.

Yamuldan keçib çıksam
Bir Qalmağ keliñ deydü,
Tatib başqa bir salsam
Keliñ atni eliñ deydü.

T3485 Men Yamuldan kaçkanda
Qovurgam peçek boldi,
Yamulda tola yetib
Çaçla bir kuçağ boldi.

İkki miñ çerik çıktı
T3490 Mingen atlari kaçqa,
Çerik atidu taşqa
Sadir atidu başqa.

Ağ boz atim obdan mu
Kök-boz atim obdan mu?
T3495 Pul tēpib bersem obdan mu
Sadir özi yaman mu?

Bu soğamni tosab yatқан
Elni kavab yatқан,
Capayimni tola tatқан
T3500 İştirim aman bar mu?

5.27. Toy Qilib Bağanda Éytildiğan Qoşaqıla

Ey avval ey avvel başlab
Hudani yey, yad éytli
Peyğemberniñ sünnetini şad éytli.

T3505 Ay hey ey- ay yölen ey a yölen
ey
Ey gül qayda bar yey
Bir yaşşığa bir yaman
Her cayda bar.

Ay hay yölen , ay yölen
T3510 Yar mu heyat.
Qarçığa dek boylariñğa
Boldim seyyad(avçı)

Ay hay yölen,ay yölen
Men ne qılay,
T3515 HENCE -elib sinemni
Pare qılay.

Ay hay yölen-ay yölen

Har kélidü,

Bergi hezan tonni keyib

T3520 Yar kélidü.

Bergi hezan toniniñ

Berki tola,

Ğiz almıgan jigitniñ

Derdi tola.

T3525 Kara- kara kağıla

Hamandadu yar-yar

Qız almıgan jigitle armandadu

Yar-yar

Kızıl-kızıl piyazniñ posti tola,

T3530 Öylenmigen jigitniñ dosti tola.

Ak, ak tuğan kuşkaç

Çek-çek qalır,

T3535 Öylenmigen jigitle toyğa kélür.

Ala-ala kökinek paqa alur

Öylenmigen jigitle hapa bolur.

Seriğ-seriğ seriğ kuş

Hu, hu deydü.

Öylenmigen jigitle

Arman yeydü.

T3540 Yeşil, yeşil kök kağa tağda yatur,

Öylenmigen jigitle qayda yatur.

Jigit köñli huş bolu hotun élib

Qız vile bille yetib orun selib.

Appağ, appağ toşkanla sayda tola

T3545 Öylenmigen jigitle toyda tola.

Şildir, şildir komuşka sargam çüşti

Senimıgan jigitke siñilim çüşti.

Yağşi, yağşi mollamla nika kiliñ,

Kün öltürüb keç kirdi qizni beriñ,

T3550 Appağ, appağ koşkanla qumda oynayav,

Öylenmigen jigitle toyda oynaydu.

Sem-sem ara yağdı yamğu sirildim taşğa
On beş yaşğa kirmey turub kirdim
Oynaşğa.

Qizni köçerib manidiğan
Vaқта, qizni zilçağa oltuğuzub,
Töt puşmagiden töt keri
T3560 Hotun tutub turub

“Çil” kaçqaruv;

Jiğlimañ kiz jiğlimañ
Huş bolursiz,
Qarçığa dek jigitte
Qoş bolursiz.

Altun boyluq gül jigit
T3575 Cañreñdü,
Açılmağan gül sipet
Er küyühdü.

Jiğlima qiz ferzendek
Behtiñ bolur,
Altun güllük köşüğe
T3585 Tehtiñ bolur.

T3555 Ergim-ergim küçiladan er kèlidü
Kimñab tunni burkib qiz kèlidü

Jiğlimañ qiz jiğlimañ
Toyuñ boldi.
Altun kimñab köşüğe
T3565 Öyüñ boldi.

T3570 Jiğlimañ qiz huşal bolgil
Toylaşindir.
Altun boyluq şul jigit
Oynaşıñdir.

Altun boyluq jigit bilen
Boylaşursiz,
T3580 Bir öyüntin içinde
Oynaşursiz.

Jiğlima qiz bukün saña
Beht yo.
Altundan köşüğeñge
Mih kıkiptü.

T3590 Aptaviğa suni qoysam elmaydu

Qız anası ögey mu jiglimaydu

Deb eytkandiki qızın anisi

Be'ez birleri ilgirila jiglaşqa başlaydu

Be'ezleri heliki söz eگیرke gendenki

T3595 Yağandan bosima jiglimaqqa başlaydu

5.28. Qız Anasınıñ Jiglab Eytidiğan Qoşaklırı

Kiçkine qara köz vay balam, vay balam

Tili tatlıq şirin söz vay balam, vay balam

Men balamni bemetdim vay balam, vay balam

T3600 Aqçamni almaytdim vay balam, vay balam

Qulunumdan arildim vay balam, vay balam

Qanatimden qaraldim vay balam, vay balam

Bir öyde yalguz kaldim balam, vay balam

Kelse tatib alaymen. balam, vay balam

T3605 On yaş yaşığa yetmegen. balam, vay balam

Soqsam öyden ketmigen balam, vay balam

Uçub ketdi öyimden. balam, vay balam

Gayib boldi közimden. balam, vay balam

Balam berib uhlığay. balam, vay balam

T3610 Huday özi saqlığay. balam vay balam

Şunqarimni qaçurdim. balam, vay balam

Hudayımğa tabşudim. balam, vay balam

5.29. Hücra Gepi

Yaş jigitle toyniñ etisi

T3615 Çayni içib bolub, sultan begni

(Këyü oğul)ni mugere keleb kelişidü

Bağan ballaniñ hemmesige bir-ikki

Qoşuqdan "çüşüre" içüdü

Endiki balla kaytidü öziniñ

T3620 Haliğa qarab, her qaysi tokqüz

Qasma "gëzek" elib kelişidü

Çüşügeniñ içide qızla ulama

Şundaq yer nimeleni epkelidü

"Gëzek" ni epkegende bir bala

T3625 "söz tègeleden biri" uttuz

Oğliniñ içiden öre qopib
(Ottuz oğlini hörmət qilib qopmisa,
Èniñğa “ra” kèsidü, ye’eni köbke bir nerse
tolişidü) Tövendiki sözləni

T3630 Èytib qabul qilib alidu:

Çöñ çöñ salvat ber Muhemmet,
Ayli ayaqiden. teyni tuyaqiden,
Her kişi özler, işikni közler,
Oyungğa begle, cevruñla aqatile,

T3635 “Kül” tam bomas, köyü uqul uqul
bomas

“Kül” tam bolsa tüvi boş bolur

5.30. Küyoğulniñ²⁴ Salam Bərişi

Şu küni keçkirün keyü oğulni

T3650 Keyni atasiniñ öyige bir neççi

Doslari bilen bille bərib, salam,

Bərib ore qopişib bergen

5.31. Salamlari

-Essalamu eleyküm küyoğul

T3655 Salamğa keldi huda yolida.

Keyni atasi!-Hudayim yar bolsun.

-Essalam... Küyoğul salam

Bedi peyğembeleniñ yolida?!

-Peyğemberle yar bolsun.

Keyü oğul oğul bosa, köñli hoş bolur

Añlañla, işitiñla, palan oğunniñ toy

Merikesige palan aqinesi toqquz

T3640 Qisma “gèzingi” bilen, toqquz
tulum

Hadiği bilen “dem” amay, “dem”

Yetküzüb keptü.

Möygendiki hemme balla uzun

Süzüb: “Aha aaa aaa hay” deb

T3645 Çoqal sėlib qoyidü.

Endiki sol avlini kötürüb,

“Barekalla” deb qabul qilib alidu.

²⁴ Bu kelime metinde “küyüqun” şeklinde verilmiştir. Biz “küyoğul” şeklinde düzelttik.

.....

Çoñ atasi bilen çoñ anasiğna?!

T3665 - Ata-anasi yar bosun

Ƙérindaşlarığa?

Ƙérindaşlari yar bosun.

.....

ƘaƘƘan ƘozuƘ,

TükkeƘ. tügüç hemmelerige?

T3670 - Hemmeleri yar bosun.

5.32. Vay Yar Senem

T3680 Andak etmeñla meni

Vay yar senem,

Ondak etmeñla meni

Vayya senem,

AƘibet lazim bolur men

T3685 Derdiñ yaman

Taşlab atmañla meni

Vayya senem.

AlmiliƘ baƘƘa kirib

Vayya senem,

T3690 Yer almani yemu Ƙişi

.....

Derdi yar canvarlini

Endiki silab bolub başƘa bir neççi

YeƘin tuƘƘanlarini èytib bèridü.

Balla neselege bèrib hèliƘidek,

Salam bèrib çıƘidü.

T3675 Ƙiz bosa, “yenge” bilen oğulniñ

Atasi buyriğan yerlege baridu

Ula “kèlin ağıça salam berdi”

Deb özgertidü.

.....

Ƙonğan terekleden sorañ

Men jitimniñ halini

Derdiñ yaman

T3695 Ziba Hènim yardin sorañ

.....

Sen terk demisen meni

.....

Mengu terk ölgendimen

.....

Terk arilğan yarimniñ

Derdiñ yaman

T3700 Otida köygendimen.

5.33. umul Yar Senem

Saydan jügen cerenni

Sekkiz deñla yar senem,

Sekkiz kizniñ yolini

T3705 Siñilim deñla yâr senem.

Ëgiz terek başıda

Kökük oynar yâr senem,

Yoñvañ bekiniñ kizi bilen

Bekle oynar yar senem.

El Edebiyatı 12

T3710 Appa appa toşanla

Sayda tola yar senem,

iz amian jigitle

Toyda tola yâr senem.

Jiqlima iz- jiqlima

T3715 Toyuñ bolur yâr senem,

Altun bilen köşügen

Öyüñ bolur yâr senem

izil- izil piyazniñ

Posti tola yâr senem,

T3720 Öylenmigen jigitniñ

Derdi tola yâr senem.

Tagni tuman añ bêsib

Tota këlür yâr senem,

Kimab tonni bürkinib

T3725 Yar këlidür yâr senem.

Bergi azañ toniniñ

Yergi tola yar senem,

iz alman jigitniñ

Derdi tola yar senem.

5.34. T3730 Bayanday Soişi (Ceñgi) Naşiliri

Bayandayda bar êken

itay yasian umdan,

Leşker öltürüb berse

Ölçeni ala tuñgan.

T3735 Bir sipila ıanda

udayim sahlidi odan,

uyuma zirlab aldı-

Yaa olaa yaan podin.

Şeherlikke baş bolğan

T3740 Aħun e'lem emesmu?

T3745 Çempenle kèçib ketdi

Sépilni koyub bedi,

Ot koyub jikidik biz

Hitay yasiğan butni.

Olcilani aldumay

Tosab tudi bizleni,

T3755 Aħmet Hın gıcam çabti

Élib çıkkan kızlani.

Hitayni élib keldi

Şi Darèn dègen başlab,

Hitayla kopip kaçti

Oğ-devrini taşlab.

Yan - Şen -Sin kèçib çıkib

T3770 Tağ içide tutuldi,

Ğulcidiki Tuñganla

Hüccet bėrib kutuldi.

Aħmet Hın Ğocam batur

Ağ- boz at minib keldi,

Şeherge kirib esker

Hitaylani öltedi.

Tuñgan bile hoħańza

T3750 Şeherge kėlib çüşti,

Usluğka çidimay

Ğuduğlani izleşti.

Talay yerge ot қalab

Bir keçe “tütek” қildіğ,

Aħmet Hın gıcam kelse

T3760 Putini tavap қildіğ.

T3765 Etisi seher қopup

Keptelege “dan” bergen,

Biçare ma Tuñganla

Sonduğuzida can bergen.

Otda köyib ölgendü

Narsidiki balla,

T3775 Hıdaniñ teğdiri uluğ

Köymeptü kalamulla.

Zamane aħir bolğanmu?

Tarañçi devliti kaçtı,

Adaletni bozivatқан

T3780 Sitemniñ ilkini açtı.

T3785 Atamniñ halini dey mu,

Özemniñ deledini dey mu,

Hitayniñ zulmini dey mu.

Derdim éytmay öley mu.

Hèligiçe yetkendü

Teşkenniñ bazarıǵa,

T3795 Tavap қilib ötkendü

Hoñhayniñ mazarıǵa.

Havadiki boz laçın

Körmey torǵa çüşemidü,

Adem oǵli başıǵa

Mundaқ muñla çüşemidü.

Hitayniñ zulmini éytdim ki

T3810 Miñdin birisini èlgab,

Naħşıǵa èlib éytsam

Bu nèzmge қамлаştı.

Üç yüz atmış күnlede

Oħlidim men tunlede,

Şeyitlaniñ ballari

Tola jıǵlaydu çöllede.

İçimde derdim tola

T3790 Derdimni kimge éytay.

Atam bilen anam bamu?

Bèşimni èlib kètey.

Almutuǵa yetkende

Teşkent körinemiken,

Atamniñ yadida bolsa

T3800 Maña het bèremiken.

T3805 Toқuz қара тоқуз қара

Elniñ demü besiş yara,

Jıǵlimañla Musulmanla

Nesibesi çüşken bara.

“Meskani” dègen yerde

Künde üç tam soқımız,

T3815 Қеçib кèlidi дèсек

Mu Daloyeden қоқımız.

Ahşami yatar bolsak
Sağni kigiz këni?!
Bu canğa ötüb ketdi
T3820 Hıtaylaniñ mesı këni

T3825 Çetden yèter baqqa
Haliveda işleştı,
Kıpırib kolları hehniñ
Çıdalmay zar jıglaştı.

Sèlik tèbib bèrilmey helk
Hèziz perzendini satdı,
T3835 Bu Cañcuñ²⁵ boldı ejderha
Tarañçılağa ot çaçtı.

Hıtayla baqqa işletti
Neççen yüz Musulmannı,
Bu alvañ tola alvañ
Alvañ heddiden aştı.

İli şerige çoñ boldı
T3850 Cañcuñ dègen zalim ki,
Darèn ğaldaylani jıgıb
Atlağa sözleşti.

“Hadarin” roşen Daloye
Köb işletti hehleri,
Çıdalmay cebir cevrigе
Tarañçi yaçe jıglaştı.

Hıtayniñ alvani her kün
T3830 Jıgın yaqқан sepet boldı,
Ballarını taşlab helk
Çıdalmay Almutuğa kaçtı.

Ki , baydan töge - at aldı
Ki, namratdin èlib aşlık,
Tarañçi ballirin taşlab
T3840 Kıpал Almutuğa kaçtı.

T3845 Tarañçi çaptı ketmenni
Biyil pütmedi östen,
Hıtayniñ zulmini èytib
Tarañçi zar jıglaştı.

Dèdi cañcuñ Tarañçiniñ
Ĝinasiniñ melin alsak,
T3855 Sèlik salsak, bolub hehke
Setemler heddiden aştı.

²⁵ Cañcuñ: General (İnayet, 2016).

Sèlik berdeb Tarançiniñ
Urub, kol kolun bağlab,
Adalet ketti cañcuñdan
T3860 Peymane tolub taştı.

T3865 Hitayla tatib aldi
At, kalani bu Tarançiden,
At karlaniñ yükiden
Helk hamanga işek koştı.

Tola çèpip helk ketmen
Aliğan tèrisi qalmay,
T3875 Çidalmay bu setemlege
Orus yèrige qaştı.

Kèçilede Tarançıla
Bursat tapkini qaştı,
Kıçib bir ikkiden helk
Orus jutığa çüştı.

Urar hehleni ildam bol
T3890 İldam çap bika toma,
Demini algili qoymas
Urub hehleni qoqlaştı.

Qilib zorluq Tarançığa
Barlıq mèlini aldi,
Muña toymay bu cañcuñ
Kümüş, altunğa köz saldi.

Hèç paşa bu kısmida
T3870 Fuqarağa setem qılmas,
Orusin juti amandu deb
Tarançi barçe añaştı.

Bu östeñ bir bala boldi
Keç-küz boldi qoymaydu,
Sokqa çidiyalmay namratla
T3880 Geme kirib yatdi.

T3885 Östeñ çapmiğan hehni
Daloye qamçığa bastı,
Çidalmay qamçığa hehle
Östenni yaqlaştı.

Öyge kelgili qoymay
Östeñ çapturub hehni,
T3895 Demi u ket qılalmasdin
Aqçasi yok qoçak açtı.

Ki, aşlık algili heh yok

Hotunla ormani urdi,

Ogul perzende östeñde

T3900 Kızla yağni bağlaştı.

T3905 Bu hehlege hotun kayda

Kömeç kömmekke ot kayda,

Öyni köb seđingänla

Tögiledek bozlaştı.

Bir dem çapmisa ketmen

Urub hiç turgili qoymas,

T3915 Tomuzğa qablımay tazla

Yara başını tatlaştı.

Canin çiritib etti

Alvañçilikniñ derdi,

Candan ötüb ketti

Tuñçilaniñ zerdisi.

Omuş erdi cañcuñniñ

T3930 Hitayğa bérkesi yetti,

Sözni bir qilib aptu

Begle bile moğalday.

Töpiga bulğınib hehle

Yeñiy gürden çikqandek,

Tonayalmay bir- birini helq

Barçe haqliden şaştı.

Kétey dese, kételmeydü.

T3910 Öyge halığan künde,

Balasini seđingändan

Barçe közini yaşlaştı.

Heşarini élib çıktı

Hitay tuñçisi Eħmet,

Östeñ beşiğa barib

T3920 Yerni “çam” bolub berdi.

T3925 Östeñniñ tégi qattıq

Çapsa ketmen ötmeydü,

Hitay tuñçi- begleri

Bëşimizden ketmeydü.

Aq östeñni çapsun deb

Cañcuñdan kéliptü het,

T3935 Bu hağan zulmige taqet

Qılalmay zar jığlaştı.

Bu eplak toħmi ğemlerni
Tarañçi başığa aşıti,
Oğetin ılalmay ğeħ
T3940 Kee - kndz apti steħni.

T3945 Vañhuli bala boldi
Hitayla ejdeha boldi,
ıdalmay ğoldığa hehle
Keeler yige aşıti.

Keib kelgenni tpib ige
Bilen put-olini bağlab,
T3955 Alar Dalyege berdi
Uruban halıden aşıti.

Muni azdeb yine
steħni apsen deb ilipt buyru,
Yine nee miñ yz ğeħni
A steħnge haydaşıti.

Burun her y
T3970 Başığa aldı on altı aşı,
Ottuz ikki ğo aşı
lika endi başılaşıti.

Hotunla erlerin krmey
Bir- biri bile muñlaşıti,
ıdalmay amığa ğeħle
Hudağa zar jığlaşıti.

Keib kelgen ğalayıniñ
T3950 Keyniden yzbrib het,
Keib ketken işı kim- kim
Ddi jutiden añlaşıti.

Kee – kndz Tarañçini
O al deryağa iletdi,
yini yat ilib ğeħle
T3960 Keeleb yige aşıti.

T3965 Miñ beş yz Musulmanni
Jığib aptudi steħni,
Ğemi mihnet tanablari
Bile ğaığa irmaşıti.

Brelmey her jili sul
Tarañçi ballarin sattı,
T3975 Eger yz ğoni berse
Yene toymay ağız aşı.

Tarançi malini yeb toymay

Daloye bile cañcuñ,

Bir yüz neççe jil kığan

T3980 Setemler heddiden aştı.

T3985 Sipilni bozmiğay su deb

Deryağa toşuñla deb,

Şeheller bilen şahni

Tarançi bastı deryağa.

O katdiki kemeñni

Bu katka elib ötdük,

T3995 Hoyma obdan yerleni

Hitayğa bėrib otduq.

Rehm kılmıdı cañcuñ

Ėerib biçare huyhuyğa,

Hösülden başka Vanhuli

Dėgen alvanğa almaştı.

Bir dem turğili kıymay

T3990 Kıamçi soktı, haydaştı,

Yürıñla ağa-iniye

İlaniñ yigin işi bar.

Östeñ bėşiĖa barib

Yerni çam bolub berdi,

Canni çürütüb etti

T4000 Alvançilikniñ derdi.

5.35. Bağşı Pirida Avuş Kıoşaklıri

Alla menele yenemi

Caybar hale mediniy,

T4005 Bir tilibim Huda dan

Bir tilibim poladan,

Bir tilibim analadin,

Çıktım tağlar başığa

Yalguz kıariğay kıaşığa,

T4015 Yalguz kıariğay yalguz kıar

Oyun saldım silerge.

Alla yeyyy - Alla yeyyy,

Bir tilibim siledin.

İşniñ başı Bismilla

T4010 İş başlıdim Bismilla,

Kıuran başı Bismilla

YolĖa kıirdim Bismilla.

Cuğazçığa “pir” bolĖan

Hezreti Ruşan peyĖember,

T4020 Bir tilibim sileden

Bir tilibim poladan.

Tüñmençige “pir” bolğan
Hezreti Kember peygamber,
Sizden meded tileymen

T4030 Mataçığa pir bolğan
Hezreti Şişi peygamber,
Bir tilibim sileden
Derdige dava tileymen.

4025 Rencige şipa tileymen.
Dêhkançığa pir bolğan
Hezreti hizir Atadir,
Sizden meded tileymen
Derdige dava tileymen.

Ya Alla yey...
T4035 Kemeçığa pir bolğan
Hezreti Nuhi peygamber,
Bir tilibim sileden
Bir tilibim Huda dan.

Tilibimni rava kıl
T4040 Hacetimni rava kıl,
Ya Alla...

Padiçığa pir bolğan
Hezreti Zengi Baba dir,
Sizden meded tileymen
T4045 Derdige derman tileymen.

Tömüçige pir bolğan
Hezreti Davat peygamber,
Bir tilibim sileden
Bir tilibim sileden,

El Edebiyatı 13

T4050 Bir tileyğim sileden

Bir tilibim pirdeden,

Pirler hekkı tileymen

Tuğler hekkı tileymen.

Ƙahhar atlık Ƙehiriñden

Ƙorkunç bar Ƙudayim,

Rehman atlık rehmiñden

T4060 Ümmitim bar Ƙudayim.

T4065 Haciz bende kuluñmen

Yolda heyell bomañla,

Yolda heyell bosañla

Yüzümni Ƙara Ƙılmañla.

Kün parisi ayhanlar

Ay parisi ayhanlar,

T4075 Ya Alla Alla

Ya Alla Alla

Üç yüz atmış tömürdin

Töt yüz pare süñekden,

Ölmey Ƙalğan leşkeler

Alla yey Alla yey.

Ƙehher atlık Ƙehiriñden

T4055 Rehman atlık rehmiñden,

Ümmitim bar Ƙuda dan.

Ne Ƙılğaymen Ƙudayim

Ƙumdan tola gunayim,

Tağdan eğir gunayim

Taştin Ƙattık gunayim.

Yer meñkide cen Ƙılğan

T4070 Üzeñgide Ƙan Ƙılğan,

Ƙızıl Ƙağa boyaşƘan

Çaçi belge çermaşƘan.

İlƘaçığa pir bolğan

Hezreti Çolpan Ata'dur,

Bir tiligim ...

T4080 Bir...

T4085 Ay yarimi toluğla

Altun boyluğla,

ÇıƘ! Bêş yuyluğla

Ƙelemi Ƙaşlığla.

Sümbüli çaçlıkla- yey

T4090 Şirin sözlükle- yey,

Çekir közlükle- yey

İsri kılğanla-yey.

Bulutka mingenle-yey

Havağa çıkkanla-yey,

T4095 Deryani keçkenle- yey

Çömünge çüşkenle-yey,

Özeñ bergen kəselni

Özeñ alğil Hıdayim

Özeñ bergen kəsolge

T4100 Özeñ dava ber Hıdayim

Çeltenleriñ çel boldi

Başka iziñ kül boldi.

Pirlər heçki tileymen,

Analar heçki tileymen,

T4105 Alla yey y y y

Alla yey y y y

Alla.

5.36. Taş Ahunum Şenige

Umumi Uyğuristanımızda taş ahunum atlı meşhur

T4110 bir şahteva sanaetçi kişiniñ şenige, ezilgen kembigel, emgekçi қоşакçилirimiz terepidin eytilingän sinipi ibretlik қоşакlıridin:

Taş ahunum²⁶ taş éken

Ağan hotni yaş éken

T4115 Uşşak hamğa gül besib

Ambal vilen baş égen

Taş ahunum cezane

Berip aldi bazani

Uşşak hamğa gül besip

T4120 Taşlavetdi mazani

Saşka çüşken ödekni

Nadan balla gáz deydü

Atmiş alte nimkani

Taş ahunum az deydü

T4125 Asmandiki ayni köreñ

Taş ahunum bayni köreñ

Zavodda işlegen merdikağa

Seleb begen nanni köreñ

T4125 Asmandiki ayni köreñ

Ana kim kişkiridü ünini añlab kéley

²⁶ “Taş Ahulum” olarak verilen kelime “ Taş Ahunum” olarak düzeltilmiştir.

Taş aħunum bayni köreñ
Zavodda işlegen merdikağa
Seleb begen nanni köreñ

T4130 Peñgi çıqqan basmada belimni
bağlab këleý

5.37. Ambal²⁷ Zulmiğa

Umumi Uyğuristanımızda ambalıqla hehlege kılğan müstebidane, cebrî, zulümliriğa hem töhmet bilen urduğan pulluqlaniñ tayaq derdige çidab turuşluk (**T4135**) bolmiğanida, gündida gūnasiz yatқанlağa beğışlap, қоşакçilirimizniñ eytiқан қоşакlıridin:

Ambalığa ambal şahida tambal

Jutni sorab yeydü Yamuldiki ambal

Ambalniñ kızi dayiniñ kızi

Ambal aldida dayi keynide

T4140 Çoqu deymañla tayaқniñ izi

Men қайдақ қилау zulümnin destide

Ambal aқ atlıқ dayisi kök atlıқ

T4145 Ambalığa aқ çay dayisiğa kök çay

Gündida jıglaydu gūnasiz “tatlıқ”

Gündiğa salganniñ kipenini piçay

Ambalığa gepim yoқ

Dayisiğa sözim

Gündida adişim

T4150 Pulluқda eşim

5.38. Hełk Maқalliri (Koniladan Қаған Her Hıl İbretlik Sözle)

1-Кериғанда at tēzēgi altun bola.

²⁷ Ambal:Kaymakam (İnayet:2016).

- 2-Kélinni kegende körüñ, çaç- (T4155) baǵni saǵanda körüñ
- 3-ƘaynaƘ su iç- köñliñ təc.
- 4-İşt semrise, igesini Ƙavaydu.
- 5-Alma yeb aǵriƘ boǵiçe- örük yey ölıval
- (T4160) 6-Ƙız bala ede yaǵşı erde bomisa-yerde yaǵşı
- 7-Paydasi yoƘ baydin suyi yoƘ say yaǵşı.
- 8-Börisi yoƘ caǵgal oǵrisi (T4165) yoƘ jut bolmas.
- 9-Emeli yoƘ sopiden toǵumi-yoƘ toǵa yaǵşı.
- 10-Ƙalpaǵi yoƘ Ƙadan, Ƙanati yoƘ “sa” yaǵşı
- (T4170) 11-Aǵanda “ya pir” deydü -begende “Ƙapir” deydü.
- 12-Aǵiçe alman, begiçe bezgek.
- 13-Ƙaǵa balam appaƘ, Ƙirpi balam yumşaƘ
- 14-Balañniñ oynasıǵa, Ƙazañniñ Ƙaynişıǵa baƘ.
- (T4175) 15-Öyiñge yolatma delleni- kirerde ƘıƘar bozar Ƙelleti.
- 16-Köñül aǵritƘan dos emes- meyde aǵritƘan aş emes.
- 17-Yaǵşıǵa işare-yamangı cualduz.
- (T4180) 18-Yamangı yelin, aǵziǵa yeril.
- 19-Bolumsizni bolduralmidim-ǵuƘun Ƙaçasini toldiralmidim.
- 20-Ƙişiđiki, Ƙudadıki.
- 21-Öz putıǵa özi Ƙaptı baltanı.
- (T4185) 22-Ƙoñ Ƙopıp beşini aça-Ƙiçik Ƙopıp kötini açar
- 23-Padşala adil bosa-fuƘurala mayil bolidü.
- 24-Padşa sitem elki aça (T4190) fukurala Ƙeyin Ƙaçıdu.
- 25-Adaletsiz Ƙişi kim Ƙılsa şahliƘ-tola yaǵşı bu şahliƘdan gedalıƘ.
- 26-Ƙuldek işleb, begdek yegin, bika bolsañ Ƙipek tasƘa-andan yegin
- (T4195) 27-İger sultan Ƙılvatsa yamanliƘ, Ƙaçan bolar eytde amanliƘ.

- 28-Ĥitayğa söz, Ķalmaq böz, deydü.
- 29-Jitimniñ ağız aşka tekkende beşi taşka tégidü.
- (T4200) 30-Rozini men tutsamma, héytni bölekle kılidü.
- 31-Ağızi yumşaq mozay-koş ana éme.
- 32-Ķazaq kèrisa, tayga minipdü (T4205) Ķalmaq kèrisa, tamğa çikidü.
- 33-Ķizim saña éytay, kèlinim sen tiñla!
- 34-Oğrini karaqçı uriptu.
- 35-Havaniñ güldüri ba yamğuy yoq, bavayniñ tokmigi ba, mağdurdi yoq.
- (T4210) 36-Köbni kütib azdan koruq kıaptu.
- 37-Özi toysima közi toymaydu.
- 38-Yağşı bosa, öziden yaman bosa heğden köridü.
- 39-Tèrsañ-orisen,
- (T4215) 40-Ķoşkun bosa tatmamdu.
- 41-Tüşük ağız, ağızi түşükden kıamaydu
- 42-Aldiriğan kıala, yürigan ala.
- 43-Ademniñ kıçıgi boğıçe-iştiñ küçıgi bol!
- (T4220) 44-Ala kıağada elişin bosa, ala sen.
- 45-Hayvanniñ alasi tişida-ademniñ alasi içide.
- 46-Hesihi yoq yardin, isik oçaq abdan,
- (T4225) 47-Özemniñ demen, yogeb kıoyeb yemen.
- 48-Muzden ötseñ ilgiri ötkin öyülgiçe ötesen. Sudan ötseñ këyin öt!
- (T4230) Aққinni köresen.
- 49-Berida poldiriñ-poldiriñ yukida kıarap öltürüñ.
- 50-Teşi palpal içi galgal.
- 51-İştni, kıavaydu deb,(T4235) ağızini keskili bommaydu.
- 52-Biri altun tavaqda nan yeydü biri nanniñ gemide can beridü.

53-Ora liĝan zi ue.

54-Talii urudan bugngi pke yai.

(T4240) 55-Kgen knini unutma, ire oruuni urutma.

56-ii higa yiqine, ekek diaymaydu.

57-iraĝ kim ni hel yandurub oydi. ni kim foh, de, saali kydi

58-Erni namus tre, aĝrikni bus!

(T4245) 59-Ayak jgri aa-aĝiz jgri, baa!

60-Bay, baya baa su saya aa.

61-Er doĝa bilen er ,yamĝu bilen yer kkrer.

(T4250) 62-Ou mal bani yamaydu.

63-Krge yoluni ataa beme!

64-Tar yede a yeĝie²⁸ ke yede mu ye.

65-At tapie iĝe tap!

(T4255) 66-Bri erisa oyluĝi ba.

67-Tardi tlke tmuĝidin lind

68-ocamni ĝocisi ba-amuni turnisi ba.

69-Kndizi szlise **(T4260)** yan yenia ba! Kesi sz szlisen-ulani ulaa ya!

70-Buĝdaynin bahanisida arimuk-su iipt.

(T4265) 71-ara kigiz aamaydu.

72-rk- rkni krb ala-buladir. zm, zmni krb bala buladir.

73-almakni ursa naci bola.

74-Mke oyun, aaa ijin.

(T4270) 75-z oyumni hului, put, olumni bolui.

76-Akam kimni alsa, yengem u!

---

²⁸ “beĝie” kelimesi “yeĝie” olarak dzeltildi.

- 77-Tevekkel deryasiğa sal kèmini hayi aqsun, hayi çöksün gem yème!
- (T4275) 78-Dost başqa baqa düşmen ayakka baqa.
- 79-Dost köz jiglitib, düşmen küldirib éyta.
- 80-Yazğa yèpinçañni, kışka ozuquñni al!
- 81-Hotun capa- işt vapa.
- 82-Töge kaçça çöñ bosa, (T4280) yègiri şunçe çöñ.
- 83-Bala belde hotun yolda.
- 84-Şamal bommisa, dereh kimildamaydu.
- 75-Toy tonlikniñ héyit atlikniñ bolidu.
- 76-Ğilğanniñ üzi yoruq, ğilmiğanniñ üzi çoruq.
- (T4285) 77-Kačan boğay özemdek, qarilab tuğan közümdek, kaçan şamçı kıla alğay, özem éytқан sözümdek.
- 78-Huda dègen ğulığa, ekib bèrer yoliğa.
- 79-Tama tama kül toşar, köb tüküse köl bola.
- 80-Üni yokniñ huni yok, puli yokniñ cèni yok.
- (T4290) 81-Ğolni kesmeğiçe ğan çıqmaydu.
- 82-Namratniñ bir toyğini, bir bay bogini .
- 83-Molla kişi yèrim kişi-ikki molla bir kişi.
- 84-Çoñniñ heqlima çoñ.
- 85-Şaraq-şuruq at kükredü, cimğur put kükredü.
- (T4295) 86-Öyden öyge köçse, oğlaqlıq öçkige zıyan.
- 87-Tañlisi ğopip ğoşnağğa baq.
- 88-Ağzimden çıqib, sağalimğa yamaştı.
- 89-Étek otda emes pokta tokta!
- 90-Çiraylıqda vapa yok,
- (T4300) 91-Ölükke gör tèpila, tirikke yer tèpilmamdu.

92-Ҳотун ҳеҳни ми ҳилеси ба.

93-Yaman хотун үзүлмеydiған тасма ағамча.

94-Атнiñ яһшиси боz болиду, ерниñ яһшиси таз болиду.

95-Ҳешил кiлде ғаз ойнаyду- чивин биле таз ойнаyду.

(T4305) 96-Suni sep siñar yerge- sözni қил siға yerge.

97-Yat kişi söz берer yüz bemes, yol kömişter, ozuқ bemes,

98-Men kömigen baza emes, pul bemigiçe nan bemes.

99-Ейиқ bosima еrim bosuñ önkür bosima öyüm bosun.

(T4310) 100-Boynidan baғliған işt oға manmaydu.

101-Tecimel kепin tapsa, ölüb ala.

102-Keñ kiyim kefineyip titila. Tar kiyim tartişib jitila.

103-Erte turub eliñge baқ. El қayan baқsa, sen şu yan!

104-İçimden çikқан balaға- Nege baray davaға.

(T4315) 105-Asmandiki ғazniñ, řovasiға nan çalaptu.

106-Candan keçmigençe cananға yetmeydü.

107-Қол -қолни jusa. Қол қопип yüzni juya.

108-Қолуñдан kegenni- elden қijғанma!

109-Kеkeř bosima, bayniñ oғli sözlisün!

(T4320) 10-Periřteniñ eşinden şeytan қijginiptü.

111-Bermesniñ aři pişmas. Қazan aş beşiden çuşmes.

112-Beřiñni kim silisa meřayihñ şu. Yeninda kim oltasa, çirayliğin şu.

113-Ölüкке jiğlingan isit közüm, nadanға eytқан isit sözüm.

(T4325) 114. Anasi atalmiған koңguzni balasi eytiptü toңguzni

115. Leglekniñ ketkenini sorema, keginni sora.

116. Қes қiğanni pes қил.

117. Güman imanni қаçırar.

118. Yat yigiçe uruq-tuqqan ögiçe.

(T4330) 119. Yaş çağda kısañ taat, kergıçe ögünisen! Keriğanda kısañ taat, ögengiçe kömülürsen!

120. Balalıqniñ balisini baqqıçe işini kıl!

121. Ağıda qaldıñ egilda qaldıñ, yeñgide qaldıñ igida qaldıñ!

122. Ottuz bayniñ uyqusı kelmes, tös yelniñ qopqusı.

(T4335) 123. Uruğ tuqqaniniñ uruşı, tuqqa-tuganiñ jitilişi.

124. Usisusañ “talkanni” “kap” et.

125. Yaş kiteriden qorqıta keri öleriden.

126. Kişi qolida quş toymaptu.

127. Kelmigen pèlekde anañniñ heqqi ba mu?

(T4340) 128. Eyiği yandan qopa, bala qayaşdan.

129. Yandiki kesekniñ etibari yoq.

130. Oğri bolsañ ensap bilen bol!

131. Mal igesini durimisa haram.

132. Yersiz idim yelendim toqmaq elib teylendim.

(T4345) 133. Aniyne urma ogali bar.

134. Beginiñ bir pul, uruşıñ tañ atkıçe.

135. Atiñ harsa, döñge çab!

136. Men köyermen balamğa balam köyer balasığa.

137. Men aldiraymen ketkili eşegim aldirar yatqılı.

(T4350) 138. Mal egisiden oğrisi küşlük.

139. Ba pulumni oğri aldı, qağanini ramçı.

140. Tèniqmañ tañla yèter, aldirmañ asta yèter.

141. Hösüllük yetse gül kıis, bolmisa kütünni kıis!

142. Harmañ? Dèse hapaş boptu.

(T4355) 143. Men kılamimen ottuz, huda kıladir tokkuz.

144. Men  ytamen halimni, Kıalmaq  yta pokgine.

145. Yarim bemise  ekmen, k ynek an j riptimen.

146. Aldirisa  ma a ba !

147. K n lni  alasi, hudani  balasi.

(T4360) 148. “Halva”ni h kim ye, taya ni yetim.

149. I egim k v r kden  tki e nez r.

150. U a  a irpa bahana boptu.

151. Kıazan a ye in basa  karisi²⁹ ju ar, yaman a ye in basa  balasi ju ar.

(T4365) 152. Kıazanda bosa,  m   ge  ıkar, bomisa nime  ıkar?!

153. Lolini  i igini su ar, pulini al!

154. B l ngenni b ri yer.

155. B rinin bolsa, te -ota , ka ini  bosa, t rek u ıda.

156. Rah tinge ba  i e, be ti inge ba !

(T4370) 157. Taz a tumani kim koydi taran i a h mani.

158. Bi  erez yemey dem oltarar.

159.  z  ni bil,  zgeni koy! Zagra ni ye k ti ni kis!

160.  z  ni ye er  a lısa -ba  ani Őir  a la!

161. I t kılganni i tla e kılmaptu.

(T4375) 162- ocasini  kosu i tok kıuli bilen e i yok.

163-Tap ini g l kelt r r, tapma ini bir ba  piyaz. Tap ini koy  lt r r, tapma ini c ce  goraz.

164-Bir uyni  m  g zige ursa, mi  uyni  m  g zi sıkrapdu.

165-Teleylikni  hotuni  le teleysizni  k ye.

(T4380) 166- zide ta lab tursa elge kab  lib j greyd .

---

²⁹ “ arbisi” Şeklinde yazılan kelime “ arisi” Şeklinde d zeltildi.

167-Bar -bayniñ mayiği tiger, yoq gadayniñ tayiği.

168-Añlimay urub idim ağrimay ölüb ıaldı.

169-Atañni öltegenge anañni be!

170-Erzen göşniñ şovasi yoq.

(T4385) 171-Ayda otağ bomaptu, jilda ıoşna.

172-Yarimniñ tilladıni, ıirladıyni.

173-ıuruğ tağa ore turmas.

174-ıoyniñdiki tökülse ıonıuñđa.

175-Minnetlik işiñden, ıarnimniñ iči yađşı.

(T4390) 176-Det tatmiğiçe, halavet yoq.

177-Aldiğini kiçik bala yağşı.

178-ıuda ursun ıahvaşni,

179-Geb sözde yağşı, kavab ziğda.

180-Köziñ bilen ködiñ mu, ıuladı bile añlıđan yalđan?

(T4395) 181-Aş begenge muş bëriptü.

182-Aş bilen atıanığa aş bilen tat!

183-Vapağa ıapa.

184-Deşnam yeşe, beş nan yekende bolıdu.³⁰

185-Hayvan balisini baısañ, ađiz buniñni yağ etidü **(T4400)** Adem balisini baısan,
eğiz-burinni ıan eter.

186-“ıaş” ıa sanisañ közige, kişige sanisañ özige.

187-Sözligenden sözlemigen yağşırak. Sözler idim beşimđa tegdi comadı.

188-Yar üçün yeğen tayađniñ açığı yoq.

(T4405) 189-Eştirib etkenni iş yimeytü.

190-Zaman saña baımisı, sen zamanđa baı!

---

³⁰ “yoldu” şeklinde yazılan kelime “bolıdu” şeklinde düzeltilmiştir.

- 191-Arilganga ölmeymen, eķidimge jıglaymen.
- 192-Peřtiniñ aççıgıda apanni otķa saptu.
- 193-Baş yērilsa bōrk iide. ol sunsa yeñ iide .
- (T4410)** 194-Puli barniñ gebi oñ, puli yokniñ gebi toñ.
- 195-Toygā barsañ toyub bar. Yaglıķiñni oyub bar.
- 196-Toymisañ toyiñda toyasen!
- 197-Alti kēsib bir öle.
- 198-Yēgenniñ yeli bar. Yēmigenniñ yeli.
- (T4415)** 199-İşni kerdeñden sorañ unni barañdan.
- 200-Bu dōlet sende tumas, bu meynet mende.
- 201-Kōmigen kuniñ ba mu? Siñe jiñiķi tatuķ!
- 202-Bōri yērib bedi, ķaģa ōķib yēdi.
- 203-Atamniñ ölgüni anamģa yaraşti,elpigini iştla **(T4420)** talaşti.
- 204-Yey dēseñ iřin aģridü sēmiz yerni bergili iiñ aģridü.
- 205-uş ķerip tirekke ķonmaydu, er ķerib yoldaş buydu.

El Edebiyatı 14

- (T4425)** 06-Eski tamda ķuřķa tola, namratķa putlaş tola.
- 207-Aģrimas bēřimģa alti tayaķ.
- 208-Ėřeki yoķ mollamniñ ķulaģi tē
- 209-Ėřek ölse ķoñni ĝecek tatiptü.
- 210-Elniñ cēni iķsa, galvañniñ³¹ kũlkisi.
- (T4430)** 211-Tiziķ tulumda yetim boluñda.
- 212-Tōgeniñ maza bilen işi yoķ, tulumniñ maza bilen.
- 213-izni anasida saķlisun oģlini atasida.

---

³¹ Metinde “kalzan” řeklinde yazılan kelime”galvañ” řeklinde dūzeltilmiřtir.

- 214-Tay at boğıçe igisi mat bola.
- 215- Sirliķ ayakniñ siri ketse suni ketmes, meçit (T4435) urilse, mehreb ketmes.
- 216-At aylinib kuzuni tapa.
- 217-Eglekke këtib erge tégıptü.
- 218-At igesini at kötiĝe mingizmeptü.
- 219-Derya tüşib ketse ürekniñ nime işi.
- (T4440) 220-Ölgenden öpke sorimaptu eski tamdan kokaķ.
- 221-İşt kallasi teħsede toħtimaptu.
- 222-Sözge söz kese. Atañdan yanma!
- 223-Torusdiki keki, balamniñ beşigä çüşmilsün
- 224-Üçniñ biri ħańĝa yaraptu.
- (T4445) 225-Ödek atsañ piyda bol!
- 226-Seniñ idi senin boldi. Tileb idim dora boldi.
- 227-Üstün beķib tökeseñ yëni çüşe özeńĝe.
- 228-Yamanniñ gepi yaman-eski çapanniñ pişti.
- 229-Yamandan ya boçi kaç!
- (T4450) 230-Özemni bilmey şiltiñ etib palasĝa urinib üç kün yatibmen
- 231-Öyniñ çoñi bomisa, öşkeniñ eti abdaħman.
- 232-Sen sala ya men sala: atķa poçakni kim sala.
- 233-Ėgizniñ acçıĝi kegiçe, pakaniñ cëni çıķıptü
- (T4455) 234-Këçesi jüĝen erniñ hömri köte, kündüzi jüĝen ilanniñ ömri kışķa
- 235-Hüner kılisañ anańĝa kıl!
- 236-Yamańĝa yaĝ yaraşmaptu, eçiküĝe yumĝak süti...
- 237-Ötkemededen ötüb ĝelvude toħtaptu.
- (T4460) 238-İĝenge yejmen-kömigenge kümüştan.
- 239-Başda söz bosa, ayaĝida ün yok.

240-Gep dèse beş işekke jük.

241-Halim perişan koñamda téri eştan.

242-Öyiñde kuruş önlüğüñ yoş étiniñ macan yovi.

(T4465) 243-Men çalmıgını çalay disem, çalmamini çanay deydü.

244-Atamniñ tapkıni anamniñ barekalla siğa yetmeptü.

245-Yutқанға қарab putinni sun.

246-Béli ađrimiganniñ nan yegişige baқ.

247-Қarni yamandin aşı aşmas.

(T4470) 248-Қаға қақ éytedü, öz köñlüñni huş étedür.

249-Köygen cuvanga at tizegi ay köriniptü.

250-Yalguz қаға poқaқға qoymaptu.Yalguz oğul aşıқа toymaptu.

251-Su kétidü taş қalıptü, osma kétidü қаş қalıptü.

252-Ađriқ aşdin kеле, yala қayaşdin...

(T4475) 253-Қarniñ aşı қақ bilen dava қil.

254-Kétib basam men, ölüb қapsesen Ölseñ sen öldün, maña nime gem.

255-Yolumsizğa yolaptime, gödikige salam dañla!

256-Er çıқsa behti eçila, hotun çıқsa күti eçila.

(T4480) 57-Қаşañ at mingiçe, piyade жүgin ölgіçe, yaman hotun ağiçe boydaқ жүgin ölgіçe, gal piçaq tutқиçe çişleb yegin ölgіçe.

258-Yaman atni yayli bolsa,

259-Tügmenden men kesem. **(T4485)** Çiқildir goçi sen.

260-Göşni kösitib öpke sétiptü.

261-Avvalқи қulaқdin keyinki müñgüz öte

262-Ėer-gerezçi kеле, toğri hosmaqçi...

(T4490) 263-Oğlim yeb oğa çiqti, қizim yep қirğa çiqti.

264-Börk al dесе, baş kesiptü.

265-Sansızğa, san tegdi, iştansızğa ağ....

(T4495) 266-Yamanlığanğa yaman qoyıñ kallisi.

267-Oruq uyğa yoğan müñgüz,

268-Çaqqan cuganni böşük astıda sinañ!

269-Bel baqlığan bilen er-emes, baş tariğan bilen hotun emes.

(T4500) 270-Sözni təcimelden sorañ- yolni karvandin.

271-Barib yeb dime,tökeb qağanni bilmep time.

272-Bazada miñ kişi, köñülde bir kişi.

273-Adem etkenge tazim et.

274-Ölük itek öltürüb tipe.

(T4505) 275-Gep lap qut, aşı ötnе.

276-Қırғақ көрүб boz, ana көрүб қız al.

277-Put, putқа- қол қолға,

278-Yamanniñ suyini işkiçe, қаpaғini öştüvet.

279-Uruş dесе nede turuş.

(T4510) 280-Közünge қоғушun kigiz paypaққа nahal қаққandek.

281-Ani tabsam, қonıға jüb sabsam.

282-Kösey uzun bosa, қол köymes.

283-Ҳil ҳilida yaқşi piçaq қinida...

(T4515) 284-Taz tarayғиçe қoy taқaptu,

285-Yёғini yan basidü, oғrini dam...

286-Avini taғam, қamlişi kalam.

287-Bazaға çiq behtinidin kör!

288-At alsa, işek boptu,

(T4520) 289-Yaқşiға yaғdek ,yamанға daғdek.

290-Tümen tümen eskerim ba, berib alimen deydü.Yalguzniñ yeri goda berib alimen deydü.

291-Erniñ özi emes, sözi.

292-Molla tola bolsa, koy haram bola.

(T4525) 293-Otunciğa ot qalatma, suçığa su quyduma!

294-Jitimniñ qani yette, töpisiye balaqanesi bar,

295-Kalla dese petelçek, pişirib berelmey dese ham yeymedeydü

296-At oruqlıkdin hotun geriblikdin çüşe.

297-Gorunluq kısan işiñni kim kıla, uyatsan söziñni kim kıla :!

(T4530) 298-Tumas meymanniñ ketkini yaqşı,

299-Qazan alsañ, qekib hotun alsañ, bilib al!

300-Dosma dost,düşmenma dost, Başqa kün çüşkende qirindaş özige dos.

301-İrgaydek yağaş bomas, laçindek jigit bomas.

(T4535) 302-Piçakni özegge ur ,ağrimisa ana.

303-Yatqanğa yan yok, kapqanğa alvañ yok,

304-Saña yekib men, işikke bekib dem.

305-Qizim tigez demsiz, alquçiniñ közi bar.

306-Yazniñ poqi qışka dura.

(T4540) 307-Bese yemes,tapsa qoymas.

308-Qalmaq ati boğaz yimes.Boğaz yeşe turni teşer.

309-Çirlisam kemmeysiz, tamdan qaraysiz, besem yemeysiz teleb elib yeysiz.

310-Leqemsiz er bar mu;!Oymaqsiz hotun bar mu;!

(T4545) 311-Dam orguni yat yaqşı, şatraq orguni yan...

312-Çüşke nime kirmeydü,düşmen nime dömeydü.

313-Buğday batmiğan aqzimğa, mozay beş böşi keldi.

314-Qopalğusizda, köterilğusiz.

315-Yaqşığa geb kısan, jilandek soyla, yamanğa söz **(T4550)** kısan, tonguzdek toyla.

316-Üsne ağıçamniñ qot köyneki ba, berge aqusuz.

317-Sağruq añliganni qoymaptu, qağa kögenni.

318-Ademni namus öltire, toşqanni qomuş.

315-Hemme işi molla biler **(T4555)** Malla qopap kölge siyer.

Ammi qopap dönge, yenip kélip qoñingá çirer.

316-Malla bosañ tekra qil Déqan bosañ şodige qil

(T4560) 317-İşni küz vehtida bilniñ, çüçini küzde sanan.

318-Jiylanniñ teşi yomşaq içi zeherdir

319- Beli boşniñ gepi boş

(T4565) 320-Pişmağan toyğa, qazan esip bommaydu.

321-Atañ kim bosa sen şuniñ oğli.

322-İş köb, kömür az

323-Buğday naniñ bolmisa, buğday sözeñ yoq mu?

(T4570) 324-Ba tavaqim yan tavaqim, yanmasañ eger tavaqim otrada yürüb sun tavaqim

325-Begenge be, bemegenge beme

326-Ğoraz özbilgenni çilaydu.

(T4575) 327-Yamanlağanlaniñ hocuniğa ziyan

Özüñni bil, özgeñni qoy! Yoliñğa kir, qoñañni qis!

5.39. Têpişmakla (1) ³²

1-Éger-éger qaşi, altun éger qaşi êñniğa qarigan **(T4580)** ademniñ közi yeşi.

2-Têvilğa mu, têvilgam tamçib tuğan têvilgam, köleñgiden yoşurnub,külüb tuğan têvilgam.

3-Çin taq, çemen taq çin hucira çin qazan.

4-Yar boyida yerim kömeş.

(T4585) 5-Kiçkine kölçegimniñ işi tatlik

6-Kiçkine pindek halem kèzib tinmas.

---

³² Bu Atasözüne eserin orijinalinde :numara verilmemiştir.

7-Sandugumda cik ok, etisi qopsam biri yok.

8-Bir oyge kirsem beli baglaglik mama olturdu.

9-Bir oyge kirsem qarni yoruk bir mama olturdu

(T4590) 10-O tag, bu tag, otrasida seriğ yağ.

(1) Tipişmaqlanin covabliri kitabniñ ahirinda.

11-Tebsem tevirnes, komsem, komulmes.

12-Atdan egiz estden pes.

13-Ot kelende bir toşükke siye.

(T4595) 14-Özi möküb tura, saqili çikib tura.

15.Yar boyida qata-qata qozakla.

16.Etisi kete leglekim, ahşimi kele leglekim.

17.Tikir-tikir tikirçaq, içidigi pikirçaq, ikki tulum uzuğı, qonidiki qozuğı.

(T4600) 18. “Ho” . ho töpicide “no” no töpicide çeraq, çeraq töpicide kelem, kelem töpicide taqir,taqir, töpicide cañgal, cañgal içide qara tonguz

19. İkki ayağqa ikki qolğa kirib kete.

20. Keslençük jügrüb çikti, birni qoysam ceni çikti

(T4605) 21. İkki erikqa su keptü, beş kişi zügrüb keptü,

İkki kişi eb kettiptü, üçisi qarab qaptu.

22. Döbir-döbir, döbirgen, yer astida jügregen.

Şah Niyazniñ oğli Meltik elib jügregen,

23. Atada piçaq, anada qayça.

(T4610) 24. Ot lap, lap eger saylab,ikki diñdeñ berişib şep.

25. Bir oyge kirsem bir eşekniñ puti esne'lik turdu.

26. Kessem kesilmeydü, itirsam juqri jümeydü.

27. He! deb qatik toylisam men bilen he! deydü, söz qisam cevab bermeydü.

5.40. (T4615) Têpîşmaqlıq Çöcek

Bir paşa bar êken, u, bir küni ikki veziri bilen atlinib tamaşa kılib kelişke çikib, öyige yanganda keç bolub jiraqda bir pencirden yoruq körinüdü. Paşa pencirge yeşin keliş karisa, bir babay popuş yamab oltağıdek paşa pencirni (T4620) kékib kaçkırdü.

Babay! -Kim?! deydü. Paşa:

-Biz, biz babay, meyege çikşinişdi?! deydü. Babay:

-Maşul! Deb işikden çikşanda. Paşa:

-Esselamünaleyküm! Babay:

(T4625) Vealeyküm essalam! Huş mēmanla nime geb?! Paşa:

-Hiç gep yoş babay, men sizliniñ hallerini bir soray debla kelişidim; deydü. Babay:

-Siziñ yene paşa bēgim bolub jūmisile?! deydü. Paşa:

-Hee - men babay, ēsen-aman jūremidila?! Babay:

(T4630) -Dimid memamen! Umdan bēgim umdan, oy -ēsen çūşili,yaman sen boldiğı!
Paşa:

-Vay hiç vekesi yoş, sizliniñ bu yerge kelişinizke kaçne zaman boldi? Deydü. Babay:

-Bēgim 50-60 jil boldi. Paşa:

(T4635) -Bu taşka kaçan ka çūşken? Babay:

Bēgim bir 8-10 jil bolub kaldi! deydü.

Paşaniñ bergen sualleri bilen babayniñ yandūğan cevablarığa karab tuğan, ikki vezir bu sözlēni uşmasdan babayğa paşa sözlirini tohtatmasdan:

(T4640) Nayiti aççığı keliş (Paşa yalğan ēytқан üçün) paşa ğima heyran bolub, bir-birige karab geplişib tūdi.

Babay bu on ikkiniñ biride iş kılmay tic yatsañ nime bolaridi? deydü. Babay:

Vay paşa bēgim, namratçilik, kandaş kılimen?! deydü (T4645) bola huşluşub arilidü. Paşa:

Rasla, babay men saña ikki hōküz ēvetsem, sen olani soyub, tērisini eyleb maña ēvetib beseñ?! Deydü.

Babay! -Vay tola obdan bēgim kaçna hizmet bosamen teyya! Dēgenden kēyin paşa yolğa ravan bolidü.

(T4650) Emdi héliki ikki vezir bulğa heyran bolub, yolda kélub, yitit paşağa deydi:

Va, bégim sizle bu babayni hecebma yaǵşı körüb kettıla;

Sizlige kıǵan sözleri bilen yandugan cövlari hemmesi yalǵan! Özi o cayğa köçüb kegili tēhi 3-4 la jil (T4655) boldi. Biz muni taza obdan bilinmez, emdi taǵdiki qar bolsa, özlerige melum. Sizle, bilen biz kiçik çağdan bēri ba! deydi. Paşa:

Bizniñ kıǵan geplerimizni sile uǵma bisle tēhi andaǵ bosa, muni sileniñ uǵquşuñla lazim idi, bizniñ kılişkan (T4660) sözlerimiz “sirlik” deydi. Vezirla:

Vay bégim biz namaǵul: Biz obdan kulaǵ salmiǵanǵa oǵşaymiz, kēni canablari éytib besile, bizma oǵsak! deb tola yalvurdu.

Yaǵ, men silege éytmaymen munçilik sözleri meniñ (T4665) vezirlerim bolub turub “ohmabdimiz” deyişuñla u yat!? Emdi bilgiñla kese yitib babayǵa bēriñla!! Deb aççıǵı kēlidü..

Vezirla:

Andaǵ bosa, teǵsir bizge ruǵset be siliken, biz barsaǵ?! deb soraydu. Paşa ruǵset bēgenden kēyin babayniñ (T4670) yanıǵa bērib, keñri pullani “tartuǵ” kılib babaydin bayıki sözleriñ sirini- menisini aran bilib aǵanken.

Emdi silema, babay bilen paşaniñ sözleşken sözlerindeki sirlani tēpiñla!

5.41. Ögey Ana Çöçegi

(T4675) Avvalki zamanda bir kişi, éniñ bir hotuni hem bir kızi bar éken, çöñ kızi on beş yaşda, kiçik kızi on yaşlarida ékenmiş şu çağlada bulaniñ anisi ölüb kētedü. Kızlaniñ anisi ölgenden son kēyin dadisi bir yaş hotun aptu, bu hotun az zaman jürübla boid qalip adem göşige (T4680) “kēzniñ” bob qaptu. Amma ériǵa éytmay, ah, oh deb bir kişi azraǵla geb dese uruşub qalidiǵan bolub jürüptü bir küni éri tuyǵandek bolub.

Hoy, nime boldiñ, nimişke meña geb kımmayse?!

Meniñ köñlümni tola ala hezade kımisiñla, nime boldi éyt?! (T4685) deb nayiti kıstiǵandek hotun!

Meniñ derdim yaman çöñ sizlige éytay dese özem ölüb kētimenm éken deb kıokimen! Eker maña rehmleri kelse cēnim aman kılib. deǵinim bola. Belki,(?) bomisa men öldüm deb jıǵlaydiken eri!

(T4690) He, he nime deyse he?! Deb azrak oxub yine! ytsa, ytsa nime geb?! otun iide tevekkel uda deb men adem goige “sezik” deyd. Eri:

Vay, hi otun sezik bommian nersige sezik bolamisen muni men eyeden tapamen?!deydigen. otun (T4695) men baya didimu , mana rehmleri kelsila men muradima yetemen, belki deb mana ileri arisa men hazir ikki kii ikkilermizni ceni aman bolid!...

Dege eken eri: Vay, heceb bir astin geb kobu?! deb otunni oyidikini sezid. Hem ayala ketib oylaydu airi (T4700) bir hazadan keyin biini koterib, otuna:

otun men seni iyalidikini tapdim. Ras, bir canni degen bilen ikki canni ugala alidikemen, degen, bolub kiik izini soyib berike oylab oyib hem otuna eytid...

Talisi kiik izni uncehane metebden aldurub biare (T4705) anisiz jitim izni oltrb pailab. azana selib berib ozmi bazara ketedr.

otun buni azana saandan keyin u bolub, metebden oncehanni hedisi Gulian yenib keb alidiken; anisi buna

Hygli! Evu on azana ot alima! deyd (T4710) Gulian!

-unemni nimeke metebke vetemidila?! unaimni aimi kebbir boldi !! deyd, otun!

-He boptu aimi kelse, azanni azini amas ala! Deb talaa iib ketid. Bu iib ketkende keyin Gulian:

(T4715) -Bugun anda iza ilindikine, azanni azini amay ala deyd. Viyey, jregm igibla aldi!.. unem u kem ne dikine deb bi iik terepke arab oyip, azanni azini asa unemni ollari putlari...

Vay alla anda ilay udayim?!... deb varab jiqlab (T4720) oltaan eken anisi kirib:

Hoy nime boldi,varaandek ildiu? deyd, Gulian!

Ot “kob” elib tas aldim koyib alimi! deyd. Anisi:

Viyey, uniima univala varab halemni-malem ilib juremisina?! eveda bolub obdan ala!! oyub yine iib (T4725) ketidken. Gulian otni azrak alimandan keyin azanni yine jiqlab, oltasa. Anisi kirib optu, Gulemge arab:

He, yine nime boldu deyd Gulem:

Közümge is kirib ketdiġu. deb qoyuptu. Hötun:

Boldi, andaġ bosa, sen çayinni içib meġtebke ba!(T4730) Men özem qaynitamen, deptiken,Gülem asta qopib çay içmesidinla meġtebke kitibdü.

Meġtebke bërrib, quşnaçimlaniñ bëġiġa kirib keçkiçe jiglab, jiglab, olturub, keçkürün öyige yërib kelse, anisi başqa hiç bir geb qimastinla:

(T4735) -Mana saña! deb Ğunçemniñ oñ qoliniñ başmaltaġini bergen Gülem muni kandaġ qoliġa alġinni bilmey, nime qilişqa, nime diyişke bilmey tamdek bolub aqirib hëli uzak turub qaptu...

Bir çagdan këyin özini onlab ëlib, hëliki başmaltaġni appaq tëni paġtiġa urab,yumşaq qilib yeşil kölçekke sëlib, (T4740) işik bëşiġa ësib qoyuptu. Künle ötib, künleden qarisa hëliki başmaltaġ “tömür kanat” bolay deb qaġidek. Gülemhan muni yene ormidan orab kölçekke sëlib agalki ornıġa qoyuptu.

Yene künle ötib, bir munçe künleden këyin qarab baqsa, (T4745) başmaltaġqa can kirib, kanat-quyrilaġini yasab omdanla bolub qaptu dekmiş!...

Gülem huşal bolub, bu qëtim hiç nimige orimasdiñla,cayıġa ësib qoyuptu.

Lëkin Gülemniñ cëni siñlisiniñ başmaltaġi uçmaġni(T4750) körüşke aldiraydiġan bolub qaptu. Bir beş-altı künni aranla ötküzüb, kölçekni ëlib şundakla eçib idi, başmaltaġ “kür” la qilib kölçekden uçub çigib qonub mandaq deb saraptu:

Cënim atam öltürüb begen, ögey anam yeb bergen.

(T4755) Cënimġina qarayan-yeşil kölçekke şep bergen!! veytoyuldaq, veytoyuldaq!!! Gülihan jiglab:

Ah, cënimġina qirindişim, vay anam, baġri taş atam meniñ qolumġa qonsañçu ukam, men seni birla söyib alami?!! Dëgen tënişab turub Gülem gepdin toġtab (T4760) turub dëgen, canvar, purla, qilib uçub çigib këtibdü iz Gülem körüb:

Ammen behtsiz baş, emdi muniñdinma arildim!.. Deb hëliki canvar şu uçqançe uçub bërrib bir bayniñ dukëniġa bërrib qonub bayıqidek saraptu. Bay muni añlab!

(T4765) -Hoy bu saradatġan canvar mu, adem mu? deb sincilab qarab canvarniñ qongan cayiden körüb rengi başkila bir termini kögendenden këyin içide hëliki sarıġan muşu oġşaydu , bërgeb qilib baqayçu- uġqa mene iki deb!

-Hay hüdaniñ acayıb kuşı; hazir sarığan sen bosañ (T4770) yine bir sarab berseñ men bir añlay ?! deydegen kuşçuq!

-Hene, hêliki sarığan men, emdi avu iğlik tuğan kimhab töpeñni berseñ sarab berey! deptü. Dükancı “me pul berey” deb töpeni berib yine hêlikidek saritib (T4775) aptu, kuşçuq bosa töpini elib hedise apirib beribtü, hedisige hêli nerisini kılıb beriptü.

Yine şundan künledin künle ötib bu canvar, bağma bağ uçub oynab jürüb bir paşaniñ bağığa berib qaptu, (T4780) qarisa bu bağ nayiti çiraylıq, ola urmidan, muniñ içidiki türlük türlüq kuşla türlüq türlüq kepesle bilen “sim”den kılğan “baran” larde uçuşub jürüb, oynişib jürüşlirini körüb hem reñmireñ eçilib ketken gülleni körüb, tolanin tolma huşbuy puragarini purab, tækiz yerde (T4785) jüridigan ikki ayaklıq dört ayaklıq canvarlani körüb “menma muşu bağda qalayçu emdi” deb oylab turğan eken, kulêgiğa negme-nava bilen nayiti , nayiti huş avazlıq “adimizatlanin” ünliri kirib qaptu. “Purrr” la uçub azrak neri bağan eken.

(T4790) Paşa kırk elli kênizek, beş on vezirleri bilen oturub alvan- türlüq negmile bilen “bezme” kılıb keyip-sapa sürüb oltağanı körüptü... Taza paşaniñ tehtiniñ üstige berib

Cënim atam öltürüb bergen, ögey anam... deb sarığan eken, vay kandaq canvar bu?!... geb kılıgidek canvar (T4795) boğandan këyin bu hüdâyiminiñ tola ecayıb mehluki bolsa kerek, mundaq kuşlani nayiti huşar, guçla hekilde yediğan . Muni maña tutub peşirib berseñla, men muni yey tihima hekillik bolub dünyada birla paşa bolub ketsem heceb emes.! deb hizmetkarlarığa buyruydiken, hizmetkarla “hepil (T4800) şepil” kigiçila tutub peşirib teyya kılıb keltürüptü. Paşa eni yey bezmide bir dem oltağandan këyinla, canvar paşanın içide tirilib kilib koşuğida o yakdan, bu yakka goldirlab zadi aram bemeptü...

Paşa, dora içib bekiptü, zadila bomaptu, ahiri aççıgi keliş (T4805) callatlarığa mandaq deydü.

Bu kasapetniñ kuşı meni nayiti bi aram, kılvetti

El Edebiyatı 15

Men, doñguyub “ey” kılamey, sile ikki yanaqda birden ikki kiliç tutub turiñla, “purrr” la kılıb çıkqanda “şart” la kılıb çeciñla şundaq kılıb öltürüb muniñden qutulmisam bolmidi:

(T4810) Lëkin hevede boliñla! deydü callatla.

Köb yahşi, tehsir! deb kiliçlarni tutuşub tozunsuptu, paşa “donğuyub” ey he he yekin keldi. Ey, ey!.. degen eken kuşma “purla” kilib çıķib andaķ yerge berib bir tirekke konuptu.

Callatla canvarni çapimiz deb (T4815) pašaniñ kuñini çenpip aptu...

Heliķi canvar muni körüb avvalķi sözlerni unutub mandaķ deb jıglaydıģan bolub aptu:

Evu pašaniñ kuñi çeçildi, meniñ eçildi!... deb sarayģan bolubtu. O yaķģa ketti sadir akan bu yaķģa keldi.

5.42. (T4820) Nözügümnin Naħşiliri Toğrisida

Nözügüm degen hotunniñ toğrisiden çıķaģan naħşilaniñ kıssesi mandaķtu:

Hitay ħani “Düvan ħan” ħan bolub alti jil boģanda, Cangir Ėocam kelib Kaşķani soķişıb özige aģan eken.(T4825) Cangir Ėocam alti ay ħanlık kıģan. Andin keyin Ėulca şeriniñ cañcuñi özidinma, becindinma, nurgun leşke elib Kaşķaģa kegen eken. Bañdarin cañcuñlama bille bolub Cangir Ėocam bile soķiş kıģanla. Şu soķuşda Cangir Ėocamni tutub elib Beciinge Düvan ħanga evetkenle. Kaşķadiki erkekleniñ tolisini yok (T4830) kilib, hotunlirini Ėulca şerige elib kegenle. Her bir hotunni bir Kalmaķķa “hotun kısun” deb begenle. Şu hotunlaniñ arasida Nözügüm atlık nayiti çiraylık bir hotun bar ekenen, eninma akisi bilen bir Kalmaķķa begen eken. Nözügüm şu küni beşıģa çuçken detleni yadiģa elib moşu naħşilani eytidü:

T4835 Tögile aģzi kamģaķda

Bir akam ba Kalmaķķda,

Ensapsiz bed Kalmaķniñ

Ėesdi meni almaķķda.

Yalañ ayak su keçtim

Tagniñ suyni içtim,

Tögile cayi taģ beşi

T4840 Bulcarimen taģ beşi,

Şol bulcarģa yetkende

Toħtimaydu köz yeşi!

T4845 Çidalmağ Kalmaķ zulmiģa

Heziz ceniñden keçtim

Tagdin çuşken tört atlık

Törtilasi boz atlık

Töt atlıkniñ içide

T4850 Meniñ atam sumbatlık!

Durdun kigen ayakka
Tömür işkel boş keldi,
Cènim dadam yeniden
Bu jillarda kim keldi.

(T4855)Nözügüm özi nayiti molla hotun éken. Buğday ünlük, kara kaşlık, kara közlük, nözük bedenlik éken. Şuniñ üçün kim, Kaşka helki “Nözügüm” deb at koyuotu, künlede bir kün Nözügüm bolcar kilişkan yaniñ beşiğa bağanda, akisi Abdullama ya beşiğa baridü. İkkilisi jiglişib mesletni kilişidü. Akisi (T4860) Abdullam eytidü:

“Hey sinilim! Sen bu yede zadila kamigin, bir yakka keçib ketken, bomisa, seni Qalmaqla hotun kilidü, perzendiliriñma Qalmaq bolidu. deb köb mesletleni kilidü. Nözügüm jiglab eytidü.” İşinma kaçdıganga derdim yok emes, lèkin siniñden köb haciz men.

(T4865)Emdi kandaq kilimen? Emesni hodayimğa tapşudim! deb Gulca terepige keçib çıkib ketidü. Qalmaqlarniñ arsida şu küni, toy bolub, haraklani tola içişib, mes bolışib üç keçekündüz tamaşlani kilib, avare bolışidü. Nözügümniñ kaçkinini hiçbir Qalmaq zadila bilmeydü. Tötinçi künde Nözügümniñ (T4870) kaçkinini bilib akisi Abdullani bir yağaça tıñib kınaydu. Abdulla: “Énik kayakka ketkinini men kandaq bilmen!” deb ikra kemeydü. Qalmaqla her terepke at selib estekçile çıkırab tapalmaydu. Ahiri yènib kelidü.

Nözügüm şu kaçkiniçe Çöñ Julduzdan kaçib tañlisi bir (T4875) cañganua kirib, bir talniñ tervide yanidü. Yene keç bolğanda jürüb derya boyıga keldü. Derya boyida piçağı bilen komuşlani kıyib, bir neççe bağ komuşı bilen bi pize (sal) yasab, şuniñga oturub derya bilen Gulca şeriniñ kible terepidiki Almuta şerige kegiçe éni bir Qalmaq körüb heve kildü. “Töt kün (T4880) boldi, bir hotun pi pizege oturub deyyaniñ içi bilen kible terepige ketti!” deb Qalmaqlarniñ ambali şu heveni bütüb Küre şeriniñ çöñ Cañcuñıga évetendü. Cañcuñ, Solanlağa şundaq buyruq évetidü: Nözügümni ésteb épiñla, keyedila bosa maña epkelinla! deb solanlaniñ cöñi Almutağa kelib (T4885) üç kün komuşliqni izdeb tabalmidi. Ol vahlada Almutuda komuş köb édi. Bir kişini yüz kün istebma tapalmas édi. Komuşliqda jürüb Nözügümniñ éytқан қошақ-наһсилiri:

Huda saldi bu işka

Mèni tuğmuş keçişka,

Solan kapir köb yaman

T4895 Ot qoymisun qomuşka!

Kirsem Qaşqa yolıǵa

T4900 Qomuşlaǵa ot qoymas men

Nözükni tapalmas,

Men Nözükni tapqanda

Qudam saqlar alalmas!

Qaşqa yoli yol bolǵay,

Nözük habiz bendeni

Quda özi saqlıǵay!

Qomuşluqqa ot qoysa

T4905 Qeçib kirey deyyaǵa,

Hergiz hotun bolmasmen

Qalmaq yüzi qaraǵa!

Solanla Nözügümni tapalmay, tötinçi küni qomuşluqqa ot qoyivatti. Qomuşla köyüşge başlıdı. Nözügüm ot tutaşkıǵan (**T4910**) yerge qaçar edi. Aqır yene keç boldı. Nözügüm qomuşlıqden çıqıb taǵ terepke ketti, tola meynetle bilen taqqa yetib bir malçıǵa bardı. Malçı: “Siz kim, eytiniz nime, qayaqdan keldiñiz?” deb sordı Nözügüm beşiǵa kegenleni bir-bir sözleb berib jıǵlıdı. Malçıma hotun bala-qaçileri bilen buniñ halıǵa eytib(**T4915**) jıǵlaştı. Qızalani berib qosniǵni toyǵazdı. Nözügüm eniñ öyide üç kün tıdı. Kündüzi qaraǵaylıqqa berib huş hava yerlede jüretti. Nözügümniñ ateşi yadıǵa kelib şu yede eytqan üçinçi qoşaqlırı!

Men Qaşqadan çıqqalı

T4920 Çüşek selib yatqan yoq,

Anam qoyǵan çeçimǵa

Selib yoq! Taǵaq tatqan

Aqır maşkara boldim

Yoşunǵılı yer ba mu?

Qerib başqa muñ çüştı

T4930 Elib qaçar er ba mu?

Cenim atamni kömey

Ölüb keter boldum men

T4925 Men Nözükdek³³ heç kişi

Yalǵuz çölde yatqan yoq!

Taǵdan çüşke lay suni

Sözüb içer er ba mu?

Meni Qaşqa şerige

Elib qaçar er ba mu?

³³ Metinde “tözük” şeklinde verilen kelime ”nözük” olarak düzeltilmiştir.

(**T4935**)İkki yüz solonla, Nözügümni, isteb taqqa çikidigan bolub tağ tirige atlandi. Nözügüm bu heveni añlab kèçeleb Almutağa qarab kèçib ketti, Lékin yolda solanlağa yolukub qaldi. Solanla ani tutub élib, Küre şeridiki cañcuñğa tapşudi. Cañcuñ “zadila kaçumañla!” deb Nözügümni (**T4940**) Şi Sen Mazağa tapşudi. Şi sen Daloyeniñ hotunima Kaşkalıknıñ kızi édi. Daloye Nözügümni! “saña hizmet kığay”deb hotuniğa bermey. Daloyeniñ hotuni tola huşal boldi. Çünki bu ikkisi bir yerde idi. Bir-birisi bilen tanış idi. Nözügümniñ şu künlerde eytқан tötinçi қоşақliri:

T4945 Kepe kıldim yavanğa

Şi sen-maza yahşidü

Hıtay keldi daranğa,

T4950 Ağıçisi yahşidü,

On ikki kün boğanda

Det éytişib jiglaymız

Tutildim şu nadanğa!

Daloye ketse alvanğa!

Atamnima sèğindim

Anamnima sèğindim,

T4955 Tirikmikin şul dadam

Hiçbir heve bilmidim!

Atam munda kegey mu

Meni élib ketkey mu?

Şi-Sen Nözügümni Solanğa hotun kılib bermek (**T4960**) boldi. Nözügümde Daloyeniñ hotuniğa yalvurub jiglidi hem éytdi: “Meni Solanğa bemise, men sizniñ hizmeteriñizde ölgiçe bosam!” deydü. Ağıça Nözügümniñ erzini Daloyege éytib bedi. Daloyeniñ açığı keldi.Nözügümni Solanğa bedi. Solan Nözügümni öyige keltürüb, öz resmiçe toy kılib aldı.(**T4965**) Huşalka köb haraqlanı içib nayeti mest boldi. Şul kèçisi Nözügüm Solanni öltürüb kaçtı. Özi bilen bir munce gürüç, tuz, mis kazan bir çine élib cañgalğa çigib ketti. Tañlisi bu halni Şi-Sen bilib kılib Cañcuñğa heve bedi. Cañcuñ! “Nözügümni derrü tapsun” deb, Daloyege (**T4970**) buyruk évetti. Daloyege ottuz yayılani “Nözügümni tispinla!” deb çikadi. Altı ayçe isteb Nözügümni tapalmidi.

Nözügümniñ Cañgalda jürüb éytқан beşinçi қошақliri:

Altay yattim һаманда

Solan бериб Yamulға

Nan pişüdim samanda,

Eriz қeptü Cañcuñға

T4975 Haciz Nözük Cañgalda

Cañcuñ yayi évetti

Atam yürür қаянда?

T4980 Mendek haciz һotunға!

Yayi çikti tutқali

T4985 Hiçkim mundaқ bomisun

Ejdeha bob yutқili,

Balalaға қamisun,

Norğun yayi kélibdü

Bizlege kegen capa

Men Nözükni tutқili.

Hiç bendege kemisun!

Almuta boldi cayim

T4990 Böri, tülke hemrayim,

Һudaniñ һükmi bilen

Cañgal boldi mekanim!

Yayila isteb жүgende, Nözügümniñ қани еçib, аш-şөmek bulub ot қalidi. Nözүgү deyyadan su keltүgiçe bir paça (**T4995**) қомуşқа ot ketti. Yayila otni körüb at minib keyib yetti. Nözүgүmni tutti. Nözүgүm yayilaға köb yalvedi. Lekin olarin rehim, mehribançilik boldi. Yayila Nözүgүmni atқа mindirib. Ayақliriniñ atқа tēñib Daloyege еlib keldile. Daloye Nözүgүmniñ қoliға “koza” saldi. Putiға işkel saldi. (**T5000**) Uni Duñ Yamulға қаşdi. Nözүgүmni tutқinini Cañcuñға һeve berdi. Cañcuñ Nözүgүmniñ ehvalni tola toluқ қilib tutub Düvañ Һanға évetti.

Nözүgүmniñ Yamulda éytқан altinçi қошақliri:

Һuda begen günçamni

Solan kapir öyige

T5005 Solan kapir üzemidü

Nözük cugan tüzemidü!

T5010 Çöçünlük penlik öyde

Epiyon tatқан Һитayla

Nözük cugan yatidü.

Duñ Yamulda yatidü,

Düvañ Һandan Һat kelse

Nözügümni çèpiñ! deb

Musulmanla èytidu

T5015 Şeyitlikni tèpiñ! deb!

Şundaқ neқil қилidikim; Nözügümniñ toғrisiden Cañcuñ, Düvañ Һaңa Һet èvetkenden kèyin, Nözügümni ŞiYamulğa ötküzdi. Nözügümni kèçib kemigey deb yayıla қarilab turdi. (**T5020**) Nözügümniñ Şi Yamulda èytқан yetinçi қоşақlari:

Nözük beli baғlandi

Öltümekke rastlandi,

T5025 Atam Қаşқada қалди

Yalguz gèrib Nözügüm

Nözügüm deb jiglidi.

Şi Yamulğa³⁴ solandi!

Yalguz mèhriban akam

Қалмақ içide қалди.

Yamul maña қiyindur

Каşki көрsem atamni

T5030 Ölüm vakti yèkindir,

Қалмақdiki akamni,

Nözügüm yekke yalguzi

T5035 Emdi көrmey ölmeye

Şi Yamulğa solandi

Қаşқadiki akamni

Men көrmigen momamni

Aldimizda callad bar

Mèni tuққан anamni,

Қилиқlirin oynatur,

Cèniği bèrib öltügen

Mèni uşbu ölümден

³⁴ Şi Yamul: Batı hükümet konağı anlamında kullanılan Çince bir kelimedir. Şiirlerde “hapishane” anlamında kullanılır (İnayet, 2013:24).

T5040 Üç yaşdiki balamni.

Qaydaq kişi acratır.

(**T5045**)Cañcuñdan hañga évetken het, kırk künde béríb yétidir. Handanma kırk künden kişi cavabi kélidü. Hanniñ hetida; het kèçiside yetse, kündüzige qoymasdan yoq kılusen kündilazi yetse, kèçisige qoymasdan yoq kılisen! deb yazidü. Hanniñ burigi kegen küni Nözügümni Yamuldan éb çikib harvu (**T5050**) bilen Moytuñziğa yetküzdü. Heh tob-tob bolub tamaşa üçün Möytöñüziniñ etrapığa jıgılidü. Harvudan çüşkenden këyinla. Nözügüm kible ru şahadet oqub yerge oltudi. Bir callad kèlib Nözügümniñ aldida kiliç tutub turuşığa biri aqisiden kiliç çapti... Nözügümniñ beşini téniden coraqlidi...

(**T5055**)(Z . Beşiri)

5.43. Çin Tömür Baturniñ Çöçegi

İlgeki zamanda, Gulca şehirde, Çin Tömür atlıq bir batur bar édi. Éniñ Mehtumsula atlıq bir siñlisi bar idi. Çin Tömür daim şikağa (avğa) çikib yolbaslarni şika kılatdı, (**T5060**) guranlani kavab kilib yeydi. Kağanlarni siñlisi Mehtumsulağa epkilib bér etti. Çin Tömür Bahadır bir neççe künle şikağa çikmişandan këyin, siñlisini kèçirib éytdi! “Hey siñilim! Etelikke men yette künlük şikağa, çikimen, sen öyden talağa zadila çikmağın cu mu Kap-kap (**T5065**) küçükni bilet éb kètimen. Otuñnima öçümigin, sana tola ziyanlırı tégidü. Otuñ öçüb qasima, kepediki kepmirniñ kèşige otğa bamığın, saña tola capa kılıdú!”deb, qançā parañlani kilib, nesihet kılıdú.

Çin Tömür Batur etisi küni argamağini igeleb, (**T5070**) Misran kiliçni asib atlinib, kap-kap küçigini egeştürüb, şikağa çikti. Siñlisi öyde qaldı.

Mehtumsula çèçini tarimaq bolub qumğanga su sèlib ocaqqa koydı. Éniñ bir möşüki bar édi, miyañlab Mehtumniñ kuçığığa çikti, Mehtum açığı kèlib möşükni urdı, möşük (**T5075**) qaçimen deb ocaqdiki qumğanga tengib ketti. Qumğandiki su ocaqqa tøkilib kètib otı öçürüb koydı. Mehtumsulaniñ nayiti qani açtı, lèkin giza pişirey dese ot yoq. Nailac bolub ögzege çikti. Yan-yèniğa köz sèlib qarıdı, kün çikiş terepke qarisa yalguzlar kepe körindü. Kepeden (**T5080**) tütün çigib turatti. Mehtumsula şu kepe barib ot epkili deb oylab turub, bir vahtiki ögzeden çüşib kepige qarab ketti. Bir hazadan këyin yetti. Kepinnib içige qarisa, bir kèri mama ot qalab olturuptu, Mehtumsula selem kilib mamayniñ kèşige keldi. Mamay! “Selamiñ bomisidi. Bir urub, ikki (**T5085**) qubuz qalatdim!” deb parañ kıldı. Endiki: “Qayaqdin keldiñ sen kim bolisidin?” deb sorıdı. Mehtumsula!” men Çin Tömür Baturniñ

siñlisi bolimen!” deb, Çin Tömürniñ yetti künlük şikağa ketkinni éytib bedi. Mamay: “Seniñ ikki koluña, bir nime bermen. Meşedin ta öyiñge bağıçe çëçib bağın (T5090) lëkin, akañağa zadila qarimağın cu mu?” deb ikki yëniñağa bir nimeni koyub bedi. Otni tizekke tutaştirib. Yağaçqa sançib ağziğa çışlitib koydi. Mehtumsula yënidiki danelerini koyub mañivedi . Mamayniñ cayiden Mehtumsulaniñ erigiçe taza umdan belge bolub qaldı. Bu mamay yette başlıq dëve édi. (T5095) Sula éni bilmidi, qazanğa ot yaqıb qazanda çok göş pişüdi. Bayıki mama işikke këlib qaçqadu:

Çin Tömür Batur öyde ba mu?

(T5100)Çin Tömür Batur öyde yoqtu,

Misran kiliçi- kozuqda ba mu?

Misran kiliçi kozuqda yoqtu,

Argamaq ati oqurda ba mu?

Argamaq ati oqurda yoqtu,

Kap-kap küçigi öyide ba mu?

Kap-kap küçigi öyde yoqtu!

Mehtumsula öyiden çıkmadınla:

dëgenden këyin, yette başlıq dëve mama suretinde bolub öyge kiridü. Qazandiki göşleni hemmisini yey bolub, Mehtumsulani tutub bağlab, putlarını juquri kilib éşib koydi. (T5105) Qaniniğa “zañ” sançib këni şoridu. Endiki Mehtumni boşatib koyib: “Sen mëni hiç kimge éytmeğil, éyter bosañ miñ cëniñniñ biri mënden qutulmaydu!” deb çıqib ketti Mehtumsula koqub “ün” çıkamidi. Köb jıglidi. Çin Tömür Baturniñ yoluğa qarab, “akam qaçan këlib mëni bu dëveden qutuldura!” (T5110) deb zarlinidü. Yene kündüz boğandan këyin, dëve këlib pişügen göşlerin, yeb, Mehtumni éşib kënini şorab, seher boğanda çıqib ketti. Şundaq kilib her küni këlib pişügen göşni yeb, Mehtumniñ qanini şorab këtedi. Sulaniñ bedenide zadila këni kamidi. Sağrib zegperandek bob qaldı. Dëve alte kün (T5115) u dala këlib moşundaq bi aram kilib zulüm köstetti.

Yettinçi kün Çin Tömür şikadan salamet keldi. Öyige kirib siñlisi Mehtumni körse , bir jil kësəl boğandek añlap, kızil güldek çirayi zegperandek sağrip këtiptü. Heyran kilib: “Hey siñlim! Moşu alte künniñ şunçima oruqlab (T5120) këtemisen, neme boldiñ? Saña kimden zulüm yetgüzdi?” deb sordi. Mehtum, deveniñ kığan zulümlerini éytib bedi Çin Tömür Baturniñ nayiti açığı këlib , keşem kilib:

“Şu yette başlıq dëveni öltümesem men Çin Tömür Batur bomağaymen!” deb, siñlisiğa : “Mëniñ keginimni hiç kimge (T5125) bildüme siñlim! deyü këlib mëni sorsa başqa künledikide kila: tēhime kemidila! deb cavab begin, men teyyalinib turay!” deydü. Argamak

étini égerle ağılğa yöşüdü, kap-kap küçüğini atniñ yèniğa bağılidi. (ola her ikkilasi baturniñ nime dèginni biletti.) Andan kèyin Çin Tömür yetti kat sèvet **(T5130)** kèydi. Bèşiğa duyulğa kèyip, Misran kiliçni asti. İşik in aqisida hiç kim bilmeydiğan pinhan cayi bar édi. Şeyede misran kiliçni yèyiñaşlab teyya bolub turatti. Yene hèliki mamay dève suretide işikniñ tövige kèlib yetti. Lèkin jüregi pükildap kokuş peyda boldi. Dève hèyal kildikim: Men yette kün peyder **(T5135)** pey kèlip édim, mundaq jürügüm sèlib kokuş peyda bomığan édi.

Bugün heceba .... Çin Tömür kegenge oşşaydu. Emdi astila tènib kètey! Beş-on mañdam aqisığa yèni ketti. Lèkin, hepsi zadila koymidi. “tevekkel bir bèrib bakay! **(T5140)** Teyya aşni yèmey kètemen mu” deb yene işikke keldi.

Çin Tömür Batur öyde ba mu?

deb sordi. Mehtumsula:

Arğamak ati okuda ba mu?

Çin Tömür Batur öyde yoqtu...

Misran kiliçi kokuşda ba mu?

.....

Kap-kap küçiki öyde ba mu?

(T5145) deb idi. Dèveniñ jüregi tohtab. Yette bèşiden her türlü avazlani çigrib, hava güküregendek kirib keldi. Lèkin, işkeki öyge kirmedila, Çin Tömürniñ pürgini tuydi:

“Çin Tömür kegenge oşşaydu. Öyünde ademniñ jidi ba?! deydü. Mehtum: “Akam tèhi kemidila, igerde kese **(T5150)** arğamak ati okuda bomasmidi? Misran kiliçi kokuşda bomasmidi, kap-kap küçükima işkide bomasmidi?”deydü. Mamay : “Sen yalğan éytiseñ Çin Tömür kegenge oşşaydu, öyiñniñ içide ademiñ jidi bağı? Akañ meniñ kestimde yoşutinib toğanğa oşşaydu!”deydü, şuniñ jidi çıkıdıgandu! **(T5155)** dègendiken. Dèveniñ jürigi tohtab, elgiri kirişige, Çin Tömür negre tatib, itilib çıkib dèvege bir kiliç saldi. Dèveniñ bir bèşi üzülüb yerge çüşti. Dève ah urub : “Vay Çin Tömür! Mèniñ bir bèşimni go özdiñ , kağan alte bèşimğa kandaq cavab bèresen!” deb keheri bilen uruşışka başlıdi. **(T5160)** Kèçekündüz uruşub bir vahta, Çin Tömür yene bir kiliç sèlib yene bir bèşini üzüb yerge çüşedi. Dèveniñ bèşi gañgirab kaldi. Öyinden kicişniñ ilacini tapalmay yene Çin Tömürge éildi. Yene bir kèçekündüz birbiri bilen çelişdi. Çin Tömür yene bir bèşini üzüb yerge çüşedi. **(T5165)** Emdi dève üç bèşiden acrab, nayiti aççığı bilen tutuşti. Añgiçe yene bir bèşini yege çüşedi. Dève hacizliginden közleri alağ-calağ bolub kaldi. Dève her terepke kicişka başlıdi. Çin Tömür öyniñ içide koğlab jürüb yene bir kiliç saldi. Dèveniñ beşinci bèşima yege çüşti. **(T5170)** Dève talaga kaçay dèse, işikte Mehtumsula, yalan kiliçni tutub çıkışka yol bemidi. Çin Tömür yege çüşedi. Dèveniñ bir müñgüzi bile bir bèşi kaldi. Dève çimasdan öyniñ tünlüгідen çigib kaçti : “Hey Mehtumsula! Men seni cumu, men seni **(T5175)** cu mu,

men seni cu mu !” deb attık avaz bilen vaqrab-caqrab ati. in Tmr atlinib aisiden oalab atti. Metumsula kap-kap kuugini koyvetti. in Tmr devege yetiti, deve nailac Tmr bilen tututi. İlkisi ta kekie eliti. Aie kap-kap kuugima yetib (T5180) berib, deveni laykesinden ileb tartti. Deveni zadila uvvetti almay yege jildi. Argamak deveni ileb talab ltedi. in Tmr hual- huram bolub deveni beini kesib elib yige keldi. Metumma nayiti hual boldi.

in Tmr silisi Metum nayiti irayli edi. A (T5185) yzlk, ahu kzlk irin szlk, snbl ali , ara ali tzk beden idi. Her kii bir etim kogenide neime knle heli, huini bilelesi , gizasidan alatti. Knlede bir kn in Tmrge bika jrp hapali yetti. Yene ikani humari tutti. Silisia! “Hey silim! men ikaa (T5190) barimen, sen yden talaa ikmiin! erikni boyida, yol tpisisida beini tarimiin cu mu?!” deb ne, zsi neime knle cabdu ilib ikaa ketti. Metum yinge kirib zadila talaa ikmas boldi. Metumsula neime knlerde kyin bir kni zerikib talaa iti, iikni aldida erikda su kivatti. (T5195) Metum erikni beida oturub beini taridi. Ba, kzini judi. ei nayiti uzun idi bir neime tal ei sua uiib ktti.kib berib almaqlani paasini ordasidiki klge uti. Bu kl almaqlani paasini balisini kli idi. Bilmigendek u kni paani balisi kl boyinda oturub (T5200) ba-kzini juvatsa, Metumsulani ei ehzadeni mu-nkerleriden soraydu:

“Bu ayda ildu, mune uzun?” deb. Nkerleri!” ey ehzade! Bu il emes, Metumsula degen Metumni ei bolid. Metumsulani bir akasi ba. in Tmr atli, bu ihlimada enidek klk er thi (T5205) yok!” deb ytid. ehzade Metumsulani kmesdinla hai bolid. ol zamanla ol astidiki begleni jigib, nurgun leke bilen atlinib, in Tmrni sarayini urab alid. Bu heveni Metumsula alab na ila gzege ikib eytid: “Ey lamazengiller! Yokinda o yatsizli , men heczege unda hucum (T5210) ilivatsile! akam kegende nime deb cavab beresile?” deyd.

ehzade Metumni krb can-dilden hai bolid: “Hey rena zini mea yahilie ubul isa ildi, bomisa men azulu bilen alimen” deyd. Metumsulab” bola endi almay yanmaydu bes soi ilay” deb nailac yden ikib yekke-yaluz (T5215) zi almaqla bilen soi ildi. Aczenime ild? Nayiti sus bolandiki bilen soi ildi. Aczenime ild? Nayiti sus bolandiki almaqla tutub b ketti. in Tmr, Metumni ola ukinni iitib, ikadan yenib almaqlni ahia name ptb vetti. ah nameni pae ilib ytdikim: “Men in Tmr’den kem emesmen! Berib ytkil! olidan nime kese uni isun!” deyd.

(T5220) Çin Tömür açığı kılıb atlinib maydanga keldi. Qalmaqlama sep tizip teyya boldi. Çin Tömür negre tatib éytidikim: Kimge ölüm arzusi bolsa meniñ meydanimğa kesun! deb lëkin Qalmaqla Çin Tömürden qokub meydanga kirmidi. Çin Tömür Qalmaqlaniñ arsiğa at sëlib. 5-6 Qalmaqla ni yok kildi. (T5225) Qalmaqlama bir yoli at sëlişib ta keçkiçe soқиşi boldi. Çin Tömürniñ bedenige çeçe yeden zehm bolub, tañli yene soқиş kildi. Şu tëriqida üç kündüz soқиşti, Qalmaqla leşkeriniñ üst-üstige kum toprakdan tola bolub jigivaldi. Çin Tömür bildikim; munçe nurgun Qalmaqla bilen soқuşub (T5230) yënişiniñ hiçbir ilacı yok. Endiki öziniñ öge inib ketti. Qalmaqla Mehtumni öz jutiga ëlib ketti. Çin Tömür neççe këtım kılıb Qalmaqla bilen soқuşti, endiki ümmetini üzüb këçe kündüz jigladu. Çin Tömürniñ töge, at kalalari qevetle toľidi. Tögileni tögeçike. Atlani jilkiçiğa kalilani (T5235) padiçiğa. Qoylani koyçiğa tapşudi. Özi bir hali yege kirib këçe-kündüz jiglab közleri kömes boldi.

Emdi Mehtumsulağa këleylek!

Mehtumsulani Qalmaqla padşasiniñ oğli, kırk këçe- kündüz toy tamaşa kılıb öziğe aldı. Mehtumsula ikki (T5240) ođil tapti. Qaçarini tola hiyal kilsima leşkele ëni qoymasidi. Neççe jil këçişniñ ilaçini yapalmidi. Bir kün Mehtumsula Qalmaqlağa haraq içküzdü. Qalmaqla mes, bob qaldı. Hudini

El Edebiyatı 16

bilmidi. Mehtumsula qarabal qula atini minib , biraz ozuk ëlib qaçti . Üç këçe-kündüz tinmay mañdi arida deyya (T5245) baridi deyyadan ötkili turanda Qalmaqla qoglab yetti. Lëykin ola kegiçe Mehtum deyyadan ötib ketti. Qalmaqla ötemesden Mehtumsulağa éytidü! “ Hey Mehtumsula! İkki balañni jitim kimigin! Deyyadan ötib sarayğa yëniş kegin! deydü. Mehtumsula: Çöñ balamni deyyağa taşlañla piraқиğa çidimay ötimen! deydü. (T5250) Qalmaqla çöñ balisini deyya taşlıdi. Mehtumsula geçmidi. Qalmaqla: Mehtumsula küçük balisiğa tola amraq ; ëni deyyağa taşlısaқ ötib alimen deb deyyağa kiridü, bizlema Mehtumni tutub alimiz! deb küçük oğlini deyyağa taşlıdi. Mehtumsula ikki ođliniñ deyyağa gerk boğini körüb, aniğa bir qamçı (T5255) urdi. Akisiniñ şeri terepe yürüdü. Qalmaqla deyyaden ötemesdin yëniş ketti.

Mehtumsula këtib bağanda nurgun tögileke uçrab qaldı. Tögiçiden! Bu kimniñ tögileri! deb soridi. Tögiçi : Bu Çin Tömür qaruguniñ tögiliri! deb cavab bedi. Mehtum: Çin Tömür (T5260) Batir emes mu? Nime kılıb qarığu boldi? deb soraydu. Tögiçile! Əniñ bir siñlisini Qalmaqla ebketken idi. Şuniñ dedide jiglab jürüb qarığu boldi, deydü. Mehtum! Hëli keyede bilemıla? !deb soraydu . Tögiçile bilmidi. Mehtumsula ötib jilkiçilağa yetti. Oladinma

şundağ cavab aňlatdı. Padiçi (T5265) koyçılama şundağ cavab begendiken tola jiglaydu. Her yege basa akisi soratti, lëyin zadila kögen kişi tapalmıdı. Aħir bir ğotun yolukti, akisini sorıdı, u ğotun! ëni AltunMARşañ dëgen atam yege atam ebketken! deb ğeve bedi. Meğtum Altun Arşañni biletti ğotunğa! “Hey ĳirındaşım! Altun Arşañğa (T5270) bërıb meniñ ğeverimni akamğa yöküzgin! Akam saña nurgun söyünçileni bëridü! deb ğotunğa bir alma bedi. : Çin Tömür söziñge işenmise, bu almini közinge sürgin, közi eçilib işense kerek” deyd ğotun almini ëlib yolığa ravan boldı. Çin Tömür Batır ğayitib Meğtumsulaniñ ğeverini bedi. (T5275) Çin Tömür çümpütıdı. ğotun almini ĳolığa ëlib!

Almutaniñ almisi,

Meğtumsulaniñ ğaltisi.

Meğtumsula bolmisa,

ĳaydan këlür ğaltisi!

(T5280) deb almini Çin Tömürniñ közige sürdi. Közi eçildi. Çin Tömür nayiti ğuşal bolub, heliği ğotunğa nayiti nurgun mallani bërıb , ğotun bilen ikkilasi Meğtumsulaniñ ĳeşığa keldi. Bir -bir seni körişib ĳuçaglışib jiglaştı. Öyge kelişib, daim ğuşallıķda, eyş-işretde jürüb ikkilisi (T5285) rahatde ümür ötkездiler. Meğtumsula yene bir erge bamıdı.

24 okteber

1924 jili yëzildi.

5.44. Mündericisi

Bet

Tüzetgüçiden S. İB	3
(T5290)Başlamaķı söz, jıķķuçiliridin: Z.B.E.He.L.E	4
Muhebbet-Süyüş naħşa ĳoşaklırı	6
Zindandikile Ahi	90
Muñ-Zar Ēiriblik Naħşalırı	97
Çıraylıģım	117
(T5295)Mayım Ēan	118
Hemdem Yarey	120
Allayarım	123

Orma naḥṣa-ḳoṣaḳliri	125
Davañçi	127
(T5300) Sultan Buḡra Ḥan	128
Botunniñ Ehvalidin	128
Ḥitaydiki Merdikar- Meynetkeṣleniñ Naḥṣaliri	128
Tëbib Paṣa Bilen Zöhre Ḥanımniñ Vaki’eliridin	131
Leyligül	133
(T5305) Çaḳқан Yarey	133
Aḳ Dadam	135
Ramizan	135
Men Heyran Ayla Ḥan	138
Noruzluk Bëytla	143
(T5310) Türlük Ḳoṣaḳla	145
Her Türlük Bëyt Hem Tapmakla	145
Sadir Palvan Naḥṣaliridin	163
Toy Ḳilib Baḡanda Èytildiḡan Ḳoṣaḳliri	171
Hücre Gepi	173
(5315) Küyoḡulniñ Salam Bëriṣi	174
Salamliri	174
Ḳumul Yar Senem	177
Vay Yar Senem	176
Bayanday Soḳuṣi (Cengi)Naḥṣaliri	179
(T5320) Baḥṣi Pirida Avuṣ Ḳoṣaḳliri	191
Taṣ Ahunum Ṣenige	196
Ambal Zulmiḡa	198
Ḥelḳ Meḳalliri Künaledin Ḳaḡan Her Hil İbretlik Sözle	199

Tépişmaqlar	216
(T5325)Tépişmaqlık Çöçek	218
Ögey Ana Çöçeki	219
Nözügümnıñ Naşıliri Toğrisida	224
Çin Tömür Baturnıñ Çöçeki	234
Tipişmaqlanın Covabliri	246-247

5.45. (T5330) Tépişmaqlarnıñ Covablari

- 1-Kün.
- 2-Eynek.
- 3-Töşük.
- 4-İkki ay.
- (T5335)5-Élik.
- 6-Yarmak, tiyin.
- 7-Julduz.
- 8-Süpürge.
- 9-Mora.
- (T5340)10-Karvuz.
- 11-Güleñgöç.
- 12-Éger.
- 13-İnekniñ emçekleriniñ topçalari.
- 14-Sebze.
- (T5345)15-Çiş.
- 16-Tüñlük bilen yabkuçı.
- 17-Böşük, bala, ikki emçek hem şümmek.
- 18-Égiz, burun, köz, qaş, mañlay, çaç hem peşt.
- 19-Ademniñ elki buti.

(T5350)20-Mañka.

21-Burun tüşükleri. Mañka, beş kol, başmaltak bilen oğrini kol (bamaltak) qarab qalğanla, qalğan üç kol.

22-Çaşkan, müük.

23- . . . . .

(T5355)24-Tögeniñ töt puti, lökinçek, kuyruğı, boyni.

25-Miltıq.

26-Su.

27-Hava.

28-Қаңçe yaşқа кeldiñ, сақиқлиñ қаған ақарди.

(T5360)29-“Rozi- ramizandima tinç yatmabse” degen söz ilki öküze ikki vezirğa.

6. UYGUR EL (HALK) EDEBİYATI TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

Birleşin Bütün Dünya Emekçileri

Uygur Halk Edebiyatından

(A5) Beyit, şarkı koşuklar, atasözü, bilmece, masallar.

Türkistan ilmi kurulu incelemesiyle çıktı.

Toplayıcılar: L. Ensari, Z. Beşir ve E.B. Hidaykul

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halklarının Öz Yayınları

Moskova yıl 1925

6.1. (A10)Düzenleyenden

Şu ana kadar Uygur halkımızın kendi dillerinde millî ve sınıflî inkılabî siyasî edebiyatını batırıp yaymak şöyle dursun, hatta ilk görevimiz. Uygurca okuma kitapları Uygur'un dilini tarihini unutturmaya başlamıştı ve halk edebiyatı yoktu.

(A15) Bunun için bu kardeş Hidaykul, Z. Beşiri ve Ensari'ler tarafından çıkan “Halk Edebiyatı” ndaki hizmetleri birinci adımdı. Uygur inkılabı halkı Çin zulmünden ve Avrupa

zenginlerinin eşkıyalık pençelerinden kurtarıp özgürlüğe kavuşma hareketi yolunda olan bu ilk hizmeti kardeşler tarafından mübarekler ile (A20) karşılaştırıp gerekli yerlere kendiminki gibi birçok koşmacıyı içine alıp düzeltiltim.

Salih İbrahimoglu

6.2. Ön Söz

Şu ana kadar bizim halk edebiyatımızdan kendi halkımızdan (A25) toplananlar görünmüyordu, fakat Rus Şarkiyatçıları (Radlof ile Pantusuf)un topladıkları ve kitap yapıp bastırdıkları az değil. Şöyle ki o kitaplar halk arasına çok girmemiş.

Halkın: tarihî, coğrafi ve toplumsal hallerinin geçmiş zamanda nasıl olduğuna dair açık bilgi verilen bu kıymetli (A30) eserlerin ağızdan ağıza çocuktan çocuğa geçip yok olup unutulup gidişleri olacak sözlerden idi.

İşte bu “olacak sözler” e değer verip bu unutulmuşu engellemeyi düşünmüştüm. Bu niyetle Z. Beşir ve Hüdaykul’ ların da topladığı materyalleri benimkine birleştirip (A35) kitabı işte bu hale getirdim.

Toplanan şeyleri yazarsak: Nerede, ne zaman, kimin ağzından duyup yazıldığını yazmak gerekirse biz bunu öyle eksiksiz gösteremedik. Şöyle ki akılda kalanlar gösterildi.

1-L.Ensari’nin. (A40)Şarkı koşuklarının çoğu ve beyitler 1922 yılı yazında Almatı dışında-Kara ve Carlikab mahallelerinden toplanmış. Koşuklar ile beyitlerin birazı atasözleri, bilmeceleri Taşkent’ deki az kabileler bilim yerinde öğrencilerden 1922-1923. yılları toplayıp, kendi bilgilerimi ekledim.

(A45) “Üvey Ana Hikâyesi” benim bildiğim hikâyelerden birisiydi. “Bilmeceli Hikâye” yi ise 1923 yılı haziranda Zervat Ömer’den duyup yeniden yazdım. Bunların hepsi 22-23-24. yıllarında toplandı. L.E. , Z. Beşir’in:

(A50) 1-Nözügüm, Tabip Paşa- 1917 yılı Almatı’ da

2-Aşk Şarkıları, Çin Tömür Batur- 18. yılı gittiğim Ketmen- Galcat çevrelerinde.

-Atasözleri. Almatı ve Galcat, Taşkent 1917’den 1922 yılına kadar

4-Maden Ocağında çalışanların şarkı koşukları (A55) 1924 yılı Taşkent’ te
Z.B. , E. Hudaykul’ un:

1-Şarkı koşuklarının çoğunu Aksulu çocuklardan, Taşkent’ te topladım.

2-Çin darbesi ve zulümler başladığında söylenen şarkıları Pantusuf' tan destekledim(?)

(A60) 3-Bahşi sözlerini Bayankazaklı Osman'dan aldım.

4- Küçük-büyük beyitleri oradan buradan topladım.

5-Toy-düğün, nevruz berat ve başka şeyler hakkındaki koşukları Ğ. Mes'udi 'den aldım.

6-Atasözlerini Aksu çevresindeki Nizam Mevaif Gültar Nine'den (A65) yazılıp alınanları ben güçlendirdim. Onlar kendi bildiklerimdi.

E. Hudaykul.

İşte kitaptaki şeylerin doğrultusunda Kazakça bilgiler, elbette bu şeyleri inceledikten sonra meydana atıldı. Belki bizim olmasa da bizim olanları bulmak mümkün.(A70) Herhalde işte böyle işler ile yürüttüğümüz çok etkili görüşlerin de matbuat aracılığıyla ortaya çıkışları istendi.

L. Ensari.

6.3. Aşk-Sevgi Şarkı Koşukları

Meyhaneden içki içsem,

A75 (Şensin) hesaba aldı,

Beş günlük şu dünyada

Oynayıp eğlendiğim kaldı.

Bu bağlar, yüksek dağlar,

Taşı var ,toprağı yok,

A80 Sözünde durmayan yârin

Derdi var, vefası yok.

Gül gonca güli gonca,

Niçin yakarsın bu kadar,

Karşımda durmadın bir an

A85 Benim gönlüm açılmış gonca

Havadaki kartalı,

Ağ ile yakalamak isterim,

Altın kara göz yâri,

Su ile yutmak isterim.

A90 Neden, gelmedin yârim,

Yoluna gidecek oldum,

Elime çift bıçak alıp,

Yüreği yaracak oldum.

Kapından geçtim ben,

A95 Geçişimi duydun mu?

Tavuk iki kere öttü

Sen ne zaman geldin kapıya

Ben bilip ah çekmedim.

A100 Çıkmaya çare bulamadım,

Oturup kan ağladım.

Hiç çıkmadın öldün mü!

Kapından geçtim ben,

At arabamı çingırdatıp,

Ak saraydan çıkmazsın,

A105 Azıcık salınıp,

Kapından geçsem ben,

Tamburunun sesi

Yüreğimi yakar,

Atın iyisi doru,

A115 Kızın iyisi soy,

Yiğitlik yapayım desem,

Ayağımda büyük çarık.

Leyli kazak takmayım

Tozup gider yere,

Kızı aşık etmeyin

A125 Varıp gider ere,

A130 Civan boyunu gösterdi

Gömleğinin güzelliği.

A110 Kapının önünde karaağaç,

Ata vereyim yonca,

Meryem Han'ın derdinde,

Oldu yüreğim yara.

At binip mi oynayayım

Binmeyip mi oynayayım,

A120 Kızın isteyenini çok,

Civan ile oynayayım.

Büyük suda içki içtim

Ünlü yârim ile,

Sinirlendiğinde vurur

Mavi eşarp ile.

Fermanıma ateş gitti,

Ŗu civanı bir sevsem
Benim isteğimi büyüttü.

Can diyeyim mi civan diyeyim mi

Gidip varan civanın

Ne hayali varmış

A140 Bir yürüyüp dönüp bakmış,

Kime meyli varmış.

Ya o yana geçip gitti

Ya bu yana geçip gitti,

Yârimin dediği sözü

Canımdan geçip gitti.

Yârin ışığı yârden

A155 Yâri olmazsa yar nereden,

Senin gonca boyların süslü

Ŗirin sözlerin nereden,

Ben sefere çıktığımda.

Yar kapıda kalmış,

“Ne zaman geleceksin yar!” deyip,

A165 Kara göze yaş almış.

A170 Gökyüzünde benim ayım

A135 Civanın halini diyeyim mi.

Giydiği ipek gömlekle

Salındığını diyeyim mi.

Irmak bağının civanları

Saçın niye uzamaz,

Yıkamazsın taramazsın,

A145 Onun için büyümez!

A150 Yar deyip eğilmiyorsun,

Göğsünde damar var mı?

Akşama gel diyorsun

Boşta evin var mı?

Bir kez görünce seni yârim

Kalmadı benim halim,

A160 Bir kez baktığında sen yârim.

Yine kalmadı halim.

Kanal boyunda yalpuz.

Yalpuzun dalı balguz,

Ben sefere gittiğimde

Yârim kalmıştı yalnız.

Turfan’ da benim yerim,

Dinleyin, insanlar

Gül takan benim yârim.

Dağlarda çok keklik

Ben varsam da oraya

Yar gelse de buraya,

A180 Yâre yar lazım olsa

El sallayıp gelir buraya.

Bu sokak uzun sokak

Çamur atsam ulaşmaz,

Bu sokağın kızları

Benim yârime yetişemez.

Ben yürüdüm geceyle

A195 Kanalın içi ile

İki kolum bağlandı,

Yârimin saçı ile.

Atları eyerledim

Fırtınalı karda,

Kendi dediğine göre

A205 Gerçekte gönlü başka yârde.

A210 Yârim ile ikimiz

A175 Ben yârim ile sözlü,

Tenhada buluştuğumda

Oynayıp gülmek kolay.

A185 Gönlünü alayım mı ben?

Yar ile varayım mı ben

Yolunda kalayım mı ben,

Gönül vermeyen yârin

A190 Her gün görmedim yâri,

Sürekli görürüm deyip,

Umut kesmedim yârden

Ölmezsem severim deyip,

Babası yok mu yârin

Anası yok mu yârin,

A200 Mekanı yok mu ki yârin?!

Gezip çöllerde yatacağına

Senin yârin iyi mi?

Menim yârim iyi mi?

Rüzgar çıksa kokar

Elinde nar var mı?!

Bir mahallede büyüyen,

Başta verdiğimiz sözümüz şöyle
Hiç ayrılmaz olan.

Pazara yolların olsun

At arabasına binmek ile

Hiçbir yer görünmez,

A220 Yârin gözüne bakarak

Geçen gün bilinmez.

Şahinim uçup gitti

Turfan yoluna bakarak,

Gözümün cevheri gitti

Yârin yoluna bakarak.

Bu yıl buğday çok oldu

A235 Ucuzlatın kız çocuklar.

Gençler beğenmez

Uyanık olun gençler.

Gördün mü az öncekini

Şeftali dayağını,

Anası ne yapsın

A245 Kızımın yüzünü.

A250 Bu yolda çok yürüdüm

A215 Kızıl gül yoldaşın olsun.

Senin gibi nazlı yâre

Benim gibi kulların olsun.

Atımı koyuverdim

Yeni çıkan kızaklara,

Yar derdi böyle olsa

A225 Çıkıp gideyim uzaklara,

A230 Ben kendim küçük yaşta

İnek bakacağım dağda,

Bülbül öttüğünde

Ben yârimle bağda.

Çatına ben çıksam

Alaca tavuk sallanır,

A240 Kıza oyun yapsam

Anası laf yapar.

Civan mı evleneyim der

Çokan mı, evleneyim der

Anası yaman kadın,

İpekten palto der.

Bu yol benim yoldaşım

Yorgun olup geldiğimde,
Su veren kardeşim.

Sular şakırdayıp aksa

Atan öttü mü keklik

Anan öttü mü keklik,

A260 Kafesin kıymetini bilmez

Uçup giden akılsız keklik.

A255 Değirmenin kanalı diyeyim

Yar için ölüp gitsem

Kendi derdim diyeyim.

Uçup havaya çıktığında

Kartal yutsun seni keklik,

İnip denize düştüğünde

A265 Balina yutsun seni keklik.

Gecelerde ben gittim

Söyleyenlere yalvardım,

Niçin çıkmadın yârim

Safran gibi sarardım.

A270 Derdin çoğu gitti

Bundan sonra eklemem,

Bu dünyada çektiğimi

Ahirette çekemem.

Şarkı söyledim baştan

A275 Dinle kulağında,

Akşama ben gideyim

Oynat pınarında.

Sarı süsen çiçeği dolunay gibi

Yüzüne nur yakışmış,

A280 Senin ateşinde

Yüreğe ateş tutuşmuş.

Kızarıp elbiseye sığmam

Eğer görsem yüzünü

Bütün dünyaya vermem

A285 Senin gibi yârimi

İliho'nun yolunda

Cam aynası elinde.

Bin can verse değer

Kamber Han'ın yolunda.

A290 Elma attım direğe

Dönüp düştü yüreğe,

Varıp söyleyin Kamber Han'a
Merhem sürsün yüreğe

Bülbül konmayan ağaç

Akkaş'a yüksek derler

Akboz Dağ'a yetişmez,

A300 Halkın kızını överdi

Kara göze yetişmez.

Anargül' ü ne yapayım

Ben yârimi bulayım,

Ben yârini bulduğumda

Muradıma ereyim.

Gökyüzündeki üç yıldız

A315 Günden güne parlalar,

Biz çok büyüdük

Bizi ne zaman evlendireceksiniz.

Ölecek kadar hastaydım

A325 Yârim geldi görmeye

Kalkmaya dermanım yok

Yâre diz çökmeye.

A295 Suyumu bırakmayan felek,

On dört yaşında yar tutup

Yâre doymayan yürek,

At bindim Körenkaş' a

Koşturdum taştan taşa

Herkesin yâri başka

A305 Benzer mi kalem kaşa.

A310 Gökyüzündeki yıldızın

Mumları vardı,

Yüreğimi açıp bak

Yanmış yaraları vardı.

Yeni yetişen gençler Bolşevik'i

Övüyor.

A320 Ayı aya çeker mi.

Günü güne çeker mi?

Yârim senin derdinde

Pencerende yatar mı?

Çatına çıkıversen

Aşağıya bakıp,

A330 Kapından geçtim ben,

Bülbülün olup ötüp,

Halk edebiyatı 2³⁵

Çatıya çıkıp baksam,

Salınıp civan çıktı.

A335 Civana bakayım derken

Çuvalım suya düştü.

A345 Kapı önünde gök kavak

O kavağa su gerek,

Uzun boylu yiğide

Orta boylu kız gerek.

İli denen şehirde

Un elediğiniz yerde,

A355 Anarhan denen kızın

Beni varmış yüzünde.

Yüksek balkonlu sarayım olsa

Sarayın neyi var.

Gönlümdeki yar olsa,

Başkasının nesi var.

Yaylada otlarken

Bakınır benim koyunum

Şimdi biz gidiyoruz,

Kucaklayıp sevin.

Yüksek çam dağda

A350 Alçak çam bedeni karda,

Söylediğine göre

Asıl gönlü böyle yarda.

Söyleyin beni yâre,

Atın beni uçuruma,

Kendimin günahı mıydı,

A360 Astırmış bedenini dar ağacına.

A365 İçeyim içkini

Tuttuğunda kadehle

Aşksız olur mu

Yeni yetişen gençler.

³⁵ Eserin içinde yer alan “El Edebiyatı 2”, “El Edebiyatı 3” şeklinde bölümler derlenen materyallerin bölümlemesini içermektedir.

Anarhan senin boyun
Ne zaman olacak düğünün,
A375 Olsa, olmasa düğünün
Kucaklayıp öpün.

Akşama yar gelse
Saçından işaret alsam,
Herkes duymasın düşman
Yârin kim ki kolay,

Adı Mihriban olan kızı
A390 Alsam utanmam yoktu,
Seven yârimi alsam
Ona layığım yoktu.

Oynayan hayalim var
Benim rüzgarım var,
Her zaman açılmazsın
A400 Senin bir hayalin var,

A405 Evim yanında olsa
Ağzımla tane versem,
Sözünü tutan yârin
Kucağına can versem.

Aşık olayım der
Cana yansa olmaz mıydı.
İnsan evladı çok
A380 Kıymetini bilse, olmaz mıydı.

A385 Almatı'ya varmam
Nehirde yurdum ağrıdı,
İli'deki yârime
Şimdi içim sızladı.

Kapını geniş aç
Boyunu görüp alayım,
A395 Kulağından tutup
Yüzünden öpüp alayım.

Kapının önü yabani ottur
Hışırdaşa uyanır,
Naziğimin bileği
Tutmadan kırılır.

Uçtum havada kuş gibi
A410 Girdim sevgilinin ağzına,
Bir benine elma vereyim
Adı Mihriban kızına.

Eskiden kalmış

Aşığa bakıp durmak

A415 Gelin yârim oynayarak,

Doğru mu iddialaşmak?!

Çatına gidiverip

İşaret edeyim pencereden,

İyiliğe yönelmeyen

Erkek çocuk kendinden.

Çatındaki kamışı

A430 Ben çiğneyip geçemem mi

Gönlümdeki yâr ile

Bir gece yatamam mı

Ah! Yârim sabah gelin

Tan aydınlığında gelin,

Kendim çukurda duracağım

A440 Elma bağına gelin.

A445 Ah yârim kararım yok

Dal içinde bahtım yok,

Kaç kez varsam söylemedi

Önce gelin vaktim yok.

Kapı arkasında durup

Aralıktan bakarmış,

Kötü komşusu çok

A420 Her gün gözetlemiş.

A425 Âşık olan yiğitler

Bıçağına güvenmez,

Eline bıçak alan

Oğul, çocuk değil.

Beyaz serçe haramzade

Şeker yese öter,

A435 Bu zamanın gençleri

Para verse bakar.

Yüksek evin başında

Yatıyordum çırılçıplak,

Kar ile yağmur yağdı

Canım yârimin karnı aç.

Yüksek dağa çıktım ben

A450 Yol tepip dönmedim

Güzel yüzüne yandım ben

Ahına ulaşamadım,

Gökyüzünden alayım ayı
Koynuma salayım yâri,
A455 Can bah bah edeyim yâri
Açılsın içi karnı

Gökyüzünde uçup geçen
Bir yalnız kara karga,
Varın selam söyleyin
Bizi soran yâre.

Altın ile reyhanı
A470 Yârime tutayım diye,
Ben olsam dilencisi
Şeker ile yutayım diye.

On iki yaşına geldiğinde
Ok gibi yılanı benziyordu,
El sallayıp çıkıp gelse,
A480 Benim yârime benziyordu.

A485 Bülbül olup öteceğim
Avlunda direğinde,
Yılan olup kıvrılmışım
Göğsünde yüreğinde.

Yüksek tepeye ev yaptım
Rüzgar çıksa, sığınalım deyip,
Arzulayıp seni sevdim
A460 Kız-civanı aldı deyip.

A465 Altışehir'de var mıymış
Yârim gibi ay yüzlü,
Yılan gibi kıvrılsan
Senden nasıl vazgeçeyim,

Gökyüzündeki doğanın
Başında başlığı,
A475 Bir sevip bırakın yârim
Canının sadakası.

Bağının içi gölge
Onun etrafı güldür,
Gül gölgesinde oturanın
Dudakları kızıl güldür.

Bu sokak uzun sokak
A490 Duyulacak söz etmeyin,
Kızı ile gezeceğim
Annesine söylemeyin.

Bülbül ötmez oldu
Kızıl gül açılmaz oldu,
A495 Düşman sözü dinleyip
Yârim bakmaz oldu.

Vefasızmışsın sen
Çok cefalıymışsın sen
Senden ayrılmam deyip her zaman
Ayrılanmışsın sen.

Belimi bağlayarak
A510 Hayalime sen geldin,
Derdin olsa söyle yârim!
Ben dert şekline geldim.

Bağına girip aldım
Şeftalini yeyip aldım,
Oynamazsan oynama
A520 Ben senden hevesimi aldım.

A525 Bağındaki dalları
Harman edip sürmek lazım,
Oynayayım diye söylesen,
Ben sana saygı göstereyim.

Varıp dememişsin
Dönüp dememişsin
Şartınız kızıl elma
A500 Dişleyip yememişsin

A505 Bu dünyaya gelip bulduğum
Benim mihribanım sen
Gözümün ışığıydın sen
Gönül rahatlığı canım sen.

Bağına girip yârim
Olmamış üzümünü yiyeyim diye,
A515 Gönülün kırılmasın
Anlamadan diyeyim diye.

Bağına girip baksam
Eriğin acaba olmuş mu,
Düşüme giriversen
Kara gözlü dili tatlı.

Bağına kehribar alıp
A530 Erik salayım yârim,
Türküme yazıp
Seni ağlatayım yârim.

Bu yerler nasıl yerler
Harman sürmek lazım,
A535 Ak sarayda oturan
Zarafetli benim yârim.

Bağa girip elma yiyin
Bağın elması bizim,
Sen yârime gönül versen
Candan başkası sizin.

Vefasızmış yârim
A550 Çok cefanı kim bildi,
Sonu ayrılıkmış
Ayrılanı kim bildi.

Bu gece düş görsem
Düşümde göğsüm ağrımış.
Yar bana darılmış.
A560 Niçin gönlü ağrımış.

A565 Kapına çıkıp sen
Gözünü oynatıp,
Senin bir düşüncen var
Ben garibi ağlatıp.

Bağına girip gördüm
Elman meyve gibi olmuş,
Küçücük şu yârim
A540 Alıp kaçacak olmuş.

A545 Belinizi bağlarsınız
Düğmenizi iliklersiniz,
Başımıza dert düştü
Halimizi anlamazsınız.

Bağındaki gülün olsam.
Başındaki kakülün olsam.
A555 Bağa su için girdiğinde
Bileğinde su olsam,

Bülbül konu mu bağına
Beni yandırma yarana,
Atlas ceket yakışmış
Senin nazik güzelliğine.

Ev önündeki söğüdün
A570 Gölgesi olur muymuş
Yâre yanmış yüreğin
Sağlamı olur muymuş

Sırtındaki ceketi
Bir yıllık olur deme sen,
A575 Gönlümdeki yârimsin
Ayrılrsa ölür deme sen.

Atımı bırakıp
Döndüm ata bindim,
Düşman sözüne uyup
Ben yârimden ayrıldım.

İçerken rakı acı
A590 İçtikten sonra tatlı,
Ağzında şeker varsa
Sevmeye civan tatlı.

Elmanın dalı çok
Vişnenin yaprağı çok
Yar tutan yiğitlerin
A600 İçinde derdi çok

A605 On beş yaşındaki kızlar
Osma sürüp oynar,
Kara közün koynunda
Balık olup suya girer.

Ak boz atın kuyruğu,
Yere sürülür mü ki,
Benim yârim olsa
A580 Başımdan ateş gelir mi ki.

A585 Atımı bırakıp
Şu viran kötü yerde,
Başıma ne bela gelse
Hayalim bir tek sen yârde.

Kapısında ona bir gül
At bağlamıştı Mirza Kul,
A595 Kötüden kötüleşmişti
Ben yârime düşüncesiz.

Evden ata binip
Düştüm yenice izine
Ben yârimi vermem
On beş yaşındaki kıza

O kötü Bay Tokay sazı
A610 Ördekten çok kazı,
Küçücük yârim var
Öldürdü onun nazı.

Ben şahin olsam
Takıldı sanki direğine,
A615 Çırpınsam bileğimde
Beni alana kadar eline.

Duvar altında doldurup
Duvar bastı mı yar seni
Yüzün sararmıştı
Gam bastı mı yar seni.

Zayıf ata doru var
A630 Ak yüzlü atta kuyruk var,
Seveceksen güzeli sev
Kıyamette sorgu var.

Seherde öten bülbül
Gönlünün güzelliğini açtı
Açılmış kızıl gülü
A640 Yar kulağına taktı

A645 Öt bülbülüm öt!
Kırmızı gülün dalı kopsun.
Yar ayrılalım deyince
Ayrılmış gönül sönsün.

Dağa çıktım arada
Geri döndüm yaya,
Küçücük yârim var
A620 Kızıl gülden fazla.

A625 İçesim gelse tütün
Sıvazlarım cebi,
Bana desen sen yârim
Sevdaya veririm canı.

Çatı penceresinden baksam
Yârim dönüp yattı,
A635 Ayrılp gideyim desem
Derdimi çok çekti.

Seherde öten bülbül
Huda'ya feryat eder
Cahile gönül vermeyin
Onun vefası gelmez.

Sen benim bakışımsın
A650 Boynumda muskamsın
Karanlık gecelerde
Yanar ışığımsın

Su olsa, temiz olsa

Arıkta akıp dursa,

A655 Aşık ile sevgililer

Birbirine yakın olsa

Sarehan kızıl gül gibi

Biz aşkımdan bülbül gibi

Sarehan gülücük atsa

Hizmetinde biz köle gibi

Sarehan küçük başlı

A670 Ay yüzlü kara kaşlı,

Kapıya çıkarmaz

Ana-babasından başlı.

Siz bana küçük demeyin

Azarlayıp kızarım size,

Her ne kadar küçük olsam

A680 Ateşe salarım sizi.

A685 Senin ayrılık ateşinde

Boğazımdan yemek geçmez,

Bir yıl oldu yanalı

Yanan ateş sana değmez

.

Senin gibi güzel kızlar

Gelmemişti dünyaya

Bütün kızlardan fazla

A660 Beter şirin canımsın

A665 Sarehan'ın dili tatlı

Acaba gönlü sert mi,

Kapıdan çıkmaz

Ben gelsem gece atlı.

Sarı süsen çiçeği var,

Sizin gibi civan nerde var.

A675 Sizin gibi civanı sevsek

Kıyamette fayda var.

Sen gidersen git

Arkandan yetişirim,

Kötü erinden korksan

Tenhada buluşurum.

Halk Edebiyatı 3

Özleyince yâri

A690 At bulunmasa binmeye,

At olsa görürdüm

Verip kara kaşımı.

Senin derdin uğruna alsam at

Atın huyu kötü,

A695 Yâre yetişir mi hızı

Görsem bağı taşı mı.

Bıçaklayayım desem

Yârim elimi tuttu,

İki kaşını kaldırıp

A700 Benim gönlümü aldı.

Çok güzel İli şehri

Yârin var mıdır aşığı,

Ben şimdi bilemem

Yârime varışımı.

A705 Yaradan bize dert verdi

Güzelden uzak eyledi,

Nazım çok ah etti

Göremeden dostumu.

Çin kamışı derler

A710 Ok yılana benzer,

El sallayıp çıkıp gelse

Benim yârime benzer.

Can dostum canım dostum

Gizlice geldin yanıma,

A715 Yar derdi böyle olsa

İlaç diye içeyim bu canıma.

Can içinde canan kız

Cana ateşi yakan kız,

Kaşları kalem gibi

A720 Saçları yaman kız.

Colukay'nin yolunda

Dulavrat otuymuş,

Bizi bu kadar yandıran

Kara kaşlı hatunmuş.

A725 Saçın niçin büyümez

Taramazsa büyümez,

Yârin niye gelmez

Cırlamazsa gelmez.

Çöller içinde yürüsek

A730 İkimiz olamaz mıyız,

Döşümü yarıp altında

Yüreğimi göstersem.

Ağlayıp merhamet etmiş

Derdimi işittiğinde,

A735 Dokuz on kere selamlayıp

Ben yârimi hoş etsem.

Çılan³⁶ bağa girmem ben

Çılan bağında yılan var,

Yar yanına varmam ben

A740 Yârin başka yâri var.

Havanın dumanları

Yılkının civanları,

Su desem rakı veren

O kimin civanları.

A745 Havadaki boz turgay

Ötmezse ne olacak,

Küçücük yârimi

Rahatsız etmese ne olacak

Hava -havadan aştı

A750 Bulut havadan aştı,

Kıza meylim vardı

Civan koynunu açtı.

Hava bile hava mıydı

Kar, yağmur yağar mıydı,

A755 Kız için yiğit ölmek

Şehrinde reva mıydı.

Hasretlik gönül içinde

Bir afeti can geldi

Kaşları kalem kaş gibi

A760 Saçları uzun geldi

Havadaki bulutlar

Yârime selam deyin,

Beni sorarsa yârim

Sağlığı iyi deyin.

A765 Hava bulutlandı

Çatında kar var mı,

Dünyayı gezip geldim

Senin gibi güzel yâr var mı.

³⁶ Çılan:Kaşgar'da meşhur olan bir meyve adı.

Hava dumanlanmıştı
A770 Yılıklar yemlenmişti
Altın kara gözlü yârim
Neden kötüleşmişti

Önceden oyun yapsam
Ağlardı o güzel,
Şimdi oyun yapsam
A780 Bakıp gülecek oldu.

A785 Tambur çalıvereyim size
Usul oynayıverin bize,
Güzelce ile oynayın
El hayran kalır size.

Dere boyunda taş tut
Bir güzeli dost tut
A795 Dostun kötüleşirse
Oynayıp gülüp içki iç.

Derdi çoktur yârin
Gönlünün dinlenmesi yok,
Oynayıp yüksel yârim
Bu işin kötüsü yok.

Ayrılık hançerini salladı
Canımızı almak için,
A775 Yârim gitti yanımdan
Başka yâri tutmak için.

Tambur çalıp otursam
Yârim geldi yanıma
Şirin sözünü edip
Ateşini saldı canıma

Kapının başında
A790 Kamış ile zaranza³⁷
Küçük bir yârim var
Küçük çocuğunuza

Dere böyle akar mı
Akıp kıyıdan taşar mı?
Yârimin giydiği elbise
A800 Böylesine yaraşır mı?

A805 Derdini bana söyleyen
Senin halini ben anlasam,
Benim elimde olsa
Çöle alıp gitsem.

---

³⁷ Zaranza: Bir tür yağlı bitki.

Dert geldi bu başıma
A810 Yirmi iki yaşında,
O Allah'ım vermezse
İnancım yok arkadaşşıma.

Kapın acaba büyük mü
Alıp bırakmak olmaz
İnsan elinde yârim
A820 Sevip bırakmak olmaz.

A825 Kızıl gülüm, kızıl gülüm
Ne zaman hazan oldun,
Beni meyhaneye bırakıp
Kendin yola çıkar oldun.

Kaşın aslı karadır
Osma sürdüğün yalan
A835 Ben yanarsam sana yandım
Senin yandığın yalan

Kamışlığından buzağı çıktı
Bedeninin dolusu benek,
Bir haftada yanıverdi
Naznihan kalem kaşlıya.

Dere boyu kamışlık
Kamış yanında kuru ot,
A815 Ben sana yandım
Erin var mı sorayım.

Kızıl gül tepesinde sin çay³⁸
İçip sarhoş oldum ben,
Bir gelip gideyim yâre
Durup divaneler oldum ben.

Şahinin olayım yârim
A830 Göğsüne konayım yârim
Başka yârin olmasa
Gerçek yârin olayım yârim

Kaşının karasına
Ben olayım arasına,
Asla acınmazdı
A840 Müslüman çocuğuna.

A845 Kaşının karaları
Hanımelinin güzel dalı,
Güzeller gibi sararmış
Yârimin şirin canı.

---

³⁸ Sin çay: Sütsüz çay.

Baksam görünmez

A850 Dereye kadar çağlar

Benim bu ağlayışımı

O yârim ne zaman duyar.

Kaşım çeker benim

Taşkent' ten yârim gelir ,

Kendi gelmese yârin

A860 Güzel haberli sözü gelir

A865 Kaşının karasını

Kara yazıya benzeteyim,

İlk akşam gelmezsen

Bu yönü kime benzeteyim.

Kaşınız karaymış

Avlunuz saraymış,

A875 Ben akşam geleyim desem

Düşmanlar gizlice bakarmış.

Kaşına kara der

Kendine güzel der,

Eğer aşkında can versem

Şehit çocuğu der.

Kaşın aslı karadır

Osma sürmesen yeter,

A855 Sen öldürürsen beni

Kendimin öldüğü yeter.

Kaşının karası sende

Ay yüzünde ben köle.

Çağırıldığında gelmezsin

Yüzün kara yüzüz.

Kanadım olsa ben uçsam

A870 Yârim varmadan önce konsam,

Yatacak yerini bilsem

Açıp ben koynuna girsem.

Kıbleden rüzgar çıksa

Yâr bu nasıl fırtınadır

Kötü komşusu düşman

A880 Bizi niçin soracak.

A885 Kaşınızın karası

Düştü kaleye gölgesi,

Böyle ırak olur mu

İkimizin arası.

Kara kara kaşım

A890 Uzun uzun saçım,

Kara kaşı diyerek

Kara kaldı ekinim.

Kaşın karası sizde

Kişi söz verdi mi size,

Kişi söz vermezse size

A900 Kötülük yapmadım size.

A905 Kaşınız karaymış

Gözünüze yandım ben,

Gelininiz atlıymış

Dudağınızı öptüm ben.

Kızıl gül duymaz mıydı

Bülbülün ötüşünü.

A915 Ölsem, isteğim yoktur

Bir görsem yüzünü.

Kızıl elma kızardığında

Kızıl örüklü yârim,

Ağzında şeker var mı

Şirin sözlü yârim

Bakarken gözlerim yoruldu

Bir sözünü vermezsın,

A895 Niçin çok ağlar oldun

Sevdiğimde, ölür müsün

Civanıma da baktım

Kızıma da baktım,

Sevgilime bakmazsam

Kıza serttir gönül.

Çift kavak arasında

A910 El tutuşunuz nerde,

Hiçbir zaman ayrılmayız deyip

Verdiğiniz söz nerde?

Elinde kırmızı eşarp

Yârin gözünde yaşı var,

Yâr gönlü böyleymiş

A920 Gönlünde kara kaşı var.

A925 Kızıl elma kızarıırken,

Bulun civan gençken,

Yüzüne yandım kara gözlü,

Büyüyen kırmızı gülken.

Kıza aşık yâr olmasa,
A930 Yârin kıymetini bilmez,
Kızlar sokakta çok
Senin gibi aşığı bilmez.

Kaşınızı attınız
Bizi bıraktınız,
Yok muydu Allah'ınız
A940 Zırıl zırıl ağlattınız.

A945 Gidecek olup kaldık
Yâr gitmemiş bile
Yâr giderse gitsin
Oynayan gölgesi ile.

Gece de gece olsa
Gündüz de gece olsa
A955 Yâr ile buluştuğumda
Sabah olmaz gece olsa,

Keklik çok öter
Eşinden ayrılmış,
Civanlar çok ağlar
Dostundan ayrılmış.

Kız çocuğu denen şey
Elbisesini giyse,
A935 Boynundan tutup
Şirin dudağını öpse.

Serçeler cıvıldar
Şahin gelmişe benzer,
Yürekler ağlar
Yârim gelmişe benzer.

Gece girdi, akşam oldu,
A950 Yârine vebal oldu,
Eksiğini tamamlayıp
Doğan gibi civan oldu.

Guguk kuşları geliverdi
Biri dağda biri bağda,
Bizim kara göz nerede
A960 Gönlünün istediği yerde.

A965 Gece bir uykuda yatsam
Bedenini kamçılıyıp geçtin,
Sesin de yok sözün de yok
Yüreğe ateş salıp geçtin.

Keşke görmeyeydim,

A970 Gönül vermeyeydim

Sana verdiğim gönlümü

Canımda koruyaydım.

Gideceksen git yârim

Senden yoktu derdim,

Bu başım rahat olsa

A980 Her yerde benim canım.

A985 Yanıp kül olmayacaktım

Dönüp ateş olmayacaktım,

Sana gönül vermeseydim

Bu kadar olmayacaktım.

Gidip varırsan yârim

Ne zaman gelirsin yârim,

A995 Senin gelmen zor

Ben varıp göreyim yârim.

Git deseniz de giderim

Gitme deseniz de giderim,

Arada koluna konup

Yârimin yanına ulaşırım.

Gönlünü kırayım diyeceğim

Gönül savaştı kırılmaz,

A975 Gönül söyler ki ey akılsız

Gönül verilen kırılır mı?!

Gönül vermese yâre

Ok değmezdi cana,

Gönlünü bırakıversen

Yürek yıkılır kana.

Fidan diktim çok oldu

A990 Bir karanlık bağ oldu

Yârinin emaneti

Yüreğime yara oldu.

Gece olsa, yatmam

Pencerenden bakmam,

Gerçek sözünü söyle yârim

A1000 Senin derdini anlamam.

A1005 Gülü toplar oynayarak

Bize hiç kimse toplamasın,

Kimin meyli kim de var

Bırakıverin oynasın.

Gül bahçesinin arası kıpkırmızı çiçek
A1010 Gül bahçesinin içi bülbül yeri,
Gülün gülü Sarehan
Sizi özledik..

Gül sevgili benim yârim
Sahibinde durur mu,
Varıp sorun yâre
A1020 Benimle oynar mı.

A1025 Gülün goncasını görün
Dereye bakar,
Vefasız yâri görün
Kızıp ayrılalım der.

Görünen kara dağda
At sırtında yağdı kar,
A1035 Ayrılıp gideyim desem
Küçüklükte sevdiğim yâr.

Çırpınır gönlüm
Yâr yanına varmak için
Yüzünü öpüverip
A1040 Tenini temizlemek için.

Halk Edebiyatı 4

Gül taktım oymak
Var mı yâre doymak,
A1015 Hangi akılsızın işi
Öz yârinden ayrılmak.

Önümde yürüyen ablamın
Saçı ulağa³⁹ benzer,
İşareti bilmez
Ağaç yaprağına benzer.

Görünen kara dağlar
A1030 Arkası kara bağlar,
Bizim yâr küçük çocuk
Beline dodon bağlar.

Ben girdim bağlığa
Midemi yakanlara
Benim yârim deyip alır
Kapkara sakallıya.

---

³⁹ Ulaç:Çalıştırılan hayvan.

A1045 Benim bindiğim doru atın
Kulağında damga var,
Korkmadan çık dağlara
Kapı önünde ben varım.

Ben şimdi varayım mı
Kapıda durayım mı,
A1055 Çıkmaz yâri koruyup
Soğukta donayım mı?

Ben kimi deyip oturdum?
Ben yâri deyip oturdum,
Mesleğini düşünmeden
Ağabeyim gibi çömelip oturdum.

Ben Küre'ye vardığımda
A1070 Dört yardımcım olsa,
Benim isteğim artmaz mı
Gönlümdeki yâr olsa.

Benim puslu gönlümü
Ay yüzlü sevgilim aldı,
Hakiki sözünü söyle yârim
A1080 Zayıf canım küçücük kaldı.

Benim iki yârim var
A1050 Biri âlim biri zalim
Birine çok gönlüm yok
Biri gönlümdeki yârim.

Benim yârim ağlar
Varsam eri boşar,
Bağın içine girip
A1060 Bana bakıp ağlar.

A1065 Ben eğlenirdim seninle
Olmadın benimle,
Sen yaşı küçük, cahil
Serseri benimle.

Benim maksadım şudur,
Senin önünde can versem,
A1075 Ayağımda kuvvetim yok
Varıp başını okşasam.

Benim yârim çok mu akıllı
Acaba rehin mi yoksa neşeli mi,
Akşama ben geleceğim
Kapını açık bırak.

A1085 Benim yârim çok mu zayıf

Söyleyin oynamak vakti

İçimdeki dertlerim

Kana karışık aktı.

Benim derdimi çeken sen

Senin derdini çeken ben,

A1095 Geceleri dal çubuk gibi

Beline dolaşıp yatan.

Ben sarı canım sarı

Sarışımı kim bilir,

Sararıp kapıda dursam,

Mihriban yârim gelir.

Benim yârim sefer etti

A1090 Benim burada yârim yok,

Yanar ateşe atıp gitti

Çekmeye dermanım yok.

Beni burada bırakacak mısın

Sen oraya gidecek misin

Atamın konuştuğu bahçede

A1100 Oynarken bırakacak mısın

A1105 Ben bugün ne oldum

Derde tutkun oldum,

Bir görüp yüzünü

Kararsız âşık oldum.

Beni gören düşmanlar

A1110 Başkalarını görmez,

Düşman sözüne uyup

Yârim beni sevmez.

Atım maharetli arğamça

Yürümese vurayım kamçı,

Ben yâri özlediğimde

A1120 Artuç yolları nerede.

Ğancuğamda⁴⁰ arğamça⁴¹

Vurdum kalçamı ata,

A1115 Sen bana desen yârim

Verme gönlünü yabancıya.

Gulca'ya girip sonbaharda

Yattım ben dışarlarda,

Sevdiğim olmuş hüthüt

Çağırır ayrılığında.

⁴⁰ Ğancuğa: yük bağlamak için eyerin arkasına takılan çift tasma.

⁴¹ Arğamça: halat.

A1125 Yâr yâr mahallene gelsem

Yürekler burkular,

Düşmanlar bana görünüp

Sevgilimi bekleşir.

Yârimin bedeni zarif

Zarif bedeninde gül var,

A1135 Şirin sözleri tatlı,

Ay yüzünde beni var.

Yar eve gelecek olsa

Yanımızda oturmaz,

Canımı sıkıp

Bıraktı onu misafirler

Yârim gider bağa

A1150 Takmış geyik takke

Yârimi ben dinlesem

Hoş olur canlar,

Yar arkasından gittim

Korumasının mezarına,

Yârimden bilemem ben

A1160 Bir haber aldığımı.

A1165 Yârin kapısı ağaçlık

Ağaç bıçak alanlar

A1130 Köye gelemez,

Yalnız bıçak ile

Civan alamaz.

Yârim yanıma gelse

Boynumu kucaklayıp öpse,

Kucağında otursa

A1140 Rahat olur canlar.

A1145 Yârim bağa gittiğinde

Gül goncası aldığında,

Şakayık gül açılmış

Sıksan başka reyhanı.

Yaz günü temmuzda

Yaz sonu sonbaharda,

A1155 Kış günü mescitlerde

Yürüdüm ben isteğinde.

Yârin evinde gelip

Bağda ziyafet olduğunda,

Kaşını atarak

Yâri bırakıp oynadığında

Dal dal mercan,

Seni seven âşıklar
Her sokakta hayran.

Yâr olsa yâr aşkı gibi

Yâr yalnız yatar mı

Ben varsam koşar mı.

A1175 Sevgilimi çok özledim

Hayal edip yatar mı.

Yârimin verdiği üç elma

Üçü de koynumda,

Uyuyup, sıçrayıp uyansam

Yârin eli boynumda.

Yukardan düşüp geldim

A1190 Yatsı namazından beri atlı,

Yarım yamalak oynar

Kara göz, dili tatlı.

Yukardan düşüp gelsem

İki kurdun izi,

Gönlü beni alıp gitti

A1200 Petek ağabeyimin kızı.

A1170 Düşmanlar kara haydut gibi,

Kendi uykuya dalıp

Uyanıp göz açar gibi.

Yâr derdi kötüymüş

Ben avare olmam.

Gideyim desem yol uzak.

A1180 Vaktinde göremem.

A1185 Yukarıdan düşüp geldim

Kara karga gibi çırpınıp,

Yâr ile yatamam mı

Bülbül gibi çimende dolanıp.

Yukardan düşüp geldim

Kıvrımlı dere yolu ile,

A1195 Oynarsan düzgün oyna

Her iş yolu ile.

Yârimin kahkülü

Düşmüştü yanağına,

Kızımı sevdiğimde

Öleyim mi dayağına.

A1205 Yârimin gelmediği toya

Ben sormadan gelemem,

Yârin gönlü çok nazik
Yer yapıp alamam.

Yağmurlar çok yağsa

Yârim yurduna gitti

Şimdiye ulaşmıştır,

A1215 Elinde bileti yok

Kuruldan nasıl geçmiştir.

Yâr deyip ben arar oldum

Derde mübtela oldum

Yâr derdi kötümüş

Sararıp saman oldum.

Yârim beni çağırır

A1230 Gitsem bana hakaret eder,

Hakaret ederse etsin

Yârden gönlüm geçmez.

Yârimin yediği üç elma

Üçü- üç parçaymış,

Amaca ulaşmazmış

A1240 Acaba ne zaman ulaşacakmış.

A1210 Evden geçer damla,

Ben yâre özlediğimde

Ayağım at elim kamçı.

Yârimle beraber yürüdüm

Düşmandan gül koparıp döndüm,

Yârim orada yâr edinse

A1220 Ümidi kesip döndüm.

A1225 Yâr dersin yine dersin

Yâr kıymetini bilmezsin,

Yâr kıymetini bildiğinde

Seher vakti ağlarsın.

Yârin bağında bir gül

Bana karalayayım der,

A1235 Ben yâre ne yaptım

Benden ayrılalım diyecek.

Yârime saray yaptım

Gül ile imar etsem,

Yâr içinde olmaz mı

Çokça günah işlesem.

A1245 Yar odasında yatıp

Söylediği sözler makul,

Yâr bana gücenmiş
Ben yârime razı.

Güzel gündür kardeşler

Yârim gelir perişan

Sümbül saçını tarayarak,

A1255 Ben yâre ne yaptım

Kötü gözüne bakarak.

Yâr kapıda durup

Bir naz yapayım der,

Bin hileli oyun yapıp

Gönlümü alayım der.

Yârin bağı varmış

A1270 Dağında nar varmış

Yalnız deyip gönül versem,

Başka yâri varmış.

Ortasında yolu var

Yârimin sarayında,

Adil padişah olsa

A1280 Seven yârini alsa.

A1250 İnsan muradına erse,

Çekip dert - cefaları

Kendisi sarhoşluğuna ulaşırsa.

Yâr olsa dürüst olsa

Elinde yüzük olsa

Hem yüzü kırmızı olsa

A1260 Hem bahtı temiz olsa

A1265 Yâr kapısında dursa

Şakayık çiçeği açılmış gibi,

Yâr ile yatamaz mıyım?

Suya su karışmış gibi.

Yâr gitti kaybolup

Saçı bele dolaşıp,

A1275 Bir gece yatamam mı

Yâr ile kucaklaşıp?

Yukarıdan düşüp geldi

Bir yalnız kara Kalmuk,

Yârim benden ayrı olsa

Yüreğe bıçak saplamak.

A1285 Yâr kapısından geçtim

Elma dalını tuttum,

Sen evinden çıkmazsan
Ben feryatla kan yuttum.

Yârimi gören kişiler

Yârimin kara saç

İkiye bölünecek olmuş,

A1295 O esnada oyun etsem

Bakıp gülecek olmuş.

Yâr kapısında durup

Bir cilve yapmaz,

Bir görüp geleyim desem

Boşta olmaz.

Yâr kapısına varsam

A1310 Öfkelenip kovalar,

Bu yanı görünür diken

Dünyadan geçemem mi.

Bakmayıp bana dert ettin

Yüreğime acı söyledin,

Derdine derman bulmadan

A1320 Sonunda öleyim mi?!

A1290 Hepsi âşık olmuş,

Şu yârimi göreyim diye

Yanıp ölecek olmuş.

Yârin bağına girsem

Elma düğümü gibi olmuş,

Küçük yârim var,

A1300 Dönüp sevecek olmuş.

A1305 Yalvarıp sana her gün

Anıp beni her gece,

Bağrımı kan yapıp

Göğsüne ulaşamam mı.

Yârim bana bakmaz

Göğsünü yakmaz,

A1315 Böyle vefasız yâre

Boşuna yanayım mı.

Yâr bana cefa ettin

Canıma cefa ettin,

Senin gibi vefasız yâre

Kayıtsız olayım mı!

A1325 Yârimin adı Ayhan

Ona yanar bu can,

Gönle acı vermeyin

Neşeli tarafı çok iyi

Yârin yanında bağ var

İyi ata ne kadar yol

Şehrinin arası,

A1335 Pamuktan yumuşakmış

İki meme arası.

Yâr hastalanmış der

Ben gidip görüp geleyim,

Hastalansa da hastalanmasa da

Başını okşayıp geleyim.

Yârim yâre gitti şimdi

A1350 Doğan olup ulaşmış

Orada yârini görüp

Bizi unutup gitmiş.

Yar durur kapısında

Kızıl gül açılmış gibi,

Ah eyleyip baktım,

A1360 Dert içinde kalmış gibi.

A1330 Bülbül çok öter,

Allah'ın verdiği gönlünü

Düşman nasıl çalar.

İyi ata bindiğimde

Aldım elime kamçı,

Yârime yaraşmış

A1340 Terlik ile kızlamçı.

A1345 Yârimin meyli olsa

Bırakmasam yakasından

Gece gündüz dönüp

Pervane olsam, başından

Yanında gidemem ben

Aşk ateşini salmış gibi,

A1355 Hayalin gider her yana

Darılar saçılmış gibi.

Yar kapısından gitmeden

Ah eyleyip baktım,

Yârim gitti yanımdan

Kanlar- aktı gözümden.

A1365 Yolun benim yolum olsa

Hayalim sende durmaz,

Yüzüme sarı der
Ayrılık derdi bırakmaz.

Yar kapısında dursa
Nehir kenarı söğüt dallı
Seçip aldım söğüt dalımı,
A1375 Vefasız yârimmiş
Sormaz halimi.

Akla gelir nazlı
Birine yapar cilve,
Arkanı dön deyip
Kahreder bize.

Yârim tarafını söyleyip
A1390 Gece gündüz söylerim
Benim gibi söyleyen var mı
Bülbül olup öteceğim.

Halk Edebiyatı 5

Yüzüm sararıp soldu
Kimse sormaz halimi,
Aramızda hakikat yok
A1400 Görüşürmez yârimi.
A1405 Ah yârim nazın kötü

A1370 Kızıl gül boynunda,
Ölüme razıyım
Bir an yatsam koynunda.
Anasını görmeye
Yârim yurduna gitse,
Boz atımı eyerleyip
A1380 Yârin arkasından yetişsem.

A1385 Yârini görüp selamlayıp
Hoş olur selamlamak
Oldu bu gönül senden
Öfkesi kötü kızdan.

Yüreğimi yandırdı
Beni her gün öldürdü,
A1395 Yandırdı, vücudumu
Yârimin aşkının ateşi.

Âşık edeceksen et beni
Bir gün lazım olayım,
Düşmanının önünde
Taş yürekli olayım.
Karanlıktan ışık kötü,

Aşkın ateşi bana düştü
Cehennem ateşinden kötü.

Türkü söyle der

Yâr yanında iyi

Yar gidince kötü olduk,

A1415 Yâr derdi kötümüş

Sararıp saman olduk.

Gülmedi, sevgili bana

Yârim senin başındaki,

Geceleyip tutamadım,

Kimler idi yanındaki.

Dağa çıktım dal için

A1430 Şahin yavrusu yar için

Altı ay ateşinde yandım

Aklına gelmez yar için.

“Leyla” Han diyeyim mi sana

“Sare” Han diyeyim mi sana,

Bağda bakan çürümezse

A1440 Oturup yiyeyim mi seni?!

A1410 Söylemeden ne yapayım türkü,

Türkü söylediğinde yar gelmez

Asıl bir gönül güzeli.

Ben başımı taşa vursam

Taş başımı yaracak gibi,

Yârimin eşarbında bağlansam,

A1420 Benim başım iyileşecek gibi.

A1425 Gül topladım görün

Osma topladım görün,

Bir kuyum osma vereyim

Boynumu kucaklayıp sevin.

Havada parça bulut

Yağmur yağıp geçmez değil,

A1435 İki güzel bir olup

Muradına ermez değil.

Eşarbımı gök boyattım

Kuşağımı mavi,

Bizim bağda hindi pişti

Her gün, gelip hindi yiyin.

A1445 Hindinizi yemem ben

Dişim ağrır,

Düşümün yarısı ere ulaşsa
İçim ağrır.

Yârin benim tatmadığım

Yârsız ömrüm benim

Bin yaşasam bir gün kadar yok,

A1455 Aşk ateşinin önünde

Cehennem ateşi kıvılcım kadar yok.

Ata binip bozkıra çıksan

Elindeki kamçın ben olayım,

Bütün yabancıların gözü sende

Dilinin nazarlığı ben olayım.

Leyla – Mecnun’a dal eğildi

A1470 Yâr baş eğmedi bana

Bir gelip al canı

Bir gönül ver bana.

Kaşgar asi olmasa

Kaşgar dediğin ne kadar uzak,

Aklı olmasa

A1480 Ay gibi civan köpeğe yalاک

A1450 Eziyeti- zahmeti kaldı mı,

El atıp aramadığım

Hocun kaçası kaldı mı?!

Sevgilim ay gibi yüzüne

Zeytin gibi benim olayım,

Gece yanında yatıp

A1460 Gündüz gölgen olayım.

A1465 Kapkara koyun gözlüm

Canım feda olsun sana,

Canından geçen sitemler

Sevgili olsun sana.

Kapı açtım, aşağıya baktım

Aşağıda bir ay oturur

A1475 Kaşları keskin kalem gibi

Gözleri oynayıp durur.

Bugün üç günden beri

Yârini görmeyen insan,

Görünce görmezden gelse

Diriyken ölmez mi insan.

A1485 Şahinim uçtu elimden

Nerede misafirdir bugün,

Güçlük çıkarmayın yârime
Gönlü perişandır bugün.

Gideceksin bir bir basıp
Görmemiş kafirlerin
Bizi görüp acıyası gelir,
A1495 Taş mıydı bağrın senin
Kafir kadar yok acıman senin.

Bir kitap, iki kitap
Yar koynunda altın kitap,
Aleminde var mıymış
Benim yârim gibi güneş.

Gelmedi yar gelmedi
A1510 Ne oldu yârim gelmedi,
Atının ayağı kırıldı
Yâr ne oldu gelmedi.

Sen nereden geliyorsun
Ay yüzlüm gözü huma,
Sana dilim değmesin
A1520 Boynuna astığın dil pınar.

A1490 Nehir suyu gibi ayrılıp,
Bu kadar bağrın sert midir
Bakmadın bir dönüp.

Sen özledin mi beni
Güzelim özledim ben de seni,
Sen nerende sakladın
A1500 Ben ciğerimde seni.

A1505 Dağdaki bergi kijakdek
Gözlerinden ah saçılır,
Acı çekip duran geyik gibi
Gözlerinden saçılır.

Atının ayağı kırılrsa
At alıp binmez miydi,
A1515 Yârinin yanında olsam
Bir gelip görmez miydi.

Sen nereden gelirsin
Ben ağlasam sen gülersin,
Bütün işi bilirsin
Ateşe atıp yandırırısın.

A1525 Beyaz aydınlık geceler
Bembeyaz aydınlık geceler,

Gül ve reyhanla sarılır
Yârimin geçtiği sokaklar.
Bugün altı , yarın yedi

Bağlarını dolaşır
Halat bağladım darağacına,
A1535 Şansımın yok idi
Yalancı oldum yâre.

Git desen de gitmem
Gitme desen de gidemem,
Arada biraz dinlenip
Yârimin yanına yetişeyim.

Kaş ı kaş ı eklese,
A1550 Ulaşır mı kaş ın boyuna,
Allah'ım bırakmıştı
Kara kaş ın ateşine.

Kaş ımız kara mı kara
Kırpığın periş an olmuş,
Senin ateşinde yanarım
A1560 Gitsen sen, sen habersiz.

A1530 Güler yüzlü yar gideli
Bağ a girsem izi var
Dış arı çıksam rüz garı.

Ben gider oldum yârim
Arzımı söyleyip gideyim,
Mihribanım kaldı deyip
A1540 Çöllerde kan ağlayıp gideyim.

A1545 Kara kaş ım var benim
Gidip dönüş üm var benim,
Kara kaş lı orada dururken
Ne iş im var burada benim.

Vefasız dünya bugün
Gidip unutacak yârini,
A1555 İnsan olan unutmaz
Eskiden sevdiği yârini.

Ben gidip ne zaman görürüm
Amir arkadaş ımın yüzünü,
Eş arbımı çevirip sert baktım
Nehirde yürüdüğü izini.

A1565 Nehirde yürüdüğü izlerini
Göz üme sürme yapayım,

Uykuda bulsam yârimi
Dudaklarını öpeyim.

Yüksek çatıya çıkıp

İkimiz bir soydan

Bağdaki goncaların,

A1575 Nasıl ayrıldı Allah'ım

Ayrılmaz yâr idin.

Yâr uzakta biz ayrılıkta

Sözümüz yalan olmasın,

Cümle alem bir olup

Yoldan çıkan olmasın.

Ay yüzünün parıltısı

A1590 Düştü gökyüzüne gölgesi,

Sevdiceğim uzak olur mu

İkimizin arası.

Yolda yatan alaca yılanın

Ayağına zincir takayım,

Bakıp oturan yârimin

A1600 Gönlünü nasıl alayım.

A1570 Türkü söyleyişine aferin,

Dal çubuğu gibi dolanıp

Binişlerine aferin.

Ben belimi bağladım

Mavi eşarp ile

Sen hakkında bağlasan

A1580 Ömrüm geçer senin ile.

A1585 Kapından ben geçeyim

Gül zaranza toplamaya,

Gül zaranza bahane oldu

Ay yüzünü görmeye

Dağa çıksam dağ rüzgarlı

Kakülümü havalandıracak,

A1595 Sabah akşam görmesem

Aklım yoldan çıkacak.

Bağa girmek kolaydı

Geçit olandan sonra,

Yâri sevmek kolaydı

Gönlü olandan sonra.

A1605 Gül topladım yeşillik oldu

Dal çıkardı renk renk

Herkesin yâri olsa

Buğday tenli benle bir renk

Beyaz aydınlık geceler

Aynı gökyüzünde desem

Ta köşede ay varmış,

A1615 Yâre ben hızlı desem

Yârden de hızlı varmış.

Elma gülü gül olur mu

Başta toplasa bir kucak,

Herkesin yâri olur mu

Ölene kadar cana bıçak.

Sen diri demişsin bana

A1630 Ben miyim canlı ölmüşüm

Terk edip ayrılan yârimin

Ateşinde yanmışım.

Kapkara koyun gözlüm

Canım feda olsun sana,

Canından geçen sitemler

A1640 Dost olsun sana.

A1610 Bembeyaz aydınlık geceler.

Gül ile reyhan donanır

Yârin yürüdüğü sokaklar.

Atasız kalan insan ben

Anasız kalan insan ben,

Başkasının yârine yar deyip

A1620 Yârsiz kalan insan ben.

A1625 Kapkaradır kaşınız

On beşte vardır yaşınız,

Geceleyip yol yürüseniz,

Ben olayım yoldaşınız.

Guguk kuşumun sesini

Kaşgar' dan duyup da geldi

A1635 Yârin verdiği kuşağını

Şimdi bağlayıp da geldi.

Bağa girsem bakar

Bülbül kanadını sallar,

Ağlama ceylan gözlüm

Sana Allah'ım bakar

A1645 Bağa girsem bakar

Bülbül kanadını sallar

Ağlama ey genç yrek
Sana meclislerim bakar.

Yri gelmiş dese

Elma diye uzattım elimi

Dar olduğunu bilmedim,

A1655 Saçına saç bağı yapmış

Kel olduğunu bilmedim.

Sen garip ben garip

Çllerde buğdayı toplayıp,

Fareyi yok edip

Han leylon⁴² syleyen garip.

A1665 Bağa bostan ekeceğim

Glgeden geçsen yrim,

Gl şarabı satacağım

Sarhoş olup geçsen yrim.

Elma bağının iinde

Sararmış bir yaprak,

A1675 n tarafımda ateş yanar

Sol tarafımda tutku.

Yukarı varmıştım-

A1650 Koşup ıkayım başım ile

Yrin yrdğ sokağa

Suyu serpeyim yaşım ile.

yle yapma yar bani

Byle yapma yar bani,

Sonra lazım olurum

A1660 Fırlatıp atma yar beni.

Sararıp lmez sevdiğim

A1670 Derde dşmek ile,

Ben de lmem yrim

Senden ayrılmak ile.

Yukarı gidip geleyim

Eyerleyiverin cedeyi⁴³

Kime syleyip kime ağlayayım

A1680 Vefasız yar derdini

A1685 Oturup ağlamıştım

⁴² Han leylon: Bir şarkı adı.

⁴³ Cede:Eyersiz.

Kötüleşmişti zenginin bağları,
Oturup ağlamıştım
Yıkıldı göçmen dağları.

Ağlama yârim demedi,
Eline mendil alıp
Yaşımı sileyim demedi,

Gitti deyip gönlünü bozma
A1690Gitmesem lanet bana,
Altı tel kara saçından
Başkası düşman bana,

Dere aşağı yürümüşüm
Battı ayağıma diken,
A1695Ne diye yürümüşüm
Yârim bana bakmazmış.

Git desen de gitmem
Gitme desen, de gitmem,
Arada biraz duraklayıp
A1700 Yârimin yanına ulaşırım.

Görmedim bastım dikenini
Çekerim ben derdi,
Görseydim basmazdım
Çekmezdim derdini,

A1705 Havadan kaz gelir
Yüksek uçup alçak gelir,
İçinde ateş olan genç
İçki içip sarhoş olur.

Ben kaşımı kaz yaptım
A1710 Kim karşılaştırır kargayla,
Altı karga bir olup
Aldı kuşumu araya.

Sararmıştı sararmıştı
Şu gencin derdi var,
A1715 Derdi olmasa, sararır mıydı?
Her taraftan yâri var.
Bağa girdim geceleyip

Civan osma⁴⁴ gibi
Belleri tasma gibi,
Şu civanın vaziyeti
A1720 On yaşında kız gibi
A1725 Dala çıktım dal için

⁴⁴ Osma:Kaşı karartmak için ezilerek suyu kaşa sürülen bir bitki.

Ben yârime ulaşıp,
Küçücük benim yârim
On beş yaşında genç kadın.

Şahin yavrusu olduğu için,
Altı ay zindanda yattım
Aklı yetmez yar için.

Bağ gezip, dal gezip
A1730 Değen okun adı yok.
Ok değmişti canına
Zehir kadar kuvveti yok.

Gitti yar gönlü kara
Gidemezse yârim demedi,
A1735 Çiniye çayı koyup
İçemezse yârim demedi.

Kalırsın, kalırsın
Ay göründü mü sana,
Eşiğinden çok geçtim
A1740 Kaz göründü mü sana!?

Dosta dost yaptın beni
Düşmana dost yaptın beni,
Yasin suresini okuyup
Senden ayrılamaz yaptın beni.

Halk Edebiyatı 6

A1745 Şahinim uçtu elimden
Gitti girdaba girip,
Bu gönül nasıl dayanır
Yârinden ümit kesip.

Yanında bülbül kuşu
A1750 Yanında durur mu, olup
Gül sarının derdinde
Geceler boyu sersem olmuş.

Çırpınıp durmadı gönlüm
Uyanık bülbül olmuş,
A1755 Şimdi ulaştı maksadına
Dağ geçip- çöller aşmış.

Geceleyin aya bakarak
Eylenir benim gönlüm,
Gam içindeyken yar gelip
A1760 Gönlümü alsın benim.

Elma attım havaya.

Düştü çılan bağına

Şu kadar gönlüm düşer mi,
Çift direkli avluya

A1765 Kırlangıç kara şey,

Havayı duman bastı

A1770 Ayı gören olmaz

Gönlüme ümit düştü

Yâri söyleyen olmaz

Çam yaprağı

Kat kat olur mu

Kendi yurdundan ayrılan

A1780 Misafir olur mu

A1785 Gece olsa yatmaz

Direk üstünde karga

Sen niye bu kadar ağlarsın

Vefâ göstermeyen yâre.

Yüksek dağa taş attık,

Güzele kaş attık

A1795 Güzel uyuyup kalsa

Kopuz çalıp oynattık

Kanadından ayrılmasın

Kız çocuk muhtaç şey

Anasından ayrılmasın

Gül müydün açılan

Gonca mıydın çevrilen

A1775 İkimiz şu kadar mıydık

Âşık olup ayrılan

Ak yakut evin nerede

Evim yuvarlak şehirde

Oynağını bırakmaz mısın

Gönlümün istediği yerde

Kanal boyunda pelin

A1790 Beş koyunu kesip yiyeyim

Ağzın niçin kan dese,

Burnum kanadı diyeyim

Yanına girip baksam,

Şeftalin acaba iyi mi

Ağzında şeker var mı,

A1800 Dudakların acaba tatlı mı

Padişahında şapak doppam⁴⁵

Şeftali dalında kaldı

Asıl sözünü söyle hanım,

Gönlüm arada kaldı.

Duvar üstüne duvar yaptık,

A1810 Kabilesini getirip

Sen neden bu kadar ağlarsın

Namusumu getirip

Kaşıl kara benzi kızıl

Kaşına mağrur olma

Bütün devlet benim deyip

A1820 Yiyeceğe muhtaç olma

A1825 Altı şehrin çocuklarını

Hun Devleti'ni över

Kendini ayarlamadan gidip

Aybalık'ta ağlar

Duvar biter mi çamur ile

Su akar mı dere ile

A1835 Ömrüm böyle geçer mi

Gönlü kara yar ile

A1805 Tekerleğim patlayacak gibi,

Bir kaza yapacaktım gibi

İki kadın bir yerde,

Her gün kavga ederdi.

Gidesim var gidesim var,

Susam tarlasında zarğun⁴⁶ var

A1815 Kimin kızı ay olsa

Onu varıp alasım var.

Çini vermeyin cahile

Oynayıp oynayıp kırar

Vefasız kişinin yârî

Ne zaman gönlü dindirir.

Kavun topladım seçerek

A1830 Evlek içinde ağlayarak

Genç kız alayım seçerek

Civan kalır ağlayarak

Misafirler ağlardı

Kendi yurdunu anıp.

Ufak çocuklar oynardı

A1840 Dal çubuğunu at yapıp

⁴⁵ Doppa: Takke.

⁴⁶ Zarğun: Bir bitki adı.

Encan doppam sekiz boğum

Dördü renkli dördü kara

Otuz ay ateşinde yandım

Bilmem ne işim vardı gönlü kara

Başörtümü yıkattım

A1850 Bağa, dala yaydırdım

Zor bulduğum yârimi

Hayduta kaptırdım

Gitti kanal boyunca yürüyerek

Taş ile kumu sayarak

Gece olsa uykumuz gelmez

A1860 Gönlündeki yâri düşünerek

A1865 Gitmeyi hayal edip

Bahçıvan ile yol yaptık

Yâr ile çok oynayıp

Yürekleri dağ yaptık

Adım olsa Hilladan

Takımları altından

A1875 Allah'ımdan dilerim

Benzi kızıl kızlardan

A1845 Encan doppam var dersin

Giyemedikten sonra neyine

Akşam olsa gel dersin

Çıkamadıktan sonra neyine

Yüzünü görsem

Başörtünü versen

Belime bağlayıp alsan

A1855 Örtünü kıvırsan

Kanalın altı çamurdu

Çiğnesem sallanırdı

Yârimden haber gelse

Yürekler titrerdi.

Yârim gitti uzağa

A1870 Ateşi yaktı muma

Yâri izleyip gitsem

Tokmak yedi bacağa

Kıpkırmızı mercanı gördüm

Bileğinizde

Balık olup oynayayım

A1880 Yüreğinizde

Gevşek dallar eğilmiş
Güneşe hal hatır sorup
Küçük kızlar ağlamış
Ere ulaşamam deyip

Ben tuğla fabrikasına gitsem
A1890 Bir şoyi geliniz der
Bir öpücük verin desem
İki yüz beş para verin der.

Güller açılmıştı
Varıp Küre Dağ'ına
Sarehan uzun boylu
A1900 Gösteriyordu gidişini

A1905 Kanal kenarından başlayıp
Çolpan'a kadar sevdiğim var
Yeni yâri gördüğümde
Eski yâri bırakan var

6.4. Zindandakilerin Ahı

Bizim ev uzak yerde varsalar bulamazlar
A1915 Altın kılıf dokuz perde açamazlar

Zindan duvarı yüksekmiş çevresi çitli
Sen yârimi göreyim desem bacağımda
dizlik

A1885 Anneleri vermemişti
Beye vereyim deyip
Beyler görüp beğenmişti
(Lufuzi)'ymiş deyip

Gömleğimin kolu dar
Ön bileğim nasıl sığar
A1895 Bizi yandıran hanım
Sabaha kadar nasıl yatar

Dağın başı dumansız
Yanıp kalsam duymazsınız
İşaret etsem anlamazsınız
Ağaç kulağa benziyorsunuz

Aldım Dolan kızını
A1910 Bir aydır yıkamaz yüzünü
Kovup yüzünü yıka! desem
Ağartırdı gözünü

Küçük pencerede ikimiz yattık
Yapılmaz işi yapıp zindanda yattık

A1920 Zindan duvarı yüksekmiş
gökyüzünü görmezmiş
Sen yârime iyi desem gönülsüzümüş

Yüksek yüksek dağlardan indim düze
Kırmızı gülün goncasından eğildim size

At alsanız tay alsanız yola yürümez,
Saçı uzun kadın koluna girmez.

A1930 O yana geçip, bu yana geçip nereye
varırlar,
Zergetli'da güzel konuşup , canı alırlar.

O mahalleden bu mahalleye yol var mı,
A1935Yâr hastası olup kaldım ilacı var
mı.

Düşünürsün, düşünürsün düşünceli misin
sen
Bağrımda yatıyorsun koyun çabanı mısın
sen.

Seni istedim seni istedim geçtim bu
candan,
Yürek , bağrım parça parça, göz yaşım
kandan.

Bilseniz de bilmeseniz de aşığım ben size
A1925Âşık olup gitsem, vebalim size.

Alla yârim geniş yaylada kendin yaylar
mısın,
Semiz koyunun kuzusu gibi sekip oynar
mısın.

O mahalleden bu mahalleye oynayayım
diye geldim,
Güzel demezler, çirkin demezler
sınayayım diye geldim.

Yâr hastası olanların ilacı bende,
Sabah olup, vaktinde yâri öptüğümde.

A1940 Koyun çobanı olsan koyunlarına
birlikte bakalım,
Eski yârin yüreğine ateşler yakalım.

Sen güzel ben güzel deyip kaldım belaya,
A1945 Asla acıman gelmez ben
mübtelaya.

Asla acıman gelmez ben mübtelaya,
Başımı vurup ağlarım eşiklere.

Oradan oraya gelişim yar senin içindir,
Cevricefa çekişim yüzün içindir.

A1950 Cancağızım yatmadan öter bülbül,
Onun öttüğü gül bahçesi içindir.

Vardı der, yandı der benim yârimi,
Yüksek tepe aştı der boyun telimi.

Yüksek tepe aşmayınca çöller görünmez,
A1955 Karayora binmeyince çöller
gezilmez.

Şahinin yavrusu var altın yuvada,
Şimdi gitsem şaşırır eski cogada.

Gittiğimde yaz olmuş dönsem kış,
Geçen gönlüm geçmez senden ayrılısam.

A1960 Şaşırırsan şaşır ne yakınlığım var,
Altın başım sağlıklı olsa bin sitemin var.

Şimdi bana gitti diye çatma kaşını,
Goruldayın⁴⁷ yavrusu gibi dökse yaşını.

Goruldayın yavrusu gibi dökme yaşını,
A1965 Şimdi alıp gideyim garip başımı.

Gideyim desem gitme der kendi isteğim,
Seksen kamçı yemekle yârim kendimin.

Bugün mü yarın mı acaba yârim gidecek,
Altı ay yazdan beri takibim boşa gidecek.

A1970 Dal çubuğu gibi boylarına
memnun olurum,
Yarın-akşam gideyim desem korkum
gelir.

Yüksek yüksek tepelerinde kandil yanar,
Kandil değil yârin ateşi yürek yakar.

---

⁴⁷ Gorulday: İskete.

O yana geçip, bu yana geçip gönlünü
alayım,

A1975Şahinin yavrusu gibi eline
konayım.

Yar ayrılmış dayan demiş dayanamam,
Hiç ayrılıp dayanılır mı gönül çalan.

Ağlama kız, ağlama sabah geliriz,
Bir kutuda şu kadar mercan alıp geliriz.

Erenlerim erkeği yok deyip yoklamaz
geceleyin,
Aya yârim kahkaha atmış dinleyin
gönlümü.

A1990 Yüksek dağa çıkmayın yârim
düşüp ölürsünüz,
Güzel yüzlüye vermeyin gönül yanıp
ölürsünüz.

Babalılar analılar deste deste gül ,
A1995 Babasızlar- anasızlar yanıp sönen
kül.

Baksam görünmez Semendan Kale,
Acaba çok mu kötüyümüş yârden ayrılan.

A1980 Şu yârimi görüp ben gönlünü
aldım,
Benim gibi biri var mı sersem olan.

Bir kutuda o kadar mercan kendinde
dursun,
A1985 İki bakıp - bir öpüşüm gönlünde
dursun.

Şefkatle isteyen var gönlümü yormaz,
Bahtım kara olduğu için yar bize bakmaz.

Yüksek dağa çıkmayın yârim görüştü der,
Ay yüzlüye vermeyin gönül sevişti der.

Babam sorsa, anam sorsa bana zindanda
deyin,
Bir gözü yaş bir gözü kan ağlıyor deyin.

Gittiğimde yaz olmuş dönsem kış,
Geçen gönlüm geçmez mi senden
ayrılısam.

Çelik mızrak - yay yerde yatar mı,
Senin gibi taze gül bahçede yatar mı.

Kara kara kargaların yavrusu olsam,
Uçup uçup ağacın dalına konsam.

A2010 Soğanlığa kümüta bağlamış,
Güzel yüzlü benim yârim çift deve
yavrusu bağlamış.

Baksam görünmez İli'nin dağı,
A2015 Böyle kötü olur mu yanık yarası.

Kötü haydut yolda yatıp aslana yol
vermez,
Babasından beddua alan ilerleyemez.

Dalı değer dalı değer iğdenin dalı,
Söylese , söylese düzelmez yiğidin hali.

“Tutma!” desem güzel de tuttun bileğimi,
Yârinin ateşi kötü yandırır yüreğimi.

A2000 Allah'ım veresin derdime derman,
Şu anda ölüp gitsem içimde kalır derman.

Senin gibi taze gül bahçelerde yatsa,
A2005 Gidip bakın bahçesinde pülge
satar mı.

Can alıcı Azrail' in yoldaşı olsam,
Dostlarıma kastedenin canını alsam.

Eğri eğri köşelerden yol ayrılır.
Vakti gelince kendi tahtından han ayrılır.

Ortaya çıkıp görenim yok bu hayranlığı,
Alnıma yazılmışmış şaşkınlığı.

A2020 İrgaydan⁴⁸ sapan kamçınız olsun,
Uzun yola ata binersiniz yolunuz olsun.

At yavrusu taymış binmek olmaz,
A2025 Dokuz kara garip yer yürümek
olmaz.

---

⁴⁸ İrgay: Hanımeli.

6.5. Ağıt ve Gariplik Şarkıları

Karaca gidecek olmasa

A2030 Curgin gidecek olmasa,

Yeni olan paşaya

Kötü söyleyecek olmasa.

Gül de güzel gonca da güzel

Açtırıp kıskanma güzel,

A2035 Büyük olup dert çekeceğime

Küçük olup ölmek güzel.

Dert- kederler gelir

Oğlan çocuğun başına,

Derede değirmenler yürür

A2040 Gözünden akan yaşına.

Ben atamdan ayrılıp

Kırıldı kanadım burkulup,

Ben ağlamayım kimler ağlasın

Canım anamdan ayrılıp.

A2045 Ak balık-apak balık

Güneşte yatanın nerde

Bana kötü deyiverip

Güzeli bulanın nerde

Eşarbımın işlemesi

A2050 Ördek başı, keklık kaşı,

Yar mi yar kendinin yâri

İnsanın yâri gönül güzeli.

Halk Edebiyatı 7

Tahta başındaki kitabı

Köşede basıp çiğnediler,

A2055 “Tuğ beyi”ndeki hanımı

Dert basmıştı dediler.

O kadar mercanı birleştirsem

Altın halı gibi olur mu ki

Gönlümü gerçekte size versem

A2060 Güzel olur mu ki.

Deste gülü topladım

Dalı ile yaprağı ile.

Sen de cahilmişsin

Ben de yârim ile.

Hiç kimse ölmeden önce

A2065 Ah ederim, ah ederim

Ahlarım tuta seni

Göz yaşım deniz olup

Balıklarım yuta seni.

A2070 Bilmez bu canın kıymetini,

Kim ölüm haline ulaşsa
O bilir can kıymetini

Ben ölürüm-ben ölürüm
Ben ölüp toprakta yatsam
Kim beni ansın,

Dostlarım gamlanıp
A2080 Düşmanlarım neşelensin.

A2085 Babası ölmeyen kim var
Anası ölmeyen kim var,
İnsanın yurduna varıp
Misafir olmayan kim var.

Babam bakmış, anam bakmış
Bakıp katarına katmış,
A2095 Aziz başımı hatırlayıp
Mezarlara mum yakmış.

Babam var mı bu şehirde
Anam var mı bu şehirde,
Ne yapayım bu şehirde
Gideyim kendi mekanıma.

Yolda koymayın beni,
A2075 Yolda koyarsanız koyun
Çölde koymayın beni.

Dağlardan daha yüksek
Son pınarın dağları,
Tepesine kar yağmış
Altında bağları.

Babam Mekke, anam Mekke
A2090 Doğdum bir gün ölmeye,
Atalardan miras kalan
Kara yere gömülmeye.

Babam olsa görsem ben
Anam olsa görsem ben,
Babam ile anamın
A2100 Ayağında ölsem ben.

A2105 Baba gibi şefkatli nerede
Ana gibi avutan nerede,
Onlar gibi içi yanan nerede
Garip olan çocuğun geldi

Babam sorsa, anam sorsa
A2110 Gariplik şehirde deyin,

Bir gözü yaş, bir gözü kan
Çok ağlıyor deyin.

Babam olan nerede

Babam olsa, ölüp gitmiş

Anam olsa, ölüp gitmiş,

Kardeş olan ile

A2120 Gönlü bölünüp gitmiş.

A2125 Akşam karanlıkta

Yürünen yollarım nereye,

Beş günlük şu dünyada

Oynayıp aldığım açık.

Ak sarayın varmış

Zedevalin yokmuş,

A2135 Baban anan olmasa

Kıymetin yokmuş.

Rus arabası dediklerinin

Ön tekeri alçakmış,

Kişinin vatanına varıp

Gün almak zormuş.

Anam olan nerede

A2115 Dönüp, dönüp koştuğunda

Dileyip alan nerede.

Babamın halini diyeyim mi?

Kendimin derdini diyeyim mi,

Çin'in zulmünü diyeyim mi?

Derdim söylemeden dert çekmiş olayım
mi.

Baharın altıncı ayında

A2130 Her yerde gölge var,

Oynayın arkadaşlar

Yaradan Allah'ım var.

Atları bağladı

Dere boyundaki kervansaraya,

Babama çok zulüm yaptı

A2140 Çıkıp gitti Taşkent'e.

A2145 Evde buldu bir kalpak

Sandığa alıp koydum,

Nerede babam ile anam

Şehrimden ayrılıp kaldım.

Yüksek çam ağacı dağda

A2150 Sular akar dereye,

Biz burada gariplikte

Baba-anamız nerede.

Vatan demiş şeleden-

Eşekçi deyin bize

Kaşgar yolunda kervan,

Sarardı deyin bize

A2160 Sıkıntı içinde sararan.

A2165 Babam da canlı olsa

Anam da canlı olsa

Haline o vakit yetişsem

Derdini bana söylese.

Bağına girecek olsan

Eline tiver al,

A2175 Şehrinde misafirim

Halimden haber al.

Bodne olup uçtum ben

Çeltik boyuna düştüm ben,

Bahtımın yukarisından

A2180 Bir mamanga düştüm ben.

Onu yemiş tavşan,

A2155 Bu tarafa gelme dedim-

Rızkını Allah vermiş.

Ölümden o kadar korkum yok

Benim korkum imandan,

Ecel vakti gelse

Kurtulmaz kaçıp ondan.

Bu dağlar yüksek dağlar

A2170 Garip yolları bağlar,

Garip ölse kim ağlar

Garibe garip ağlar.

Biz İli'den çıktığımızda

Altıncı ay günüydü,

Başa dert-keder geldi

Babam-anam olsaydı.

A2185 Kardeşler iyi şimdi

Allah'ıma emanet,

Can-bedenim sağlıklı olsa
Görüşemez selamet.
Belime yel vurmuş

Bu yollar da varmış
Çiçek açacak taşlar,
A2195 Kanaldaki suya benzer
Gidip varacak yaşlar.

Aktu ile kim aktu
Yârden dileğim yoktu
Yârden dileğim olsa
Ölmesem utanmam yoktu.

Dağda açılıp kalmış
A2210 Sarı septe ile çuğluk ,
Yârden görmedim güzellik
Gönlüm yolunda kederli.

Sabah vakti öten bülbül
Allah'ı anmaz mı
Bize benzeyen gariplere
A2220 Allah'ım acımaz mı

A2190 Çapayı kazamadım,
Dünyayı dolaşıp geldim
Güzeli bulamadım.

Atı satmasam olmaz
Derdi satmasa olmaz,
Param yok demekle
A2200 Hatun almasam olmaz.

A2205 Dağda yaylayan kalılar
Dağdan uzaklaşıp gitti,
Önceleri görüşen dostlar
Şimdi uzaklaşıp gitti.

Sabah vakti uyanığım ben
Yılan gibi dolanırım ben.
A2215 Muradıma ulaşacağım deyip
Sahibime yalvarırım ben.

Aynalı sandık oyurdum
Kadife ile kaplattım,
Babam ile anamı
Allah'ıma teslim ettim.

A2225 Sandık içinde kendim
Ağlar kara gözüm,
İnsanın yurdu gariplik
Geçmez benim sözüm.

Allah'a vermezsen toprak
A2230 Ezelde perişan olan kulum ben,

Allah'ın kulu çoktu
Benim gibi olanı yoktu,
A2235 Benim gibi olanı olsa
Yanıp kül olanı yoktu.

Havanın dumanından
Korkuyorum zamanından,
Bunun gibi olsa kim korkmaz
Ahir zamanından.

Hava bulut üstümde
A2250 Düşman benim kastımda,
Ben Allah'a inansam
Düşman ayak altında.

Her cumartesiye çıkıp
Şarap bağlarında dut ağacını
Bu cumartesi çıkamadık
A2260 Ne yapayım garipliği

Öğüt sözlerini sürekli
Dinlemeyen kulum ben.

Cefanı kim çok çekse
Kömürü o alır madenden,
Başım gitti bu sevdadan
A2240 Bu sevda gitmedi baştan.

A2245 Hava bulutlandı
Hem bulut hem sis,
Düşüme girdi
Hem babam hem anam.

Acaba kaç zaman oldu
Alem etrafımı saracak der,
A2255 Yürekteki sarı su
Kana karışır der.

Tambur çalıp otursam
Ağrımış benim başım,
Ah edeyim Allah'ıma
Boşa gitmez göz yaşım.

A2265 Nehir boyu yumuşak
Kum gibi çok günahım,
Günahımdan geçsen de
Canımı al Allah'ım

Ağaç başında beş karga

A2270 Beşi de genç karga,

Şehirdeki zenginlerin

İkişer sarayı var,

A2275 Bizim kara gözlü yârin

Altın gibi yüzü var.

Kuruyup kakşal olup kaldık

Oduncu götürüp satsın,

Müşterim çıkıp gelse

Garip biçare deyip satsın.

Kırlangıç kırlangıç

A2290Kırlangıcın karnı aç

Çocuklarına tohum verilmez

Kendi kaldı bir yapayalnız

Kızıl gül denen şey

Bağıştan çıkan şey,

Kıyamete vardığımızda

A2300 Allah'ım iman verse

A2305 Gece olsa, şafak sökmez

Allah'ım kanat verse

Uçup gitsem Kaşgar'a

Nerede yaşayan Lokman

Ölüme hile yapan,

Nice dünyaya bel bağlayan

A2280 Cana bulmadı derman.

A2285 Kılangıç kırlangıç

Uçacaksan benim yanımda uç

Kanadına mektup koyayım

Uçurup yârime at

Kaşın kara oldukça

Gözün kara olmaz mıydı,

A2295 Bana zıtlık yaptıkça

Yüzün kara olmaz mıydı,

Ay gibi yaptı guguk

Seherlerde söyleyip huhu,

Uyuyup yürüyüp her gün

Döküp gözde yaşımı.

Ben ayrılmışım gibi,

Yurdumdan uzak etti

Kartal leylek tavşan gibi.

Kartal leylek tavşanın

A2310 Avucunda çocuğu var,

Giydim kepenek gocuğu

Çiçek bahçesinde yatayım diye,

A2315 Aldım yay ile oku

Düşmana atayım diye.

Gül açıldı yan bahçede

Seyretse olmaz mıydı,

Babamın yok, anamız yok

Allah'ım acımaz mıydı.

Muz Davan tepesinde

A2330 Yüksek uçar gibi kuşlar,

Oynamış arkadaşlar

Ölüp gider dostlar.

Bunun gibi olamam mı

Belaya düşmem mi,

Derdini çok çekip

A2340 Rahat göremem mi.

A2345 Ben şimdi ne yapayım

Dertli olan başımı,

Benim gibi misafirin

Bu şehirde neyi var.

Gidiveren ömrüme

Çoktan fazla hastayım,

Yere düşen hazan yaprağı gibi

A2320 Günden güne sarardım.

A2325 Ben bahçene girmem

Bir gülünü koparmam,

Şimdi geldim aklıma,

Cahil ile yürümem.

Ben bu yerde yürüdüğümü

Düşmanlar göremez,

A2335 Eline çift bıçak alıp

Tatlı canı vuramaz.

Benim olmadığım yerlerde,

Gönlüm yine bir yerde,

Gariplik hatıra kaldı

Dudi-Şan rehinde

Gitmek uzak oldu

Özledim arkadaşımı

Ben ölsem bedenim uçar

A2350 Başımdan rüzgar geçer,

Sonbahar yaprağının nöbeti bitti

Bahar mevsimi geldi,

A2355 Vakit bize yakın geldi

Nazım bunu deyip gitti

Garip başıboştur gönlüm

Özel yer olmaz,

Garip oldum, garip oldum

Garip olana ağlayayım,

A2365 Yürüdüm dünyayı gezdim

Sordum başımda dert var,

Dertsiz kişi dünyada

Bilmez miyim insan var

Gençlik başka mutluluktu

Yaşlılık başka zorluktu,

A2375 Oynayıp güldüğümüz dostlar

Bugün-yarın ölecekti

Gençlik gitti başımdan

Yaşlandım tövbe etmedim,

Günah ile yazık ömrüm

Beni demiş dostlarım

Başımdan ağlayıp geçer.

Gariplikte ölüp gitsem

A2360 Kanım ele tavan olmaz.

Gariplik şehrinde yürüyüp

Yapılana ağlayayım.

Yürüyün dostlar oynayarak

A2370 Deniz boyu boylayarak

Balıklara istek söyleyip

Allah'ıma ağlayarak.

Gençlik başka mutluluktu

Yaşlılık başka zorluktu

Uyumayın genç çocuklar

A2380 Bugün yarın pişmanlıktı

Yapılana ağlarım.

A2385 Yat halkının derdi çok

Kardeşinin derdinden

Kardeşinin yaptığı

Yay ile arkadaşım yok

A2390 Yabancıya itibarım yok,

Şu günde ölüp gitsem

Başımda sevgilim yok.

Canımdan geçip gitti.

Derdi yok deme sen bana

Derdim içimde bir yara,

A2395 Parası yok deme sen bana

Para isteyeceğinize yapmayın zulüm

Halk Edebiyatı 8

Yabancılar bana kötü der

Bilmeyeceğim kötülüğü,

Ben kendim yetim oğul

A2400 Dileyeceğim sağlamlığı.

Yabancılar bana kötü der

Benim gibi görememiş,

Şehrini bırakıversem

Gönlü hoşlanmamış.

A2405 Yaşım otuza ulaştı

Ömrümün yarısı gitti

Beş günlük su dünyada

Kim maksadına ulaştı.

Yetmiş ikide yaşım

A2410 Dönerdi benim başım

Atımı sorarlarsa yoldaşım

Bu yolda yok mu yoldaşım.

Garip oldum , garip oldum

Garip olan benim başım,

A2415 Bu yolda yoktu yoldaşım

Gözümünden kan akar yaşım.

Gözümünden kan akar yaşım

Beni yoklayan insanım var mı,

Gariplik şehrinde ölsem

A2420 Beni yoklayan insanım var mı?!

Dağa çıkan gündelikçinin

Evi yok nerde yatar,

Yağsa yağmur çıkarsa fırtına

Kaygılanıp nereye vara

A2425 Davançi' deki kale

Meherrem çocuklarının yeri

Yetmez miydi Allah'ıma

Atım eyersiz, atım eyersiz

A2430 Atımın kuyruğu yerde

Eyer tasmamda aslan guguk

Benim zilim nerde.

Garip çocukların ahı.

Gideyim şimdi, gideyim şimdi

Babam ile anam kalsın

A2435 Babam ile anamın

İçerde ateşleri kalsın.

Yabancınn verdiğiini ben verdim

İstemedim yârden

Ateşe bırakmasam seni

A2440 Ne zaman çıkacak derdim.

Davançi' deki kale

Muharrem çocukların yeri,

Yetmez miydi Allah'ıma

Garip çocukların ahı.

A2445 Atım eyersiz, atım eyersiz

Atımın kuyruğu yerde,

Eyer tasmamda aslan guguk

Benim zilim nerde.

Gideyim şimdi, gideyim şimdi

A2450 Babam ile anam kalsın

Babam ile anamın

İçinde ateşleri kalsın.

Yabancınn verdiğiini ben verdim

İstemedim yârden,

A2455 Ateşe salmasam seni

Ne zaman çıkar derdim.

6.6. Güzelim

Bakıp hiç doymadım ben ak yüzüne.

A2460 Ay yüzünün ışığından göz çekip,

Söylenecek sözü söylemedim sana,

Güzelim görünce seni aklım kaçımsı.

Ey naziğim güzel mi güzel kara gözlerine
Aktığında ben mest olup bakakaldım,
Sen güzel yerde olsan dolunay gibi
Bakılmaz şimdi ay gölgelemiş gibi,
Dursan eğer önde nazlı gül gibi
A2470 Kirpiği yok gökyüzündeki meleğin.

A2475 Yüreğime deva arayıp sana geldim
Senin gölgen hastalığıma deva diye ben,
Canım önünde Mecnun'un olup kaldım
Hiç olmazsa cilvelenip gülüp gitsen.

6.7. Mayimhan

A2480 Zindan duvarı yüksek duvar
Onun içi kabristan,
Özgürlüğe niyet edip
Şehit oldu Mayimhan.

A2465 Ele sığmaz sümbül saçlarını görüp,
İçki içmeden, senin ateşinde sarhoş
oldum.

Ay yüzlüm, boyunun kenarı ben
Meleklerle denk etmeyeceğim,
Ben hoş olup , ben senin önüne geldim
Önümden ışığını düşürüp geçip gitsen.

Mayimhan kendisi iyi

A2485 Sarhoş olsa, huyu kötü,

Kız için başını verip

Şimdi oldun mu iyi.

Han Hoca'nın boz atı

Nehirlerde yüzer mi,

A2490 Ölüp giden kızını

Darin ağa alır mı.

Babam olacak kişi nerede

Anam olacak kişi nerede,

Dönüp gelip koştuğunda

A2495 İsteyip alacak kişi nerede.

Önümüzde dört Mançu

Kılıcını salladı,

Hakim Bey arka çıkısa

Öldürmezdi, Pati'yi.

Turfan'ın yolu kumlu

A2505 Geçip gitmek olmaz,

Altmış yambuyu alıp

Boş durmak olmaz.

Eski şehirde gök kavak

Yeni şehirde ak kavak,

Mayimhan'ı öldürdü

A2515 Onun gibi er gerek.

6.8. A2520 Yoldaş Yâr

Eriterek almak olmaz

Derenin taşını,

Dert geldiğinde dindirmek olmaz

Gözünün yaşını,

Yârim bize bakmadan yürümüş

A2530 Gönle dert saldı,

Şefkatle soran var mı?

Gönlü şefkatliyi.

A2500 Kız kardeşinin adı Eminehan

Ablasının adı Mayimhan,

Erlere içinde İlhan Han

Kaşgar'da bir Mayimhan.

Altmış yambu alıp

Kaymakam Bey doyar mı,

A2510 Mayimhan'ı öldürdü

Kanı onu bırakır mı.

Gülbahçesi görünömlü Kaşgar'da

Yeni kurulan şehir var mı,

Mayimhan şehit oldu

Onun gibi er var mı.

A2525 Suya atsam su götürmez

Miskal kökünü,

Altın verip, almak olmaz

Kalan gönlü.

Bahtım kara olduğu için

Yar bize bakmaz,

A2535 Ağlatanın güzeli olmaz,

Bizim gibi yetimi.

Yârim bize bakmaz oldu
Zenginlere muradı,
Kadını çocuk yoklamaz
A2540 Erkeği yok dudu.

A2545 Vardığımda yaz olmuş
Dönsem kış,
Geçen gönlüm geçmez miydi
Senden ayrılısam.

Gitsen çok sinirlenip
Kötü söz söylemeyin.
A2555 Bu gönlün hoşluğudur,
Siz varınca yârden ayrılmış.

Kardeşim dönüyoruz biz
Güzel davranın,
Yüksek geçit aşarız
Merdiven koyun.

Kırmızı kırmızı kayalıkta
A2570 Kandım size,
Kırmızı gülün goncası gibi

Ey yârim kakhaha atıp
Alın gönlümü,
Kötü olmaz, vursanız
Ben de Allah'ın kölesiyim.

Hava mı, bulut mu acaba
A2550 Karı yağdıran
Hanım mı, bayan mı acaba
Gönül aldıran.

Atlarınızı sürmüş
Buz Geçit boyunca,
Bir güzel demiş
A2560 Bir kötü ile.

A2565 Bu dağdan o dağa
Şahin uçurduk,
Kırmızı gülün goncası gibi
Gönül aldık.
Yöneldim size

Güzel atı sürmüş
Buz Geçit boyunca
A2575 Bir güzele işkence ediyor
Bir kötü ile.

O yanından öteye dostlar
Ekmiş buğdayım
Bir güzele bir kötüyü
A2580 Birleştiren Allah'ım

O yana geçip bu yana geçip
Gönlünü alayım
A2585 Şahin yavrularından
Eline kondurayım.

Tel tel der, tel koynumda
Zürge nalar mende besa kılıç boynumda

O yana geçip bu yana geçip
Saçına bağlanayım
Bana verdiğiniz önünüzü,
A2590Önünüzü döneyim

O katta sen, bu katta ben
Nasıl göreyim,
Allah verse bir gün seni
Yârim seveyim

A2595 Ay ile güneş dost imiş
Zühre yıldızına yoldaş yokmuş
Mollamdan sorarsam
Arkadaşa nikah yok demiş.

6.9. Allayarım

A2600 Allayârim aklına geliyor mu
Küçükken oynardık, şimdi yol yok mu?
Gül goncası açılmış gibi

Dudakların senin,
Ömrüm geçti dudaklarını
A2605 Öpemedim senin

Allayârim hayalini bilmek olmaz
Senin geçtiğin yerlerde
Yürümek olmaz

Senin yar olmayıp kalışın değil,
A2610 Haçumpotun yahumpotmen
Yalan değil.

Ha çumputun , ha , çumputmen

Güzel söyleyeyim size

Tüm malımı verse el

A2615 Gireyim size.

Kara-kara kaşlarına bağlasana-beni,

Kara kaşın pazarında satsana beni.

Kara kaşın pazarında

Yaramam ben,

A2620 Kirpiğini ok yapıp atsana

Beni.

Aşk ateşini tutuşturup

Yandırdın beni,

Cilve yapıp, bakış atıp

A2625 Öldürdün beni.

İyilik yapıp bağ bağ söyleyip

Bağlasan beni,

Bir yerde kucaklaşıp

Sevsem mi seni.

A2630 Kuruyup dermansız olup kaldık

Oduncu götürüp satsın

Müşterim yetişip gelse

Garip çaresiz diye satsın.

6.10. Biçim Şarkı-Koşukları

A2635 Ekini çok biçip

Elim oldu dolama,

Bir işaret bırakın

Evinizin arkasına.

Ay ışığında biçilen ekinden

Demet ile ip kaldı,

A2645 Az zaman oynayıp ayrıldık

Yüreklerde yara kaldı!

Ekini biçtim ben

A2640 Demetiniz seçilmez,

Yanınızda sevgili buldum

Ateşiniz görülmez!

Ekini biçmek ile

Varmış böyle yorulmak,

Zehirden daha zor

A2650 Yârin gönlünü almak.

Ekininizi biçiversem
Demeti toplasam,
Yanımdan geçip gittin
Korkmasam bir sevsem.

Ay ışığında biçilen ekin
A2660 İşte o çok iyidir
Arpa biçmek zormuş
Bilek çok ağrır.

Ekini çok biçip
Bileğin yoruldu mu yârim,
Az çok oynayıp ayrıldık
A2670 Yüreğin doydumu yârim.

6.11. **A2675 Davançi**

Davançi'nin yolları zorlu
Tarbuzi tatlı,
Davançi'de bir yârim var
Kamber Han adlı.
A2680 Vay adlı.

A2685 Kamber Han'ın saç örgüsü
Yere değer mi,
Varıp sorun Kamber Han'dan
Ere varır mı,
Vay varır mı.

A2655 Ben bugün ne oldum
Hayal ettim akşama,
Bağ bağlayan kadınlar
Sevinsin şarkıma.

Ekininizi biçtim ben
Çin dövüş orağından,
A2665 Yârim büyüyecek
Kakülü kemerde.

Bu çapanız sekiz parça
Dördü ala dördü kara
Altı ay ateşinde yandım
Bilmedim gönlü kara

Suya bıraksan su götürmez
Miskal kökünü,
Altın verip almak olmaz
Kalan gönlünü,

A2690 Ere varacaksa bana varsın
Parası ile,
Kamber Han'ı alıp kaçalım
Yengesi ile,
Vay yengesi ile.

A2695 İki dağın arasında
Erimez kar,
Erimezse-erimesin
Ne derdim var,
Vay ne derdim var.

6.12. Sultan Sadık Buğra Han

A2705 Sultan Sadık Buğra Han
Size oyun yaptık biz,
Oynayıp, oynayıp gelin
Yolda oyalanmayın,
Yolda oyalanırsanız

6.13. Botun'un Durumundan

A2715 Botun denen zenginimiz işe başlasa
Dağdan dağa uçamaz,
Kendi üstünde mavi iç donu
Bir iç dolsuz ölemez!
Botun denen insan
A2720 Azrail'den fazla,
O Botun' un önünde

A2700 Kamber Han'ım, Kamber Han'ım
Üfleyip bırakayım mı,
Yüzük takılan ellerini
Öpüp bırakayım mı.

A2710 Yüzümü kara çıkarmayın.
Yüzümü kara çıkarırsanız:
Saçlarınızı koparıyorum
Kanınızı dökerim,

Bütün şeytan piyade!
Öte yatsam donduracak
Beri yatsam yandıracak,
A2725 Bu kötü soğuk değil mi?
Ekmek verdiğinde keselim,
İşe gönderdiğinde asalım,
Kötü Botun değil mi?

6.14. Çin'deki Gündelikçi-Temizlikçilerin (A2730) Şarkıları

İli denen şu mu?
Bu tozda yatan ordu mu?
Bu tozda yatanların arkasında
Seksen bin uyuz köpeği

A2735 Boynunda burçak gibi biti.
Gündüz vakti kesse bilek,
Gece vakti terzilik?
Kaşgar'da beni soranlara,

Sağlığı- esenliği yerinde deyin:

A2740 Yetişmez deyin işçimiz çaresiz
Söyleyin bizi soranlara
Bir ağızdan şunu
“Çektiğimiz çok!”

İli' nin yolu maden ocağı yolu,
A2745 Başörtüsünde ay gülü,
İli'de bulunan paralar,
Kumarbazın çay parası!

Kaşgar' ın çocukları
Yarısından fazlası madende,
A2750 Kaşgar'a gideyim dese,
Bir paltosu rehinde!

Zoğandan düşüp baksam,
Soğini çapkağa benzerim.
Verişi elli kuruş
A2755 Canını satana benzerim.

Kaşgarın çocukları
Karı buz diye satmakta,
Kaşgarlının paraları
Çin ile Kalmuk'ta!

6.15. A2760 Doktor Paşa İle Zühre Hanım'ın Olaylarından

Şahin uçursam havaya
Alsa, gözlerini kırpar mı?
Altın takmış Zühre'me
A2765 Tabip layık olur mu?

Şahin bıraksan bahçene
Alsa, çizgi olmaz mı?
Önce sevdiğim Zühre'mi
Şimdi sevsem olmaz mı?

A2770 Tabip paşayı yağmaladı
Tel ile önce bağladı,
Tabip paşanın babası yok
Belinde kuşağı yok.

Tabibin eli bağlandı
A2775 Öldürmesi kararlaştırıldı,
Aşık ile sevgilinin
Yüreği döşü dağıldı.

Beni bıraksa, denize
Kim söyler yâre,
A2780 Tabipten dua söyleyin
Ey beylerim Zühre'me

Tabibi saklayın
Zindan içine atmayın,
Tabibi öldürüp
A2785 Günahında kalmayın!

Babamın attığı sandığı
Güzel söyleyin üstadım,
Benden altın gümüşü
Çekip alın üstadım.

A2790 Düşer oldum denize
Zöhre ayım hoşça kal,
Şüphesiz kaldı belaya
Zöhre ayım hoşça kal!

Garip başım döndü
A2795 Sandık içine hapsedildi,
Tabip bedeninden ayrıldı
Zöhre ayım hoşça kal!

Allah hakkı cellatlar
Eziyet verme yârime
A2800 Peygamberler hürmeti
Eziyet verme yârime.

Babamın verdiği söze
Vefa göstermez oldular,
Unutup şimdi yemini
A2805 Beni vermez oldular.

6.16. Leyligül

Ak dikenden şeker aldım
Gök dikenden leyligül,
Sen yârine elma versen
A2810 Ben yârime deste gül.

Deste gülü topladım
Deste gül yaprağı ile,
Ben olmadığımda aklına gelsem
Ben de yârim ile.

6.17. A2815 Çevik Yâr

Baksam görünmez
Dünyanın ucu,
Bu dünyada bir kervan
Bizim gibi geçici.

A2820 Baksam görünmez
Aral'ın dağı,
Ateşte yanıp duman oldu
Yüreğin bağı.

Yar derdine sarardım ben
A2825 Zehperan gibi,
Sonbaharda sararmış gibi
Koyu yaprak.

Gonca yüzlü sevgilimi
Gördüğüm gün var mı?
A2830 Tespih, tahlil oldu bana
Yârin sorgusu.

Yârimizin söylediği söz
Yara oldu bize,
Yüreğimi yara yaptı
A2835 Şu sözün yarası.

Kanalın arası çalılıktı
Yârimin yeri,
Bakarak yâre esir oldu
Gözün ayrılığı.

A2840 Haberimin yokluğundan

Görmedim yâri,

Görürdüm zal rezernin

Olsa, habercisi.

6.18. Ak Babam

A2845 Ak babam apak babam.

Kaşgar'a varasım gelir,

Aksarayın önünde

Tütün içesim gelir.

Aksarayın kızları

A2850 Kartal mı şahin mi

Elinde altın yüzük

Aşıkları kuyumcu mu

6.19. Ramazan

Esselam!!

A2855 Selamünaleyküm yatan zenginler

Selamünaleyküm yatan zenginler,

Allah'ın sözünü dinleyen zenginler,

(1)Ramazan Allamüşeri Ramazan

Hoş mübarek gelir şu Ramazan.

A2860 Orucu on beş tutup geldik size

Tekrar

Orucun zekatını verin bize,

Ramazan Allamüşerin ramazan

Hoş mübarek gelir şu ramazan

A2865 Bu oruç otuzmuş misafirmiş.

Tekrar

Orucunu tutmayanlar hayvanmış.

Ramazan e .....

.....

Oruç tut, namaz o

Hayır yap, zekat ver

A2875 Ramazan....

.....

Orucun onuncu günü kadir günü

A2870 Tekrar

Orucun zekatını verin haydi.

Ramazan , ...

.....

Oruçta öldürdüğün boz ala koyun,

Etini kendin yersen döşünü bırak.

Ramazan...

.....

Çatılı gökten baksam ay görünür	.....
A2880 Tekrar	Ramazan söyleye söyleye müşteriyiz.
Bütün evden işte şu zengin ev, görünür	Ramazan....
Ramazan...	.....
A2885 Evinin arkasında tayın izi.	Kelebek pır-pır yaparak sudan geçer,
Tekrar	A2890 Tekrar
İşleme eşarp verecek zenginin kızı.	Kızağımın arkası sesi toplayıp gider,
Ramazan...	Ramazan...,
....	.....
Gökyüzünden düşüp gelen çam ağacı puta	Mekke'de bir ağaç var, başı kara
Tekrar	Tekrar
A2895 İşte şu evi kaldırsın Hızır Ata.	Allah'ım oğul versin kaşı kara.
Ramazan...	A2900 Ramazan Allah ...
....	...
Ramazan söyleyerek geldik mahallece	A2905 Bizim gibi fakir değil onu alın,
Tekrar	Tekrar
Bir tavuk ile on ekmeği alın.	Verirseniz akça verin koyun alın
Ramazan...	Ramazan...
.....	.....
Ki-ki, ki, ki- ki horoz erkek-dişi,	Her yerde şu kadar dursak gece olacak,
A2910 Tekrar	Tekrar
Çokça zorluk çekti mazlum kişi	A2915 Yediğin, yemediğin hiç olacak.
Ramazan...	Ramazan...
.....	...

Ŗu kadar ıkmasa byle deyip kahidra.

6.20. ŖaŖırdım, Ayla Han

Bu dnyaya gelip bulduğum

A2920 Benim mihribanımsın.

Gzmn ıŖıđı gnlm

Ferah canımsın.

Senin gibi nazlı yok

GelmemiŖ dnyaya hi,

A2925 Btn davranıŖların yce

Bağrı Ŗirin canımsın.

Altında kar macun ben

Golam mın golamıyım.

Benim gibilere Ŗefkat

A2930 Syleyenim Ŗahizamanımsın.

A2935 Bu nazım syler

Bu zaletce eyleb sevdiğine,

Bana ğt ve nasihat et,

Bir nkte canımsın.

Lebileyli Zlalin

Bize der kim mecnun,

Cesetleri canlı yapalı

Ruhiravanımsın.

6.21. Berat Ayının(Du'a) On BeŖinci A2940 Gecesi ocukların Sokakta AteŖ Yakıp Sylediği KoŖuklar

Berat geldi grdnz m,

Bize rek koydunuz mu ?

Tvbe edin hayra-Ŗerre,

A2945 Melek yazmıŖ o deftere.

Berat ayı yce aydır,

O insanlara cennet yerdir,

Buğn bitirmiŖ defterini,

Melek sylemiŖ hoŖ adınızı.

A2950 Tövbe et bir Allah'a
Elini uzat rahmanırahime.

Bütün dilekler uygun olur,
A2955 Fakir olsa, zengin olur.

Bütün zenginler iyi olur,
Zorlukları kolay olur.

Bu gece mübarek gece,
Hepimiz buluşacağız.

Ya rab hediye eyle cenneti,
Bizden uzak eyle pislği.
İşte böyle halk yatana kadar vakit geçirdik
ten sonra bir eve toplanıp seyredeler.
A2970 Büyükler bir tarafa, erkekler ayrı,

Baht ata, baht ata servet ver bana
Servet vermezsen
Sabır-güç ver bana.
Baht ata ...
.....

A2985 Bunu sabaha kadar okurdu.

Dön bugün isyanından
Dilek dile Allah'ından.

Bütün dertler biter,
Dertlerine deva olur.

A2960 Fukaralar itaat edin,
Tanrım ata kurar devlet.

Olur sana hak Rahman,
A2965 Yedisini yapmaz zebun,

Kadınlar ayrı toplanıp sabah oluncaya
kadar,
Dua ederek (uyumadan ibadet
etmek)geçer.
Kızlar sabaha kadar
Varıp Allah'ımdan baht, saadet dileyip,
A2975 Ağlayıp söylediği beyitleri:

A2980 Baht talih vermezsen
Mutluluk da ver bana.
Baht ata...
.....
Baht servet vermezsen

İyi izzet ver bana.
Birçok yaramaz çocuk camiinin

Penceresine varıp:

Baht ata, baht ata, baht

Servet ver bana.

A2990 Baht servet vermezsən

Erkek ver bana!

Deyip kızlarla dalga

Geçer .

Eski yılın günleri bitip , yeni

A2995 Yılın başı başladığında nevrüz bayramı

Olur.

Nevruz günü türlü türlü meyveleri

Yemekleri toplayıp, örneğin! sarı sarımsak

Sencil iğde, elma, sarı yağ, koyunun

A3000 Kellesi, sirke, börek ve ona

Benzer şeyleri suya ıslayıp

Sonra. İçer. Buna “hefte salam” suyu

Denir, Bunu hocalar okulda yapardı. Okulda

Kaç çocuk varsa, o kadar parça-parça kağıda

A3005 Nevruz beytini yazıp verir.

Çocukların her biri az para verip

O kağıdı alıp giderdi.

6.22. Nevruz Beyitleri

Yıl başı nevrüz günü

A3010 Dünya gül bahçesi olacak,

Gökten yeryüzüne,

Rahmet suyu yağacak.

Nevruz geldiğinde yeryüzünü

Gül bahçesi yaptı, ferman Allah'tır.

Her oğul hizmet edip

Hocasını etse, razı,

A3015 İki dünyada bu oğul,

Allah rızası bulsun.

Rahmet suyunu yer yüzüne

A3020 Bula ki, bu ilahi sudur.

Hizmet ettiğin molla seni
Hoşnut etse gece ve gündüz,

A3025 Nevruz geldi dünyaya
Varıp söyleyin atanıza,
Atan versin bir para
Götürüp verin mollarınıza.

Geldi nevrüz neşeli söyle
Bütün insanlar gönlünü mutlu ede.
Her kişi mollasından -alsa dua
Gönlünü dertlerden kurtara.

6.23. A3035 Yetim Kadın

Dağlar başında çadır görünür,
Çadır içinde anam görünür.

A3040 Bunca zaman anadan ayrılan
Ben de talihsiz, bir yetim çocuk.

6.24. Çeşitli Koşuklar

A3045 Ak boz dağa kar yağdı
Güneş çıkmadan eriyip gitti,
Bu talihsiz kızlara
Er çıkmadan yaşlanıp gitti,

Her iki dünyada bu kişi olmaz,
Bela Allah'tan verilmez.

Mollanız versin hanımına
A3030 Hanımı koysun sandığa.

Garibim anam yalnız bir çocuğum,
Çokan sikilek, kız kardeşime selam.

Biz yetim olduk atandan ayrılıp çocuğum,
Takdiri ilahidir bu güne kaldıran.

Akşamleyin karanlıkta
A3050 Görünür kandil ateşi,
Yiğitlik yapayım desem
Korkarım onların yurdu.
Çatıya yılan çıktı
Sıçrayıp genç çıktı,

A3055 Ayakkabıcıyı kaçırdığında
İsmail Töngen çıktı.

Evimiz Şamal Bağ'da

Halk Edebiyatı 10

Baytokay'ın yolunda

Ala ördek izi var,

Heyt abimin evinde

On yaşında kızı var.

Ak yâre saray yaptım

A3070 Kadife ile kapladım,

Sefere giden yârimi

Allah'ıma teslim ettim.

Atın niçin dursun

Parçaladı eyerimi,

Babam olsa alırdım

A3080 Eski yar ciğerimi.

A3085 Yüzleri kırmızı yakut

Kıza kırmızı elma kut,

Canımı zor bıraktı

Kendi derdimi söyleyeyim mi.

Varsalar bulamazlar,

İşin başından aşkın

A3060 Kilidi açamazlar.

A3065 Bağa buğday eksem

Belivakka gelen buğdayım,

Dönüp geldiğim vakitte

Ayırıveren Allah'ım

Atlarının içinde

Binecek atın var mı,

A3075 Dönüp arkana bak

Yine bir kimsen var mı?

Altın kuşakta gibi

Bembeyaz pudra gibi,

Her kişinin yâri olsa

Gönlündeki gibi

Sen atımı oynatıp

A3090 Düşmana hücum etme,

Sen bana yabancı desen

Böyle yâri yabancı görme!

Çinliler ayakkabıya “hey” der

Turp şalgama “sey” der,

A3095 Küçük kara gözüm
Çağırısam “buyrun” der.

Cirgilan’ın yolları

Havanın yığını ben

Yılkının yavrusu ben.

Nargilem koynumda

Esrarın tutkunu ben.

Her gün hizmet gösterince

A3110 Her gün varışım var,

Kim bize zarar verse

Zararı açık bize.

Dere boyunda sandık

Sandığa saman koyduk,

Anarhan’ın düğününe

A3120 Rengarenk ipek kumaş yolladık.

A3125 Kaşgarlı olayım diyeyim

Encanlı olayım diyeyim,

Şapkamı kenara koyup

Kız kardeşini alayım diyeyim.

Ayrı ayrı dere küçük,

Cirgilan’dan kız aldım

A3100 Kırmızı elmadan küçük.

A3105 Havadaki üç ördek

Üçü bir çeşit gibi,

Yeni yetme genç çocuklar

Açılmış kırmızı gül gibi.

Güzellik yapanlara

Her zaman edeyim hizmet,

A3115 Yârini terk ettiğinde

Orada ne işim var.

Dumtum padişah olmuş

Hizmetkar kölesi yok gibi,

Hizmetkar köle almak için

Elinde parası yok gibi.

Karanlıkta korkmam ben

A3130 Sağ elimde taşım var,

Hunihay’a vermem ben

Samimi arkadaşım var.

Ben bağının dışında

Sen bağının içinde,

A3135 Senin gibi nice civanlar
Ayağımın arkasında.

Ağaç bıçak alanlar
Jorukadan inip geldim
Ellerimde patates,
Hedef olup dur
Atıp bakayım göğsüne

Köşede şarkı söylesem
A3150 El bana deli der,
Babam olsa anam olsa
Çocuğumun derdi var der.

Beyaz elma, kırmızı elma
Saçına merdiven salma,
Babam seni almaz
A3160 Gelenleri geri çevirme.

A3165 Ala enik yaman
Zincir ile bağlayarak yat,
Akşama ben geleyim
Uyuyup kalma sak yat.

6.25. Her Türlü Beyit ve Takmakla

I

A3175 Aksarayda çıktı yârim

Pazara gelir miydi,
Yalnız bir bıçakla

A3140 Civanı alır mıydı.

A3145 Kaşınızı attınız
Bizi bıraktınız,
Yok muydu Allah'ımız
Zır zır ağlattınız.

Yurdunun kavakları
Eğileyim mi demez,
A3155 Aynı anadan kardeşim
Özleyeyim mi demez.

Yüzüme rüzgar vurdu
Ben bulayım çare rüzgara,
Beni üzüp söyleyip
Gönül vermeye ele.

Bin adanın başına
A3170 Uçup gelir kuşlar,
Ölüp gideceğiz bir gün
Oynayarak alırlar dostlar.

Çin tongani bürünmüş,

Elinde zeytin rengi mendil
Dal çubuğu gibi çevrilmiş,

Dal ucu dala değer mi

Ev uzağı olursa olsun

Gönül uzağı olmasın,

A3185 İkimizin arasında

Yalan söz olmasın.

II

Ak gömlek giymişsiniz

Ak dikenler almasın,

Gök gömlek giymişsiniz

A3195 Gök dikenler almasın,

İkimiz aşık olalım

III

Bahçedeki aydınlık kavak gibi

Boyunuzun uzunluğu,

A3205 İşte şu üzümün suyu gibi

Ağzınızın tatlılığı!

A3210 IV

Dışınızın aklığı

Kanlı durur,

Dilinizin tatlılığı

Dili parçalar,

A3215 Kaşınız kadı olmuş

Yurdu sorar.

V

A3180 Dal ucu dala uzak,

Gönlümüz size düşmüş

Eviniz ondan uzak.

Saçları bele düşmüş

Belleri bir kıl kadar yok,

Menim gönlüm size düşmüş

A3190 Başkası bir pul kadar yok.

Evdekiler duymasın.

Evdekiler, duyarsa duysun

Yalan söz olmasın

A3200 Sözünde durmayan

Asla Müslüman olmasın.

Bu üzümün rengarenk

Türlü suyu var,

Benim gibi çaresizin sizden başkası mı var?!

Gözünüz oynayıp durup

Canı alır,

Sizi günün her zamanı

A3220 Göresim gelir,

Kucağıma alıp

Sevesim gelir.

Ateşiniz değdi canıma
A3225 Kemiğimi titretip,
Ele durmayarak yürüttüm
Bazen ağlayıp , bazen gülüp,

VI

Sandığımın içinde güller
Deste deste gül,
A3235 Benim yârim kaşı kara pegeste,

Kaşı karayı alır

A3240 VII

Dal içinden seçip aldım
Evlenmeye kadınıml seni,
Gül içinden gül deyip aldım
Güli seyredirim seni

VIII

A3250Kakiram sekiz benim
Dördü ala dördü kara,
Altı ay ateşinde yansam
Bilmemiş gönlü kara!
Kırmızı sel içimde
A3255 Bağlandım sana,
Kırmışı gül goncası gibi
Eğildim sana!

IX

Beyler gelip düşmüş
O kötü pınara,
Atlarını bırakmıştır

Kapkara bostan içinde
Ak kuş olup “hu hu” deyince,
A3230 Ateşinize dayanamaz
Öfkem kuruyup “su” deyince.

Heşkare etse
Dünyayı satıp sana
Benzeri yar etse.

A3245 Cümle alem “neden aldın”

Der bana,
Allah’ıma feryat edip
Dileyip aldım ben seni.

İster bil ister bilme
Aşığım ben sana,
A3260 Aşıklıktan ölüp gitsem
Vebalim sana.
Sen beni sevmezsen
Dünyada dunasız geçeyim
Yangınımlı bilmezsen
A3265 Yarıp yüreği göstereyim.

A3270 Körpe kiyakka,
İnsan için insan ölür mü ayrılık ateşine,
Sizin için ben öleyim yar hançer bıçağa.

X

Elmadan renkli idim

A3275 Rengimi sararttı ayrılık,

Önümde hırs.

Aşkını çeker

Hiç mecalim kalmadı,

Kara sinek gibi sararıp

A3285 XI

Yeşil yeşil yaprağım

Yaşardı gitti,

Yeşil giyimli yârim benim.

Kaşkar' a gitti,

A3290 Gelemezmiş, gelemezmiş.

Süresi bitti,

XII

Çini çini su içerim

A3300 Oh yüreğim yandı deyip,

XIII

İli'den ayrılan yiğidin

A3305 Toni var, tonçesi yok,

Başına gül takmış

Gülü var, goncası yok.

Gülü aldım küpe diktim

Küpte içki varmış,

XVI

Yalnızlıkta benim bedenim

Sararmış yüzüm rengi,

Yalnızlıkta derman ateşim

A3280 Uçmaya halim kalmadı,

Kara sinek olsa insan

Uçsa kanadını süzüp,

Son sözünü söyleyip sana

Ben gideyim ümit kesip.

Şu gündeki gariplik

Canımdan geçti.

Torba ile mektup gönderdim

A3295 Mihriban yârim sana,

Okutup eline al

Açık olur halim sana!

Bu beyti size söyledim

“hepimiz hatip gibi” deyip

A3310 Sağ elime içki aldım

Sol elime mum kandil.

Mum kandilde yanana kadar

Ziyafette yanan iyi.

Gülü koparırsan taze kopar

A3315 Yaprığında hazan kalmasın,

A3320 Yurtta değerli babam kaldı,

Gariplikte benim başım

Sinmez bana yediğim aşım,

Yoklukta garip başım

A3325 XV

Kapımızın önu

Bir top çin açā

Gerçek açığā çıkar

Gözü humaça,

XVI

A3335 Geçilmeyen yollardan geçer

Kırmızı esarplı kadın,

Ağzından şerbet akar

Şerbeti tatlı kadın,

XVII

Kapından tuttum ben

A3345 Gül zaranza dikili,

Gül zaranza bahane oldu

Ay yüzünü görmeye,

XVIII

Tam tepesinde oturur

Şu koca boylu şu yiğit,

A3355 Elma versem kabul etmez

Babya altın yiğit,

XIX

Bacadan tavşan düşmüş

Güle,

Kırmızı gül tanıdık olur-olğa,

Yurtta değerli dostlarım kaldı,

A3330 Ağabeyim bana göndermiş

Altın kase,

Ben ağabeyime nereye varayım

Ay gibi ablama.

Avlu önüne gül ekdim

A3340 Bir gülünü koparmadım,

Her ne kadar uzağa gitseniz de

Ümidimi kesmedim.

Ay yüzünün ışıltısı

Düştü çini kaseye,

A3350 Acıması gelmez miydi

Bizim gibi yetim biçareye.

Babya altın yiğidin

Sureti sultan kadar var,

Ay yüzüne ben düşmüş

A3360 Yeni çıkan gül kadar var.

A3365 Kırmızı gül tanıdık bu-oliğa,

Bakmayız değmedikçe yüzüne.

XX

Tertemizdir özünüz çok tatlıdır yüzünüz,

Yağ yemiş kedi gibi

A3370 Bekliyor gözünüz.

A3375 XXII

Temiz- temiz elmaları çiçek açmış,

Küçük-küçük kızları meme çıkarmış,

Memesinin tepesine muska asmış,

Muskasını okuyup bakın ne demiş.

A3385 Toplayıp tüketmek olmaz derenin taşını,

Dert gittiğinde söylemek olmaz gözünün yaşını.

Uzak -uzak sıralanmış buğdaylar başak,

Hindistan'dan kızlar gelmiş toplanıp da kaşlık,

Halk Edebiyatı 11

A3395Uçtu kelebek sayısız şeker vereyim akılsız,

Senin ile oynasam eve kadar beni zamansız.

İki tarafa gül takmış içine nur doldurmuş,

A3400 Yanınızda genç çocuklar aşık olup oturmuş,

XXI

İrili-ufaklı elmaların irisi iyi

Siz de küçük ben de küçük

Oynaşmak iyi

A3380 XXIII

Yüce yüce sora sıralanmış okşayın sıvazlayın,

Kırmızı kase elma gelmiş tutup alın,

Kırmızı kase elmalarım akında gitmiş,

Yeşil kavunlu misafirlerim Kaşgar'a gitmiş.

Durup durup sözler bırakmış şekerden tatlı.

A3390 Gökyüzünden uçup geldi

Beyaz leylek olup

Bağdaki kırmızı gülün yoldaşı olup

Bağdaki kırmızı gülün dalı ever başım,

Ben sana ne yaptım canım kardeşim.

Kapkara bostan içinde sonbahar yaprağı oturur,

Diken görünüp , bahçe görünüp vefasız yar oturur.

Yarabbi hasta gönlümün ışığısın sen

Güzel sandığımın sarayısın sen

Aynı yaşta iki ışık var biri sen , sen biri ben

6.26. Sadir Pehlivan Şarkılarından

A3405 Küre yolunda yürüyüp
Araban bozuldu mu Şengen,
Sadir' i alıkoyup
Gönlün rahatladı mı Şengen.

Zindanın ağaçları
Yüksek çam ağacı,
A3415 Zindanı delip kaçtı
Sadir Ağa'n kahraman.

Zindandan kaçıp
Yattığım yer Yanbulak,
Yaradan Allah
Ne zaman vereceksin ulak.

Sadir'in bindiği atı
A3430 Şillenze doru benek,
Sadir vurur başa
Çin vurur taşa.

Çin'den kaçıp
Dağları mekan ettik,
Karın açlığı fenaymış

Benim iki oğlum var
A3410 Büyüğü fen bilimi okur,
Beni şurada öldürse
Cesedimi karga gagalar.

Zindanı delip kaçıp
İki kez çıktım dışarı,
Bana bakan beş polis
A3420 Şimdi düştü belaya.

A3425 Vançinga kaçsak
Ren-sen deyip tanımaz,
Yöneticiye söyle desem
Şin-sen i tanımaz.

Sadir bindiği atı
Zindanın üstüne sürer
A3435 Sadir kendi kahraman
Öldürülmez sürülür.

A3440 Şalvarı kebab yaptık.
Şalvarı kebab yapsam
Bu tatlı ciğer oldu,
Dağlarda yürümekten
Atlarım yara oldu.

A3445 Sadir denen adım kaldı
Evlenme cüzdanımda yazım kaldı,
Benim üç çocuğum vardı
İli'de yetim kaldı.

Ne devletmiş Altay
Ne rahatmış Altay,

A3455 Bir yıl dediği on iki ay
Bu atlar iyi mi?

Babasından yetim kalan,
Anasından öksüz kalan,
Yetim kaldığımda beni alan
Hamide ablam iyi mi?

A3465 Bu büyük Altay'da
Erik elma olgunlaşmış,
Olgunlaşmış erik elma
Ağaç, taşlar iyi mi?

Boza şarap içilen
Mum kandil yanan,
A3475 Evlerim iyi mi?

Beş çocuğunun oynayışı
A3450 Oturmuş tandır başı,
Elinde mendil
Durmaz göz yaşı.

Evin üstünde yatan
Fareler gizlice atan,
İnek etlerini beraber yiyen,
A3460 Kedilerim iyi mi?

Benim üç çocuğum vardı
A3470 Küçüğü Danikan adlı,
Çocuklarım iyi mi?
Çocuklarım iyi mi?

Evlerim iyi mi?

Büyük törenin yolunda
Aldım hamama yelim,
Beş çocuğumun içinde

A3480 En küçüğü Mehmet Ali'm.

Zindandan kaçıp çıksam

Bir Kalmuk gel der,

Atıp bir başa vursam

Gelin atı alın der.

A3485 Ben zindandan kaçtığımda

Kaburgam bıçak oldu,

Zindanda çok yatmaktan

Saçlar bir kucak oldu.

İki bin asker çıktı

A3490 Binmiş atları Kaşkar,

Asker atacak taşa

Sadir atacak başa.,

Beyaz boz atım iyi mi

Gök-boz atım iyi mi?

A3495 Para bulup versem iyi mi

Sadir kendi kötü mü?

Bu yetimimi koruyan

Yabancıya havlayan,

Ceketimi çok çeken

A3500 Köpeklerim iyi mi?

6.27. Düğün Yapıldığında Söylenen Koşuklar

Öncelikle başlayıp

Allah'ı yâd edelim

Peygamberin sünnetini şâd edelim.

A3505 Ah ey -ay yölen ey a yölen ey

Ey gül nerede var iyi

Bir iyiye bir kötü

Her yerde var.

Ay hay yölen, ay yölen

A3510 Yâr gibi hayat.

Şahin gibi boylarına

Oldum avcı.

Ay hay yölen, ay yölen

Ben ne yapayım,

A3515 Hançer alıp sinemi

Parçalayayım.

Ay hay yölen -ay yölen

Diken gelir

Sonbahar yaprağı elbisesi giyip

A3520 Yâr gelir.

Sonbahar yaprağı elbisesinin

Yaprağı çok,

Kız almayan yiğidin

Derdi çok.

A3525 Kara -kara kargalar

Harmandadır yar- yâr

Kız almayan yiğitler hasrettedir

Yâr-yâr

Kırmızı-kırmızı soğanın kabuğu çok,

A3530 Evlenmeyen yiğidin dostu çok.

Ala-ala bozdoğan kurbağa olur

Evlenmeyen yiğitler kederli olur.

Ak, ak duran serçe

Öfkeli olur,

A3535 Evlenmeyen yiğitler düğüne gelir.

Sarı-sarı sarı kuş

Hu, hu der.

Evlenmeyen yiğitler

İsteklenir.

A3540 Yeşil, yeşil mavi karga dağda
yatar,

Evlenmeyen yiğitler nerede yatar.

Ak ak tavşanlar derede çok

A3545 Evlenmeyen yiğitler düğünde çok.

İyi, iyi mollalar nikah kıyın,
Gün bitti gece girdi kızı verin.

Cisil -cisil yağdı yağmur serildim taşa
On beş yaşa girmeden girdim
Oynaşa.

Kızı kucaklayıp yürüdüğünde
O vakit , kızı halıya oturtmuş,
Dört köşesinden dört yaşlı
A3560 Kadın tutarken
“kurt” kaçırrır;

Ağlama kız sevin
İyi olursun,
Şahin gibi yiğide
Eş olursun.

Yiğit gönlü hoş olur, hatun alınca
Kız ile yatıp yer yapınca.

Hışır, hışır kaşıma ötmek düştü,
Tecrübesiz yiğide kız kardeşim düştü.

A3550 Beyaz beyaz tavşanlar kumda
oynar,
Evlenmeyen yiğitler düğünde oynar.

A3555 Dönüp- dolaşıp sokaklardan er
geldi,
Simli paltosunu örtüp kız geldi

Ağlama kız ağlama
Düğünün oldu.
Altın simli örtülü
A3565 Evin oldu.

A3570 Ağlama kız sevin
Düğünüdür.
Altın boylu şu yiğit
Sevgilindir.

Altın boylu gül yiğit
A3575 Can renkliydi,
Açılmamış gül gibi
Er küyündü.

Altın boylu yiğit ile
Boylaşırsınız,
A3580 Bir evin içinde
Oynaşırsınız.

Ağlama kız genç delikanlı gibi
Bahtın olur,
Altın güllü örtü
A3585 Tahtın olur.

Ağlama kız bugün sana
Baht yok.
Altından örtüne
Çivi çakılmış.

A3590 İbriğine suyu koysam almaz,
Kız anası üvey mi ağlamaz.
Diye söylediğinde kızın anası
Bazılarından önceleri ağlamaya başlar,
Bazıları deminki söz açta kendininki,
A3595 Yalandan olsa da ağlamaya başlar.

6.28. Kız Anasının Ağlayıp Söylediği Koşuklar

Küçücük kara gözlü vay çocuğum, vay çocuğum .

Tatlı dilli şirin sözlü vay çocuğum, vay çocuğum

Ben çocuğumu vermedim vay çocuğum, vay çocuğum

A3600 Akşamni-almayıtdim vay çocuğum, vay çocuğum

Kısrak yavrumdan ayrıldım vay çocuğum, vay çocuğum

Kanadımdan yaralandım vay çocuğum, vay çocuğum

Bir evde yalnız kaldım çocuğum, vay çocuğum

Gelse çekip alayım. çocuğum, vay çocuğum

A3605 On yaşına girmemiş, çocuğum vay çocuğum

Dövsem evden gitmemiş. çocuğum vay çocuğum

Uçup gitti evimden. çocuğum, vay çocuğum

Kayboldu gözümünden. çocuğum, vay çocuğum

Balam varıp uyuyacak. çocuğum, vay çocuğum

A3610 Allah kendi saklayacak. çocuğum, vay çocuğum

Şu sevdiğimi kaçırdım. çocuğum, vay çocuğum

Allah'ıma teslim ettim. çocuğum, vay çocuğum

6.29. Yatak Odası Sözü

Genç yiğitler düğünün sonrası,

A3615 Çayı içip olmuş, sultan beyi.

(Damat) ı tebrik etmeye geldi

Gelen çocukların hepsine bir iki

Koşuktan “çüşüre” içirdi.

Sonra çocuklar döndü. Kendinin

A3620 Haline bakarak ,her bir dokuz

Kısım “ikiz” alıp gelir.

Çüşügenin içinde kızlar. Onlar da

Şöyle bir şeyi alıp gelir.

“ikiz” i alıp getirdiğinde bir çocuk

A3625(söz diyenlerden biri) otuz

Oğullarının içinden ayağa kalkıp

(otuz oğlu hürmet yapmasa,

Onlara “ra”keser, yani çokça bir şey
doldurur) Sonraki sözleri

A3630 Söyleyip kabul edip alır:
Büyük büyük salavat , ver Muhammet,

Ön ayağından , teyni tırnağından,

Herkes özler, kapıyı gözler

Oyuna beyler cevrunla agatila,

A3635“kül” yemek olmaz ateşi uğul uğul
olmaz,

“kül” yemek olsa, tüvi boş olur,

Ateşi uğul uğul olsa gönlü hoş olur,

Duyun , işitin , falan arkadaşın düğün

6.30. Damadın Selam Verişi

Şu gece vakti damat,

A3650 Kaynatasının evine birkaç

Dostu ile birlikte varıp selam,

Verip ayakta duruvermiş

6.31. Selamları

-Esselamünaleyküm damat

A3655 Selama geldi Allah yolunda.

Kaynatası ! -Allahım yâr olsun.

.....

A3660 . . . Halifelerin yolunda.

-Halifeler yâr olsun?

Merasimine falan arkadaşı, dokuz

A3640 Türlü “gezengi” ile dokuz tulum,

Yorgunluğu ile “zaman” almayacak,
“zaman”

Yetişip geldi.

Möygendiki bütün çocuklar uzatıp

Söylemiş : aha aaa aaa hay” deyip

A3645Çokal yapacak.

Şimdiki sol kolunu uzatıp,

“Allah mübarek etsin” deyip kabul
edecek.

-Esselam ... Damat selam

Güzel peygamberlerin yolunda?

-Peygamberler yâr olsun.

.....

Analarınızın hakkında?

Analarımız yâr olsun.

.....
Büyük babası ile büyük anası gibi ?
A3665-Baba-anası yâr olsun.

Çakılmış kazık,
Büzülmüş düğüm hepsine?
A3670- Hepsi yâr olsun.
Şimdi dönüp başka birçok
Yakın akrabalarına, söyleyiverdi.

6.32. Vay Yar Senem

A3680 Öyle yapmayın beni
Var yar senem,
Böyle yapmayın beni
Vay yar senem,

Elma bahçesine girip
Vay yar senem,
A3690 Yer elmayı yer mi insan

.....
Ben yetimin halini
Derdi kötü
A3695 Güzel hanım yârden sorun
....

Terk eden yârimin

Kardeşlerine?
Kardeşleri yâr olsun.
.....

Çocukların yanına varıp deminki gibi,
Selam verip çıkar.
A3675 Kız olsa, “yenge” ile oğulun
Babası buyurduğu yerlere varır,
Onlar “gelin hanım selam verdi”
Deyip değiştirir.

Sonra lazım olurum
A3685 Derdin kötü
Fırlatıp atmayın beni
Vay yar senem.

Yar derdindeki canlıları
.....
Konduğu kavaklardan sorun

.....
Sen terk edemezsin beni
....
Beni terkedince ölürüm
...

Derdinin kötü

A3700 Ateşinde yanmışım.

...

6.33. Kumul Yar Senem

Nehirden yürüyen ceylana

Sekiz deyin yâr senem,

Sekiz kızın yoluna

A3705 Kız kardeşim deyin yâr senem.

Yüksek kavak başında

Guguk dolaşır yâr senem,

Yonvan Bey'in kızı ile

Beyler oynar yâr senem.

A3710 Ak ak tavşanlar

Derede çok yâr senem,

Evlenmeyen yiğitler

Düğünde çok yâr senem.

Halk Edebiyatı 12

Ağlama kız ağlama

A3715 Düğünün olur yâr senem,

Altından cibinliğin

Evin olur yâr senem.

Kırmızı kırmızı soğanın

Kabuğu çoktur yar senem,

A3720 Evlenmeyen yiğidin

Derdi çoktur yar senem.

Dağı duman toz basmış

Tuti gelir yâr senem,

Simli kıyafetini bürünüp

A3725 Yâr gelir yâr senem.

Sonbahar yaprağı kıyafetinin

Yeri çok yâr senem,

Kız almamış yiğidin

Derdi çok yâr senem.

6.34. A3730 Bayanday Savaşı (Cengi) Şarkıları

Bayanday'da varmış

Çin yapımı çömlek,

Asker öldürürerse

Öcünü alır Döngen.

A3735 Bir kaleye çıktığında

Allah'ım sakladı oktan,

Öylece titreyip kaldık-

Ağaç yaprağından büyük poktan.

Şehrin başına geçen

A3740 Ahun a'lem değil mi?

Kahraman Ahmet Han Hoca

Ak-boz ata binip geldi,

Asker şehre girip

Çinlileri öldürdü.

A3745 Askerler kaçıp gitti

Kaleyi bırakıverdi,

Ateş yakıp topladık biz

Çin'de yaşayan milleti.

Döngen ile kahraman

A3750 Şehre geldi,

Susuzluğa dayanamayıp

Kuyuları aradı.

Ganimetleri alamayınca

Yol kesip durdurdu bizleri,

A3755 Ahmet Han Hoca yetişti

Alıp kaçtığı kızları.

Çok yere ateş yakıp

Bir gece “duman” yaptık

Ahmet Han Hoca gelse

A3760 Etrafında döndük

Çinlileri alıp geldi

Şi Darin denenden başlayarak

Çinliler kaçıştı

Ok-ilacını fırlatmış.

Yan-Şen-Sin kaçıp

A3765 Ertesi sabah olduğunda

Güvercinlere “yem” vermiş,

Çaresizce Döngenler

Sandıklarında can vermiş.

A3770 Dağ içinde yakalandı,

Gulca'daki Döngeler

Belge verip kurtuldu.

Ateşte yanıp ölmüş

Narsi'deki çocuklar.

A3775 Allah'ın takdiri yüce

Yanmamış Kelamullah.

Ahir zaman mı gelmiş?

Tarañçi ⁴⁹devleti kaçtı,

Adaleti bozmakta olan

A3780 Sitemin önünü açtı.

Üç yüz altmış gün boyunca

Uyudum ben gecelerde,

Şehitlerin çocukları

Çok ağlar çöllerde.

A3785 Babamın halini diyeyim mi,?

Kendimin dertlerini diyeyim mi,?

Çin'in zulmünü diyeyim mi.?

Derdim söylemeden öleyim mi.?

İçimde derdim çok,

A3790 Derdimi kime söyleyeyim.

Babam ile anam var mı?

Başımı alıp gideyim

Şimdiye kadar ulaşmıştır

Taşkent'in pazarına,

A3795 Tavaf edip geçti

Honhay'in mezarına.

Almatı'ya ulaştığında

Taşkent görünür mü,

Babamın aklına gelse

A3800 Bana mektup yollar mı.

Havadaki boz kartal

Görmediği tuzağa düşer mi,

Adem oğlunun aklına

Böyle kederler düşer mi.

A3805 Dokuz kara dokuz kara

Kolunda mı bastığın yara,

Ağlamayın Müslümanlar

Nasibi düşmüş vara.

⁴⁹ Tarañçi: Moğolca oaln bu kelime çiftçi anlamındandır. 18. Yüzyılda D. Türkistan Kalmuk istilasına maruz kalır. Ozamanda çiftçilik yaptırmak amacıyla kuzeydeki verimli toraklara zorunlu göç uygulanır. Bu göçmenlere Kalmuklar Tarañçi adını verir. (Necip-Kurban, 2013:390).

Çin'in zulmünü söyledim ki
A3810 Binde birini alıp,
Şarkı yapıp söylesem
Bu şiire yakıştı.

Akşam vakti yatacak olsak
Sağlam çadır nerede?!
Bu cana basıp geçti
A3820 Çinlilerin çizmesi nerede.

A3825 Kıyıdan ulaşır bağa
Haliveda çalıştı,
Bağlayıp ellerini halkın
Dayanamayıp inleyip ağlaştı.

Vergiyi bulup veremeyen halk
Kıymetli çocuğunu sattı,
A3835 Bu general oldu ejderha
Tarañçilere ateş saçtı.

Çinliler bağda çalıştırdı
Yüz kadar Müslümanı,
Bu vergi çok vergi
Vergi haddinden aştı.

“Meskani” denilen yerde
Günde üç defa dayağımız,
A3815 Kaçıp gelelim desek
Bu ağadan korkumuz.

“Ho Darin” ruşen ağa
Çok çalıştırdı milleti,
Dayanamayıp zulüm, zorluğa
Tarañçi halkı ağlaştı.

Çin'in yaptıkları her gün
A3830 Halkı yakıp dağıtır oldu,
Çocuklarını bırakmış halk
Dayanamayıp Almatı'ya kaçtı.

Ki, zenginden deve at aldı
Ki, yoksuldan alıp tahıl,
Tarañçi çocuklarını bırakıp
A3840 Kapalı Almatı'ya kaçtı.

A3845 Tarañçi çapa ile yer kazdı
Biyil bitmedi kanal,
Çin'in zulmünü söyleyip
Tarañçi inleyip ağlaştı.

İli şehrine baş oldu

A3850 General denen zalim ki,

Darin yoksulları toplayıp

Atlarla söyleşti.

Vergi ver diye Tarançi'nin

Vurup, el kolun bağlamış,

Adalet gitti generalden

A3860 Kadeh dolup taşı.

A3865 Çinliler çekip aldı

At, ineği bu Tarançi'den,

At, işlerinin yokluğundan

Halk harmana eşeği koştı.

Halk çok çapa yapmış

Avuç derisi kalmadan,

A3875 Dayanamayıp bu sitemlere

Rus yurduna kaçtı.

Geceler boyu Tarançiler

Burset tapkini kaçtı,

Halktan bir iki kişi kaçıp

Rus yurduna düştü.

Dedi general Tarançi'nin

Çoğunun mahallesini alsak,

A3855 Vergi koyacak olsak halka

Sitemler haddini aştı.

Zorluk çıkarıp Tarançi'ye

Tüm malını aldı,

Buna doymayan bu general

Gümüş, altına göz koydu.

Hiçbir paşa bu kısımda

A3870 Fukaraya sitem etmez,

Rus'un yurdu iyi deyip

Bütün Tarançi anlaştı.

Bu kanal bir bela oldu

Gece gündüz oldu bırakmaz,

Soğuğa dayanamayan yoksullar

A3880 Aşağı girip yattı.

A3885 Kanal kazmayan halka

Ağa kamçı bastı

Dayanamayıp kamçıya halk

Kanalı kazdı.

Vurur halka çabuk ol

A3890 Çabuk kaz işsiz durma,

Dinlenmek için bırakmaz

Vurup halkı kovaladı.

Ki, tahıl alacak halk yok

Kadınları ormana vurdu,

Erkekler kanalda

A3900 Kızlar yağı bağladı.

A3905 Bu halka kadın nerede

Kömeç gömmeye ateş nerede,

Evini çok özleyenler

Develer gibi bağırdı.

Bir an yapmasa çapa

Vurup hiç durdurmaz,

A3915 Temmuza kapanmayan keller

Yara başını kaşdı.

Canını çürüttü

Vergiciliğin derdi,

Candan geçip gitti

Tercümanların hiddeti.

Eve bırakmadan

Kanal kazdırmış halka,

A3895 Dinlenmeye fırsat vermeden

Akçası olmayana kucak açtı.

Toprağa bulanık halk

Yeni mezardan çıkmış gibi,

Tanımadan birbirini halk

Bütün aklı şaştı.

Gideyim dese, gidilmez.

A3910 Eve istediği günde,

Çocuğunu özlediğinden

Hepsinin gözü yaşlandı.

Eşarbını alıp çıktı

Çin tercümanı Ahmet,

Kanal başına varıp

A3920 Orada kalıverdi.

A3925 Kanalin temeli sağlam

Çapa vursa geçmez,

Çin tercüman beyleri

Başımızdan gitmez.

ÖmüŖ irdi general

A3930 Çin'e vergisi ulaŖtı,

Sözleri birleŖtirdi

Beyler ile Moğollar.

Bu eflak tohumu dertlerini

Tarañçi baŖına saçtı,

İŖi olmayan halk

A3940 Gece gündüz kazdı kanalı.

A3945 Vanhuli bela oldu

Çinliler ejderha oldu,

Dayanamayıp gürültüye halk

Geceleyin eve kaçtı.

Kaçıp geleni bulup düğüm

İle ayak elini bağlayıp,

A3955 Alıp Daloye'ye verdi

Vurunca aklı ŖaŖtı.

Derdi az deyip yine

Kanalı kaz diye gelmiŖ emir,

Yine bin yüz civarında halkı

Ak kanala sürdü.

Ak kanalı kazsın diye

Generalden gelmiŖ mektup,

A3935 Bu hakan zulmüne güç

Dayanmaz inleyip ağlaŖtı.

Kadınlar erkeklerini görmeden

Birbiri ile dertleŖti.

Dayanamayıp kamçıya halk

Allah'a inleyip ağladı.

Kaçıp gelen halkın

A3950 Ardından yazıvermiŖ mektup,

Kaçıp giden kiŖiler kimse

Dedi yurdundan iŖitti.

Gece-gündüz Tarañçi'yi

O çeltik deresinde çalıŖtırdı,

Evini bırakan halk,

A3960 Geceleyin evine kaçtı.

A3965 Bin beŖ yüz Müslümanı

Toplayıp kazdırdı kanalı

Gam üzüntü ipleri

İle halkını doladı.

Önce her ev

A3970 Başına alırdı on altı tahl,

Otuz iki kilo tahl

Almaya şimdi başladı.

Tarançi malını yiyip doymaz

Ağa ile general,

Bir yüz yıl kadar edilen

A3980 Sitemler haddini aştı.

A3985 Kaleyi bozmasın su diye

Denize taşıyın demiş,

Çakıllar ile dalı

Tarançi bastı denize.

O yerdeki gemini

Bu yere alıp geçtik,

A3995 Çok iyi yerlerini

Çin'e verip seçtik.

6.35. Âşık Pirida Avuş Koşukları

Allah menele yenemi

Caybar hale mediney,

A4005 Bir isteğim Allah'tan

Verilmez her yıl için şu

Tarançi çocuklarını sattı,

A3975 Eğer yüz kilo verse

Yine doymaz ağzı açık.

Acımadı general

Garip çaresiz Uygurlara,

Hasattan başka Vanhuli

Dediği vergiye değişti.

Bir an durmaya kalmadan

A3990 Kamçıladi, kovaladı,

Yürüyün ağabeyler-kardeşler

Yılanın çok işi var.

Kanal başına varıp

Yeri adımladı,

Canını çürüttü

A4000 Vergi memurunun derdi.

Bir isteğim poladan

Bir isteğim analardan,

Bir isteğim sizlerden.

İşin başı Besmele

A4010 İş başladım Besmele,

Kuran başı Besmele
Yola çıktım Besmele.
Çıktım dağlar başına
Allah ey Allah ey,

Yayılcılığa “pir”olan
Hazreti Ruşen peygamber,
A4020 Bir isteğim sizlerden
Bir isteğim poladan.

Çiftçiliğe “pir” olan
Hazreti Hızır atadır.
Sizden yardım dilerim
Derdine çare dilerim.
Ya Allah ey.....

A4035 Gemiciliğe pir olan
Hazreti Nuh peygamber,
Bir isteğim sizlerden
Bir isteğim Allah’tan.

Çobanlığa pir olan
Hazreti Zengi babadır,
Sizden yardım dilerim
A4045 Derdine derman dilerim.
A4050 Bir dileğim sizlerden
Bir isteğim pirlerden,

Yalnız çam karşısına,
A4015 Yalnız çam yalnız kar
Oyun yaptım sizlere.

Değirmenciliğe “pir” olan
Hazreti Kamber peygamber,
Sizden çare dilerim
A4025 Gönül kırıklığına şifa dilerim.

A4030 Kumaşçılığa pir olan
Hazreti Şişi peygamber,
Bir isteğim sizlerden
Derdine çare dilerim.

İsteğimi uygun gör
A4040 İhtiyacımı uygun gör,
Ya Allah ...

Demirciliğe pir olan
Hazreti Davut peygamber,
Bir isteğim sizlerden
Bir isteğim sizlerden,
Pirlere hakkı dilerim
Tuğlar hakkı dilerim

Kahhar adlı öfkenden

A4055 Rahman adlı acımandan,

Kahhar adlı öfkenden

Korkum var Allah'ım,

Rahman adlı acımandan

A4060 Ümidim var Allah'ım.

A4065 Aciz köle kulunum

Yolda geç kalmayın,

Yolda geç kalırsanız

Yüzümü kara çıkartmayın.

Güneş parçası ayhanlar

Ay parçası ayhanlar,

A4075 Ya Allah Allah

Ya Allah Allah

Üç yüz altmış demirden-

Dört yüz parça kemikten,

Ölmeden kalan askerler,

Allah ey Allah ey,

Ümidim var Allah'tan.

Ne yapayım Allah'ım

Kumdan çok günahım,

Dağdan ağır günahım

Taştan sert günahım.

Yer yüzünde savaşmış

A4070 Üzengisinde kan olmuş,

Kızıl kana boyanmış

Saçı bele dolanmış.

Yılkıcılığa pir olan

Hazreti Colpan Ata'dır,

Bir dileğim...

A4080 Bir...

A4085 Ay yârimi tamamlar

Altın boylular,

Çıkın! Başı yıkanmışlar

Kalem kaşlılar.

Sümbül saçlılar ey

A4090 Şirin sözlüler ey,

Çakır gözlüler ey

Tütsü yapanlar ey

Buluta binenler ey

Kendi verdiğin hastalığı

Kendin al Allah'ım

Havaya çıkanlar ey,

A4095 Denizi geçenler ey

Suya düşenler ey,

Kendi verdiğin hastalığa

A4100 Kendin derman ver Allah'ım.

Çiltlenlerin çil oldu

Bastığın izin kül oldu.

Pirler hakkı dileyeyim,

Analar hakkı dileyeyim,

A4105 Allah ey

Allah ey

Allah .

6.36. Taş Ahunum Şerefine

Uygur yurdunun genelinde Taş Ahunum adlı meşhur (A4110)bir şahane sanatçı kişinin şanına, ezilen emekçi koşukçularımız tarafından söylenen sınıflı ibretlik koşuklarından:

Taş Ahunum taş imiş

Aldığı hatunu genç imiş

A4115 Ufak ham güle basıp

Kaymakam ile baş eğmiş

Taş Ahunum faiz

Verip aldı pazarı

Ufak ham güle basıp

A4120 Çiğnedi mezarı

Zayıf düşmüş ördeğe

Cahil çocuklar kaz der

Altmış altı nimkani

Taş Ahunum az der.

A4125 Gökyüzündeki ayı görün

Zengin Taş Ahunum'u görün

Fabrikada çalışan işçiye

Verilen ekmeği görün

Ona kim çağırırsa sesini duyup geleyim

A4130 İpi çıkmış basmada belimi bağlayıp geleyim

6.37. Kaymakam Zulmüne

Uygur yurdunun genelinde idarecilerin halka yaptığı despotça, zorlu, zulümlerine ve töhmet altında bırakan zenginlerin dayak derdine dayanıp (A4135) dayanamayanı da hapiste günahsız yatanlara bağışlamış koşukçularımızın söylediği koşuklardan:

Kaymakam yöneticilikte tembel

Kaymakamın kızı dayının kızı

Yurdu soyup yedi Yamul' daki kaymakam

A4140Çukur demeyin dayağın izi

Kaymakam önde dayı arkasında

Kaymakam ak atlı dayısı gök atlı

Ben ne yapayım zulmün elinde

Hapiste ağlar günahsız "tatlı"

A4145 Kaymakama ak çay dayısına gök
çay

Kaymakama lafim yok

Dayısına sözüm

Hapse koyanın kefenini biçer

Hapiste arkadaşım

A4150 Zenginde eşim

6.38. Halk Atasözleri (Eskilerden Kalan Her Türlü İbretlik Sözler)

1- Yaşlandığında at tezeği altın olur.

2- Gelini geldiğinde görün, (A4155)başörtüsünü örttüğünde görün

3- Sıcak su iç gönlün dinç.

4- Köpek semirse, sahibine havlar.

5- Elma yiyip hasta olacağına erik yiyip öl.

(A4160) 6- Kız çocuğu erde iyi erde olmazsa yerinde iyi.

7- Faydası yok zenginden suyu yok dere iyi

8- Kurdu olmayan orman, hırsız (A4165) olmayan memleket olmaz.

- 9- Emeli olmayan sofudan yumurtlamayan tavuk iyidir.
- 10- Kalpağı olmayan işten, kanadı olmayan “şahin” iyi.
- (A4170) 11- Alırken “ya pir” der verirken “kafir” der.
- 12- Alırken çabuk alır, verirken yavaş verir.
- 13- Karga çocuğum bembeyaz, kirpi çocuğum yumuşak.
- 14- Çocuğunun oynayışına, kazanın kaynayışına bak.
- (A4175) 15- Evine yaklaştırma deliyi girer çıkar bozar ortamı.
- 16- Gönül ağrıtan dost değil mide ağrıtan aş değil.
- 17- Akıllı bir çırpıda anlar akılsıza çok laf söylemek gerekir.
- (A4180) 18- Kötüye yalvarırsan ağzın kirlenir.
- 19-Pasaklıyı düzeltemedim torbasını dolduramadım.
- 20- Başkasındaki, Allah'taki.
- 21- Kendi ayağına kendi vurdu baltayı.
- (A4185) 22- Büyük kalkıp başını açsa- küçük kalkıp götünü açar.
- 23- Padişahlar adil olursa halk ona bağlanır.
- 24- Padişah sitem (etmeye) elini açsa (A4190)halk geri kaçar.
- 25- Adaletsiz kişi padişahlık yapsa bu padişahlıktan kölelik daha iyidir.
- 26- Köle gibi çalışıp, bey gibi ye, boş oturuyorsan, kepek ele ondan ye.
- (A4195) 27- Eğer sultan yaparsa kötülük nasıl olur söylediklerinde iyilik.
- 28-Çin'e söz, Kalmuk' a boz der.
- 29-Yetimin ağzı aşa değince başı taşa değer.
- (A4200) 30- Orucu ben tutsam da bayramı başkaları yapar.
- 31- Ağzı yumuşak buzağı çifte meme emer.
- 32- Kazak yaşlansa taya biner (A4205) Kalmuk yaşlansa, duvara çıkar.
- 33- Kızım sana söyleyeyim, gelinim sen anla!
- 34- Hırsız haydut vurmuş.

35-Havanın gürültüsü var yağmur yok-yaşlının bastonu var gücü yok.

(A4210) 36-Çoğu bekleyip azdan oldu.

37-Kendi doysa da gözü doymaz.

38-İyi olsa kendinden kötü olsa insanlardan bilir.

39-Ekersen biçersin.

(A4215) 40-Koşkun olsa çekmez.

41-Deşik ağız, ağzı düşükten iyidir.

42-Acele eden kalır, yürüyen varır.

43-İnsanın küçüğü olacağına köpeğin yavrusu ol!

(A4220) 44-Ala kargada alacağın olsa al.

45-Hayvanın alası dışında insanın alası içinde.

46-Aşığı olmayan sevgiliden, sıcak ocak iyi,

(A4225) 47-Benim diye döke saça yemeyin.

48-Buzdan geçersen önünden geç eve kadar geçersin. Sudan geçsen arkadan geç.(A4230)Aktığını görürsün.

49-Var olduğundan bol bol ye, yok olduğundan aç otur.

50-Dışı parlak içi titrek(zayıf).

51-Köpeği havlıyor diye (A4235) ağzını kapatmak olmaz.

52-Biri altın tabakta ekmek yer, biri ekmeğin derdinde can verir.

53- Kuyu kazan kendisi düşer.

54-Yarinki korkudan bugünkü öfke iyi.

(A4240) 55-Gördüğün (iyi) gününü unutma, neşeni (civıltını) kaybetme.

56-Dişi hikaye anlatınca erkek dinlemez.

57-Mumu halk yakıp bıraktı kim ona foh dese sakallı yandı.

58-Eri namus öldürür, hastayı duman!

(A4245) 59-Ayağın çabukluğu aşı!

60-Zengin zengine bakar su dereye akar.

61-Er emri ile er, yağmur ile yer kükre.

(A4250) 62-Kötü malın başı yamadır.

63-Kördüğün yolunu babana verme.

64-Dar yerde yemek yemekdense geniş yerde yumruk ye.

65-At bulduğunda sahibini bul!

(A4255) 66-Kurt yaşlanınca kuzu gibi olur.

67-Kurnaz tilki burnundan alınır.

68-Hocamın hocası var çamurun yeri var.

69-Gündüz söyleyen (A4260)yan tarafına bak! Gece söz söyleyen kulağını kulağa daya!

70-Buğdayın sayesinde karamuk su içmiş.

(A4265) 71-Kara keçe akmaz.

72-Erik-eriğe bakıp kararır üzüm, üzüme bakıp kararır.

73-Kalmuk'u vursa kötü olur.

74-Kediye oyun, sığana işkence.

(A4270) 75-Kendi fikrimin hoşluğu, el ayağımın boşluğu.

76-Abim kimi alsa yengem o.

77-Tevekkül nehrine gönder gemini ya aksın ya çöksün gam yeme!

(A4275) 78-Dost başa, düşman ayağa bakar.

79-Dost ağlatıp, düşman güldürüp söyler.

80-Yaza örtünü, kışa yemeğini al!

81-Kadın dert köpek vefa.

82-Deve ne kadar büyük olsa, (A4280)yarası o kadar büyük (olur)

83-Çocuk belde kadın yolda.

84-Rüzgar olmasa, yaprak kımıldamaz.

- 75- Düğün giyinenin , bayram ata binenin olur.⁵⁰
- 76-Yapanın yüzü aydınlık, yapmayanın yüzü karanlık.
- (A4285) 77-Nasıl olur kendim gibi, bakıp durduğum gözüm gibi,
Hangi esnaf olup alayım, kendi söylediğim sözüm gibi.
- 78-Allah diyen kuluna, ekiverir yoluna.
- 79-Damlaya damlaya göl taşar, çok dökülse göl olur.
- 80-Sesi çıkmayanın kanı yok, parası olmayanın canı yok.
- (A4290) 81-Eli kesmeyince kan çıkmaz.
- 82-Bir yoksulu doyurmak, bir zengin olmaktır.
- 83-Molla yarım insandır iki molla bir insandır.
- 84-Büyüğün akli da büyük (olur).
- 85-Hışır- hışır at geçti, sessiz insanlar bile ayağa kalktı.
- (A4295) 86-Evden eve göçse, aylaklık keçiye zarar.
- 87-Sabahleyin koş komşuna bak.
- 88-Ağzımdan çıkıp, sakalıma yapıştı.
- 89-Etek ateşte değil pislikte!
- 90-Güzellerde vefa yok.
- (A4300) 91-Ölüye mezar bulanlar, diriye yer bulmaz mı.
- 92-Kadın milletinin bin hilesi var.
- 93-Kötü kadın kopmayan kayış urgan.
- 94-Atın iyisi boz, erkeğin iyisi kel olur.
- 95-Yeşil gölde kaz oynar, sinek ile kel oynar.
- (A4305) 96-Suyu serp emen (çeken)yere, sözü söyle uyan yere.
- 97-Yabancı kişi söz verir yüz vermez, yol gösterir yiyecek vermez.

---

⁵⁰ Mtinde sıra numarası verilirken bir karışıklık yaşanmıştır. Biz de karmaşa yaşanmaması adına sıralamayı değiştirmedik, metindeki şekli ile çevirimizi yaptık.

98-Benim görmediğim pazar değil, para vermeyince ekmek vermez.

99-Ayı gibi erim olsun mağara gibi evim olsun.

(A4310) 100-Boynundan bağlanan köpek, zehre yürümez.

101-Cimri kefen bulsa, ölüp alır.

102-Geniş elbise kefen gibi rahat olur. Dar elbise tartışınca yırtılır.

103-Sabah kalk insanlara bak. İnsanlar nereye baksa, sen o yana (bak)!

104-Benden doğan çocuğa nereye varayım davaya.

(A4315) 105-Gökyüzündeki kazın çorbasına ekmek banmış.

109-Candan geçmedikçe sevgiliye ulaşılmaz.⁵¹

107-El eli yıkasa el varıp yüzü yıkar.

108-Elinden geleni başkalarından esirgeme!

109-Kekeme olsa da zenginin oğlu söylesin!

(A4320) 110-Meleğin aşından şeytan kıskanmış.

111-Vermek istemeyenin yemeği pişmez. Kazan yemek başından düşmez.

112-Başını kim okşarsa sahibin o. Yanında kim yakın dursa güzelin o.

113-Ölüye ağlayan gözüme yazık, cahile söylenen sözüme yazık.

(A4325) 114-Anası anılmayan böceği çocuğu söylemiş domuzu.

115-Leyleğin gidenini sormaz, gelenini sorar .

116-Zor olana hoşgörü göster.

117-Şüphe inancı kaçıtır.

118-Yabancı yiinceye, hısım akraba ölünceye kadar.

(A4330) 119-Genç yaşta ibadet etsen yaşlanıncaya kadar öğrenirsin! Yaşlanınca ibadet etsen, öğrenene kadar gömülürsün!

120-Çocuklunun çocuğuna bakacağına işini yap!

121-Arkadaşında kaldın, ahırda kaldın yengende kaldın ona bakakaldın!

---

⁵¹ Metinde 6 yerine 9 rakamı yazılmıştır.

122-Otuz zenginin uykusu gelmez, boş insanın bir şey yapacağı.

(A4335) 123-Hısım-akrabanın kavgası, akrabalığın bitişi.

124-Susarsan talkanı ağzına at.

125-Genci gidenler yaşlıyı ölenler korkutur.

126-İnsan elinden kuş doymaz.

127-Gelmeyen felekte ananın hakkı var mı?

(A4340) 128-Ayıyı yanından , çocuğu akrabadan uzaklaştır.

129-Yanıdaki kerpicin değeri yok.

130-Hırsız olsan da insafli ol!

131-Mal sahibinde durmuyorsa haramdır.

132-Yersiz idim yer buldum tokmak alıp güçlendim.

(A4345) 133- Annesine vurma oğlu var.

134- Verdiğin bir pul, dövüşün sabaha kadar.

135-Atin yorulursa, bayıra sür!

136-Ben yanarım çocuğuma, çocuğum yanar çocuğuna.

137-Ben gitmek için acele ederim, eşeğim yatmak için.

(A4350) 138-Hırsız mal sahibinden güçlü.

139-Olan paramı hırsız aldı, kalanını falcı.

140-Şaşırmayın sabah olur, acele etmeyin yavaşça olur.

141-Hasat olursa gül tak, olmazsa ümidini kes!

142-Yorulmam dese hamallık yaptırırlar.

(A4355) 143-Ben yapamam otuz, Allah yapar dokuz.

144-Ben söyleyeyim halimi, Kalmuk söyler boşboğaz gibi.

145-Yârim vermese palto, gömlekle yürürüm.

146-Acele edersen bana bak!

147-Gönlün alası, Allah'ın çocuğu .

- (A4360) 148-“Helva” yı yönetenler, dayağı yetim yer,
149-Eşegim köprüden geçene kadar bakar.
150-Çocuklara arpa bahane olmuş.
151-Kazana çarpsan karası bulaşır, kötüye çarpsan belası bulaşır.
- (A4365) 152-Kazanda olsa kepçe çıkar, olmasa ne çıkar?!
153-Çingenenin kapısını sula parasını al!
154-Ayrılanı kurt yer.
155-Kurdun olsa, malı ortak, karganın olsa, kavak ucunda.
156-Rahatına bakacağına bahtına bak!
- (A4370) 157-Kele başlığı, Tarançiye hurmayı kim bırakır.
158-Amaçsız yediğin zaman (midene) oturur.
159-Kendini bil, başkasını bırak! Ekmeğini ye ümidini kes!
160-Kendini eğer er sanıyorsan başkasını aslan san!
161-Köpeğin yaptığını, köpek sahibi yapmaz.
- (A4375) 162-Hocasının kursağı tok. Kulu ile işi yok.
163-Bulan gül getirir, bulamayan bir baş soğan. Bulan koyun keser, bulamayan civciv (keser).
164-Bir öküzün boynuzuna vursa, bin öküzün boynuzu sıkışır.
165-Şanslının eşi ölür, şanssızın yanar.
- (A4380) 166-Kendi dağlansa da, ele kap alıp koşar.
167-Zenginin serveti değer, fakirin dayağı.
168-Dinlemeyip vurmuştum, hastalanmadan öldü.
169-Babanı öldürene ananı ver!
170-Ucuz etin çorbası olmaz (tat vermez).
- (A4385) 171-Ayda çadır olmaz, yılda komşu.
172-Yârimin kötü sözü, övgü (sayılır).

173-Boş torba dik durmaz.

174-Koynundaki dökülse, cebine.

175-Minnet etmektense, karnımdaki iyi.

(A4390) 176-Dert çekmedikçe rahat yok.

177-Kandırmaya küçük çocuk iyi.

178-Kandıranın cezasını Allah versin,

179-Söz ağızda güzel, kebab şişte.

180-Gözünle gördün mü, kulağınla duyduğun yalan?

(A4395) 181-Yemek verene yumruk vurmuş.

182-Yemek yapılıncaya yemeği tat!

183-Vefaya cefa.

184-Azarlansa , beş ekmek yemiş kadar olur.

185-Hayvan yavrusuna baksan , ağız burnu yağ yapar.

(A4400) İnsan yavrusunu baksan , ağız burnunu kan yapar.

186-Kaşa (diye) atsan gözüne, başkasına (diye) atsan kendine.

187-Söyleyenden söylenmeyen iyi. Söyledim başıma değdi çomak.

188-Sevgili için yenen dayağın acısı yok.

(A4405) 189-Eşelediğini köpek yemez.

190-Zaman sana uymuyorsa, sen zamana uy.

191-Ayrılık için ölmem,(fakat) inancıma ağlarım.

192-Sırtının acısından paltoyu ateşe atmış.

193-Baş yarılrsa şapka içinde, kol kırılrsa yen içinde.

(A4410) 194-Parası olanın sözü geçer, parası olmayanın sözü geçmez.

195-Düğüne gidersen doyup git. Eşarbını bırakıp git.

196-Doymazsan düğününde doyersin!

197-Altı düşün bir konuş.

198-Yiyenin hastalığı var. Yemeyenin yeli.

(A4415) 199-İşi yapandan sorun, unu bağdan.

200-Bu devlet sende kalmaz, bu pislik bende.

201-Görmediğin gün var mı? Göğsüm yara izi dolu!

202-Kurt parçalayıverdi, karga çöküp yedi.

203-Babamın ölümü anamın işine geldi, kandil yemeğini de itler (A4420)kapıştı.

204-Yiyeyim desen dişin ağrır, başka yere versen için ağrır.

205-Kuş yaşlansa direğe konmaz, er yaşlansa yoldaş olmaz.

Halk Edebiyatı 14

(A4425) 206-Eski duvarda serçe çok, yoksula engel çok.

207-Dertsiz başıma altı dayak.

208-Eşeği olmayan mollamın başı dinç

209-Eşek ölse diken canını sıkır.

210-Elin canı çıkırsa, abdalın gülesi (gelir)

(A4430) 211-Gerdanlık tulumda (zengin) yetim köşede.

212-Devenin lezzet ile, tulumun mezar ile işi yok.

213-Kızı anası korusun oğlanı babası.

214-Tay at olana kadar sahibi ölür.

215-Kadehin boyası gitse suyu gitmez, mescit (A4435) yıkılsa mihrap gitmez.

216-At dönüp dolaşıp kazığını bulur.

217-Elek almaya gidip evlenmiş.

218-At sahibini başka atlara bindirmemiş.

219-Deniz taşıp gitse, yüreğin işi ne.

(A4440) 220-Ölenden öfke sorulmaz, eski duvardan destek.

221-Köpek kellesi dalkavukta durmaz.

222-Söz üstüne söz gelse babandan vazgeçme!

223-Tavandaki balta çocuğumun başına düşmesin.

224-Üçünden biri hana yakışır.

(A4445) 225-Ördek de avlasan faydalı ol!

226-Senin idi senin oldu. Diledim ilaç oldu.

127-Büyüklenerek bakarsan dönüp dolaşır gelir sana.⁵²

228-Kötünün sözü kötü eski ceketin biti.

229-Kötüden ne olursa olsun uzak dur!

(A4450) 230-Kendimi bilmeden laf söylesem, kilime sarınıp üç gün yatarım.

231-Evin büyüğü olmayınca, keçinin adı Abdurrahman.

232-Sen yapamazsan ben yapamazsam, ata fasulyeyi kim verir.

233-Uzun boylu kızana kadar, kısa boylunun canı çıkar.

(A4455) 234-Geceleyin yürüyen adamın ömrü uzar, gündüz yürüyen yılanın ömrü kısılır.

235-Maarifet göstereceksen anana göster!

236-Kötü insana yağ yaramaz keçiye kişniş.

237-Elekten geçip kalburda durur.

(A4460) 238-İgenge yejmen-kömigenge kümüştan.

239-Başında söz olsa, ayağında ses yok.

240-Söz söylese beş eşeğe yük (olur).

241-Halim perişan, giydiğim kıyafet kıymetli.

242-Evinde paran yok, adın Mercan Hanım.

(A4465) 243-Men hatalarımı düzelteyim desem, hatalarım beni dadah zor duruma sokar.

244-Babamın kazandığı anamın bereket versinine (demesine) yetmez.

245-Ayağımı yorganına göre uzat.

246-Beli ağrımayanın ekmek yemesine bak.

247-Obur kişi doymak bilmez.

---

⁵² Metinde baskıdan kaynaklanan bir yanlışlıktan dolayı numara 127 olarak gösterilmiştir.

(A4470) 248-Karga gak der, kendi gönlünü hoş eder.

249-Âşık civana at pisliği ay görünür.

250-Yalnız karga kursağına koymaz. Yalnız çocuk yemeğe doymaz.

251-Su gider taş kalır sürme gider kaş kalır.

252-Hastalık yemekten gelir, iftira akrabadan...

(A4475) 253-Karnın açsa kak ile derman bul.

254-Gidip varsam ben ölüp kalırsın sen.

Ölürsen sen öldün bana ne gam.

255-Yolsuzlarla karşılaşsan, gördüğünde selam söyle.

256-Er gitse bahtı açılır, kadın gitse g...ü açılır.

(A4480) 257-Tembel ata bineceğine, ölene kadar yürü, kötü kadın alacağına ölene kadar bekar kal. Kör bıçak tutacağına , ölene kadar dişleyip ye.

258-Kötü atı yelesi olsa,⁵³

259-Değirmenden gelen ben (A4485) bunları yiyen sen.

260-Eti gösterip ciğer satar.

261-Boynuz kulağı geçer.

262-Kötü niyetlinin gelme sebebi, elindekini çalmak...

(A4490) 263-Oğlum yiyip ovaya çıktı, kızım yiyip kıra çıktı.

264-Şapka al dese baş kesmiş.

265-Zenginlere para geldi, fakirlere hiçbir şey...

(A4495) 266-Kötülük düşünene kötü koyunun kellesi.

267-Zayıf öküze büyük boynuz.

268-Çevik kadını beşik altında deneyin!

269-Bel bağlamakla erkek olunmaz,

Saç taramakla kadın olunmaz.

---

⁵³ Metinde atasözünün devamı getirilmemiştir.

(A4500) 270-Yolu kervandan sor, sözü serseriden.

271-Varıp yiyeyim deme, döküp kalanı bilmem deme.

272-Pazarda bin kişi, gönülde bir kişi (olur).

273-Seni adam edene hürmet et.

274-Ölü eşek öldürüp teper.

(A4505) 275-Lafta her şey iyi, gerçekte yemeği ödünç.

276-Kızak görüp buz, ana görüp kız al.

277-El ele, kol kola.

278-Kötünün suyunu içeceğine, kapağını ört

279-Kavga derse nerede duruş.

(A4510) 280-Yüzüne kurşun keçe arkandan palavra.

281-Onu bulsam, koynuna girip sarsam.

282-Maşa uzun olursa el yanmaz.

283-Her durumda iyi bıçak kınında...

(A4515) 284-Kel hazırlanana kadar düşün bitmiş.

285-Ağlayanı dinlenmek kendine getirir, hırsız dam (hapishane).

286-Önce yemek, sonra muhabbet.

287-Pazara çık nasibini gör!

288-At alsa, eşek olur,

(A4520) 289-İyiye yağ gibi, kötüye dağ gibi.

290-Tümen tümen askerim var, gidip alayım der. Yalnızın yeri büyüklük gidip alayım der.

291-Erkeğin kendisi değil sözü.

292-Molla çok olsa, koyun haram olur.

(A4525) 293-Oduncuya ateş yaktırma sucuya su koydurma!

294-Yetimin karnı yedi, tepesinde balkonu var.

295-Kelle dese bacak (der) pişirilmez dese ham yerim der.

296-At zayıflıktan, kadın gariplikten düşer.

297-Tembellik yapsan işini kim yapar , utansan sözünü kim söyler!

(A4530) 298-Oturmayan misafirin gideni iyi.

299-Kazan alsan silkeleyip; kadın alsan bilip al!

300-Dost da dost , düşman da dost. Düştüğün zaman kardeş (bile) kendine dost

301-Hanımeli gibi ağaç, doğan gibi yiğit olmaz.

(A4535) 302-Bıçağı kendine vur, acımazsa başkasına (vur).

303-Yatana yer yok, kapana vergi yok.

304-Seni beğendim ben kapıda gördüğüm zaman.

305-Kızım diyor evleneceğim, alıcının gözü var.

306-Yazın gübresi kışa durur.

(A4540) 307-Verse yemez, bulsa bırakmaz.

308-Kalmuk atı açgözlülük yapmaz, açgözlülük yapsa turni delinir.

309-Çağırırsam gelmezsiniz duvardan bakarsınız versem yemezsiniz, isterseniz yersiniz.

310-Lakapsız er var mı! Yüksüksüz kadın var mı!

(A4545) 311-Dam yerinde yatmak iyi, söğütlüğün yanında...

312-Düşe neler girmez, düşman neler dövmez.

313-Buğday girmeyen ağızıma, buzağının başı kadar et atsam küçük geldi.

314-Kabalıkta götürülürsünüz..

315-İyiye söz söyleyen yılan gibi sürün; kötüye söz (A4550) söyleyen domuz gibi bağır.

316-Üsne ablamın değerli gömleği var, kimse dokunamaz.

317-Sağır duyduğunu bırakmaz, karga gördüğünü.

318-İnsanı utanç öldürür tavşanı kamış.

315-Her işi molla bilir. (A4555) Molla gidip göle işer. Halk çıksa tepeye dönüp dolaşp koynuna girer.

316-Molla olsan tekrar et. Çiftçi olsan birlikte yap.

(A4560) 317-İşi kendi vaktinde yapın, civcivi güzün sayın.

318-Yılanın dışı yumuşak içi zehirdir.

319-İşi olmayanın sözü boş(tur).

(A4565) 320-Söz kesilmeyen düğüne, kazan asılmaz.

321-Baban kim ise sen de osun.

322-İş çok, kömür az.

323-Buğday ekmeğin yoksa, buğday sözün(iyi söz) yok mu?

(A4570) 324-Var tabağım dön tabağım dönmezsen eğer ortada kırıl tabağım.

325-Verene ver, vermeyene verme.

326-Horoz kendi bildiğini öter.

(A4575) 327-Kötülük düşünenin torbasına zarar.

Kendini bil, kendini başkasının yerine koy! Yolunda yürü, dilini tut!⁵⁴

6.39. Bilmeceler(1)

1-Eyer-eyer kaşı, altın eyer kaşı. Ona bakan (A4580) insanın gözü yaşlı.

2-Tevilga da, tevilgam, damlayıp duran tevilgam, gölgenden saklanıp, gülüp duran tevilgam.

3-Gerçek tak , çimen tak , gerçek oda gerçek kazan.

4-Yar boyunda yarım gömüş.

(A4585) 5-Küçücük gölümün içi tatlı.

6-Küçücük ufaklık dünya gezip yorulmaz.

7-Sandığımda çok ok , yarın çeksem biri yok.

8-Bir eve girsem beli bağlanmış nine oturur.

9-Bir eve girsem karnı yarık bir nine oturur.

(A4590) 10-O dağ, bu dağ, ortasında sarı yağ

-----

(1) Bilmecelerin cevapları kitabın sonunda ⁵⁵

⁵⁴ Metinde bu atasözüne numara verilmemiştir.

⁵⁵ Bu kısım sayfa sonunda dip not olarak verilmiştir.

11-Vursam sallanmaz, gömsem gömülmez.

12-Atdan yüksek, eşekten alçak.

13-Ateş kalede bir deliğe sığar .

(A4595) 14-Kendi gizlenip durur , sakallı çıkıp durur.

15-Uçurum kenarında sıra-sıra kuzular.

16-Sabah gider leyleğim, akşam gelir leyleğim.

17-Tıkır-tıkır tıkırcak, içindeki pıkırcak, iki tulum yiyeceği, koynundaki kazığı.

(A4600) 18-“Buhar” buhar tepesinde “oluk” oluk tepesinde kandil , kandil tepesinde kalem, kalem tepesinde , düz , düz tepesinde orman , orman içinde kara domuz.

19-İki ayağa iki kola girip gider.

20-Kertenkele koşup çıktı , birini bıraksam canı çıktı

(A4605) 21-İki arka su gelmiş, beş kişi koşup gelmiş, iki kişi alıp getirmiş , üçü bakıp kalmış

22-Döbir-döbir, döbirgen , yer altında yürüyen Şah Niyaz'ın oğlu Meltik alıp koşmuş,

23-Babada bıçak, anada makas.

(A4610) 24-Ateş lap , lap eyer seçmiş ikişerden vermiş ip .

25-Bir eve girsem bir eşeğin ayağı esnalik durur.

26-Kessem kesilmez, ittirsem yukarı çıkmaz.

27-Evet! deyip sert toylisam benimle evet! deyip söz söylesem cevap vermez.

6.40. (A4615) Bilmeceli Masal

Bir paşa varmış, o, bir gün iki veziri ile ata binip gezmiş, evine dönerken geç olmuş, uzakta bir pencereden ışık görmüş. Paşa pencereye yaklaşmış baktığında, bir baba terlik yamayıp otururken, paşa pencereyi(A4620) itip açmış.

Baba: “Kimsin?” demiş. Paşa:

“Biz, biz baba buraya çıkar mısınız?” demiş. Baba:

“Olur!” Deyip kapıdan çıktığında Paşa:

“Esselamünaleyküm!” Baba :

(A4625) “Vealeykümselam! Hoş geldiniz nasılsınız?” Paşa:

“Hiç söz yok baba, ben sizlerin halini bir sorayım diye geldim” der. Baba :

“Sizin yine paşa beyim değil misiniz ?” der. Paşa:

“Hee ben baba, sağ salim yürürler mi?” Baba:

(A4630) “Dimid memomen ! umdan beyim umdan , ay _ esen çüşili kötü sen boldiği!”

Paşa:

“Vay hiç olayı yok, sizlerin bu yere geleli ne kadar zaman oldu?” der. Baba:

“Beyim elli altmış yıl oldu.” Paşa:

(A4635) “Bu dağa ne zaman kar düşmüş?” Baba:

“Beyim bir sekiz on yıl oldu!” der. Paşanın sorduğu sorulara ve babanın verdiği cevaplara bakan, iki vezir bu sözleri duymadan babaya paşa sözlerini kesmeden:

(A4640)Pek aşırı sinirlenip (Paşa yalan söylediği için) paşaya şaşırıp birbirine bakıp söyleyip durdu.

Baba, “bu on ikinin birinde iş yapmadan sakince yatsan ne olurdu?” der. Baba:

“Vay paşa beyim, yoksulluk ne yapayım?” der (A4645) ardından vedalaşıp ayrıldı. Paşa:

“Gerçekten, baba ben sana iki öküz göndersem, sen onları kesip, derisini alıp bana gönderiversen?” der.

Baba: “Vay çok iyi beyim ne kadar hizmet olsa ben hazırım!” dedikten sonra paşa yola çıktı.

(A4650) Şimdi deminki iki vezir bunlara hayran olup, yolda gelip, Yitit Paşa’ya der:

“Vay beyim siz bu babayı nasıl iyi görüp getirdiniz. Sizlere söylediği sözleri ile verdiği cevapların hepsi yalan! Kendi o yere göçüp geleli daha üç dört yıl(A4655) oldu. Biz bunu çok fazla bilemeyiz, şimdi dağdaki kar olsa , kendisi bilir. Sizle bizim küçük yaşımızdan beri var” der. Paşa:

“Bizim söylediğimiz sözlerimizi siz duymadınız bile öyle olsa, bunu sizin anlamanız lazımdı, bizim ettiğimiz (A4660) sözlerimiz ‘sırlı’ ” der.

Vezirler : “Vay beyim biz düşüncesiz. Biz çok kulak vermeyene benzermişiz, haydi cenabları söyleyiverse, biz de anlasak” deyip çok yalvardı.

“Yok, ben sizlere söylemem bu kadar sözü benim (A4665) vezirlerim olup ‘anlamadık’ demeniz ayıp! Şimdi bilginla gelse ulaşır babaya verin!” deyip öfkelenmişti. Vezirler:

“Öyleyse, efendi bize izin verin, biz gidelim mi?” diye sordu. Paşa izin verdikten sonra babanın (A4670) yanına varıp çok para “armağan” edip babadan deminki sözlerin sırrını anlamını zorlukla bulup almışlar.

Şimdi sizler de baba ile paşanın konuştukları sözlerindeki sırları bulun!

6.41. Üvey Ana Masalı

(A4675) Önceki zamanda bir adamın bir karısı ile kızları varmış, büyük kızını on beş, küçük kızını on yaşlarında görmüş. O zamanlarda bunların anası ölüp gitmiş. Kızların anası öldükten sonra babası bir genç kadın almış, bu kadın az zaman geçince hamile kalıp insan (A4680) etine, aşermiş. Ama, eşine söylemeden, ah, oh, deyip bir kişi biraz söz söylese dövüşür olmuş. Bir gün kocası duyar gibi olup:

Oy, ne oldun, neden bana söz söylemezsin?

Benim gönlümü çok fazla üzme, ne oldu söyle! (A4685) deyip aşırı sıkıştırdınca kadın:

Benim derdim çok kötü sizlere söyleyeyim desem kendim ölüp giderim diye korkuyorum! Eğer bana acırsanız gönlümü hoş edip dediğim olur belki, olmazsa ben öldüm deyip ağlamış. Eri:

(A4690) Evet, evet ne derse evet! deyip çok korkmuş yine! Söyle, söyle ne gibi bir laf?

Kadın içinde Allah büyük deyip ben insan etine “aşerdim” der. Kocası:

Vay, hiçbir kadının aşermediği bir şeye aşerilir mi bunu ben nereden bulayım demiş. Kadın:

(A4695) Ben az önce dedim ki, bana acırsanız ben muradıma erişirim, belki, demiş. Bana içleri acısa ben hazır iki kişi ikimizin canı sağ olacak!... demişmiş. Kocası:

Vay, nasıl kabul edilebilir bir söz bu?! deyip kadının aklındaki bulmaya çalıştı, ve hayal edip düşünüyordu, sonunda (A4700) bir müddet sonra: başını kaldırıp kadına: Kadın ben senin aklındaki buldum. Yani, bir can demek ile iki canın evladına kalır diyecek olup küçük kızının derisini yüzüp vermeyi düşünmüş ve eşine söylemiş.

Sabahleyin küçük kızını Goncehanı okula göndermeyip çaresiz (A4705) anasız yetim kızını öldürüp parçalamış. Kazana koyuverip kendisi pazara gitmiş.

Kadın bunu kazana koyduktan sonra hoş olmuş, okuldan Goncehan'ın ablası Gülihan geldiğinde anası buna:

Hoy Güley! İşte şu büyük kazana ateş yak! dedi.(A4710) Gülihan:

-Goncami neden okula göndermediniz? Hocası çok sinirlendi! dedi, kadın:

-Evet doğru sinirlenmiştir, kazanın ağzını açma sakın! deyip dışarı çıkıp gitti. Bu çıkıp gittikten sonra Gülihan:

(A4715)-Bugün nasıl yemek yapılır, kazanın ağzını açmadan, dedi. Viyey, yüreğim burkuldu! Goncam o an nerede ki deyip bir kapı tarafına bakarak kazanın ağzını açsa Goncamın, elleri, ayakları...

-Vay Allah ne yapayım Allah'ım? deyip bağırip ağlayıp (A4720) otururken anası girip:

-Oy ne oldun, bağırip kaldın? Dedi, Gülihan:

-Ateş “çok” alıp az kaldı yanacaktım! dedi. Annesi:

-Vivey, şunun için mi bu kadar bağırip yaygara ile ortalığı karıştırmaktasın! Haberdar olmak iyi olmuş! Bırakıp yine çıkıp (A4725) gitmiş. Gülihan ateşi biraz geçenden sonra kazanı yine ağlayıp, otursa. Anası giriverdi, Gülemge bakarak:

-Evet, yine ne oldun dedi, Gülem:

-Gözüme duman kaçtı. dedi. Kadın:

-Oldu, öyleyse, sen çayını içip okula git!(A4730) Ben kendim kaynatırım, demiş. Gülem yavaşça kalkıp çay içmeden okula gitmiş.

Okula gidip kadın hocaların bağına girip geceye kadar ağlayıp ağlayıp, durup, gece vakti evine dönüp geldiğinde anası başka bir söz söylemeden:

(A4735)-Bana sana! deyip Goncamın sağ elinin baş parmağını vermiş. Gülem bunu nasıl eline aldığı bilmeden, ne yapacağını, ne diyeceğini bilmeden duvar gibi olup beyazlaşıp uzun zaman donakaldı. Biraz sonra kendini toparlayıp, az önceki baş parmağı bembeyaz tenini pamuğa sarıp, yumuşak yapıp yeşil tepsiye koyup (A4740) kapı başına astı.

Günler geçmiş her gün baksa önceki baş parmak “temmuz kanat” olacak deyip kalmış. Gülemhan bunu yine yerinden alıp tepsiye koyup yerine bırakmış.Yine günler geçmiş, birçok gün sonra baksa ki (A4745) baş parmağa can girmiş kanat- kuyrukları ortaya çıkıp omdanla bolub kaptu dekmiş. Gülem memnun olup, bu kırık parça hiç niye ormasdinla yerine asıp bırakmış. Fakat Gülem'nin canı kız kardeşinin baş parmağı uçtuğunu (A4750)

görünce acele etmiş. Bir beş altı gün güçlkle geçirip, tepsiyi alıp o halde açmış, baş parmak “kürr” leyip tepside fırlamış:

Canım babam öldürüvermiş, üvey anam yeyivermiş(A4755) Cancağızımı gören-yeşil tepsiye saklayıvermiş!

Veytoyulda , veytoyulda! Gülihan ağlayıp:

Ah, cancağızım kardeşim, vay anam, bağı taş babam benim elime konsan ya kardeşim, ben seni biraz seveyim mi? deyip (A4760)şaşırılmış, Gülem sözlerden duraksamışken, canavar, fırlayıp, uçup çıkıp gitmiş. İz Gülem görüp:

Aman bahtsız başım, şimdi bundan da mı ayrıldım! Deyip az önceki canavar şu uçtuğunda uçup varıp bir zengin dükkanına varıp konup zengin gibi ötmüş. Zengin bunu anlamış:

(A4765) -Oy bu öten canavar mı insan mı? diye inceleyip canavarın konduğu yerden görüp , rengi başka bir terimni gördükten sonra içinde önceden öten işte şuna benzer, bir söz söyleyip bakaycu – uhka meneki deb!

-Hay Allah’ın garip kuşu hazır öten sen olsan (A4770)yine bir ötüversen ben bir anlayayım! demiş kuşçuk:

-Evet, demin öten ben, şimdi işte o asılı duran paltonu verirsen ötüvereyim! Demiş. Dükkanacı “al para vereyim” deyip hepsini verip yine az önceki gibi (A4775) öttürmüştü, kuşçuk satupini alıp ablasına götürüvermiş, ablasına az önceki narasını atıvermiş.

Yine şundan günler geçmiş, bu canavar, bahçe bahçe uçup onayıp yürüyüp bir paşanın bağına varmıştı, (A4780) baksa bu bağ çok güzel, onlar vurmadan bunun içindeki türlü türlü kuşlar türlü türlü kafesler ile “tel” den yapılmış “kulübelerde uçuşup yürüyüp, oynaşip yürüyüşlerini görmüş ve rengarenk açılıp giden, gülleri görüp, hepsinin, çokça hoş kokulu kokularını koklayıp, yüksek yerde(A4785) yürüyen iki ayaklı dört ayaklı canavarları görüp “ben de işte bu bağda kalsam ya şimdi” diye oyalanıp durmuş , kulağına müzik ve ahenk ile çok , çok güzel sesli “ademi zatlarının” sesleri girdi.“firrr” layıp uçmuş az ses varmış.

(A4790) Paşa kırk elli prens, beş on veziri ile oturmuş çeşit çeşit nağmelerle “ziyafet” yapıp, keyif sefa sürüp oturduğunu görmüş. Kel paşanın tahtının üstüne varıp:

Canım babamı öldürüveren, üvey anam... diye ötmekteymiş, vay nasıl canavar bu ? sözü söylenince canavar (A4795) olandan sonra bu, Allah’ımın çok acayip mahluku olsa gerek, bunun gibi kuşları çok huşar, güçla hikilde yediğan. Bunu bana tutup pişirirerseniz, ben bunu yiyeyim tihima hekillik olup dünyada birla paşa olup gitsem tuhaf değil! diye

hizmetkarlarına buyurmuş, hizmetkarlar (A4800) “yakalamaya uğraşıp” kağıçıla tutup pişirip hazır edip getirmiş. Paşa onu yeyip eğlencesinde bir müddet oturduktan sonra, canavar paşanın içinde dirilmiş kaşığında o taraftan , bu tarafa güldürlemiş hiç durmamış.

Paşa ilaç içip bakmış, hiç olmamış sonunda öfkelenip (A4805) cellatlarına şöyle demiş:

-Bu pislik kuş beni çok dermansız yapıverdi.

Halk Edebiyatı 15

Ben eğilip “iyi” olmadan , sizler iki yanda birden iki kılıç tutun, “fır”layıp çıktığında çatırdatıp temizleyin, şu halde öldürüp bundan kurtulmasam olmaz. (A4810) Fakat haberdar olun! demiş. Cellatlar:

-Çok iyi efendi! Deyip kılıçları tutuşup tozutmüşlar, paşa(eğilip) iyi evet, evet yaklaştı. Ey, ey! demişmiş kuş da fırlayıp çıkmış, öyle bir yere varıp bir direğe konmuş. Cellatlar canavarı yakalayacağız diye (A4815)paşanın kanını akıtmışlar...

Az önceki canavar bunu görüp önceki sözlerini unutup işte böyle deyip ağlamış:

-Ah paşanın kanı saçıldı, benimki açıldı! deyip ötmüş. O, tarafa gitti Sadir abin bu tarafa geldi.

6.42. (A4820) Nözügüm’ün Şarkıları Hakkında

Nözügüm (Nazik’im) denen kadının hakkında çıkmış şarkıların hikâyesi şöyledir:

Çin hükümdarı (Düvan Han) yönetici olalı altı yıl olduğunda Cihangir Hoca gelip savaşıp Kaşkar’ı kendine almış. (A4825) Cihangir Hoca altı ay hanlık yapmış. Ondan sonra Gulca şehrinin generali kendinden de, Pekin’den de çok asker alıp Kaşgar’a gelmiş. Yan Bey generalle birlik olup Cihangir Hoca ile savaştılar. Bu savaşta Cihangir Hoca’yı esir alıp Pekin’e Düvan Han’a göndermişler. Kaşgar’daki erkeklerin çoğunu yok edip (A4830) kadınlarını Gulca şehrine alıp getirmişler. Her bir kadını bir Kalmuk’a “kadın olsun” diye vermişler. O kadınların arasında Nözügüm adlı çok güzel bir kadın varmış, Onu da abisi ile bir Kalmuk’a vermişler. Nözügüm o gün başına gelen dertleri, hatırlayıp şu şarkıları söylemiş:

A4835 Develerin ağzı devedikeninde

Bir ağabeyim var Kalmuk'ta,

İnsafsız kötü Kalmuk'un

Amacı beni almakta.

Develerin yeri dağ başı

A4840 Buluşacağımız yer dağ başı,

Buluşacağımız yere ulaştığımda

Durmazdı gözyaşı.

Yalın ayak su geçtim

Dağın suyunu içtim,

A4845 Dayanamadan Kalmuk zulmüne

Aziz canımdan geçtim.

Dağdan inen dört atlı

Dördü de boz atlı,

Dört atlının içinde

A4850 Benim babam heybetli.

İpek giydiğim ayağa

Demir pranga bol geldi,

Canım babamın yanından

Bu yıllarda kim geldi.

(**A4855**) Nözügüm molla bir kadıymış. Buğday tenli, kara kaşlı, kara gözlü, uzun boyluymuş. Bunun için Kaşgar halkı “Nözügüm” diye ad koymuş. Günlerden bir gün Nözügüm tahmin edip uçurumun başına geldiğinde abisi Abdullah da uçurumun başına varmış. İkisi ağlaşıp birbirlerine danıştılar. Abisi (**A4860**) Abdullam söyler:

“Hey kız kardeşim! Sen bu yerde asla kalma, bir tarafa kaç git, yoksa seni Kalmuklar hatun yapar, çocukların da Kalmuk olur.” deyip çok üzüldü. Nözügüm ağlayarak söyledi:

“Beni kaçırdıklarına üzülmiyorum değil, fakat sana çok muhtacım ben. (**A4865**) Şimdi ne yapayım? Derdimi Allah'ıma ilettim!” deyip Gulca tarafına kaçıp gider. Kalmukların arasında o gün düğün olmuş, çok içki içip, sarhoş olmuş, üç gün üç gece eğlenip avare olmuşlar. Nözügüm'ün kaçtığını hiçbir Kalmuk anlamamış. Dördüncü gün Nözügüm'ün (**A4870**) kaçtığını anlayıp abisi Abdullah'ı bir ağaca bağlamışlar. Abdullah: “Onun ne tarafa gittiğini ben nasıl bileyim!” deyip cevap vermez. Kalmuklar her tarafa at salıp istekçiler çıkarıp bulamamışlar. Sonunda dönüp gelmişler.

Nözügüm o zamana kadar Çon Juldüz'dan kaçıp, sabahleyin bir (A4875)ormana girip, bir dalın altında yatar. Karanlık basınca nehir kenarına gelir. Nehir kenarında bıçağıyla kamışları kesip, birkaç bağ kamış ile bipize (sal) yapıp, ona oturup nehir ile Gulca şehrinin Kible tarafındaki Almatı şehrine geldiğinde onu bir Kalmuk görüp haber verir. “Dört gün (A4880) oldu, bir kadın sala oturup nehirle beraber Kible tarafına gitti!” demiş. Kalmukların kaymakamı bu haberi Küre şehrinin generaline ulaştırmış. General, Solanlara⁵⁶ şu emri vermiş: Nözügüm'ü arayıp bulun, nerede olsa bana alıp getirin! Demiş Solanların başı Almatı'ye gelip, (A4885) üç gün kamışlığı aratıp bulamaz. O sıralarda Almatı'da kamış çoktu. Bir kişi yüz günde arasa da bulamazdı. Kamışlıkta yürüyüp Nözügüm'ün söylediği koşuk-şarkıları:

Kamış arasına güneş düştü,

Yalnız başa dert düştü,

A4890 Ben Nözük'ü tutmadan

Solan kâfirler çıktı!

Girsem Kaşgar yoluna

Kaşgar yolu açık olsun,

Nazik aciz köleyi

Allah kendi saklasın!

Kamışlığı yakarlarsa

A4905 Kaçıp gireyim nehre,

Herkes ben gibi eş olamaz

Yüzü kara Kalmuk'a!

Allah düşürdü bu işe

Ben doğmuşum kaçmaya,

Solan kâfir çok kötü

A4895 Ateş yakmasın kamışa!

A4900 Kamışlığa ateş yakmam

Nözük'ü bulamaz,

Ben Nözük'ü yakaladığımda

Allah'ım saklar alamaz!

Solanlar Nözügüm'ü bulamayınca, dördüncü gün kamışlığa ateş yaktılar. Kamışlar yanmaya başladı. Nözügüm ateş yanan (A4910) yerden kaçtı. Sonra yine gece oldu. Nözügüm

⁵⁶ Solan: Mançu sülalesi döneminde Doğu Türkistan'a göç edip Çöğçek'e yerleşen Dağurlara verilen isim (İnayet, 2013:19).

kamışlıktan çıkıp dağ tarafına gitti, çok zorlukla dağa ulaşır bir hayvancıya vardı. Hayvancı: “Kimsiniz, söyleyiniz ne, taraftan geldiniz?” diye sordu. Nözüğüm başına glenleri bir bir söyleyiverip ağladı. Hayvancı da karısı çoluk çocukları ile bunun halini söyleyip (A4915) ağlaştı. Yemeklerini verip karnını doyurdu. Nözüğüm onun evinde üç gün durdu. Gündüz vakti çamlığa gidip havadar yerlerde yürüdü. Nözüğüm’ün ateşi aklına gelip o yerde söylediği üçüncü koşukları!

Ben Kaşkar’dan çıkalı

A4920Döşek serip yattığım yok,

Anamın uzattığı saçıma

Tarak vurduğum yok!

Sonunda açığa çıktım

Saklanacak yer var mı?

Garip başa dert düştü

A4930 Alıp kaçacak er var mı?

Canım babamı görmeden

Öleceğe benziyorum,

A4925Ben Nözük gibi hiç kimsenin

Çölde yalnız yattığı yok!

Dağdan inen çamurlu suyu

Süzüp içecek er var mı?

Beni Kaşkar şehrine

Alıp kaçacak er var mı?

(A4935) İki yüz Solan, Nözüğüm’ü arayıp dağa çıkmak için dağ yoluna atlandı. Nözüğüm bu haberi duyup, geceleyin Almatı’ya doğru kaçıp gitti, fakat yolda Solanlarla karşılaştı. Solanlar onu alıp, Küre şehrindeki generale teslim etti. General “Asla kaçırmayın!” deyip Nözüğüm’ü Şi (A4940) Sen Ağa’ya teslim etti. Şi Sen Ağa’nın eşi de Kaşkarlının kızıydı. Ağa, Nözüğüm’ü “Sana hizmet edecek” deyip eşine verdi. Ağanın eşi çok sevindi. Çünkü bu ikisi aynı yerdendi. Birbirlerini tanıyorlardı. Nözüğüm’ün o günlerde söylediği dördüncü koşukları:

A4945Kulübe yaptım düzlüğe

Çin geldi yıkmaya

On iki gün olduğunda

Yakalandım şu şaşkına!

Şi-Sen Maza iyidir

A4950 Hanımı iyidir

Dertleşip ağlarız

Ağa gitse vergi toplamaya!

Babamı da özledim

Anamı da özledim

A4955 Hayatta mıdır şu babam

Hiç haber almadım

Babam buraya gelir mi?

Beni alır gider mi?

Şi-Sen Nözügüm'ü Solana hanım yapacak (**A4960**) oldu. Nözügüm da ağanın eşine yalvarıp ağladı ve söyledi:

“Beni Solana vermeseniz, ben sizin ölene kadar hizmetinizde olsam!” dedi. Eşi Nözügüm'ün isteğini ağaya söyleyiverdi. Ağa kızdı. Nözügüm'ü Solana verdi. Solan Nözügüm'ü evine götürüp düğün yapıp kendi nikâhına(**A4965**) aldı. Sevinçle çok içki içip sonunda sarhoş oldu. O gece Nözügüm Solani öldürüp kaçtı. Yanında biraz pirinç, tuz, bakır kazan bir porselen alıp ormana çıkıp gitti. Sabahleyin bu hali gören Şi-Sen generale haber verdi. General:

“Nözügüm'ü derhal bulsun” diye ağaya (**A4970**) emir gönderdi. Ağa da otuz askeri “Nözügüm'ü bulsunlar!” diye çıkardı. Altı ay kadar arayıp Nözügüm'ü bulamadı.

Nözügüm'ün ormanda yürürken söylediği beşinci koşukları:

Altı ay yattım harmanda

Solan varıp Yamul'a

Ekmek pişirdim samanda,

Arz etti generale

A4975 Aciz Nözük ormanda

General polis gönderdi

Atam yürür nerede?

A4980 Benim gibi aciz kadına!

Polis çıktı tutmaya

A4985 Kimse böyle olmasın

Ejderha olup yutmaya

Belalara kalmasın,

Çok polis gelmiş

Bizlere gelen dert

Ben Nözük'ü yakalamaya.

Hiçbir köleye gelmesin!

Almatı oldu yerim

A4990 Kurt, tilki arkadaşım,

Allah'ın hükmü ile

Orman oldu mekânım!

Polisler ararlarken, Nözügüm'nün karnı açıkıp, yiyecek bir şeyler bulup ateş yaktı. Nözügüm nehirden su getirinceye kadar bir parça (**A4995**) kamışa ateş sıçradı. Polisler ateşi görüp ata binip yetiştii. Nözügüm'ü tuttu. Nözügüm polislere çok yalvardı. Fakat onların acıması, olmadı. Polisler Nözügüm'ü ata bindirip ayaklarını ata bağlayarak ağaya alıp geldiler. Ağa Nözügüm'ün eline "kelepçe" taktı. Ayağına pıranga bağladı. (**A5000**) Onu hapishaneye attı. Nözügüm'ü tuttuğunu generale haber verdi. General Nözügüm'ün bütün durumunu yazıp Düvan Han'a gönderdi.

Nözügüm'ün hapishanede söylediği altıncı koşukları:

Allah'ın verdiği goncamı

Afyon için Çinliler

A5005 Solan kâfir koparmadı

Dun Yamul'da yatıyor

Solan kâfir evine

A5010Çörçöplü ahşap evde

Nözük civan alışmadı!

Nözük civan yatıyor.

Düvan Han'dan mektup gelse

Nözügüm'ü kesin! diye,

Müslümanlar söyler

A5015Şehitliğe erin! diye.

Şöyle nakletti; Nözügüm hakkında general, Düvan Han'a mektup gönderdikten sonra, Nözügüm'ü Şi-Yamul'a geçirdi. Nözügüm'ü, kaçıp gitmesin diye polisler baktı.

(**A5020**) Nözügüm'ün Şi-Yamul'da söylediği yedinci koşukları:

Nazik beli bağlandı
Öldürmeye hazırlandı,
Yalnız garip Nözügüm
Şi-Yamul'a hapsedildi!

A5025 Babam Kaşkar'da kaldı
Nözügüm deyip ağladı
Yalnız sevgili ağabeyim
Kalmuklar arasında kaldı.

Keşke görsem babamı
Kalmuk'taki abimi,
A5035Görmeden öleceğim
Kaşgar'daki abimi

Yamul bana işkencedir

A5030Ölüm vakti yakındır,
Nözügüm yapayalnız
Şi Yamul'a kapatıldı

Ben görmedim nenemi
Beni doğuran anamı,
Can verip öldürdü
A5040Üç yaşındaki çocuğumu.

Karşımızda cellad var
Kılıçlarını oynatır,
Beni bu ölümden
Hangi kişi kurtarır.

(A5045) Generalden Han'a gönderilmiş mektup, kırk günde ulaşır. Handan da kırk günü geçince cevabı gelir. Han'ın mektubunda : "Mektup geceleyin ulaşsa gündüze kalmadan idam et gündüz ulaşsa gecesine koymadan idam et!" diye yazar. Hanın emrinin geldiği gün Nözügüm'ü hapisten çıkartıp araba **(A5050)** ile infaz alanına gönderdi. Halk toplanıp seyretmek için infaz alanının etrafına toplandı. Arabadan indikten sonra Nözügüm kibleye dönüp şahadet getirip yere oturdu. Bir cellad gelip Nözügüm'ün önünde kılıç tuttu biri arkasından gelip vurdu... Nözügüm'ün başını gövdesinden ayırdı...

(A5055) (Z. Beşiri.)

6.43. Çın Tömür Batur'un Masalı

Önceki zamanlarda Gulca şehrinde, Çın Tömür adlı bir bahadır vardı. Onun Mehtumsula adlı bir kız kardeşi vardı. Çın Tömür daima ava çıkıp kaplanları avlardı, (A5060) ceylanları kebab yapıp yerdi.

Kalanları kız kardeşi Mehtumsula' ya alıp verirdi. Çın Tömür Bahadır birkaç gün ava çıkmadıktan sonra kız kardeşini çağırıp söyledi! “Ey kız kardeşim! Sabaha ben yedi günlük ava çıkacağım, sen evden dışarı asla çıkma olur mu Kap kap (A5065) eniği de alıp gideceğim. Ateşini de söndür, sana çok zararları dokunur. Ateşin sönüp kalsa da kulübedeki cadının yanına ateş için varma, sana çok dert açar!” deyip, konuşup nasihat verdi.

Çın Tömür Bahadır ertesi gün, argamağın⁵⁷ eyerleyip ,(A5070) misran kılıcı⁵⁸ asıp, atlanıp kap-kap eniğini yanına alıp ava çıktı. Kız kardeşi evde kaldı.

Mehtumsula saçını taramak için, kumğana⁵⁹ su koyup, ocağa koydu. Onun bir kedisi vardı. Miyavlayıp Mehdum'un kucağına çıktı, Mehdum öfkelenip kediyeye vurdu, kedi (A5075) kaçacağım diye ocaktaki kumğanı döküp gitti. Kumğandaki su ocağa dökülüp gidip ateşi söndürdü. Mehdumsula' nın karnı çok açtı. Fakat yemek pişireyim dese ateş yok. Çaresiz kalıp çatıya çıktı. Yan tarafına göz gezdirip baktı, güneşin doğduğu tarafa baktığında yalnızca kulübe göründü. Kulübeden (A5080)duman çıkıyordu. Mehdumsula o kulübeye varıp ateş alıp geleyim diye düşündüğü zaman çatıdan düşmüş kulübeye bakarak gitti. Bir müddet sonra ulaştı. Kulübenin içine baktığında, bir yaşlı nine ateş yakıp oturmuştu, Mehdumsula selam verip ninenin yanına geldi. Nine! “Selamın olmasaydı. Bir vurup (A5085) ikiye bölerdim!” diye söyledi. Şimdi: “Nereden gelirsin sen kim oluyorsun?” diye sorar. Mehdumsula! “Ben Çın Tömür Bahadır'ın kız kardeşi oluyorum!” deyip, Çın Tömür' ün yedi günlük ava gittiğini söyleyiverdi. Nine “Senin iki eline, bir şey vereceğim. Buradan evine varıncaya kadar saç ,(A5090) fakat arkana asla bakma olur mu ?” deyip iki yanına bir şeyi koyuverdi. Ateşi tezeğe tutuşturup ağaca bağlayıp ağzına dişledi. Mehdumsula yanındaki taneleri koyup yürüyüverdi. Nenenin yerinden Mehdumsula' nın peşinden çok işaret olup kaldı. Bu nine yedi başlı dev idi. (A5095) Sula onu bilmedi, kazana ateş yakıp kazanda çok et pişirdi: Deminki nine kapıya gelip seslendi:

Çın Tömür Bahadır evde mi?

⁵⁷ Argumağ: Soylu at.

⁵⁸ Misran kılıç: Mısır kılıcı.

⁵⁹ Kumğan: El ve yüz yıkamak için kullanılan su kabı.

Misran kılıcı kazıkta mı?

Argamak atı yemlikte mi?

Kap kap eniği evde mi?

Mehdumsula evden çıkmadan;

A5100Çın Tömür Bahadır evde yoktur,

Misran kılıcı kazıkta yoktur,

Argamak atı yemlikte yoktur,

Kap kap eniği evinde yoktur!

Dedikten sonra yedi başlı dev nine suretinde olup eve girdi. Kazandaki etlerin hepsini yeyip Mehdumsula'yı tutup bağlayıp, ayaklarını yukarı astı. **(A5105)**Karnına "Zax" diye saplayıp saplayıp kanını emdi. Şimdi Mehdum'u boşaltıp :”Sen beni hiç kimseye söyleme, söyleyecek olursan, bin canının biri benden kurtulmaz!” deyip çıkıp gitti.

Mehdumsula korkup “ses” çıkartmadı. Çok ağladı. Çın Tömür Bahadır'ın yoluna bakıp, “Ağabeyim ne zaman gelip beni bu devden kurtaracak!” **(A5110)** deyip ağladı Yine gündüz olduktan sonra, dev gelip pişmiş etleri yemiş, Mehdum'u asıp kanını emip, sabah olduğunda çıkıp gitti. Şu halde her gün gelip pişmiş eti yiyip Mehdum'un kanını emip gider. Sula' nın bedeninde hiç kanı kalmadı. Sararıp zeğpran gibi oldu. Dev altı gün **(A5115)** aralıksız gelip böyle rahatsızlık verip zulüm gösterdi.

Yedinci gün Çın Tömür Bahadır avdan sağ salim geldi. Evine girip kız kardeşi Mehdum'u görünce bir yıl hasta olmuş gibi görmüş, kırmızı gül gibi yüzü zeğperan gibi sararıp gitmişti.

Şaşırıp: “Ey kardeşim! Şu atlı günde bu kadar zayıflayıp **(A5120)** gittin mi, ne oldu? Sana kimden eziyet geldi?” diye sordu. Mehdum, devin yaptığı eziyetleri söyleyiverdi.

Çın Tömür Bahadır'ın çok öfkesi gelip, yemin etmiş “Şu yedi başlı devi öldürmezsem ben Çın Tömür Bahadır olmayayım!” deyip kız kardeşine: “Benim geldiğimi hiç kimseye **(A5125)**bildirme kız kardeşim! Dev gelip beni sorarsa, diğer günlerdeki gibi: “Daha gelmediler, diye cevap ver, ben hazırlanayım!” demiş.

Argamak atını eyerleyip ahıra yöneldi. Kap-kap eniğini atının yanına bağladı (Onların her ikisi bahadırın ne dediğini bilirdi.) ondan sonra Çin Tömür yedi kat sepet giydi. (A5130) Başına başlık giyip, Misran kılıcı astı. Kapının arkasında hiç kimsenin bilmediği gizli yeri vardı. O yere Misran kılıcını gerip hazır oldu. Yine bahsedilen nine dev suretinde kapının önüne geldi. Fakat yüreği titreyip korku geldi. Dev düşündü: Ben yedi gün (A5135) sürekli gelmişim, böyle yüreğime korku gelmemişti.

Bugün sanki... Çin Tömür gelmişe benzer.

Şimdi yavaşça dönüp gideyim! Beş on adım arkasına dönüp gitti. Fakat nefsi hiç bırakmadı. “Tevekkel bir varıp bakayım! (A5140) Hazır yemeği yemeden mi gideyim” deyip kapıya geldi.

Çin Tömür Bahadır evde mi?

Argamak ati yemlikte mi?

Misran kılıcı kazıkta mı?

Kap kap eniği evinde mi?

diye sordu. Mehdumsula:

Çin Tömür Bahadır Evde Yoktur...

.....

(A5145) diye söyledi. Devın yüreği durdu. Yedi başından her türlü sesi çıkarıp gök gürültüsü gibi geldi. Fakat kapıdan içeri girmediler, Çin Tömür’ün geldiğini duydu: “Çin Tömür gelmişe benzer. Evinde insanın kokusu var?!” der Mehdum: “Ağabeyim daha gelmedi, eğer gelse, (A5150) argamak atı yemlikte olmaz mıydı? Misran kılıcı kazıkta olmaz mıydı, kap kap eniği de kapısında olmaz mıydı?” der. Nine: “Sen yalan söylüyorsun, Çin Tömür gelmişe benzer, evinin içinde insan kokusu var? Ağabeyin benim kastımda gizlenmişe benzer!” der. Onun kokusu çıkacaktır!” (A5155) dedikten sonra devın yüreği durmuş, ileri girdiğinde Çin Timur Bahadır nara atıp, çıkıp deve bir kılıç sallamış. Devın bir başı kopup yere düşmüştü. Dev ah çekip: “Vay Çin Tömür! Benim bir başımı bırak sen, kalan altı başıma nasıl cevap verirsin!” diye kahırla dövüşmeye başladı. (A5160) Gece gündüz savaşmış bir vakit, Çin Tömür yine bir kılıç sallayıp yine bir başını vurup yere düşürdü. Devın başı sersemledi. Evden kaçışının çaresini bulmadan yine Çin Tömür’e asıldı. Yine bir gece gündüz birbiriyle

mücadele ettiler. Çın Tömür yine bir başını vurup yere düşürdü. (A5165) Şimdi dev üç başından ayrılmış çok aşırı sinirle kavgaya tutuştu. O arada yine bir başını yere düşürdü. Dev acizliğinden gözleri endişeli oldu. Dev her tarafa kaçmaya başladı. Çın Tömür evin içinde kovalayıp yürüyüp yine bir kılıç savurdu. Dev in beşinci başını da yere düşürdü. (A5170) Dev dağlara kaçayım dese, kapıda Mehdumsula, tek kılıcı tutup çıkmasına izin vermedi. Çın Tömür yine bir kılıç sallayıp devin altına başını yere düşürdü. Dev in bir boynuzu ile bir başı kaldı. Dev öfkesinden evin çatı penceresinden çıkıp kaçtı : “Ey Mehdumsula! Ben sana sorarım, ben sana (A5175) sorarım, ben sena sorarım !” deyip yüksek ses ile bağıırıp çağırıp kaçtı. Çın Tömür ata binip arkasından kovaladı. Mehdumsula kap kap eniğini bıraktı. Çın Tömür deve yetişti, dev çaresiz Tömür ile savaştı. İkisi ta geç vakte kadar uğraştı. O arada kap kap eniği de (A5180) yetişiverip devin (cinsel) organından dişleyip çekti. Dev in hiç kuvveti kalmayıp yere yığıldı. Argamak devi dişleyip öldürdü. Çın Tömür sevinip devin başını kesip alıp evine geldi. Mehdum da çok sevindi.

Çın Tömür kız kardeşi Mehdum pek güzel idi. Ak (A5185) yüzlü, ahu gözlü, şirin sözlü, sümbül saçlı, kara kaşlı, uzun boyluydu. Her kim bir defa görse birkaç gün akli, başından gider, yemedi kesilirdi. Günlerden bir gün Çın Tömür’e boş gezerken keder geldi. Yine avın isteği geldi. Kız kardeşine! “Ey kız kardeşim! Ben ava (A5190) gideceğim, sen evden dışarı çıkma! Arık başında, yol üstünde başını tarama olur mu?” deyip gitti. Birkaç güne donanıp, ava çıktı. Mehdum evine girip asla dışarı çıkmaz oldu. Mehdumsula birkaç gün sonra usanıp dışarı çıktı, kapının önünde arıktan su çıkardı. (A5195) Mehdum arığın başında oturup başını taradı. Başını, gözünü yıkadı. Saçı çok uzun idi. Birkaç tel saçı suya düşüp gitti. Akıverip Kalmukların padişahının bulunduğu yerdeki göle düştü. Bu göl Kalmukların padişahının bulunduğu yerdeki göle düştü. Bu göl Kalmukların padişahının oğlunun gölü idi. Kazara o gün padişahın oğlu gölün başında oturup (A5200) baş gözünü yıkarken, Mehdumsula’nın saçını şehzade hizmetçilerine sordu: “Bu nasıl kıldır, bu kadar uzun?” diye. Hizmetçileri! “Ey şehzade! Bu kıl değil, Mehdumsula denilen güzelin saçı olur. Mehdumsula’nın bir ağabeyi var. Çın Tömür adlı, bu civarlarda onun gibi güçlü er asla (A5205) yok.” diye söyler.. Şehzade Mehdumsula’yı görmeden âşık oldu. O zamanlar emri altındaki beyler, toplayıp çok asker ile ata binip, Çın Tömür’ün sarayını kuşatıp alır. Bu haberi Mehdumsula duyup çaresiz çatıya çıkıp seslenir: “Ey lamazengiller! Yokluğunda bu nasıl iş, ben acize nasıl hücum (A5210) edersiniz! Ağabeyim geldiğinde ne söyleyip cevap vereceksiniz?” der.

Şehzade Mehdum'u görüp can-ı gönülden âşık olur: "Ey güzel kendini bana güzellikle verirsen ver, olmazsa zorla alacağım" der. Mehdumsula "Bunlar şimdi almadan dönmez yeter savaşıyım." Deyip çaresiz evden çıkıp yapayalnız(A5215) kendi Kalmuklar ile savaştı. Aciz kişi ne yapsın? Çaresizce, Kalmuklar tutup alıp gitti. Çın Tömür Mehdum'un ele düştüğünü işitti. Avdan dönüp Kalmukların padişahına mektup yazıp yolladı. Şah mektubu parçalayıp söyledi: "Ben Çın Tömür'den eksik değilim! Var söyle! Elinden ne geliyorsa yapsın!" der.(A5220) Çın Tömür sinirlenip ata binip meydana geldi. Kalmuklar da sıra dizilip hazır oldu. Çın Tömür hara nara atıp söyledi: "Kim ölmek isterse benim meydanıma gelsin!" demiş. Fakat Kalmuklar Çın Tömür'den korkup meydana girmedi. Çın Tömür Kalmukların arasına at salmış. Beş altı Kalmuk'u yok etti. (A5225) Kalmuklar da biraz yaklaşıp at salmış geceye kadar savaş oldu. Çın Tömür'ün bedeni pek çok yerden yaralanmış, sabahleyin yine savaş oldu. Bu yolda üç gün savaştı, Kalmuk askerinin üst üste kum topraktan çok olup yığılıverdi. Çın Tömür anladı ki bu kadar çok Kalmukla savaşım (A5230) yenmesinin hiçbir imkânı yok. Sonunda kendi vatanına dönüp gitti. Çın Tömür bir daha gelip Kalmuklar ile savaştı, sonunda ümidini kesip gece gündüz ağlar Çın Tömür'ün deve, at, inekleri çok fazlaydı. Develeri deveciye, atları yilkıcıya, inekleri (A5235) çobana, koyunları koyuncuya teslim etti. Kendi bir tenha yere girip gece gündüz ağlayıp gözleri görmez oldu.

Şimdi Mehdumsula'ya gelelim!

Mehdumsula'yı Kalmuk padişahının oğlu, kırk gün kırk gece düğün eğlence yapıp kendine aldı. Mehdumsula iki (A5240)oğul yaptı. Kaçmayı çok hayal etse de askerler asla bırakmadı. Birçok yıl kaçışının çaresini bulamadı. Bir gün Mehdumsula Kalmuklara içki içirdi. Kalmuklar sarhoş oldu. Sınırını bilmedi. Mehdumsula Karabal Kula atına binip, biraz yiyecek alıp kaçtı. Üç gün üç gece durmadan yürüdü. Arada nehir (A5245) vardı. Nehirden geçmekte iken Kalmuklar kovalayıp yetişti. Fakat çok geçti Mehdum nehirden geçip gitti. Kalmuklar geçmeden Mehdumsula'ya söyledi! "Ey Mehdumsula! İki çocuğunu yetim bırakma! Nehirden geçip saraya dön gel!" der. Mehdumsula: Büyük çocuğumu nehre atın ayrılığına dayanamaz geçer geçerim! Der. (A5250) Kalmuklar büyük çocuğunu nehre attı. Mehdumsula geçmedi. Kalmuklar : "Mehdumsula küçük çocuğuna çok düşkün; onu nehre atarsak geçip alayım diye nehir e girer , bizler de Mehdum'u tutup alırız!" deyip küçük oğlunu nehre fırlattı. Mehdumsula iki oğlunun nehirde boğulduğunu görüp, onlara bir kamçı (A5255) vurdu. Ağabeyinin şehri tarafına yürüdü. Kalmuklar Mehdumsula geçmeden dönüp gitti.

Mehdumsula varıp çok develerle karşılaştı. Deveciden! “Bu kimin develeri!” diye cevap verdi. Mehdum: Çın Tömür (A5260)Bahadır değil mi? Ne oldu da kör oldu?” diye sordu. Deveciler! Onun bir kız kardeşini Kalmuklar alıp gitmişti. Onun derdinde ağlayarak kör oldu.” der. Mehdum! “Şimdi nerede bilir misiniz?” diye sordu. Deveciler bilmedi. Mehdumsula geçip yilkıcılara ulaştı. Onlar da öyle cevap verdi. **Çoban (A5265)** koyuncular da öyle cevap verdikten sonra çok ağladı. Her nereye varsa ağabeyini sordu, fakat asla gören kişi bulamadı. Sonunda bir kadınla karşılaştı, ağabeyini sordu, o kadın!” Onu Altun Arşan denilen yere babam alıp gitmiş!” diye haber verdi. Mehdum Altun Arşan’ı bilirdi. Kadına! “Ey kardeşim! Altun Arşan’a (A5270) varıp benim haberimi ağabeyime ulaştır! Ağabeyim sana çok seviniverir! Diye kadına bir elma verdi. Çın Tömür sözüne inanmazsa, bu elmayı gözüne sür, gözü açılınca inanmalı” Der. Kadın elmayı alıp yola düşer. Çın Tömür Bahadır’a gelip Mehdumsula’nın haberini verdi. (A5275) Çın Tömür güvenmedi. Kadın elmayı eline alıp!

Almatı’nın elması,

Mehdumsula’nın torbası.

Mehdumsula olmasa,

Nereden gelir torbası!

(A5280) deyip elmayı Çın Tömür’ün gözüne sürdü. Gözü açıldı. Çın Tömür çok sevinip, az önceki kadına çok fazla mallar verip, kadın ile ikisi Mehdumsula’nın yanına geldi. Birbirleriyle görüşüp kucaklaşıp ağlaştı. Eve gelip, daima mutlu zevk afiyette olup ikisi(A5285) rahat bir ömür geçirdiler. Mehdumsula bir daha evlenmedi.

24 Ekim

1924 yılı yazıldı.

6.44. İçindekiler

SAYFA

Düzenleyenden S.İ.	3
(A5290)Ön Söz, Toplayıcılardan: Z.B. E.H. L.E.	4
Aşk- Sevgi Şarkı Koşukları	6
Zindandakilerin Ahı	90
Ağıt ve Gariplik Şarkıları.....	97
Güzelim.....	117
(A5295) Mayım Han.....	118
Yoldaş Yâr	120
Allayârim	123
Biçim Şarkı-Koşukları	125
Davançi	127
(A5300) Sultan Sadık Buğra Han	128
Botun'un Durumundan	128
Çin'deki Gündelikçi-Temizlikçilerin Şarkıları	128
Doktor Paşa ile Zühre Hanım'ın Olaylarından	131
Leyligül	133
(A5305) Çevik Yâr	133
Ak Babam	135
Ramazan.....	135
Şaşırdım Ayla Han.....	138
Nevruz Beyitleri.....	140
(A5310) Türlü Koşuklar	145
Her Türlü Beyit ve Takmakla	145
Sadir Pehlivan Şarkılarından.....	163
Düğün Yapıldığında Söylenen Koşuklar	171

Yatak Odası Sözü.....	173
(A5315) Damadın Selam Verişi.....	174
Selamları	174
Vay Yâr Senem	176
Kumul Yâr Senem.....	177
Bayanday Savaşı (Cengi) Şarkıları	179
(A5320) Âşık Pirida Avuş Koşukları.....	191
Taş Ahulum Şerefine	196
Kaymakam Zulmüne.....	198
Halk Atasözleri Eskilerden Kalan Her Türlü İbretlik Sözler.....	199
Bilmeceler.....	216
(A5325) Bilmeceli Masal.....	218
Üvey Ana Masalı	220
Nözügüm'ün Şarkıları Hakkında	226
Çın Tömür Batur'un Masalı.....	234
Bilmecelerin Cevapları	246-
47	

6.45. (A5330) Bilmecelerin Cevapları⁶⁰

1-Güneş

2-Cam

3-Delik

4-Dolunay

(A5335)5-İlik

6-Çin parası, kuruş

---

⁶⁰ Metinde 27 bilmece verilmiştir fakat cevaplar kısmında 29 bilmece cevabı yazılmıştır.

7-Yıldız

8-Süpürge

9-Boru, baca

(A5340)10-Karvuz

11-Salıncak

12-Eyer

13-İneğin memelerinin topçaliri

14-Sebze

(A5345) 15-Diş

16-Çatı penceresi ile örtü

17-Beşik, çocuk, iki meme ile musluk

18-Ağız, burun, göz, kaş, alın, saç ile peşt

19-İnsan eli kolu,

(A5350) 20-Sümük

21-Burun düşükleri. Sümük, beş el, baş parmak ile hırsız el (baş parmak) geriye kalanlar, kalan üç el.

22—Fare, kedi

23- -----

(A5355)24-Devenin dört ayağı, hörgüç, kuyruğu, boynu

25-Tüfek

26-Su

27-Hava

28-Kaç yaşına geldin, sakalların nasıl ağardı.

(A5360) 29-“Ramazan gününde de rahat yatmak” denen sözün birincisi öküze, ikincisi vezire.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sözlü edebiyat ürünleri, bir milletin hem kültür hem de dil hazinesine kaynaklık ederler. Bir ulusun yaşamında derin izler bırakmış önemli olaylar, bu edebî ürünlerde vücut bulmuş yıllarca dilden dile nesilden nesle aktarılmışlardır. Üretildiği ve işlendiği zamanın hafızası niteliği taşıyan bu kıymetli eserler milletlerin kolektif şuuraltında yaşarlar. Türk boylarının tamamında aynı dil ile yaratılmış destan, atalar sözü, bilmece ve hikâyelerde bu millî hayat bilgisinden yansıyan izleri görmek mümkündür.

Çalışmamıza zemin teşkil eden “Uygur El Edebiyatı” adlı eser, SSCB’nin kurulduğu yıllarda Uygurlar arasından derlenen sözlü edebiyat materyallerinin yazıya geçirilmiş şeklidir. Dolayısıyla bu eser, o dönemin yaşam şartları Uygurların his, hayal ve düşüncelerine yansımış olan edebî verimlerinin yazıya geçirilmiş örneklerini ihtiva etmesi bakımından Çağdaş Uygur Edebiyatı ile mukayese edilecek bir değer ifade etmektedir.

İncelediğimiz eserdeki edebî ürünler Almatı ve Taşkent ile Uygurların yoğun olarak yaşadığı Doğu Türkistan’ın farklı bölgelerinden derlenmiştir. Bu yüzden eserde yer alan metinlerde kimi zaman Özbekçe ve Kazakçanın etkisi görülürken kimi zaman bölgelere göre değişen yerel ağız özelliklerinin etkisi göze çarpmaktadır. Metinler farklı bölge ve kişilerden derlendiği için tam bir imlâ birliği gözlenememiştir.

“Uygur El Edebiyatı” adlı eserin başında yazar, eseri ne amaçla oluşturduğunu açıklamıştır. Uygur folkloruna dair ürünlerin daha çok Radloff ve Pontusov gibi Rus Türkologlar tarafından derlendiğini, bu yönde yapılan milli çalışmaların az olduğunu ve ellerindeki materyallerin de eğer gelecek nesillere aktarılmazsa unutulup gideceğini belirtmiştir. Buradan hareketle eserin ehemmiyeti ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızın amacı da bu kitapta yer alan edebî ürünleri inceleyip Türkiye Türkçesine aktarmak olmuştur.

Eserdeki metinler üzerinde çalışırken onların dil ve içerik özellikleri de incelenmiştir. Burada amacımız yaşanan dönemin siyasî ve sosyal izlerinin metinlere ne kadar ve nasıl yansıdığını aktarabilmektir. Çin yönetiminin baskı ve zulmü edebî ürünlerin hem dil hem de muhtevasına yansımıştır. Doğu Türkistan halkının özgürlük mücadelesi, Çin zulmüne karşı direnişi halk kahramanlarının oluşmasını sağlamış; bu kahramanlar etrafında da koşak, nahşi ve destanlar söylenmiştir. “Hohanza, Şi Yamul, Ambal, Daloye” gibi kelimeler Çince asıl şekillerinden bozularak Uygurca söylenişleriyle metinlerde yer almıştır. Bu da bize siyasî ve tarihî süreçte yaşanan olayların edebî ürünlerin oluşumunda söz varlığı arasına girdiğini göstermektedir

Uygur sözlü edebiyatında sıkça kullanılan türlerden biri olan koşaklara eserimizde de geniş yer verilmiştir. İçerik olarak beşerî aşkın yoğun olarak işlendiği bu koşmalar birbirinden bağımsız olarak ya da başlıklar altında sıralanmıştır. Geniş anlamda “halk şiiri” karşılığında kullandığımız koşaklarda halka ait olan her duygu dile getirilmiştir. Çoğunlukla “aşk ve sevgi” teması ağır bassa da yaşanan yüzyılın siyasî ve sosyal hadiselerine göre koşakların içeriği şekillenmiştir.

19. ve 20. yüzyıllarda Uygur Türkleri özgürlükleri için çetin mücadeleler vermişlerdir. Uygur Türklerinin topraklarının Çin hakimiyetine girmesiyle, burada yaşayan Uygurlar Çinlilere boyun eğmek istemezler. Bundan dolayı pek çok kez ayaklanırlar. Dış güçlere karşı yapılan bu mücadelelerde pek çok halk kahramanı ortaya çıkmıştır. Nözügüm, Abdurrahman Hoca, Sadir Pehlivan bunlara örnek gösterilebilir. İncelediğimiz eserde “Nözügümnîñ Naşşiliri Toğrisida” ve “Sadir Palvan Naşşiliridin” başlıklı bölümlerde bu kahramanların başlarına gelenler şiir şeklinde ifade edilmiş; çalışmamızda da bu şiirlerin dil ve içerik özellikleri incelenmiştir.

Koşaklarda dikkatimizi çeken bir diğer unsur da hesapçı, rüşvetçi memurlar ile toprak ağası ve tefecilerin zulümleri altında ezilen halkın durumudur. Özel mülkiyete sahip olmayan, kolhoz ve sovhozlarda ağır koşullarda çalıştırılan halk artık yılmıştır. Çalışmamızda yer alan “Bayanday Soķışı (Ceñgi) Naşşiliri” ve “Ambal Zulmiğa” adlı bölümlerde halk, konulan ağır vergilere ve zalim yöneticilere karşı düşüncelerini dile getirmiştir.

Halk arasından derlenen Ramazan, oruç, zekat, Kadir Gecesi, bayram ve Nevruz gibi dinî ve geleneksel konuların ele alındığı koşak örnekleri de eserimizde yer almıştır. Nevruz, tüm Türk dünyasında kutlanan önemli geleneksel günlerden biridir. Baharın karşılandığı bu gün bir bayram havasında kutlanır. Çalışmamızda “Noruzluk Bëytla” başlığı altında verilen şiirlerden yola çıkarak Uygurların Nevruz’da ne gibi etkinlikler yaptığı tespit edilmiştir. Uygurların İslamiyet’i kabulünden sonra hayatlarında önemli bir yer teşkil eden Ramazan, bayram, oruç zekat gibi konuları içeren beyit ve koşaklar da eserde derlenen materyaller arasında yer almıştır.

Koşakların şekil özelliklerini incelediğimizde bunların daha çok “mani” tarzında söylendiği görülmüştür. Dörtlük şeklinde, hece ölçüsüyle ve “aaxa” kafiye düzeniyle söylenen koşak sayısı çoktur. Bunun dışında “koşma” tarzında ve “beyit” şeklinde söylenen koşak ve naşşiler de vardır. Şiirlerin bazıları beyit şeklinde söylenirken aynı şiirlere farklı redifler eklenerek dörtlük formunda söylendiği de tespit edilmiştir. Ölçü olarak ise hecenin 5 ile 16 arasındaki farklı kalıpları şiirlerde kullanıldığı görülmüştür. Çalışmamızda yer alan

koşaklarda “abcb” kafiye düzeni başta olmak üzere aabb, abbb, abab, aaaa, aaba gibi kafiye düzenlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sözlü edebiyat ürünlerinin içinde yer alan ve en çok kullanılan türlerden biri de bilmecelerdir. Bilmeceler halkın kıvrak zekasından doğmuştur. Diğer edebî türlerde olduğu gibi bilmecelerde de toplumların yaşamları ve dil özelliklerinin izlerini bulmak mümkündür. Hemen her konuda söylenebilen bilmeceler manzum ve mensur olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz eserde az sayıda bilmece örneği vardır. Bunların çoğu cümle şeklinde kısa bilmecelerdir. Metinde yan yana yazılmış olmasına rağmen kafiyelenişinden şiir olduğunu çıkardığımız beş adet şiir şeklinde bilmece ve bir adet de çöçekli bilmeceye (têpişmaqlıq çöçek) yer verilmiştir.

Uygur halk edebiyatında “çöçek” olarak ifade edilen terim ve hikaye ve masal gibi türleri karşılamaktadır. Temelinde anlatma unsurunun bulunduğu ve sözlü gelenekteki öğelerle beslenen çöçeklerin konu yelpazesi geniştir. Tarihî olay ve şahıslar etrafında gelişen çöçekler olabileceği gibi günlük hayat, hayvanlar, büyü ve sihir unsurlarının yer aldığı çöçekler de vardır. Çöçeklerde olağanüstü kişi ve olaylara rastlanabilir. Zaman ve mekân genellikle belirsizdir ve çöçekler çoğunlukla bir mesaj taşırlar. İncelediğimiz eserde de “Ögey Ana” “Çin Tömür Batur” çöçeklerine yer verilmiştir. Ögey Ana Çöçegi bireysel, günlük hayat ile ilgili bir konuyu içerirken Çin Tömür Batur Çöçegi’nde tarihî-destanî kahraman Çin Tömür Batur ele alınmıştır.

“Uygur El Edebiyatı” adlı eserde “Helk Maqalliri (Koniladan Kağan Her Hil İbretlik Sözle)” başlığı altında pek çok atasözüne yer verilmiştir. Atasözleri bir milletin maşeri şuurundan süzülmüştür. Halkın belleğinde yer eden önemli olaylar edebî bir biçimde ifade edilerek kalıplaşıp nesilden nesle aktarılmışlardır. Bir toplumun dünyaya bakış açısı gelenek görenek örf ve adetleri ile kültür varlığında iz bırakan mitolojik öğeler atasözlerinde kodlanmıştır. İncelediğimiz Uygur atasözlerinde “gençlik-yaşlılık”, “gönül almak”, “dostluk”, “iyilik-kötülük”, “adalet”, “yönetim”, “öğüt verme”, “açgözlülük”, “fedakârlık”, “vefa”, “çalışkanlık”, “varlık-yokluk”, “zenginlik-yoksulluk”, “dünyanın boşluğu ve geçiciliği”, “kadın-erkek ilişkileri”, “yardımlaşma”, “hırsızlığın kötülüğü”, “birlikteliğin önemi”, “akrabadan gelecek zarar”, “kader”, “eğitim”, “insan ilişkileri” vb. kavramlara değinilmiştir. Sözü daha etkili ve güçlü kılabilmek için çeşitli söz sanatlarından faydalanılmıştır. Uygur atasözlerinin içerik, işlev ve söyleniş bakımından Türk dünyası atasözleriyle paralellik taşıdığı tespit edilmiştir.

İncelediğimiz eserin genelini düşündüğümüzde derlenen metinlerde ses ya da kelime bazında eksiklikler tespit edilmiştir. Kimi zaman vokallerin işaretleri unutulmuş kimi zaman kelimeler yanlış yazılmıştır. Bu durumun matbaadaki eksikliklerden ya da eserdeki materyallerin farklı yörelerden derlenmesi ve farklı ağız özelliklerini yansıtmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Uygurlar, Türk toplulukları arasında dil, edebiyat, ve kültür bakımından önemli izler bırakmış bir Türk boyudur. Tarih sahnesinde farklı coğrafyalarda gördüğümüz Uygurların bugün yoğun olarak yaşadığı yer Doğu Türkistan'dır. Bu topraklarda yaşanan ferdi ve toplumsal hadiseler milletin şuurunda işlenmiş ve edebî ürünlerle dile getirilmiştir. "Uygur El Edebiyatı" adlı eser bu edebî ürünlerin derlendiği bir kitaptır. Çalışmamızın amacı da burada yer alan sözlü kültür ürünlerini Türkiye Türkçesine aktarmak ve onları dil, şekil ve içerik yönünden incelemek olmuştur.

KAYNAKLAR

- Ardel, A. (2001). “Türk Ülkelerinin Tabii Coğrafyası”. *Türk Dünyası El Kitabı* (3. Baskı). I. Cilt, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 9-28.
- Ardoğan, A. (2009). *Uygur Halk Masalları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelebioğlu, A. ve Öksüz, Y. (1995). *Türk Bilmeceler Hazinesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (23. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Emet, E. (2015). *Doğu Türkistan Uygur Ağızları*. (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İnayet, A. (2007). Uygur On İki Makamı ve Edebiyatı. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2, Spring, 365-382.
- İnayet, A. (2011). Uygur Muhebbet Koşakları (Aşk Şiirleri)nin Yapısal Özellikleri Üzerine. *Turkish Studies/International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1, Winter, 103-122.
- İnayet, A. (2013). Uygur “Yar-Yar” ve “Öleñ” Koşakları Üzerine. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2013/2, 25-35.
- İnayet, A. (2013). *Uygur Halk Destanları 2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İnayet, A. (2014). *Uygur Halk Destan/Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- İnayet, A. (2014). Uygur Muhabbet Koşaklarında Sevgili Veya Kadın Güzelliği. *Milli Folklor*, Yıl 26, Sayı 101, 73-86.
- İnayet, A. (2016). Uygur Tarihi Koşaklarındaki Çince Unsurlar Üzerine. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2016/8, 68-79.
- İnayet, A., Öger, A. (2009). Uygur Türklerinin Mitolojik, Dini ve Tarihi Kadın Kahramanları Üzerine. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/3, Spring, 1183-1198.
- İnternet: Uygur Akademisi, <http://akademiye.org/tr/?p=1035> (Erişim Tarihi: 10.02.2019).
- İsmail, O. (1998). *Helk Eğiz Edebiyatı Hekkide Umumiy Bayan (Uygur Sözlü Edebiyatı Hakkında Genel Bilgiler)*. Urumçi: Şincang Helk Neşriyatı.
- Kafesoğlu, İ. (2001). “Asya Türk Devletleri”. *Türk Dünyası El Kitabı* (3. Baskı). I. Cilt, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 182-188.
- Kaşgarlı, S. M. (2004). *Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası*. İstanbul: Çağrı Yayınları

- Komasyon. 1998. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mehmet, A. (2011). *Uygur Halk Destanı Çın Tömür Batur (İnceleme-Metin)*. İzmir: Egetan Basım Yayın.
- Necip, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Çev. İ. Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (Eserin orijinali 1968’de yayımlandı).
- Oğuz, M. Ö. (Editör). (2010). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (7. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Oğuz, Ş. (2018). Gülemlhan Koşığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2018/11, 59-67.
- Öger, A. (2006). Mâni Tarzındaki Uygur Halk Koşakları Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi /Journal of Turkish World Studies*, Cilt: VI, Sayı 2, İzmir, 401-409.
- Öger, A. (2012). 19.Yüzyılda Yaşamış Bir Uygur Halk Kahramanı ve Şairi: Sadir Palvan. *Karadeniz*, Yıl 4, Sayı 13, 110-119.
- Öger, A. (2016, 12-14 Ekim). *Performans-Mekân İlişkisi Bağlamında Uygur On İki Makamının İcrası*. Uluslararası Müzik Sempozyumu.
- Ömer, U. (1981). *Uygur Helk Tarihi Koşaklıri*. Kaşgar: Uygur Neşriyatı.
- Özkan, İ. (1985, 7-9 Mayıs). *Uygur Halk Destancılığının Bugünkü Durumu*. II. Milletler Arası Halk Edebiyatı Semineri. Eskişehir: Yunus Emre Kültür ve Sanat Vakfı Yayını, 1987, 277-282.
- Özkan, İ. (1989). *Abdurrahman Han Destanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özkan, İ. (1992). Nözügüm Destanı. *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara, 297-304.
- Özkan, İ. (1995). Türk Boylarının Edebiyat ve Folklorunda Nevruz Şenlikleri. *Bilge Yenigün*, Sayı 4, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 5-7.
- Özkan, İ. (2009). Halk Edebiyatı ve Milli Kimlik. *Türk Kimliği, Ayvaz Gökdemir'e Armağan-2*. Ankara: Ötüken Yayınları, 75-97.
- Özkan, İ. (2015). Uygur Türklerinin Çın Tömür Batur Destanındaki Masal Motifleri. *Türk Dünyası Masal Araştırmaları (Tastarakay'dan Keloğlan'a)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 505-538.
- Öztopçu, K. (1992). *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*. İstanbul: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları.
- Öztürk, R. (2010). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rahman, A. (1983). *Helk Eğiz Edebiyatı Neziriyesi*. Urumçi: Şincang Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

- Rahman, A. (1996). *Uygur Folkloru*. (Çev. S. Yalçın ve E. Emet). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Taşığıl, A. (2002). “Kulca”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Cilt 26. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 354-355.
- Taşığıl, A. (2012). “Türkistan”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Cilt 41. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 556-560.
- Turan, Ş. (1998). “Uygur Türkleri Edebiyatı”. *Türk Dünyası El Kitabı* (3. Baskı). IV. Cilt, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 213-218.
- Yasen, S. (2006). *Uygur Atasözleri A, E Maddeleri (Metin-Çeviri-Açıklama)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : TÜCCARLAR, Yeliz
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 11.08.1987- ANKARA
Medeni hali : Evli
Telefon : 0553 558 33 82
e-mail : yyelizz_1606@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Uludağ Üniversitesi	2010
Lise	Bahçelievler Deneme Lisesi	2004

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2013-2019	Saraybosna Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni
2012-2013	Türközü Oğuzhan Endüstri Meslek Lisesi	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni
2011-2012	Suzan Mehmet Gönç Anadolu Lisesi	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce

le.ahbv.edu.tr